Ročník III. *1932* *Číslo 1.*

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

Dr. Václav Černý:

V zákupském vévodství.

(Zámek a archiv.)

Bude tomu letos v červenci sto let, co zemřel v é v o d a z a k u p s k ý. Z pozdější historie, z divadelních her a nakonec i z biografu je znám pod jiným jménem: O r l í k — tak byl nazván syn císaře Napoleona. Dítěti byly dva roky, když jeho otec u Lipska utrpěl první velkou porážku (r. 1813) a byl vypovězen na ostrov Elbu. Matka Marie Luisa odešla s hochem do Vídně ke dvoru svého otce císaře Františka. V rakouském ovzduší od té doby rostl — a v 21 letech zemřel — mladý Napoleon, kterého jeho otec chtěl učiniti císařem francouzským Napoleonem II., ale osud a děd po matčině straně určil jinak: zbavili jej i jména, nazývajíce ho Franz Josef Karl, a pak hledali pro něho ještě titul. Jaký titul? To byl státnický úkol pro císaře Františka i jeho ministra Metternicha, nalézti titul dosti honosný, aby se hodil pro vnuka rakouského císaře, ale při tom v jádře tak nicotný, aby jeho nositeli neplynula z něho žádná moc, neboť byla obava, aby se v synovi neprobudily výbojné schopnosti jeho otce. Nebylo svoleno ani k tomu, aby hoch dostal titul po své matce, která dostala v Italii vévodství Parmu a tam se uchýlila se svým dvořanem a milencem hr. Neippergem, synka ponechávajíc ve Vídni; Parma byla země malá, ale přece její pán byl panovníkem, měl vladařská práva — proto se mladý Napoleon nesměl státi vévodou z Parmy. Hledejte pro něho nový titul!

Státníci vyzkoušeli ještě několik titulů, až padlo jejich oko do Čech. Tam přece má habsburský arcivévoda Ferdinand, který se nedávno stal velkovévodou toskánským, značné statky a mezi ním a rakouským císařem jest úmluva, že za určitých okolností tyto statky připadnou jednou císaři: Buštěhrad, Jeneč, Zvoleněves, Tachlovice, Červené Poříčí u Klatov, Kácov na Sázavě, v severních Čechách Ploskovice, Horní Police a Zákupy. Tedy dosti statků, aby se tu mohl nalézti neškodný titul. Blízko u Prahy byl Buštěhrad, a rozhodnuto: císař dá malému Napoleonovi titul vévody buštěhradského. Diplomaticky byla otázka výtečně rozře-

1

šena, ale naskytla se nová nesnáz, jazyková: jeho matka mínila, že toto české jméno kromě Čechů nevysloví nikdo správně na celém světě. To by sice nevadilo císaři ani Metternichovi, kteří by chtěli raději, aby se o novém vévodovi mnoho nemluvilo, ale přece vyhověli. Na severu jsou Zákupy, jež mají také německé jméno, a nový titul je hotov: Herzog von Reichstadt — vévoda zákupský.

Zvláštním diplomem 18. července 1818 povýšil císař panství zákupské na vévodství a titul vévody propůjčil Františku Karlovi, synu Marie Luisy; že nový vévoda jest také synem Napoleonovým, nesmělo se ani v tomto patentu vyslovit, tak veliká byla obava před jeho jménem. Císařský patent byl vtělen do zemských desk českých, a malé tiché město v krásné krajině severočeské, plné vrchů a lesů, stalo se hlavním městem vévodství.[1])

Byla to arci jenom titulová hračka, při níž mně vzpomenete, jak docela jiné bylo mocné vévodství frýdlantské, které v nedalekém sousedství před dvěma stoletími bylo vytvořeno Albrechtem z Valdštejna. Vévoda »Orlík« se do svého vévodství nikdy nedostal, v historii zákupské se vévodský titul nijak neuplatnil a smrtí vévodovou r. 1832 zanikl. Panství zůstávalo dále v rodě toskánském až do r. 1848, kdy se uplatnily dědické úmluvy, a Zákupy (stejně jako všechny zmíněné statky) se dostaly do majetku rakouského císaře. Po převratu se podle mírových smluv staly majetkem republiky Československé, shodou okolností zrovna sto let potom, kdy byly povýšeny na vévodství.

V zákupském zámku naleznete ještě několik zbytků, vyprávějících o posledních majitelích z habsburského rodu. Neboť císař Ferdinand, jehož revoluce r. 1848 přinutila, by se vzdal trůnu, trávil potom řadu let své pense v Praze a býval přes léto také v Zákupech. Dva zbytky z této doby jsou opravdu charakteristické. Je to sbírka porculánových poprsí a obrazů členů císařského rodu, které jsou nyní všecky ve zvláštním pokoji, od doby Orlíkovy až do snímků ze svatby následníka Františka Ferdinanda s hr. Chotkovou, která byla konána právě v zámecké kapli zákupské. Druhý zbytek je celá serie kropenek na svěcenou vodu, které byly z pokojů sebrány a uloženy ve skříni v archivu spolu s jinými památnými drobnostmi. Tyto busty habsburské a kropenky stručně naznačují obsah života na Zákupech v posledním století před převratem po stránce politické i kulturní.

Z drobností zajímati může také sklenice z brouseného rudého skla, na níž je vyryto (německy), že 29. září 1852 ve sklárně

---

[1]) Potvrzení zemského soudu o zápisu do zemských desk ve státním archivu zemědělském v Praze, pražské ředitelství, sign. Zákupy 136. — O Orlíkovi nejlepší a populárně psané poučení podává V. Bibl, Der Herzog von Reichstadt. Vídeň-Lipsko 1925, srov. zvláště str. 176 n. — Co dále následuje, otiskl jsem z části v stejnojmenném článku ve »Venkově« 1928, č. 289.

v Nové Huti ji vyfoukal sám Jeho Veličenstvo císař Ferdinand. Vida tedy! Ve vídeňských archivech můžete viděti množství spisů, které byly předkládány tomuto císaři (1836—1848). Podpisoval je svým vlnitým podpisem, ale nikde nenaleznete jediné vlastní jeho poznámky, která by svědčila, že měl nějaký zájem o věci, které mu byly předloženy a o nichž podpisem rozhodoval. Na rakouském trůně nebylo císaře tak netečného k celému státnímu životu. Stane se vám tou netečností nejodpornějším z vládců ra-

PORTÁL ZÁMKU V ZÁKUPECH *Foto Kinský*

kouských, i když víte, že byl, chudák, slabomyslný: měl přece císařskou odpovědnost. A tu najednou vidíte, že tento ubohý panovník přišel do sklárny a sám tam foukal sklo. Snad možno věřiti tomu nápisu, že to dovedl, neboť Habsburkové měli, jak známo, veliký dolní ret a Ferdinandův pysk, jak také dobře ukazuje jeho poprsí, byl silně vyvinut podle rodinné tradice. Snad mohl býti lepším sklářem než císařem, ale k neštěstí svému i své říše stal se obětí dynastických zájmů tím, že byl posazen na trůn.

V jednom směru byla přítomnost císařova zákupskému zámku na prospěch. Místnosti byly před jeho příchodem (v l. 1849—52) nově upraveny a vyzdobeny, a to jak četné pokoje, tak i zámecká kaple. Oči návštěvníků tu budou potěšeny. V pokojích rozkošné nástropní malby Navrátilovy, v kapli obrazy Kandlerovy, štuka-

térská práce sochaře Levého a okna malovaná Quastem a mimo to v pokojích obrazy nejen z 19. století, jako Rudolf Alt, nýbrž i ze starších škol malířských.

Škoda, že ze starší doby má zámek jen málo památek. Neboť před příchodem císařovým bylo čištěno tak důkladně, že bylo vyházeno a zničeno všecko »nepotřebné« zařízení, mezi tím i cenné

J. NAVRÁTIL. VÝZDOBA STROPU V ZÁMKU V ZÁKUPECH
Foto Kinský

obrazy, z nichž jen náhodou se zachránil portret jedné princezničky toskánské. Tak vypravoval starý kličník, jenž byl v zámku na půl století a doslechl tyto zprávy od pamětníků. A lze tomu věřiti, neboť jinak by se bylo zachovalo mnohem více aspoň ze 17. a 18. století, která tvoří v historii zákupské zase zvláštní periodu, v některých letech pro Zákupy velmi slavnou, kdy bývaly stálou residencí mocného šlechtického rodu, také vévodského, ač tento vévodský titul nebyl spiat se zákupským panstvím, byl cizího původu.

Byl to vévoda malé německé země, Sasko-Lauenburska, Julius Heinrich, který jako císařský generál za třicetileté války zbohatl, nakoupil v západních Čechách panství Ostrov u Karl. Varů a několik jiných statků, potom se oženil s vdovou po panu Zbyňkovi z Kolovrat, Annou Magdalenou, a získal tímto sňatkem její panství Buštěhrad, Horní Polici a — Zákupy. Mezi portrety v zámku uchovala se jenom podobizna jeho syna Julia Františka (zemřel r. 1689), tlustých tváří a s kníry, jak bývají rejtharští důstojníci v této době; má velmi málo podoby s jeho portretem po smrti v rakvi, jak byl tento obraz namalován a uchoval se v Ostrově, kde byla rodinná hrobka, i s obrazy jeho rodičů.

J.Z.QUAST. OKNO V KAPLI ZÁMKU V ZÁKUPECH
Foto Kinský

Od tohoto vévody pochází nynější stavba zámecká, celkem jednoduchá, ale rozsáhlá a pohodlná, jak toho žádal renesanční život, který už nestavěl hrady na vysokých skalách, jako byl nedaleký Bezděz, nýbrž usazoval šlechtu do města či vesnice do prostorných zámků s rozsáhlými parky. Ostatně šlo v Zákupech jen o přestavbu, starší zámek býval na témž místě už od dob Berků z Dubé ze 16. století. Julius František zahájil takto stavební periodu jistě velkolepou, neboť zároveň stavěl také v blízkosti zámku kapucínský klášter, nemluvě o tom, jaké velké stavby podnikl v druhém svém venkovském sídle v Ostrově. Jak byly tyto zámky vyzdobeny i obrazově, dokazuje velmi pěkně inventář obrazů v Zákupech i v Ostrově, které po smrti vévodově byly rozděleny mezi jeho dvě dcery; velmi dlouhý výpočet obrazů začíná tam Dürerovou Madonnou, ceněnou tehdy na 4.000 zl.

I po smrti vévodově pokračovalo se ve stavbách, když vládly po sobě dvě ženy vévodkyně na Zákupech až do poloviny 18. století. Byla to zvláště Anna Maria Francisca, zvaná vévodkyní toskánskou po svém druhém choti, s nímž se ostatně brzy rozešla, třebaže druhý rok po svatbě (r. 1698), když dala vystavěti kapli na nedalekém Kamenickém vrchu, označila ji nápisem nade dveřmi jako dílo »rodu etruského« — na znamení italského původu manželova, jehož italská krev si však nezvykla po boku této spíše severské ženy, která nemilujíc života v městě, dávala přednost loveckým vyjížďkám v zákupských lesích, zařídivši si tu sídlo vskutku vévodské s celou družinou přátel i služebnictva; bylo tu na dvě stě osob. V Praze si koupila sice palác na Hradčanech, dosud zvaný »toskánský«, ale zůstala věrna Zákupům, vyzdobujíc i město sochařsky, hlavně sochami svatých. Na náměstí byvši jata »zvláštním popudem zbožnosti«, jak hlásá latinský nápis, postavila vysokou sochu sv. Trojice, plnou oblých barokních křivek.[2]) Také řada soch, jimiž jsou zdobeny mostky, vedoucí přes malou říčku, pochází z této doby, mnohé i značeny na podstavci monogramem vévodkyně: A M F.

Pro Zákupy byla tato doba vévodů saskolauenburských a vévodkyně toskánské velmi slavná, jako všude, kde vrchnost sídlila trvale delší dobu. Sláva byla ovšem spíše zevnější, zisk z práce a obchodu pro bohatý dvůr měli snad měšťané, ale venkovu se v té době nevedlo skvěle. Selské bouře v druhé polovině 17. stol., kdy sedláci i na zámek útočili, ukazují to nejlépe.[3]) Ale i ta vnější sláva zanikla v polovici 18. století, když sňatkem vévodkyně Anny Karoliny dostaly se Zákupy vévodskému rodu bavorskému, a od něho pak rodu toskánskému, jak byla již zmínka. Vrchnost již nesídlila v Zákupech trvale a na zámku vládli jenom panští úředníci.

Celkem tedy od třicetileté války bylo zákupské panství v rukou německých pánů, přišlých z ciziny, což působilo značně na poněmčování krajiny. Před Bílou horou bylo jinak. Od 14. století, kdy lze sledovati nejstarší dějiny Zákup, vystřídalo se v držení několik domácích rodů, nejdéle od konce 15. stol. Berkové z Dubé a po nich koncem 16. stol. Novohradští z Kolovrat.

Ostatně jsme měli již v loňském ročníku »Bezdězu« příležitost otisknouti několik dokumentů z této berkovské doby.[4]) Ale může zajímati také, kde a jak se uchovaly všecky písemné zprávy pro tento staletý vývoj. Je to především a r c h i v z á k u p s k é h o p a n s t v í v Zákupech. Je značně rozsáhlý, a pokud jest uchován, také v dobrém pořádku, ale z doby teprve dosti mladé: spisy jsou uchovány od r. 1785 a ze starší doby jenom náhodně některé

---

[2]) Viz obrázek B. Kinského v Bezdězu II. 1931, str. 121.

[3]) O tom více v čl. Selské pozdvižení r. 1680 v Horní Polici a v Zákupech. Bezděz II. 1931.

[4]) Kravaře-Radoušov ve 14.—16. stol Bezděz II. 1931.

spisy a knihy, mezi nimi však zvláště pro místní dějiny důležité pozemkové knihy, které začínají v polovině 17. stol. Správa státních lesů a statků pečuje o to, aby písemnosti dosud uchované byly zachovány trvale a byly přístupny vědeckému studiu. Proto státní archiv zemědělský pořádá odborně zákupský archiv a s ním také archivy dvou jiných panství, které byly do Zákup převezeny, Rumburku a Horní Police, které rovněž obsahují prameny pro místní dějiny obou panství od 17. století.

Ovšem badatel, který uslyší, že zákupské archiválie jsou jenom z posledních dvou století, byl by zklamán, pátraje po starší době. Na štěstí se zachoval pro Zákupy materiál velmi krásný a starý, a to v archivu ústřední správy všech vyjmenovaných panství, která patřila témuž majiteli jako Zákupy. Tento archiv jest uložen ve státním archivu zemědělském v Praze. K představě o velkém počtu jeho písemností stačí, pověme-li, že jenom pro Zákupy je to na půldruhého sta velkých fasciklů a že mimo to v archivu ústřední účtárny těchto panství, který jest právě pořádán péčí pražského ředitelství státních lesů a statků v Buštěhradě, zákupské účty z let 1630—1846 naplnily přes 500 kartonů, kromě toho 254 účetních knih.

Od doby sasko-lauenburské je tento archiv zachován úplně, má mnoho látky pro celý hospodářský vývoj panství i jeho poddaných, pro historii rodů, které tam vládly, tak celé svazky korespondence uvedených vévodů a vévodkyň ze 17. a 18. století. V menší míře jsou zachovány ojedinělé kusy také z doby před třicetiletou válkou, až do 14. století. Jsou to vskutku znamenité prameny pro sepsání historické monografie zákupského panství se všemi poddanými vesnicemi, i pro studium hospodářského vývoje v tomto kraji po několik století.

Dr. J. V. Šimák:

„Máchovo jezero.“

Nevím, kdy se objevilo toto pojmenování pro větší rybník Dokezský, ale jistě nedávno a vzniklo nejspíše z pouhého slohového obratu. Z neporozumění pak převzato a přenášeno mechanicky dále, a dnes je čteme již obecně — zvláště v reklamách — jako domnělý název úřední. Myslím však, že nejsme oprávněni trvati na tomto novodobém nedorozumění a že třeba podržeti prostě původní historické jméno.

Že nejsme oprávněni dávati rybníku tomuto jména »Máchova jezera«, lze odůvodniti i tou okolností, že po mém zdání není rybník dějištěm »Máje«, poněvadž není jezerem, jež Mácha ve své básni opěvá.

Zdá se tato má domněnka arci pouhým kacířstvím, praví-li Jarosl. Vlček, že Mácha líčí své scény věrně podle modelu, a napsal-li sám básník ve svém deníku: »Děj se koná u města Hiršberg

mezi horami, na nichž se hrady Bezděz, Perštejn, Houska a v dálce Roll, k východu, západu, poledni a půlnoci ukazují«, jest-li zjištěno, že Mácha na Bezdězi několikráte a dosti dlouho prodléval.

Jenže toto vlastní básníkovo umístění děje jest, tuším, jen — poetickou fikcí. Bylo by dojista malichernou pošetilostí vytýkati básníkovi, že jeho lokalisování je zeměpisně nesprávné, ano Ralsko není na půlnoc, ani Bezděz na východ od Dokez, Perštejn a Houska, oba na jih, a nic na západ; ale právě odtud jest patrno, že autora vede jen neurčitá vzpomínka, a nikoli správný dojem místní.

Básník neopěvá vskutku končiny dokezské, vkládá pouze svůj děj v ní, aby mu dodal jisté určitosti. To, čím vybavuje scénu svého poematu, není krajina podbezdězská, zachycená a znovu tvořená obrazotvorností tvůrčí, nýbrž konstrukce podle jiných dojmů, jež se básníku při hledání místa vzpomínkou bezdězskou bezděky vybavují a spojují.

Již vlastně úvodní líčení v »Máji« mluví pro krajinu jižnější, nežli jest okolí bezdězské. Neboť u nás o prvním květnu sotva může »slavík pěti lásku růži«. Připusťme však, že se básník neohlížel na roční dobu, že měl na mysli pouze zesílení motivu lásky.

Obraz krajinný, několikrát obměňovaný, by se arci na první pohled pěkně hodil: ... krásný dol, temné jej hory vroubí kol, lesů věnec objímá, jasné jezero dřímá v středu kvetoucího dolu. Nebo jinde: borový háj s břízami nad jezerem, vroubený stinnými kři, vzadu šero hor, na břehu skála, na skále dub, ve vodě odraz bílých stavení..., to všecko nalezneme u rybníků Dokezských. Také líčení tábora druhů Vilémových... »stojí hory proti sobě, za nimi kolmé skály sestupují v úzkou bránu, pod nimi úval ve stínu stověkých dubů, to sbor loupežníků v bílých pláštích«... dobře se hodí na př. do údolí kokořínského nebo kamsi k Dubé.

Než toto spojování básně a kraje jest čirou domněnkou. Máchovo líčení dojista hluboce uchvacuje, ale jest zcela povšechné, nemá v sobě doprosta žádné určité krajinné charakteristiky, tím méně místní; hodí se na kterékoli horské jezero. Sledujeme-li pak Máchovu krajinomalbu podrobněji, jest tím spíše patrno, že básníkova vidina představuje končina zcela jinou, a sotva českou.

Vizme, jak kreslí dějiště. Za jezerem hora horu stíhá, kolem hor temno, hory v kolo krajiny, člun mizí mezi horami po vodě, jezero se v hory kloní, níží, od hor k horám mraků stín, za horami zní sladký hlas lesní trouby, jezero v temno hor se v modré dálce níží, v modré dálce skály lom, nad jezerem jsou města vzdálená co bílý v modru mrak, přes ně se v kraj daleký nesl zrak, jezero šíro šíré.. atd. — Třebaže jednotlivé kulisy tohoto jeviště lze si opravdu vyhledati i v Podbezdězí, celkový dojem z líčení jest přece jiný, rozměrnější, rozsáhlejší perspektivy, nežli jest okolí dokezské. Bezděky se vynoří upomínka spíše některé scény velehorské.

Člun, po němž loupežník pluje přes jezero k Jarmile, čekající na skále, možná si konečně pomysliti i na našem rybníku počátkem XIX. století. Avšak dále se mluví o loďkách ... »lehký člunů běh i rychlé veslování ... a malých člunů rychlý běh ...«, což předpokládá, že spojení břehů jezerních na loďkách jest věcí obyčejnou, a toho pro ten čas u Dokz sotva bylo.

Nalezneme-li u rybníků Dokezských skálu, na níž čeká Jarmila? Má strměti vysoko nad samým břehem, a to na východě, neboť je s ní výhled po širošíré hladině v dálné kraje, kde poslední požár kvapně hasne a růžojasné nebe se míhá dívčině pohledu, vzhůru vede úzká cesta od břehu, skála jest dosti široká, neboť pní na ní starý dub, za nímž se dívka skrývá, pak běží na skále plavci vstříc ... Tuším, že nikdo takovéto skaliny na našem rybníku nenalezne.

Jezero v »Máji« jest na březích h o j n ě o s í d l e n o ... »dál blyštil bledý dvorů stín ... A v břehu jeho v stínu hory i širým dolem dál a dál za lesy všude bílé dvory se skvějí ... Bílé dvory u velkém kolu ... Kde v širé jezero uzounký ostrov (má býti: »ostroh«) sahá, z nějž města malého i bílé věže stín hluboko stopený v zelený vody klín« ... — Malým městečkem by se mohly Dokzy rozuměti, ale nejsou na ostrohu a jejich odraz se nemůže stápěti v hladině vodní. Nad to básník nemluví o městě jediném: »m ě s t a jsou v z d á l e n a co bílý v modru mrak.« — Bílá věž — »kol bílé věže větry hrají, při níž si vlnky šepotají jezerní dálkou pod věží,« tedy nad samým jezerem, — jest věží Vilémova vězení, a vězení jest širá kobka, klenutá na mocných sloupech, a tudíž v budově ne nepatrné; ježto si nelze mysliti vězení v městečku jinde nežli v radním domě, ale radní domy se nestavějí na kraji vody, nutno si představiti, že básník zde naznačuje h r a d při jezeře, jemuž městečko jest předhradím. Této představě odpovídá i vojsko, jež vede Viléma k popravišti; vojáky mnohem snáze si pomyslíme v hradě, jako posádku, nežli v malém městě. Lze však tuto scénu viděti v Podbezdězí?

K omylu asi přispívala i povrchní upomínka na výjev před popravou.

»Nejzáz, co mocný král, ohromné jako noci stín, v růžový strmí nebes klín, nejzáz vrchů nejvyšší stál.« To prý je Bezděz! Buďsi. Ale co dále? Na břehu jezera malý pahorek stojí, na něm popraviště, k němuž vojáci vedou Viléma. »Blíž strmí kolmý vrch, na vrchu vrchol dvojí, na vyšším vrcholi bílá kaple se míhá.« To prý jest opět Bezděz, Malý a Velký s kaplí! Jest možná zváti Bezděz k o l m ý m vrchem? Lze mysliti, že by básník zdůraznil jen kapli, když jest kaple pouze menší částí hradu? A neznačí-li přívlastek b í l á kaple, že to jest svatyňka ještě trvající, nikoli zbořená? Je-li možný děj, aby — byť i na poslední přání odsouzencovo — všechen dav vojska i lidu šel na Bezděz a zase nazpět na popraviště?

I jest patrno, tuším, i z tohoto neúplného rozboru, jak málo jest

odůvodněno zdání, že rybníky Dokezské jsou scenérií »Máje« a tedy Máchou zvěčněny. Zachycuje-li líčení básníkovo krajinu skutečnou a nikoli vybájenou, sotva ji lze hledati v našem kraji, spíše někde v jezernatém podhoří alpském, kudy Mácha putoval do Italie.

Není milo se loučiti s libou myšlenkou, která krásce Podbezdězí dodávala i zářivého vínku poesie, ale pravda nade všecko. Významu rybníků Dokezských, vzácného díla Karla IV., Otce vlasti, a svým půvabem vskutku perly podbezdězské, nijak neubude, zmizí-li nepravé a nově nekriticky smyšlené jejich pojmenování »Jezera Máchova«.

Josef Páta:

Z národního života lužickosrbského.

Není dnes veselo v Lužici. Celý národní život je stísněn tlakem těžkých hospodářských poměrů světových, jež zvláště v poraženém Německu jsou citelné. Německo vyvolalo tolik zlých duchů v činnost, že se jim dnes samo nemůže ubrániti. Vzpupná rozpínavost, jež hnala Němce celou Evropou na daleký Východ, nešetřící nikoho a ničeho, způsobila velikou světovou bouři a zároveň vítězství demokracie. Vojácké a despotické Německo bylo potřeno. Současně bylo potřeno ruské carství, příliš despotické a nedbající života nejširších vrstev lidových. Toť nejhroznější, ač nutný důsledek světové války, jímž nyní všichni trpíme. Ruský rozvrat ohrozil velmi povážlivě a nebezpečně celý svět. A Německo samo jej uspíšilo, samo jej sílilo a s ním se spojovalo a snad posud se spojuje proti svým nepřátelům, mezi nimiž jsou hlavně — Slované... Je to dvojsečná zbraň, jejíž ostří jest obráceno nejen proti Polsku, proti nám a proti Francii, ale také proti Německu samotnému. Pozdě to cítí v Německu a bijí na poplach. Je zmatek v hlavě i v údech, neklidno a sopečno.

A v tomto ovzduší žijí naši lužičtí bratří. Jedini dnes ujařmení Slované. Jejich předáci po převratu nadarmo usilovali o vymanění z německého železného kruhu a usilovali o jakoukoliv samostatnost — ať v rámci spolkových států německých, nebo pod ochranou Svazu národů, anebo také ve spojení s naší republikou, třeba jen pod její ochranou.

Všechno to selhalo! Vedoucí kruhy německé byly neoblomné, náš hlas příliš slabý a zájem ciziny nijaký. Ve světě neznali Lužice a jejího utrpení, neznali porobených menšin, poněvadž menšiny utlačovali doma sami, jak stále slyšíme na mnoha stranách. Poražené Německo se cítilo tolik panské a silné, že potrestalo dokonce lužický odboj, a naši náklonnost pronásleduje nevražívým zrakem, podpichuje naše Němce k vzpourám, aby žádali od nás co nejvíce, aby nás zase osedlali, že prý u nich Lužičané mají všechnu volnost, všechno, čeho potřebují. To jest, abychom tomu rozuměli,

všechno, čeho potřebují k poněmčení, k zániku, ale ne k národnímu životu. Aby se neřeklo, němečtí zástupci v Paříži uznali paragrafem 113 říšského zákoníku práva svých menšin na vlastní kulturní život.

A jak to vypadá ve skutečnosti? Výsledek je téměř nijaký! Němci neuznávají Lužičanů za národní menšinu, nýbrž tvrdí o nich, že jsou drobícím se zbytkem, jenž znenáhla splývá — a to prý docela dobrovolně — s německým kulturnějším(!) celkem. Je pravda, že někteří Lužičané pod vlivem tisícileté poroby a pod vlivem míšených sňatků jsou tak vlažní, že jim nezáleží na poněmčení a že se mu dokonce dobrovolně poddávají, ale jsou ještě mnozí jiní, kteří mají v sobě čistou slovanskou krev, kteří cítí uvědoměle národně a slovansky, kteří chtějí národ zachránit!

To jsou ti vyznavači národního evangelia, kteří po převratu žádali za sebeurčovací právo také pro Lužičany, kteří obětovali své zdraví a peníze na apoštolování mezi lidem, kteří ukazovali na vymaněné Slovany z cizího područí a na rostoucí slovanskou sílu, která udělá ve světě protiváhu Německu, kteří všude neúnavně pracovali od rána do noci, rokovali, psali a přednášeli. Ti vzkřísili řadu zastavených časopisů, učinili z Budyšína pevný opěrný bod další práce, kterou chtěli obsáhnouti celou Lužici od našich hor až do Blat. Nebyla to práce snadná. Lužičané roztříštění dějinnými událostmi a poměry ve dvě větve — hornolužickou a dolnolužickou, ve dvě víry — evangelickou a katolickou, ve dvě správní oblasti státní — saskou a pruskou, těžce se po tolika bojích sjenocují! Porušil je kaz poněmčovací, porušily úřady, kostely, školy a hlavně vojenská služba. Nedůvěra vzájemná brzdí pokrok. Je to snad 130.00 duší. Je jich méně? Je jich více? Nevíme, nemáme národní statistiky. Tolik víme, že se mají v Sasku lépe než v Prusku. A v Prusku je jich, bohužel, více! Víme také, že hornolužičtí katolíci jsou uvědomělejší a pevnější. Měliť po všechna staletí styk s námi, s Prahou. Lužičtí katolíci studovali v Praze — a to znamenalo mnoho. Lužičtí evangelíci studovali jen na německých školách. Jejich vzdělanci, zvláště duchovní a učitelé, nejsou tak odolní jako duchovní a učitelé katoličtí. A ještě evangelíci saští jsou odolnější než evangelíci pruští. Tam v Prusku vládne stále železná pěst a vládne také strach před ní. Nejhůře v malebné Lužici Dolní! Tam je zle!

V Lužici Horní, saské, bylo mnoho vykonáno od převratu, díky pevnému vedení národních předáků. Tu se dosáhlo určitých výhod na obecných školách, dosáhlo se také lužických hodin na školách středních. Pravidelně vycházejí denní Serbske Nowiny, týdenní Katolski Posoł, měsíční Sokolske listy a revue Łužica. Vychází také vědecký Časopis Maćiny Serbskeje. I studenti udržují svůj měsíční časopis Serbski student. Ale v Lužici Dolní jen týdenní Serbski Casnik nesměle udržuje slabý plamének národního života . . .

Čím více rostl odpor vládní proti lužické samostatnosti, tím více rostlo úsilí dobrých Lužičanů o záchranu. Obnoveny staré spolky, zakládány nové, a všechny stmeleny ve svaz Domowinu. Národní rada lužická má pečovat o získání lužických práv. Ale všechna její podání ministerstvům a vládám šla dosud nadarmo. A najednou se objevilo lužické Sokolstvo. Naše největší naděje do budoucna. Dvacet jednot pracuje v Horní Lužici. Kéž by i do Lužice Dolní přinesly nový vzruch, nového ducha!

Začalo se osamostatňování hospodářské. Založena hospodářská družstva, založena konečně také první lužická banka, se sídlem v Matičním domě v Budyšíně, která si brzy vybudovala pevné sídlo ve vlastním paláci v dolnolužickém Chotěbuzu. Naskočila nová ústředna ve Vojerecích a vedle ní deset poboček po celém venkově.

Tedy nadějný rozvoj národního života, plný spolkového ruchu, sokolských sletů a činnosti hospodářské, radostně oznamovaný v našem pražském Lužickosrbském Věstníku, tím radostněji, že se také zmnožila duchovní kultura, že se objevilo několik nových spisovatelů a vědců, že se přihlásil první lužický malíř-umělec. Básníci Jos. Nowak, Jan Skala a J. Lajnert, prosaikové J. Lorenc-Zaleški a R. Domaška, filologové J. Kral, M. Nawka, O. Wićaz a mladá družina, v Dolní Lužici vedle B. Świjely mladý vzruch ve verších Miny Witkojc a v díle F. Rochy. M. Nowak ve svých kresbách zachycuje ducha i svéráz Lužice. Stoupl zájem o Lužici ve Slovanstvu i v přátelské cizině. Stoupl zájem také u spravedlivých Němců. A nynější hospodářské poměry ohrožují celý tento zdárný rozvoj. Hrozící nedostatek peněz, nedostatek zaměstnání těžce brzdí činnost banky, činnost hospodářských družstev, obou lužických tiskáren, brzdí také rozvoj literatury, vědy a umění.

Je na nás nyní, abychom pomáhali co nejvíce! Pravda, máme také sami co dělat, ale dosud to jde. Náš pražský spolek slaví letos čtvrtstoletí své činnosti a sbírá síly, pokud může. Hlaste se do našich řad, hlaste se do řad našich odborů! Odbírejte náš Lužický Věstník, abyste věděli, co se v Lužici děje! (Praha-Smíchov, Na Cibulce 383.) Neváhejte ani chvíli!

Známý náš pedagog prof. Jos. Kubálek ve svém slabikáři »U nás« má nabádavou povídku o sirotě Marii. Strýček by ji chtěl vzíti k sobě do rodiny. Je také chud a má vlastní děti. Žena mu to rozmlouvá: »Utratíme všechny peníze a nebude ani soli na polévku!« A strýček se pevně rozhoduje a povídá: »Budeme tedy jísti polévku nesolenou!« A vzali Mařenku k sobě . . .

Mimoděk mně napadla tato dobrota srdce. Ano, Lužičané jsou jako členové naší rodiny. Snad si můžeme pro ně také udělati nějakou újmu. Nebude to vydání ztracené! Jsem přesvědčen, že menšinové otázky nejsou ještě konečně rozřešeny, že bude se o nich jednat a že se také bude jednat o Lužici. A pro tu lepší dobu musíme udržeti Lužici co nejpevnější a co největší!

Ferdinand Strejček:

O básníkovi, rodilém v Boru.

Farní matrika borská má z r. 1816 významný pro nás zápis, že se v Boru v č. 109 narodil dne 9. listopadu otci Františkovi a matce Františce Gallinovým (t. j. Kalinovým) syn, který obdržel při křtu dne 11. listopadu 1816 jména Josef Arnošt Kristin. Otec František, který uveden v matrice jako cestmistr při c. k. ředitelství cest, pocházel z Lysé na Boleslavsku, matka, rozená Grünnaglová, byla dcera obročního u knížete Fürstenberga ve všechlapském dvoře č. 22 u Nymburka.

Borský novorozenec z r. 1816 Josef Kalina je potomní náš baladista Josef Jaroslav Kalina.

Rodiče dlouho nepobyli v Boru, neboť již jako čtyřletý hošík dostává se Josef do Nehvizd u Prahy a odtud později na školu v Brandýse a do Mladé Boleslavě, kde žila tehdy jeho teta, sestra matčina. V jedenácti letech dán nadaný hošík na novoměstské gymnasium piaristské v Praze a projevuje velmi záhy neobyčejné nadání linguistické, hlavně velký zájem o jazyky klasické. Avšak student Josef Kalina nebyl z miláčků Štěstěny. Otec jeho churaví, a to dost vážně, a matka upadá v nevyléčitelnou trudnomyslnost a šílenství. Roku 1820 odváží čtrnáctiletý student Josef milovanou matku, upoutánu řemeny k vozu, do pražského blázince a tři měsíce poté provázejí pozůstalí sirotci drahou svoji roditelku na hřbitov. Po letech vzpomíná syn-básník v jímavé písni »Na matku mou« bolestného údělu matčina a vlastních těžkých dob bez tepla mateřského průvodu:

Života slast mně v pelyněk mění se,
té země víc netěší mne rozkoš;
Tvé jméno v noci mé libozvukem, Tvůj obraz úsměvem,
k Tobě jediné mne již touhy moc ponáší.

V téže elegii vyznává jemnocitný autor, že všecky jeho duševní přednosti jsou vzácným dědictvím po matce:

Mysl, krásy a ctnosti pojímavou —
zděděnou po Tobě — v čirosti zachoval jsem,
tváře Tvé spanilosti neposkvrniv ani neporušiv
divým zloby a vášně šklebem.

Vychodiv na pražském gymnasiu třídy »gramatikální« (t. j. čtyři třídy nižšího gymnasia), pokračoval ve studiích v Plzni, kde měl strýce, známého buditele českého, profesora Vojtěcha Sedláčka. Vynikající tento národovec posílil hlavně vlastenecké uvědomění mladého Kaliny, který již jako žák humanitních tříd (nynější kvinty a seksty) překládal z němčiny do češtiny a v mateřském svém jazyce sám skládal první pokusy básnické. Studiem

některých moderních jazyků, hlavně polštiny, ruštiny a francouzštiny, vyplňoval většinu svého volného času, oddávaje se mimo to také hudbě. Po smrti svého strýce a dobrodince Vojtěcha Sedláčka (1836) rozhodl se mladý Kalina pro studium práv, než také filologie a od r. 1837 hlavně botanika dělily se o hlubokou duši nadějného spisovatele, jehož literární, hlavně překladatelská činnost tajila se stále ještě světu, jsouc známa jen nejbližším jeho přátelům. Na neštěstí byl v době svého nejdůležitějšího vývoje stižen Kalina vážným neduhem plicním (chrlením krve) a tak byly jeho další studie na vysokých školách zmařeny. Jsa připoután k nepevnému organismu, byl nucen veliký duch Kalinův mírnit a omezovat svoje rozpětí. Nemaje jiných prostředků k obživě, vypomáhal si Kalina soukromým vyučováním a pud sebezáchovy přivedl ho r. 1842 i na myšlenku, aby vydal svoji baladu »K š a f t« v úpravě jarmareční písně. Kalkulace dovedného autora nezklamaly. V několika dnech (podle životopisu od Douchy a Vlčka) se rozprodalo této písně přes deset tisíc výtisků, až policie sama zakročila a další prodej zakázala, nechtíc trpět hlučný zájem obecenstva. Ale jiná verse vypravuje (podle básníka V. Bendla), že počet prodaných výtisků dosáhl 30.000, že okno Kalinova bytu bylo takměř babami a ženskými obleženo a »jedna přes druhou hulákala«: »20 písniček, 2 knihy atd.« Kalina prý písničky vydával, jeho přítel Tomíček? (má být asi Jan Vlček) bral peníze a Krolmus (známý archeolog) písničku zpíval, »až do toho policie musila zakročit a prodej zapovědít«.

Kalina pěstoval horlivě filologii a filosofii, než marně se pokoušel v Čechách i v Srbsku, kamž se uchýlil za svým ideálem Mínou (Vilemínou Wolfovou), dosáhnout trvalejšího postavení jako učitel jazyků a filosofie. Nemaje odnikud příjmů, živořil a chřadl a ještě dvakrát se odhodlal k nedůstojnému prodeji »písniček« jako r. 1842, vydav r. 1845 časový »Zpěv o povodni« a r. 1847 podobně pochmurnou baladu, jako byl »Kšaft«, nadepsanou »P í s e ň o m a m o n u«. Tato báseň vyšla v lednu 1847, vzbudila protest Havlíčkovy »České včely« a posměch »Květů«, ale vysíleného básníka již nezachránila: zemřel dne 22. června 1847 v pražské nemocnici, odkudž jej tehdejší česká Praha v slavném průvodu doprovodila na Olšany.

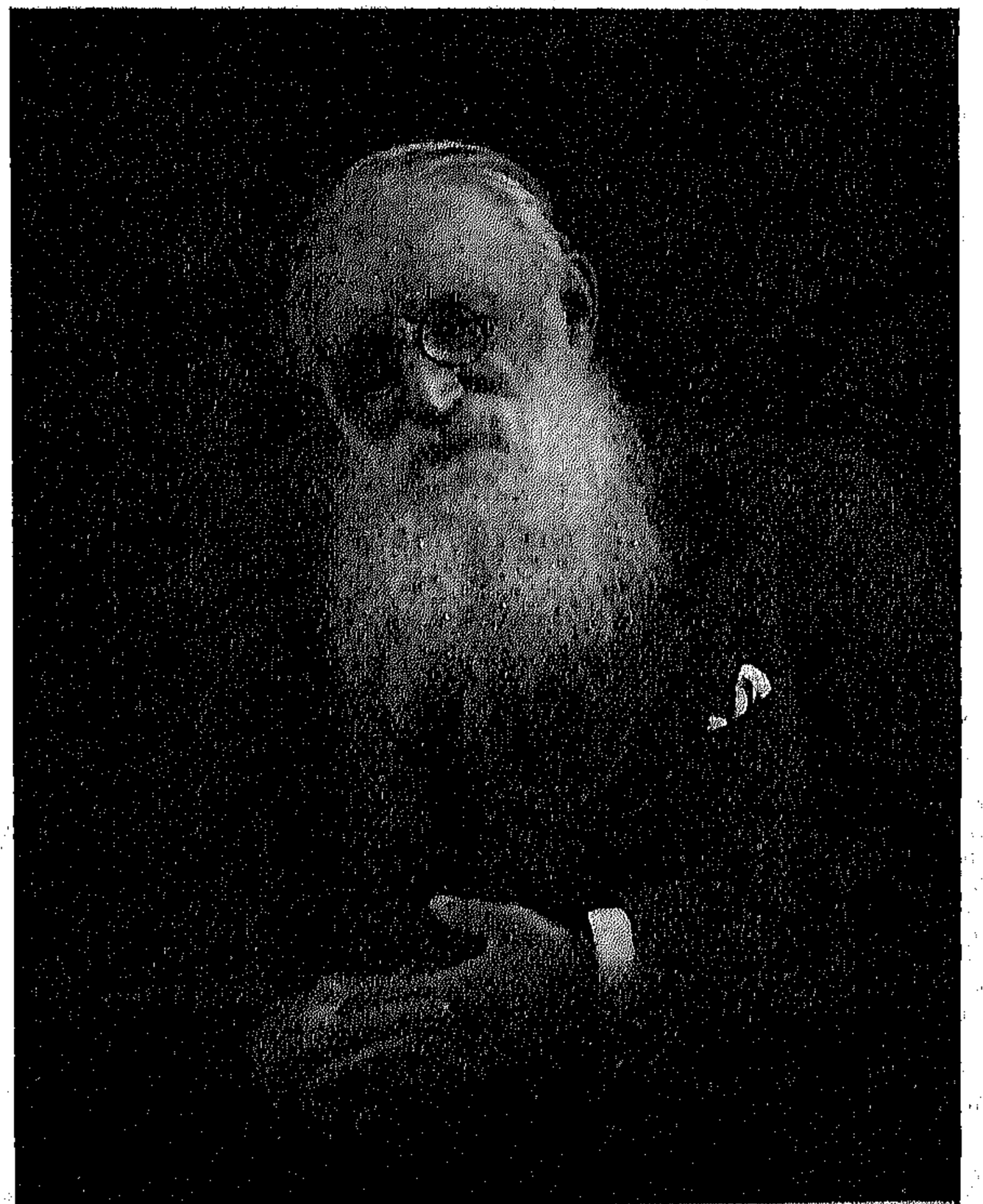
Nebudeme se v tomto článku šířit o významu borského rodáka, který musí být právem pokládán za předchůdce Erbenova, nikoli za jeho pokračovatele nebo následovníka, jak nejčastěji čteme (k tomu by nanejvýš opravňovala částečná příbuznost námětů Erbenových »Svatebních košil« z r. 1843 a Kalinovy »Novoroční noci«, otištěné ve Květech 1845, ale o nějaké závislosti Kalinově na Erbenovi nelze ani v této příčině vůbec mluvit), nýbrž všimneme si toliko jeho nejdelší a nejzajímavější práce, kterou se její tvůrce přenesl do okolí svého rodiště. Je to romantická legenda »J a n K v a r i n«, která byla nalezena v rukopisné pozůstalosti

básníkově a otištěna čtyři léta po jeho smrti v »Lumíru« 1851, dvě léta před vydáním Erbenovy »Kytice« se »Záhořovým ložem«, připomínajícím v lecčem základní ideu starší básně Kalinovy. Zde i onde jde o zobrazení velkého významu a moci upřímného pokání a kajícnosti.

(Dokončení.)

B. Kinský:

Prof. J. V. Mrkvička, akademický malíř.

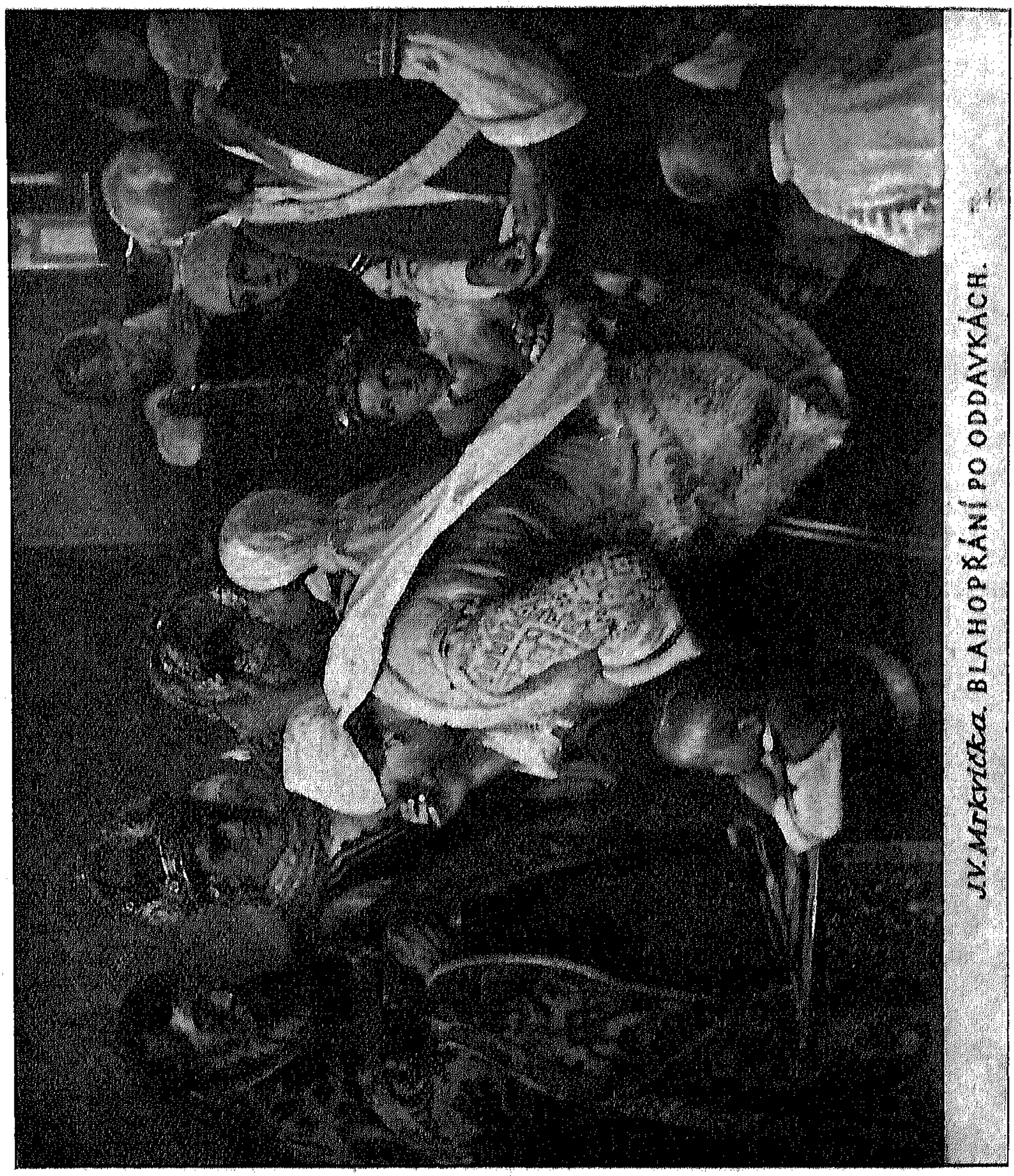

PROF. J. V. MRKVIČKA

Vzácný vidimský rodák akademický malíř česko-bulharský profesor Jan Václav Mrkvička slavil letos svoje 75. narozeniny. Stále svěží v tomto věku, pln uměleckých vznětů, pracuje ve svém atelieru v Praze-Smíchově; šťasten zírá na vykonané své dílo a s ním se těšíme v našem pohraničí, hrdi na tohoto umělce, který vyšel z našeho prostředí.

Rodina umělcova pocházela z jižních Čech. Děd jeho i otec byli ovčáckými mistry; poněvadž se chov ovcí stále rušil, stěhoval se otec jeho velmi často. Umělcův děd, Václav Mrkvička ze Zaměšína (okres Blatná), měl bratra Jana, jenž byl profesorem kres-

lení na vzorné »hlavní škole«, jak se dříve říkalo, v Praze III., Karmelitské ul. Děd měl tři syny, z nichž nejstarší, umělcův otec, se narodil ve Lnářích r. 1814 a zemřel 1882 ve Vysokově u Náchoda, kdež si po opuštění panské služby zakoupil chalupu. —

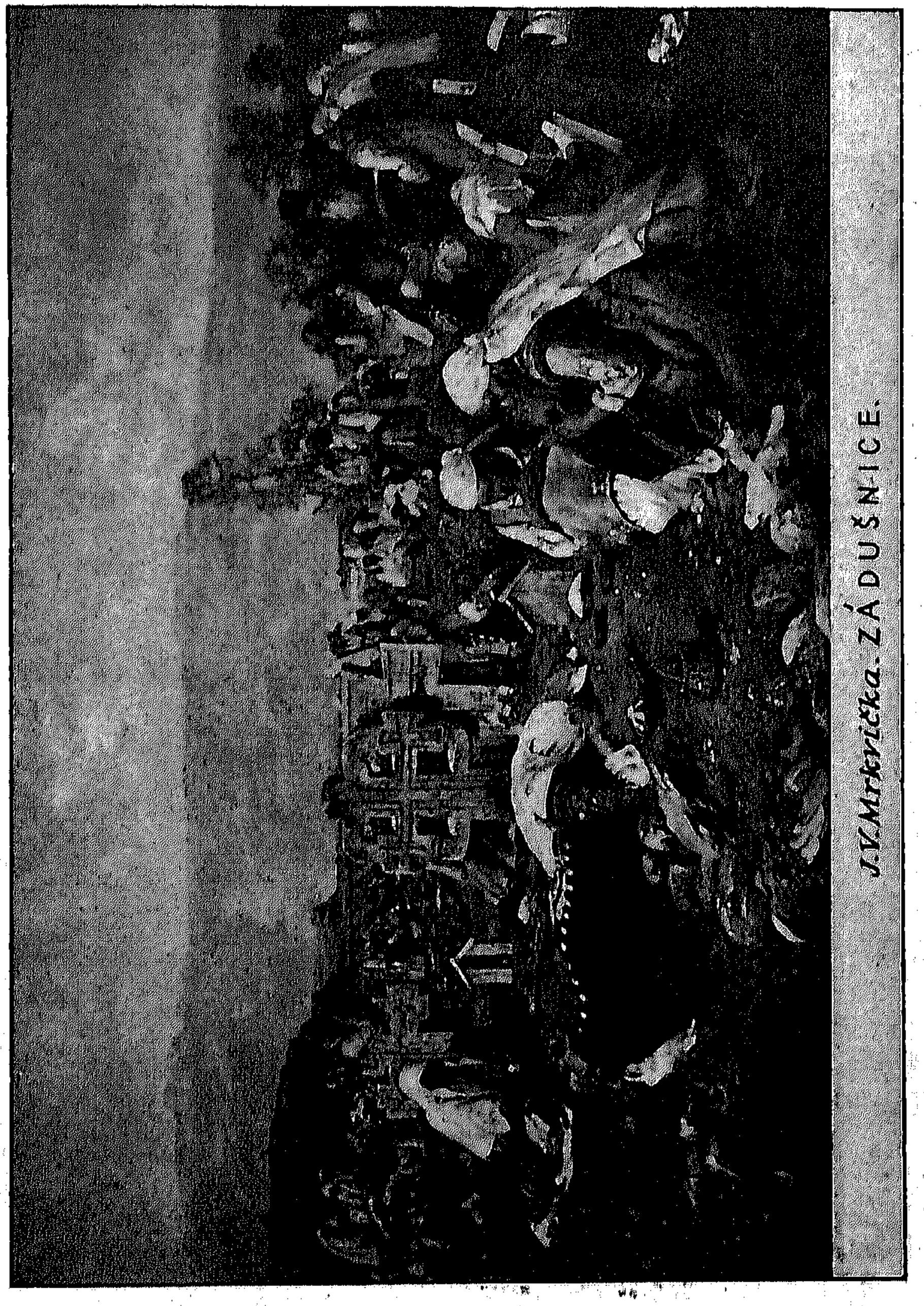

J. V. Myslbek. BLAHOPŘÁNÍ PO ODDAVKÁCH.

Druhý syn byl Josef, akademický malíř (nar. r. 1817 v Záboří), který studoval s Mánesem na pražské akademii od r. 1837. Třetím byl Jan, geometr; žil na jihu bývalého Rakouska, po vyrovnání s Uhry žil ve Slezsku a v Opavě zemřel.

Dle zachovaných záznamů žil otec umělcův od r. 1841 až 1879 v Božejevich, Bohnicích, V i d i m i (r. 1854—60), Libichově, Ka-

menné, Lásce a posledně jako šafář v Oboře u Nového Města n. M. Matka umělcova Rosina, roz. Kettnerová ve Vidimi r. 1826, zemřela ve Vysokově r. 1895.

Prof. Jan Václav Mrkvička se narodil ve Vidimi u Dubé dne 23. dubna r. 1856 v domku proti ovčínu, který měl tehdy číslo 53. Jak zjevno z dřívějšího, bylo v rodině umělcově již vrozené nadání, a tak i Jan V. Mrkvička se dostal do Prahy, aby tu vystudoval malířskou akademii. Záhy však se odebral do Mni-

chova zdokonaliti se ve svém umění na tamní akademii u prof. Seitze. Po návratu do Prahy působil jako asistent-kreslíř na gymnasiu v Praze II. v r. 1878. Jeho tvořivá ruka spolupracovala r. 1879 na Alšově cyklu v Národním divadle. Byl nadšeným vlastencem, a proto do služeb národa a slovanstva dal veškeré své umění.

V těch dobách odehrávaly se pohnuté chvíle na Balkáně a Bulhaři těšili se z vítězství a osvobození z nadvlády turecké. Snažili se ihned rychle dohánět i kulturně to, co porobou zameškali. — Mnoho Čechů tehdy podalo pomocnou ruku bratrskému národu. Bulharským ministrem školství byl tehdy Čech Konstantin Jireček, který získal i prof. Jana V. Mrkvičku pro práci ve prospěch junáckého lidu bulharského. Prof. Mrkvička se přestěhoval tedy r. 1881 do Bulharska. Vyučoval kreslení v Plovdivě až do r. 1889.

Nastala doba usilovné práce tvořivé. Nebyl toliko učitelem kreslení, ale stal se umělcem, který vtiskl novodobému umění bulharskému svoji duši, určil mu směr a vedl je k metám nejvyšším. R. 1886 vypracoval krásnou adressu pro vítěze slivnického, Alexandra; za tuto práci byl odměněn briliantovou jehlicí. Když přijel do Bulharska kníže Ferdinand, tu prof. Mrkvička a malíř Mitov uspořádali výstavu svých uměleckých prací. Úspěch byl dokonalý, neboť i kníže zakoupil od prof. Mrkvičky různé studie bulharských typů lidí a krajin a větší obrazy: »Cakadžie«, »Plovdivský bazar«. Uznáním nadšené práce pro hrdinný národ bylo mu i udělení stříbrné medaile pro vědu a umění. Prof. Mrkvička uplatnil v Bulharsku i své organisační schopnosti. R. 1889 organisoval ve Středci kreslířskou školu a založil v hlavním městě země i »Krasoumnou jednotu pro Bulharsko«. Uspořádal pak s bulharskými umělci řadu výstav. R. 1896 byl jmenován ředitelem malířské akademie v Sofii a vyznamenán rytířským křížem pro občanské zásluhy.

Na výstavách uchvacoval malbami genrů, podobizen a krajin, v nichž předváděl národu i cizině bohatství národopisné, najmě krásu lidových krojů, a zachycoval chvíle z pohnutých dějin národa junáků a jeho lidových obyčejů. Stal se zároveň i znamenitým propagátorem českobulharské vzájemnosti.

R. 1900 zaslal svá díla na světovou výstavu do Paříže a tam jeho skvělý obraz »Žádušnica« (Dušičky na hřbitově) vynesl mu udělení zlaté medaile a proslavil jeho jméno. Z uměleckých děl jeho jmenujeme aspoň »Račenice«, »Svatba«, »Tanec cikánů«, »V době Krdžalijů«, »Giaurové«, »Hajduci«, »Nebezpečí«, »Otec Pajsij«, »Při měsíčku«, »Horo — národ. tanec«, malby v chrámu Alexandra Něvského v Sofii, »Blahopřání po oddavkách«, podobizny sedláků z okolí Sofie, »Orání« atd. Šířil tak porozumění pro bulharský národ a dosáhl všeobecného obdivu a uznání na výstavách, jež svými obrazy obeslal, ať to bylo v Antverpách, St. Louis, Bruselu nebo Benátkách a jinde. R. 1908 vystavil na výstavě »Kraso-

umné jednoty« v Praze obraz kněžny Marie Louisy, oděné v bulharském národním kroji. O oblibě jeho prací svědčí množství reprodukcí jeho obrazů v samotném Bulharsku. Velmi přehlednou ukázkou jeho životního díla jest i sborník s barevnými reprodukcemi jeho obrazů, jejž ve vkusné úpravě vydala Akademie věd a umění v Sofii; umělec věnoval výtisk tohoto sborníku i pro uměl. památkové oddělení čes. musea v Čes. Lípě.

Se svou rodinou prožíval prof. Mrkvička osudy bulharského národa, jemuž se plně věnoval; bohužel, světová válka vyrvala mu jediného nadaného syna. Prof. J. V. Mrkvička se vrátil po válce za svých 70. narozenin do osvobozené vlasti, aby tu prožíval léta zasloužené pense. Zůstal však členem slovanských spolků, stále pracuje a pomáhá všude, kde jde o utvrzení slovanské vzájemnosti, neboť pochopil jako jeden z prvých, že v tomto praktickém provádění myšlenek o vzájemnosti jest i naše síla!

Duševní činnost jeho sledovati můžeme však i v poesii. Ve volných chvílích přemýšlí usilovně o problémech lidství, o dějích v hlubinách vesmíru, o zásadách žití rostlin, trvání hmoty a života vůbec a úvahy své vtělil ve verše knížky »Krůpěje z neznáma.« (Vytiskla dvorní knihtiskárna v Sofii; v komisi u Lud. Součka v Praze II. — 10 Kč.) V poslední době provedl i zdařilé knižní ilustrace.

Jubilant náš navštívil letos (1931) opět Bulharsko, zůstává s ním v čilém styku a těší se všude nevšední oblibě a lásce. Přejeme rodáku z V i d i m i prof. J. V. Mrkvičkovi, aby ještě dlouho ve zdraví pracoval na poli umění, aby z neutuchajícího jeho úsilí vzešly nové vzácné květy — nová díla!

J o s. M a š t á l k o:

Rodina Veithova.*)

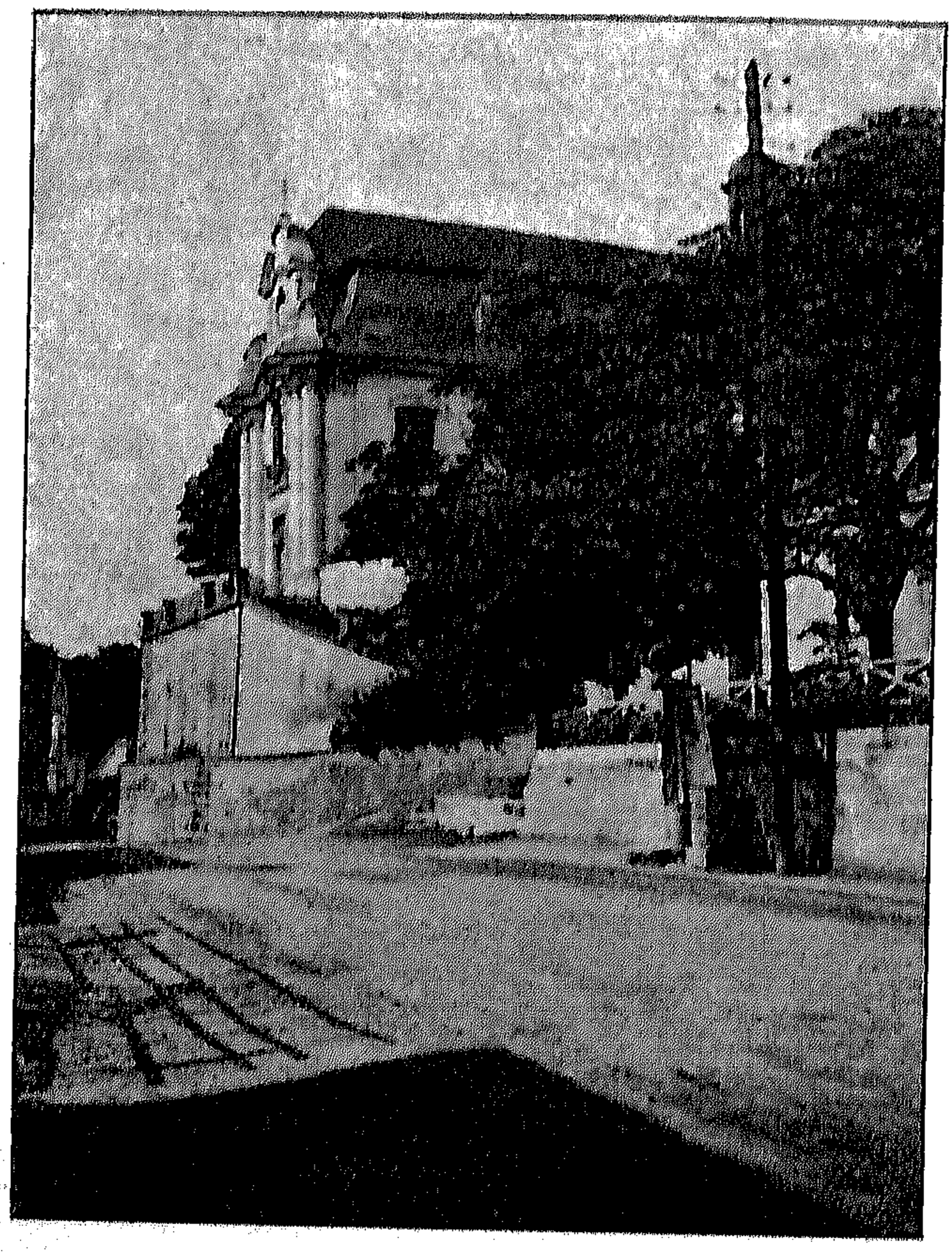
Jdeme-li z Dubé ku Liběchovu, upoutá naši pozornost v Tupadlech nápadná věž. Je to památka po rodu V e i t h o v u, který v prvé polovině 19. století v tomto kraji velmi blahodárně působil.

Od počátku 18. století byl majitelem panství Liběchova J a n J á c h i m P a c h t a, přítel a štědrý podporovatel umění. Panství toto vyženil s Antonií ze Scheidleru, kterou r. 1709 pojal za manželku. Patřila mu také některá panství v severních Čechách, zejména: Valtinov, Jablonné. Roku 1724 koupil také Bezno. Léta 1725 vystavěl v Liběchově chrám sv. Havla.

Býval hejtmanem kraje boleslavského. Roku 1742 byl v Praze zajat od Francouzů a odveden až do Poustevny, kdež po těžkých útrapách, kterých mu bylo cestou v prosinci snášeti, ještě téhož roku zemřel. Zanechal 4 syny, z nichž Karel obdržel Liběchov. Jeho

*) Obrázky byly laskavě zapůjčeny p. Ad. Čondlem, ředitelem měšťanské školy v Liběchově.

syn Jan Josef roku 1801 prodal statky Liběchov a Chcebuz Jakubovi Veithovi, který se narodil ve Volarech roku 1758. Když se vyučil tkalcovství, odešel do Vídně; tam si získal nevelké jmění. Později se usadil v Budějovicích a jako dodavatel vojsku za válek francouzských nabyl značného jmění, takže mohl zakoupiti Liběchov-Chcebuz za 400.000 zlatých. V té době se začala stavěti pev-

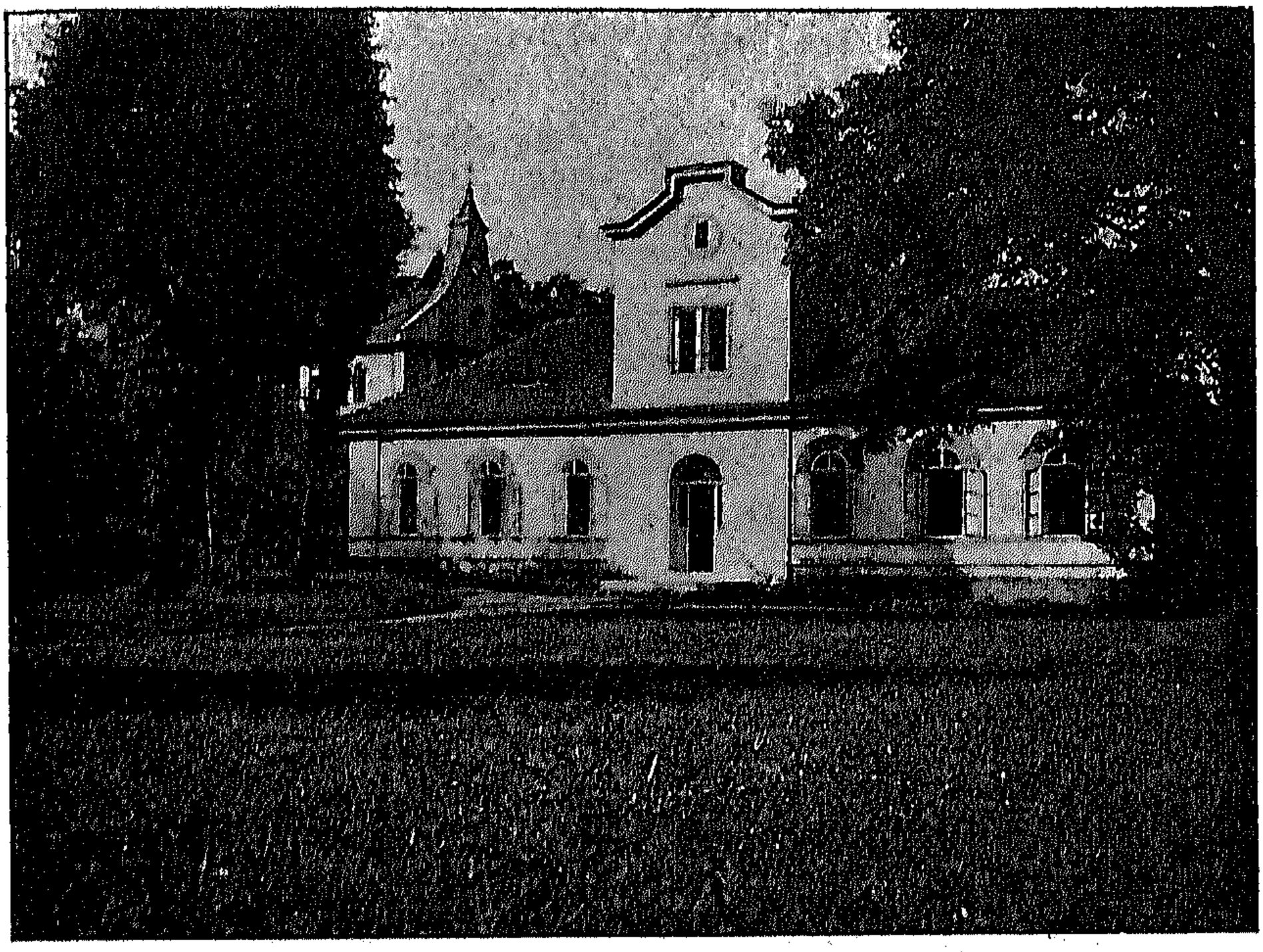

Kostel sv. Havla v Liběchově.

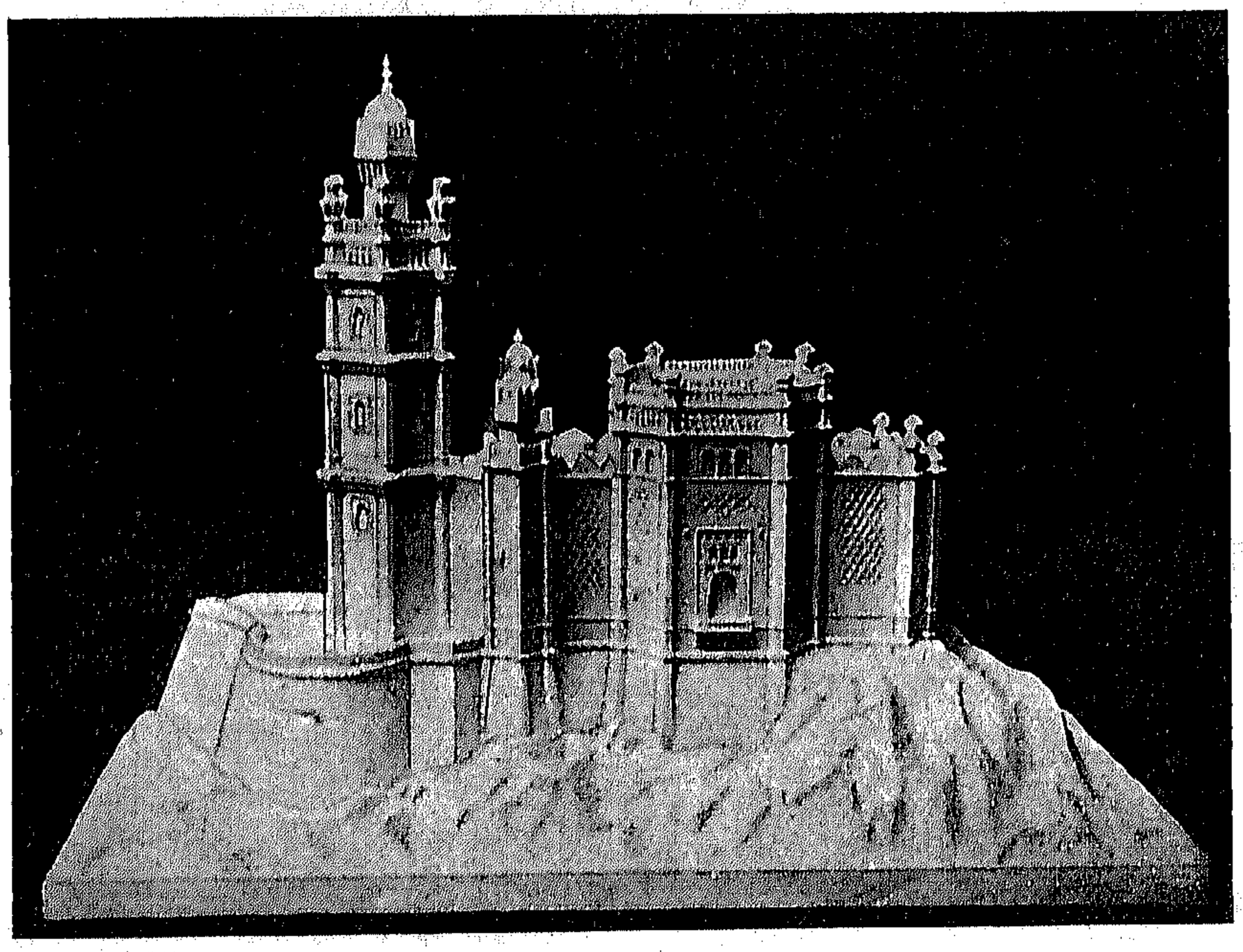
nost Terezín a poněvadž k uvedeným panstvím náležely rozlehlé lesy, mohl Veith dodávati ku stavbě pevnosti množství dříví, což mu ovšem vyneslo velmi značný výtěžek.

Z toho zakoupil mnoho statků, které ještě za živa rozdal svým dětem. Panství liběchovské rozumným hospodařením značně zvelebil.

Odkázal je svému synu Antonínu (1793—1853), který svou šlechetnou povahou se stal velikým dobrodincem celého kraje, a mecenášem českého umění.

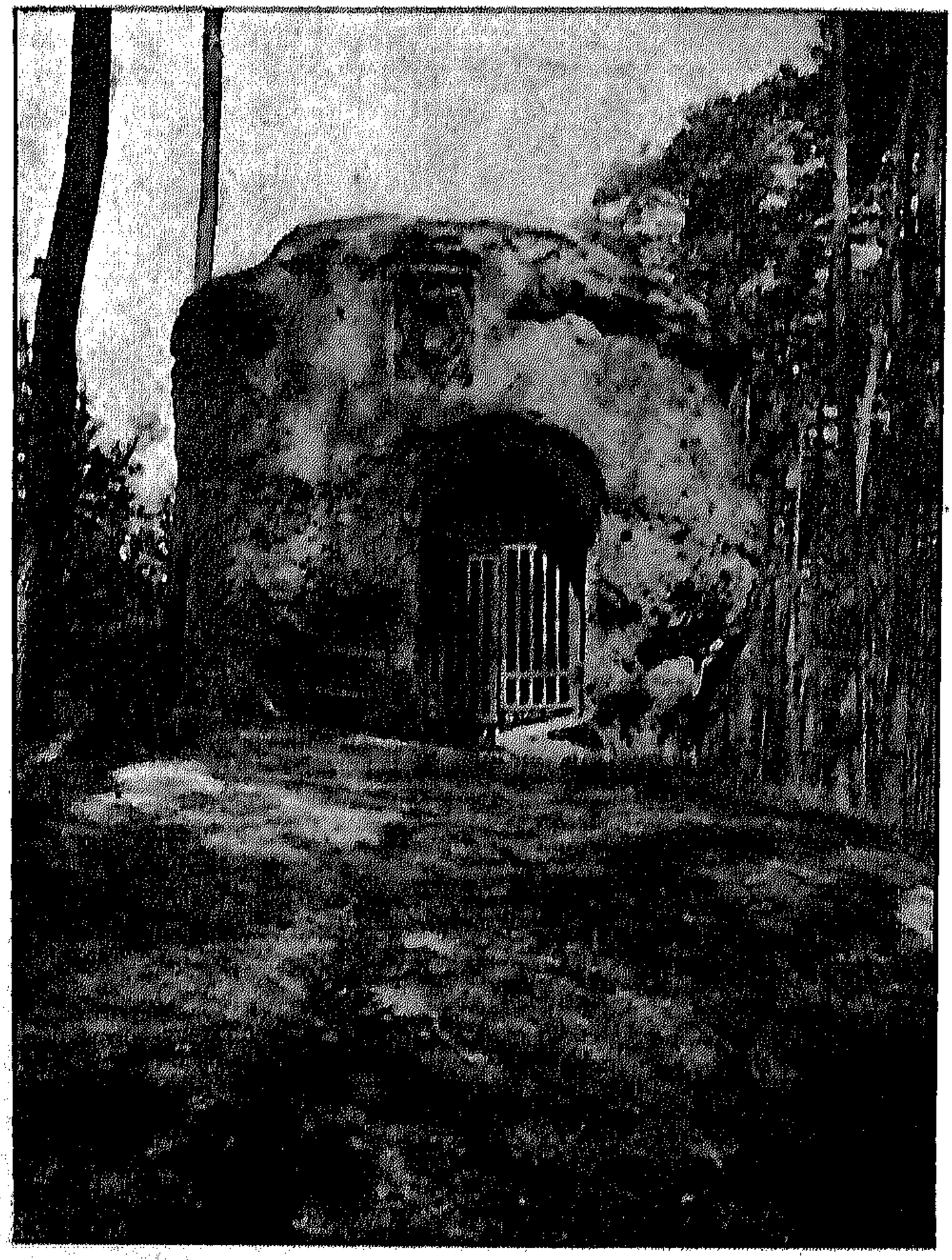
Bývalé lázně v Boží Vodě.

Model Slavína v Tupadlech.

Podporoval školy, zakládal české a německé knihovny a pomáhal každému, kdo toho potřeboval.

Rád se obklopoval společností učenců a umělců. Několik roků byl u něho hostem znamenitý český malíř Josef Navrátil (1798—1865), který vytvořil v zámku liběchovském několik nádherných obrazů.

Kaplička Mařií Magdaleny při brpenské silnici.

Ale nejvíce se zasloužil o sochaře Václava Levého.*) Dal jej vzdělati u slavného sochaře Ludvíka Schwanthalera (1802 až 1848) v Mnichově; ten znamenitě rozvinul tvůrčí schopnost nadaného Levého, který vytvořil v okolí Liběchova mnoho krásných soch.

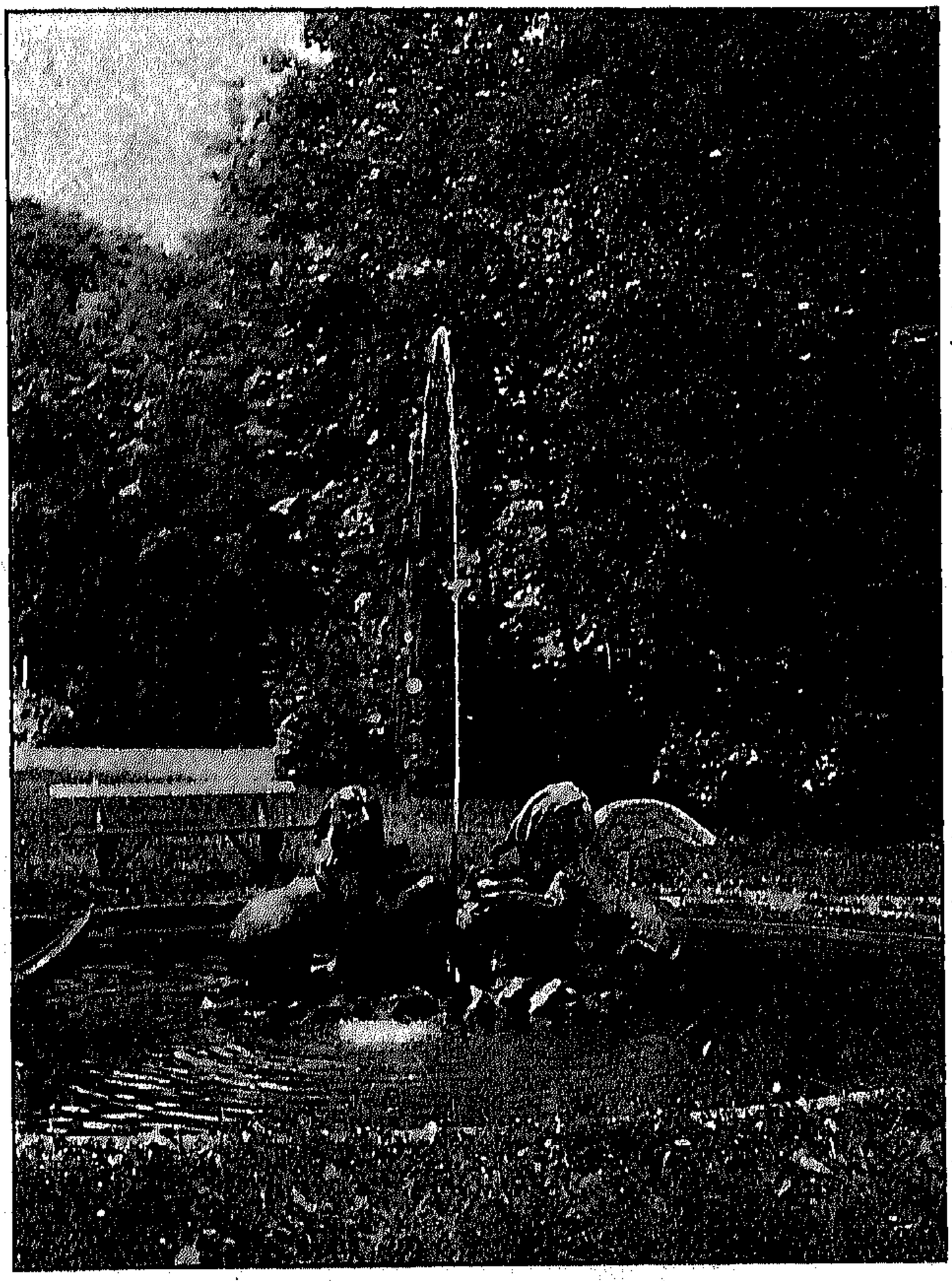
---

*) Více o něm v I. ročníku čas. »Bezděz«, stranu 178, článek: Adolf Čondl: Liběchovská Kláčelka.

Veith se stýkal často se Schwanthalerem a ujednal s ním r. 1837, že zřídí v Tupadlech českou Valhalu. (Německé Valhale položen základní kámen r. 1830 v Donaustaufu nedaleko Řezna v Bavorsku.)

Měla to býti prostorná stavba na způsob chrámu a v ní umístěno 24 kovových soch nejpřednějších českých osobností.

Skutečně bylo také 8 soch ulito. Byly to: Král Otakar II., krá-

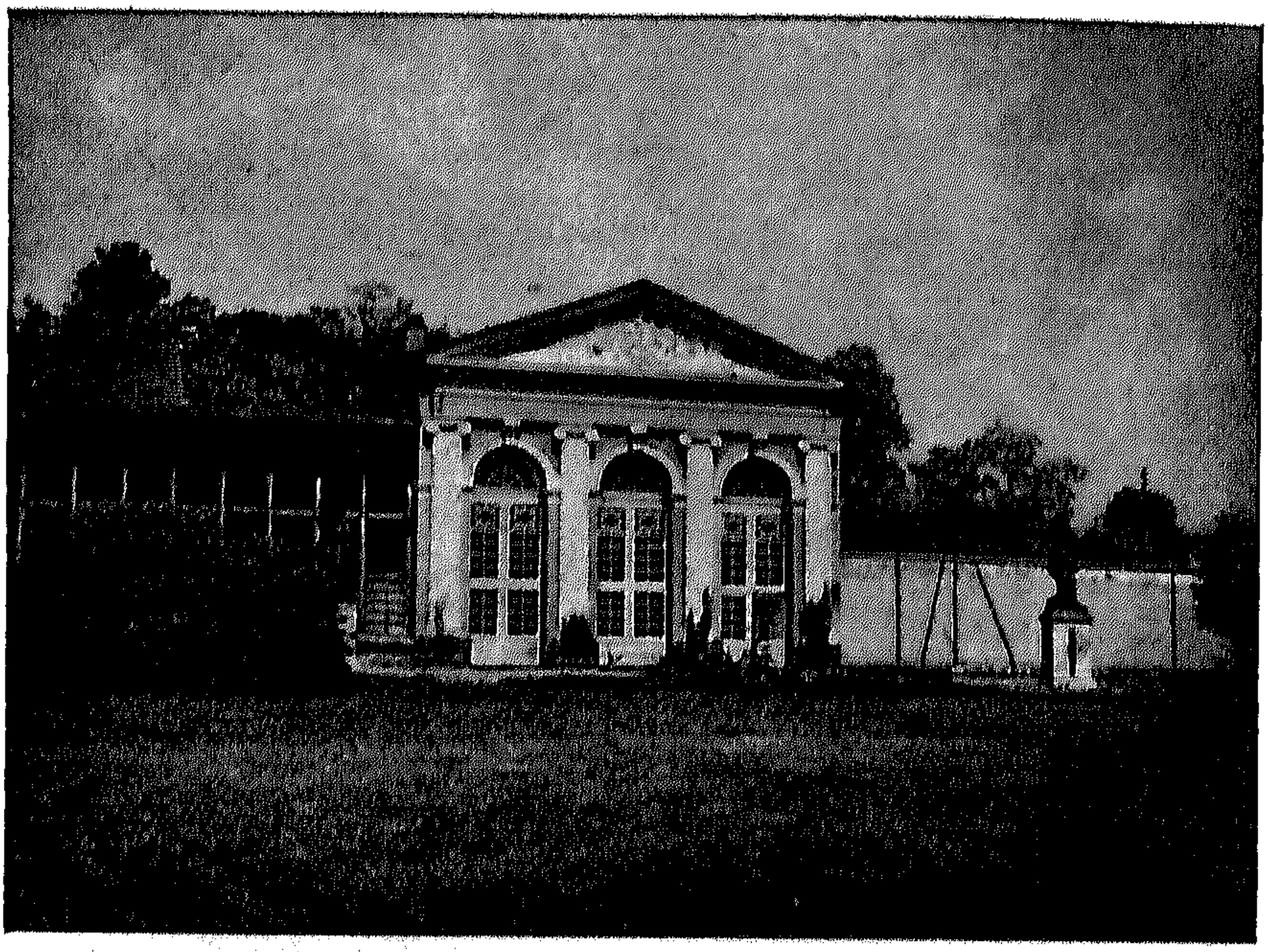
Levého fontána v Liběchovském zámeckém parku.

lovna Eliška, král Jiří z Poděbrad, kněžna Libuše, Přemysl, sv. Václav, arcibiskup Arnošt z Pardubic, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic. Je zajímavo, že sochy ty byly ulity z děl, vytažených z moře po bitvě u Navarina.

Začátkem roku 1840 bylo také počato se stavbou budovy, ale bouřlivý rok 1848 způsobil zastavení stavby a poněvadž se mezi tím Veith ocitl v peněžních nesnázích — nebyla stavba Slavínu vůbec dokončena. Dnes se rozpadává!

Sochy byly odvezeny do Českého Musea v Praze, kde jsou umístěny v Pantheonu. Po smrti Veithově — který zůstal nežennat — zdědil panství Liběchov a Chcebuz synovec jeho Antonín Veith. V letech 80. panství prodal. Dnes náleží p. J. Homolkovi.

Na blahodárné působení rodiny Veithovy upomíná v kraji liběchovském kromě zmíněného Slavína v Tupadlech mnoho pozůstalých památníků, zejména práce sochaře Levého v Klácelce.

Sklenik s reliefem V. Levého v Liběchovském zámku.

F. Šimáček:

Klášter řádu sv. Augustina na Bezdězi.

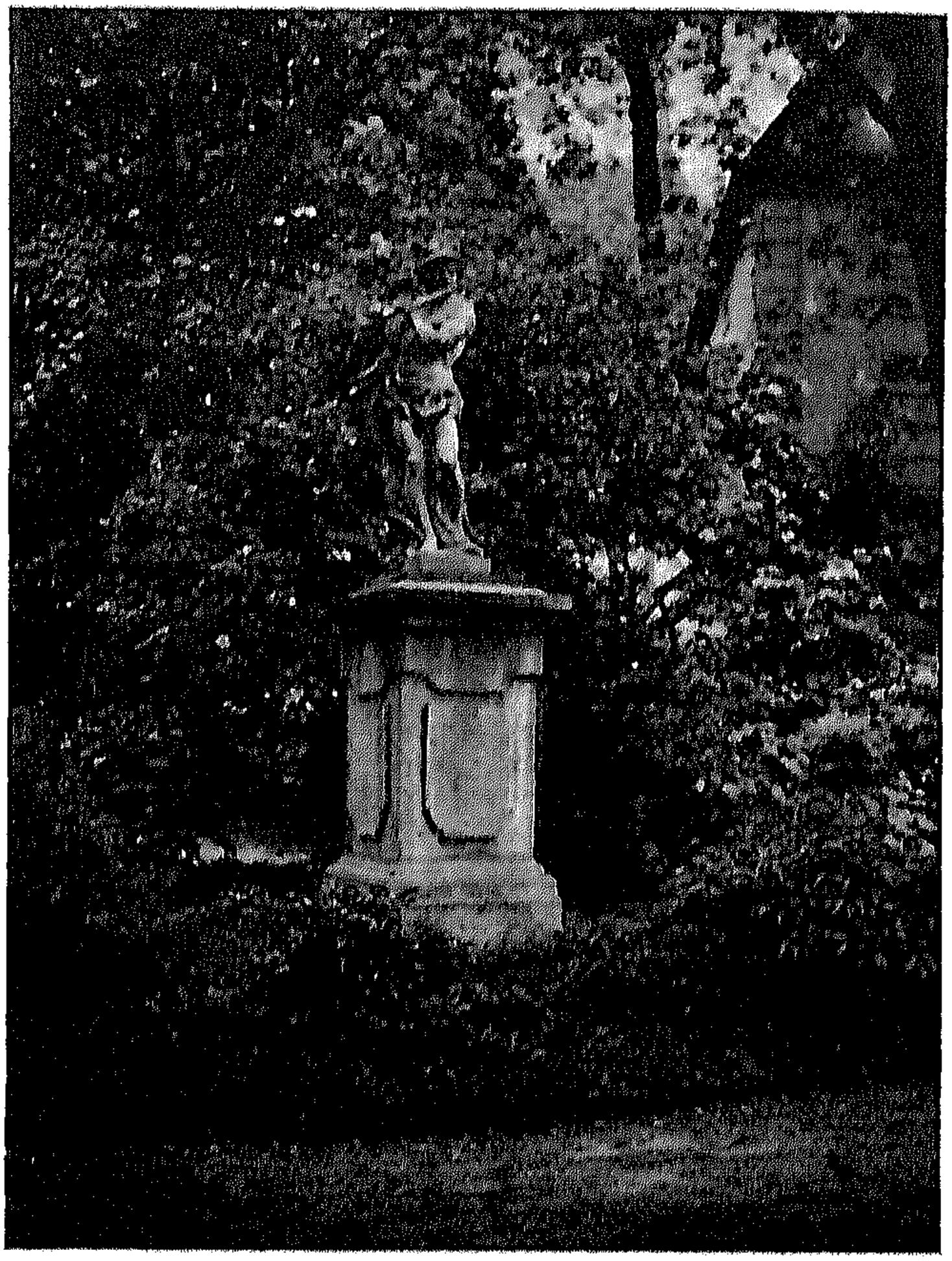
(1627—1633.)

R. 1623 postoupil Adam z Valdštejna panství bezdězské, housecké, bernšteinské a vidimské vévodovi Albrechtu z Valdštejna směnou za zboží dobrovické, křinecké, rožďalovické a ronovské. Hradu Bezdězi věnoval vévoda Albrecht zvláštní péči. Zamýšlel hrad nově opevniti, chtěje z něho silnou pevnost učiniti a také již některé opevňovací práce za tím účelem dal prováděti. Úmysl svůj však změnil a věnoval hrad účelu náboženskému. Listinou ze dne 12. března 1627 zřídil na hradě klášter. Starou hradní kapli dal opraviti, část sešlých stavení dal obnoviti a uvedl sem mnichy řádu sv. Augustina z pražského Karlova. Klášter obdaroval vesnicemi Podbezdězí a Kruhem, dvěma mlýny, jedním menším rybníkem

u Dokes, kusem lesa pod Bezdězem, úroky z peněz, jež na různých místech v deskách zemských pro klášter byly zapsány, a některými viktuáliemi z panství dokeského. Kapli, jež před tím sv. Michalu byla zasvěcena, zasvětili řeholníci Panně Marii.

V tu dobu, kdy na Bezděz tito řeholníci byli uvedeni, nastoupena všude v Čechách a na Moravě tvrdá cesta protireformace. Obracení na víru katolickou šlo na bělském panství a zvláště ve městě Bělé poměrně hladce. Ti bělští osadníci, kteří ještě kolem r. 1625 horlivě vyznávali víru otců svých (evangelickou), ku podivu dosti rychle přestoupili na víru katolickou. Vždyť již 5. října 1629 mohl bělský zámecký hejtman Starschädel podati Albrechtovu zemskému hejtmanovi Taxisovi zprávu, že »nyní zde v Bělé, bohudík, z měšťanstva všichni až na dvě ženy důchodního a obilního písaře jsou již katoličtí.« (Místodrž. archiv F. 67/68 g.) Ale, že se zde to »obracení« dálo poměrně snadněji a rychleji než na místech jiných, uvažovali jesuitští reformátoři v Jičíně, že by právě tak snadno a rychle mohli obrácení při nejbližší vhodné příležitosti zase ke staré víře se vrátiti, a bylo proto nutno je v nové víře utvrzovati a posilovati; určili k tomu dílu bezdězské mnichy Augustiány. Převor P. Mikoláš Perchtoltický vysílal z konventu do Bělé občas jednoho neb dva mnichy, aby zde kázali a svátostmi přisluhovali. Mnichové byli však Němci a česky neuměli. Lid jim nerozuměl, na jejich kázání nechodil a raději při jejich příchodu do Bělé ven z města utíkal. Převor nevida úspěchu, přikazoval bělskému purkmistrovi, aby byl mnichům nápomocen. Purkmistr tedy vybízel lid ku katolickému kázání, ke zpovědi a k bohoslužbám, domlouval a hrozil, ano i vězením přidržoval ty, kdož kázáním a zpovědi se vyhýbali, ale mnoho nepořídil. Je to vidno ze psaní, jež poslal purkmistr bělský 16. dubna 1631 převorovi na Bezděz:

»Službu svou vždycky volnou a poslušnou V. M. velebný a důstojný převor kláštera Nanebevzetí Panny Marie a zámku Bezděze všeho zdraví a jiného všeho dobrého jak panu převorovi, tak všemu konventu téhož kláštera vinšujíc žádati nepřestávám. Psaní, jehož datum 15. aprilis jest mi dodané a co v sobě obsahuje a zavírá, všemu jsem vyrozuměl. Předně, kdež pan převor dokládati ráčí, že jest zkrz pátera z konventu přednésti a obci města Bělé poukázati a napomenouti ráčil, aby při té slavnosti Veliké noci ku svaté zpovědi a k posluhování svátostmi přijíti chtěli, v tom aby se lid resolviroval; na kteréžto vzkázání pana převora tak jsem učinil, obec shromážditi dal a co za odpověď dala, neopominul jsem panu převorovi dáti přednésti, a poněvadž ti všichni sousedi, kteří od nás loňského roku vězením přidržáni byli, že k svaté zpovědi nešli, rukojmí za sebe postavili, tak ta věc v naší moci dále nepozůstávala. A že pan převor podle svého připovědění pátera českého do Bělé nepostavil, z čehož mezi lidem veliká nepříležitost povstala, že by českého pátera jen na hodinu nebo dvě zde míti a jeho poslouchati měli, to že se jim k nemožnosti býti zdá, ale když zde

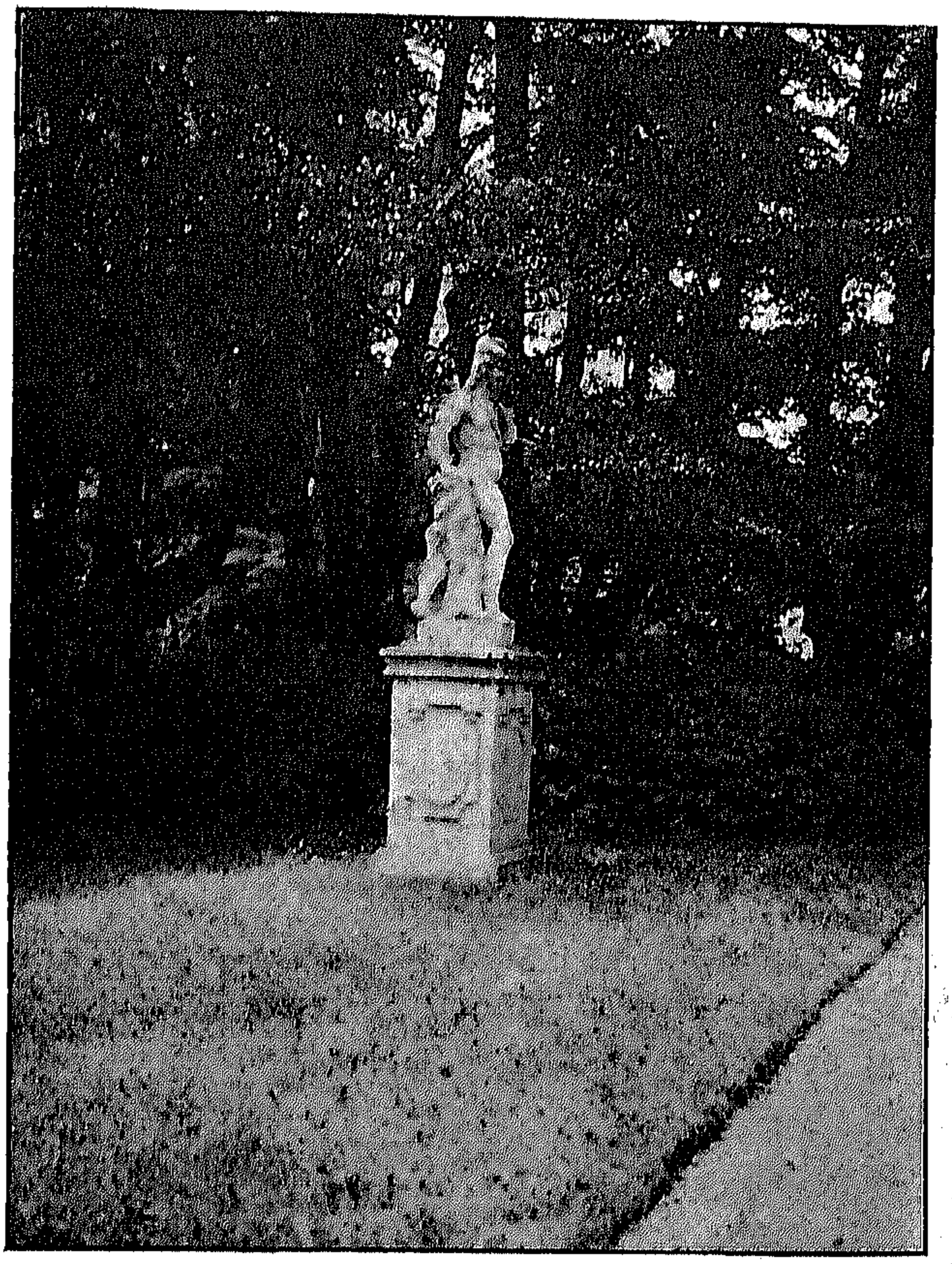
(Obrázek k článku: Rodina Veithova.) *Panenurova socha v liběchovském zámeckém parku.*

páter českého jazyka stále bude, že se proti tomu pak nikdo zpěčovati nebude. Proti kteréžto sousedů odpovědi jinak jsem učiniti nemohl, aniž to více v mé moci jest, i žádám pana převora, aby mne při sobě omluvena míti ráčil. S tím Pán Bůh s námi! Datum v Biele jinak Novém Bezdězi 16. aprilis letha 1631.« (Právní manuál města Bělé z r. 1628 str. 41.)

*

Koncem dubna psal převor purkmistrovi, že nejbližšího čtvrtka přijede do Bělé se dvěma pátery, s Čechem a Němcem, »aby ale tito dva páteři po čas trvání jejich misse bytem, stravou, pitím a jinou potřebou dobře opatřeni byli.« Purkmistr hned převorovi odpověděl, že »žádných páterů posílati není třeba,« že »kde vziti na císařskou kontribuci, na mušketýry, ourok, za obilí, natož aby živili pátery a na ně platili a že by pan převor jen sám byl tím vinen, kdyby zase jako roku loňského lid z města ven utíkal a žádný se mu nedostavil.« (Týž právní manuál z r. 1628.)

*

(Obrázek k článku: Rodina Veithova.) *Pauznerova socha v liběchovském zámeckém parku.*

Docházek do Bělé za příčinou protireformace byli bezdězští Augustiáni zproštěni, když je vévoda Albrecht z Valdštejna k jejich stálým prosbám r. 1633 převedl do jejich původního kláštera sv. Václava v Bělé. Ten byl však ze dřívějších dob, kdy v Bělé rozšířena byla víra českobratrská, zanedbán a nebyl způsobilý k obývání; proto najal vévoda v Bělé prozatím u fortny domek, do něhož umístil čtyři mnichy z bezdězského kláštera, kteří odtud klášterní kapli bělskou obsluhovali, pokud nebyla budova klášterní obnovena (což se stalo teprve r. 1650).

K výživě dal Albrecht z Valdštejna bělským Augustiánům dvůr Neuhof u Bělé (později Páterov zvaný), vesnice Vrchbělou a Vísku, část bělského Podolí, mlýn u Páterova a různé potřeby (ryby, pivo) z bělského panství. Na přestavbu kláštera v Bělé poručil 2.000 zl. rýnských a potřebné stavivo.

Protože však byl Albrecht z Valdštejna již r. 1634 v Chebu zavražděn, sešlo s přestavby, jež předsevzata teprve za císaře Ferdinanda III. r. 1650.

Z přenesených věcí z bezdězského kláštera do Bělé zachoval se dodnes portret vévody Albrechta z Valdštejna v nadživotní velikosti z r. 1632, jenž jest umístěn v klášterním refektáři v Bělé (nyní část okresního musea).

V opuštěném hradě Bezdězi usadil se poustevník (Vlach), jenž z darů poutníků a okolních osadníků živ jsa, obsluhoval hradní kapli až do své smrti r. 1642.

V. Jedlička:

Popelivka sibiřská — vzácná rostlina Máchova jezera — ohrožena.

Popelivka sibiřská.

Kdo navštíví bažiny mezi Starými Splavy a Jestřebím, botanikům dobře známé jako louky rašelinné nedaleko Jestřebí, podiví se statné rostlině, vysoké 40 cm, ale také dosahující výšky 150 až 200 cm, s listy srdčitými, na kraji vyhlodávaně zubatými a se žlutými úbory, skládající konečný listnatý hrozen. Plody nažky jsou věnčeny jednoduchým chmýřím. Kromě rašelinných bažin v okolí Doks, Jestřebí a Rečkova u Bělé pod Bezdězem roste u nás toliko na Slovensku u Dobšinských jeskyň, na úpatí Královy hole, kde jsem sám ji sbíral, v údolí Stracené v Liptovské Teplíčce na úpatí Braniska, kde je dosti hojnou.

Tato statná složnokvětá Ligularia sibirica je vzácnou přírodní památkou a nádhernou ozdobou jestřebských bažin v okolí půvabných Doks, proslulých Máchovým jezerem. Hlavní její středisko vývojové je na dalekém východě a zasahuje až do Číny. O jejím výskytu se vyprávějí zajímavé pověsti, ale zdá se, že se zde na rašelinách udržela společně s jinými rostlinami vzácnými jako památný relikt z doby ledové. První, kdo na ni upozornil z botaniků českých, byl prof. dr. Ladislav Čelakovský, který ve svém Prodromu a v pozdějších resultátech botanického prozkoumání Čech podrobně se zabývá studiem jestřebských rašelin.

Popelivce sibiřské však hrozí zkáza, a proto volám ke všem interesovaným kruhům a upozorňuji na nebezpečí, jež hrozí této svrchovaně památné rostlině. Věnoval jí pozornost před léty i saský král August II., jenž společně s jinými botaniky sem putoval, aby spatřil na vlastní oči tuto královnu zdejších bažinatých rašelin. Nyní byla před 2 roky rašelina odvodněna. Ještě před započetím melioračních prací podal správce »Sonnenhofu« (výchovného to ústavu německých pražských evangelíků) p. Rabe, jako vlastník stanoviště, na němž roste Ligularie, zprávu o tom německé sekci zemědělské rady a naznačil způsob, jakým by se mohla zachrániti. Ing. Richter podal zprávu o květeně těchto zajímavých rašelin před započetím melioračních prací. Byl vzat na ni zřetel a pamatováno na to, aby zůstal pozemek ve výměře asi 3 hektarů, který by zůstal netknutý. Doporučeno melioračním výborem, aby tento pozemek byl prohlášen za přírodní reservaci. V zastoupení Památkového úřadu prohlédl si loni památné naleziště dr. Sigmund z Prahy a podal o tom zprávu ministerstvu školství a nár. osvěty. Sonnenhof jako majitel však nemůže sám ponechati pozemek ve výměře 3 ha nezužitkovaný a naznačuje způsob, jakým by se dala věc oboustranně řešiti. Kdyby Sonnenhof dostal náhradou od Pozemkového úřadu v téže výměře vhodnou půdu, byly by rašeliny i s památnou popelivkou zachráněny. Stanoviště to navštívila i mezinárodní komise geobotanická a podivovala se vzácné popelivce i souboru celé památné tamní květeny. Bylo by již na čase, aby patřičná místa konečně v té věci rozhodla, když mají všechna potřebná udání a dobrozdání odborníků. Byla by tím zachráněna vzácná česká rostlina půvabného Máchova jezera. Přimlouváme se za to, pokud je ještě čas k její záchraně.

Ing. Jos. Vlášek, Podmokly:

Několik dopisů podmokelských vlastenců.

Stavby státní dráhy České dráhy severní v letech 1845 až 1870 přivedly do Podmokel mnoho českých inženýrů. Jedním z nich byl inž. Eduard Bazika. Přišel k nám v r. 1863, byl teprve 32 roky stár a přednostou odboru pro udržování drah. Byl osou oné české společnosti, která se tehdy scházívala v malém pokojíku vedle sálu hotelu »Pošta«. Nebylo jich mnoho. Bazika sám uvádí, že jich bylo obyčejně pět: dva hraběcí úředníci (Komínek a Brünnich), učitel Fischer, profesor Uhlíř z Libwerdy a Bazika. S počátku to byla společnost čistě hospodská. Hrávali karty (bulku neb maxla) a někdy tancovali. Svědčí o tom uchované zápisky. Jsou to dva listy z knihy vytržené z r. 1864, na nichž jsou znamenány pokuty, které odevzdávány byly dobročinným účelům.

Rušnější život nastal, když učitel Frant. Fischer přivedl sem Libwerdské zpěváky. Pěvecký kroužek posluchačů školy Libwerd-

ské byl velmi dobře organisován a nacvičen. Zpíval sbory Tovačovského (Vlasti), Vašáka (Kde děva má), Křížkovského (Utonulá), Al. Slavíka, písně Pivodovy, Procházkovy a jiné. Inž. Bazika psal v té době Besedě tři dopisy. — Prvý list v r. 1874, když jej Beseda zvolila čestným členem. Beseda založena v r. 1870, pět roků po odchodu Bazikově, nebyl tedy Bazika členem činným, byl ale zakladatelem Besedy v užším slova smyslu. Druhý dopis jest z r. 1895, kdy Beseda slavila 25leté jubileum. Bazika prováděl v Praze velké železniční stavby, byl císařským radou, na vrcholu své životní dráhy. Třetí dopis z r. 1910 uvádím ve výtahu. Beseda vzpomněla Bazikových osmdesátin vřelým blahopřáním. Bazika odepisuje:

»Nemohu zapomenouti blahých časů mládí, když jsme tvořili zárodek nynější rozkvetlé Besedy v Podmoklech. (Bylo to r. 1862 až 1865.)

Bylo nás málo, ale zato vlastenectví naše bylo vřelé. Pan Fischer organisoval studující v Libwerdě ve zpěvácký sbor, který nás doprovázel na výletech, účinkoval při zábavách — i k mému loučení v březnu 1865 v sále na poště se dostavili. K ilustraci nynějších poměrů uvádím, že při tomto mém loučení byli přítomni ve vedlejších místnostech hosté německé národnosti, i Sasové.

Pokládám sobě dosud za čest, že jsem čestným členem Vaší Besedy, a to již 45 let.

Že i při nynějších trudných poměrech národnostních se Beseda statně udržuje, jest důkazem české houževnatosti a vytrvalosti.«

*

Druhý význačný technik, který býval kdysi v Podmoklech, byl členem Besedy a jí později psával, byl architekt Josef Mocker, stavitel chrámu svatovítského na Hradčanech. Než přišel do Podmokel, byl žákem vídeňských architektů Siccardaburka a Schmidta. Architekt Schmidt navrhl plány nového kostelíka sv. Jana při Thunovské hrobce v Podmoklech a Mocker přišel do Podmokel, aby stavbu provedl. Kostelík sv. Jana jest dosud jedinou čistě slohovou gotickou budovou v Podmoklech. Znal jsem osobně Mockra, byl jsem jeho učněm na Karlštejně. Vysoký elegantní zjev, dlouhý úzký plnovous, výrazná hlava — zrovna tak jako jeho strohá, ale výrazná gotika. Jednoduše, úsečně mluvil a také takový je sloh jeho dopisů.

Kostelík byl postaven v r. 1869, další dva roky byl Mocker hraběcím inženýrem. Mocker odešel z Podmokel v létě r. 1872 a byl besedním místopředsedou; koncem r. 1872 odcházel první předseda besední Komínek do Ruska a jednatel inž. Čejka žádá dopisem Mockra, aby přijel a schůzi předsedal. Mocker odpisuje, že mu to není možno, podtrhuje vlasteneckou činnost Ant. Komínka a připojuje se k návrhu, by Ant. Komínek »za čestného úda« zvo-

len byl. Druhý dopis má datum 13. ledna 1874 a zní ve výtahu takto:

»Překvapen vyznamenáním, jež se mi zvolením za čestného úda dostalo, ačkoliv si žádných vynikajících zásluh vědom nejsem, přijímám vděčně členství slavným spolkem mně podané a přičiním se i nadále dle skromných sil svých o zdar naší Besedy.«

*

Třetím z korespondentů jest Antonín Komínek. Životní osud Komínkův byl v podstatě jiný než Bazikův a Mockrův. Mladí čeští inženýři Bazika a Mocker kráčeli po odchodu z Podmokel od úspěchu k úspěchu. Bazika byl nesporně prvý český technik, Mocker prvý architekt. Naproti tomu všemohoucí hraběcí důchodní, zakladatel prvé školy (německé) v Podmoklech, odchází náhle r. 1872 do Ruska za štěstím. Není dokladů o tom, jak v Rusku pochodil, ale myslím, že jeho plány ztroskotaly. V r. 1890 jest již ve Vídni, ve výslužbě, a z jeho dopisů vyznívá smutek. Ant. Komínek, odchovanec německých škol, feudální úředník starého slohu, žijící největší část svého života v cizím prostředí, píše ku podivu pěknou správnou češtinou.

V dopise ze dne 29. září 1890 po úvodních větách pokračuje: Vzbudili se ním (tímto dopisem) ve mně živé upomínky na nejmilejší dobu mého žití ve kruhu hodných a upřímných rodáků, na blahé časy, v nichž čirá láska k vlasti a mateřštině nás sváděla ku vzájemnému přitulení a sblížení, kterému jsme pak dali pevnější osnovu a formu šťastně dnes svého dvacetiletého působení doživší se (Besedy). Ač vzdálen po největší části tohoto období, povždy jsem duchem a s vroucí sympatií sledoval činnost naší Besedy, věda, že úkolu svému věrně a horlivě dostála v časech pokojných jakož i v nynější době pohnutější. Může-li podmokelská Beseda honositi se neúnavným a úspěšným působením po celou tu dobu, tož zajistě sobě i upevnila a zajistila základy pro budoucí trvání, rozkvět, ano i pro úlohy své v době nynějších násilí tím vážnější.

Pozdravuji všechny starší mě osobně ještě v paměti chovající členy, jsem s upřímným pozdravem Váš starý přítel

A. Komínek.

*

Další dopis psal Josef Remy, zakladatel »Bratroně«, pozdější Řemeslnické besedy. Remy v dubnu r. 1873 po prvé vyhořel, a poněvadž to byl chudák, Beseda uspořádala sbírku v jeho prospěch. Remy, aby se odvděčil, daroval besední hudební kapele basu. Remy píše dne 28. dubna r. 1873: »V okamžiku, kde živelní moc svou nepřátelskou rukou mě stihla, popřála mně prozřetelnost seznati moje pravé přátele ..... Že mi nyní možno býti vděčným (pravda

jen v té míře, jak moje slabé síly mně dovolují) prosím, byste přiložený dárek laskavě přijali.

Jak basa ta harmonii hudební tvrdí, tak budiž i nadále souhlas v společnosti naší v slasti a strasti.«

I tento dopis hostinského a býv. pivovarského dělníka jest psán pěkným rázovitým písmem a poměrně správnou češtinou.

*

Učitel Frant. Fischer, dirigent Libwerdských zpěváků, psal Besedě jediný dopis. Jest chladný a odmítavý. Není divu. Již v r. 1875 nebyl Frant. Fischer »omylem« zvolen do výboru. Když skupina starších členů chtěla omyl napraviti, Fischer odmítl a od té doby se Besedy vzdaloval. Později odstěhoval se Fischer s dcerou do Jaroměře. Jeho syn vedl v Podmoklech německo-nacionální mládež. Když Beseda připravovala oslavu pětadvacetiletého trvání, žádala mezi jinými také Fischera o zaslání nějaké vzpomínky neb nějaké památky na dobu před 25 roky.

Fischer odepisuje: »Jest mi líto, že Vám nemohu s něčím posloužiti, an v mém archivu týkající se Besedy v Podmoklech nic nenalézám.« Uvádí pouze jména prvých zakladatelů (»Komínek, Brünnich, Bazika, Uhlíř, Koschul a moje maličkost.«) »Přejíce Vašemu podniku mnoho zdaru znamenám se se vší úctou

Fr. Fischer.«

*

Na konec dopis z doby mnohem pozdější, dopis Jana Vl. Charváta. Charvát neměl pány z Besedy v lásce. Co bylo nutno, napsal Besedě předseda matičního odboru Krištof na základě Charvátova konceptu. Ale přece jeden jeho dopis jsem našel.

V dubnu r. 1902 přišel do Podmokel cirkus Berouskův. Byl to cirkus malý, na reklamu neměl a ke všemu byl majitel jeho Čech. Charvát píše besednímu předsedovi dne 22. dubna 1902:

Velectěný panel

Majitel cirkusu p. Berousek jest boykotován, poněvadž jest Čech a děti poslal do české školy.

Včera nemohl ani hráti. Prosím, abyste se laskavě přičinil u svých známých, aby aspoň Čechové hojněji představení navštívili. Ceny jsou mírné: Křeslo 1.— Kč, I. m. 80 h, II. 60 h, III. 40 h, k stání 20, děti platí polovici.

Prosím za odpuštění, že si Vás dovoluji v této záležitosti obtěžovati, znamenám se s úctou J. V. Charvát.

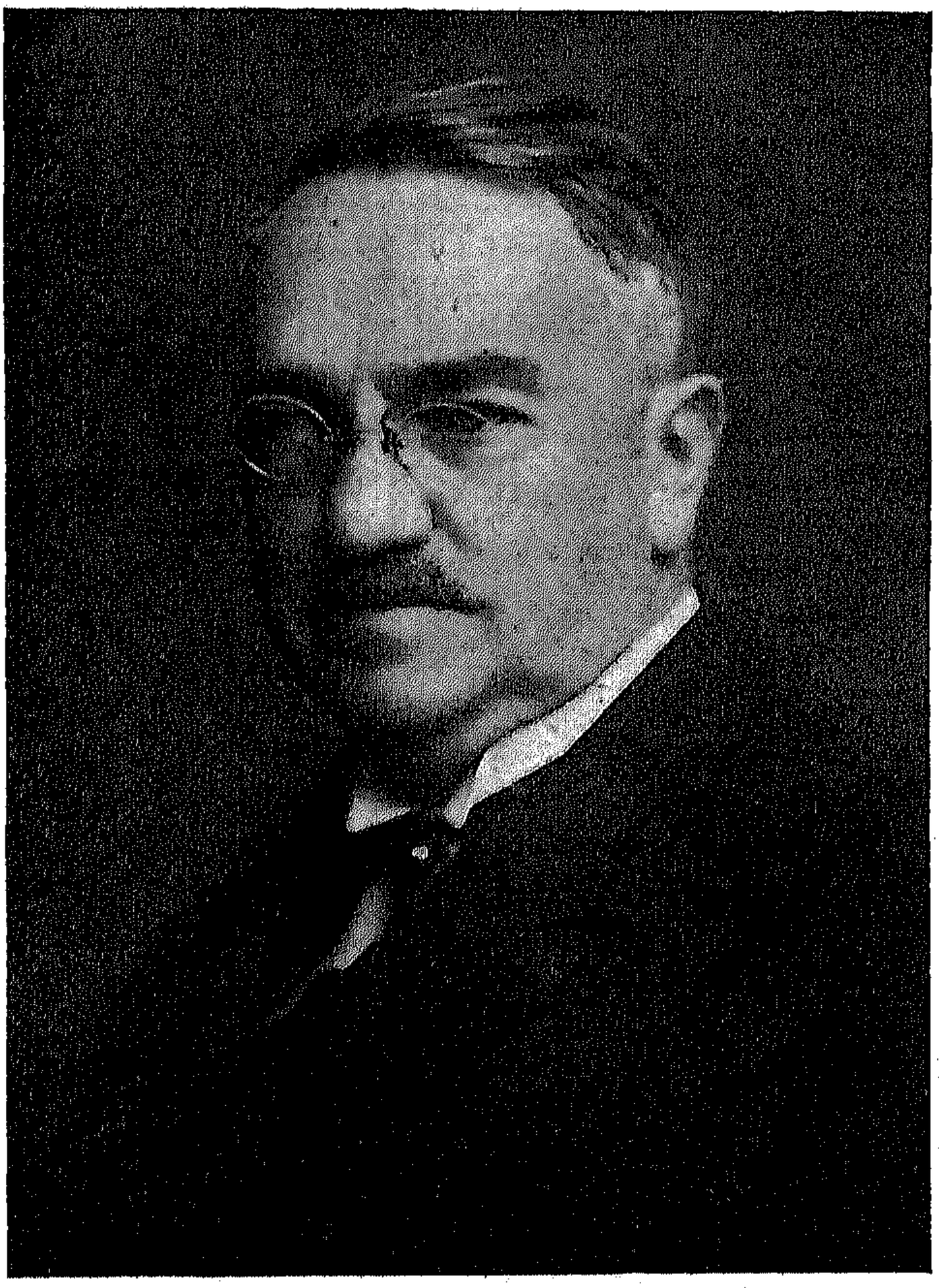
22. 4. 1902.

Vydává Český musejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslavi.

Ročník III. *1932* *Číslo 2.*

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

F. Šimáček:

František Zuman.

Historický spisovatel vrchní finanční rada Frant. Zuman se narodil 2. října 1870 v Bělé pod Bezdězem. V letech 1882 až 1890 studoval na gymnasiu v Mladé Boleslavi, kdež maturoval s vyznamenáním, a do r. 1895 studoval práva na universitě v Praze. Věnoval se státní službě finanční. Působil na Král. Vinohradech,

v Praze, ve Slaném, v Brandýse nad Labem a jako vrchní finanční rada na Smichově odešel na odpočinek, jehož v pilné práci spisovatelské užívá ve své vile ve Staré Boleslavi.

Rozsáhlá činnost jeho spisovatelská nese se 1. k historickým památkám jeho rodiště města Bělé pod Bezdězem, 2. k historii hradu Bezděze, 3. k archeologickým památkám bělského okresu, 4. k ochraně a zachování památek vůbec, 5. k musejnictví, 6. k pamětem na vynikající muže bělského okresu i jiných míst, 7. k historii českého papírnictví a českého filigránu a 8. k historii českého sklářství. V Praze je znám jako platný činitel ve mnohých kulturních společnostech: v Klubu za starou Prahu, v České Matici, v Historickém klubu, ve Společnosti přátel starožitností českých a j. Znám je jako na slovo vzatý dopisovatel Časopisu českého musea, Archeolog. památek, České společnosti nauk, Věstníku technického musea, Českého časopisu historického, Sborníku Masarykovy akademie práce, Technického průmyslového archivu, Topičova sborníku, Krásy našeho domova, Beiträge zur Geschichte der Technik und Industrie, vlastivědných sborníků »Od Ještěda k Troskám« a »Boleslavan« a j.

Dobře známa je i jeho rozsáhlá činnost přednášková. Jeho proslovy při kulturních slavnostech vynikají vzletným slohem a vlasteneckým cítěním.

Frant. Zuman je zručným kreslířem, ilustrátorem i malířem. V okresním museu bělském jsou uloženy jeho rysy detailů hradu Bezděze, kresby pohledů na bývalé lovčí zátiší Valdštýn u Bělé, kresby lomenic a štítů lidových staveb v okolí Bělé, akvarely Radní dům v Bělé, Panský dům v Bělé, část bělského náměstí a j. V zasedací síni bělské radnice umístěn jest jeho akvarel Zámek velkostatkáře Valdštejna v Bělé. Z jeho olejomaleb uvádím zvláště uměleckou kopii portretu frydlantského vévody Albrechta z Valdštejna (originál z augustiniánského kláštera na Bezdězi z r. 1632) v nadživotní velikosti, umístěnou v okresním museu bělském, veliký obraz Vančurova chalupa v Bělé, pohledy na Bezděz a j.

Velmi četné jsou umělecky provedené jeho ilustrace v různých časopisech a kresby, jimiž doprovází v nich své články, na př. plán opevnění města Bělé, Česká brána v Bělé, zbytky bašty v bělských hradbách, plafond stropů ze zámku dobrovického, chovaných v bělském zámku do r. 1931.

Vyzdvihuji zde větší a významnější spisovatelské práce Zumanovy a podávám jich seznam:

Vzpomínka na Vojtu Náprstka. Feuilleton. Mladobol. listy, V. 1894. 8./9. — *Bramborová vojna.* Feuilleton. Mladobol. listy, VII. 14./3. 96. — *Táflovaný strop v zámku bělském.* Č. Sp. př. starož. č., V. 1897. — *Opevnění města Bělé pod Bezdězem.* Č. Sp. př. st. č., V. 1897. — *Bělá u Bezděze, město.* Č. Sp. př. st. č., VI. 1898. Znaková příloha, list 128. — *O zjišťování provinilců ve stol. XVIII.* Č. Sp. př. st. č. VII. 1899. — *Plafond vévodské síně zámku Dobrovického.* Č. Sp. př. st. č. VIII. 1900. — *Bezděz v historii a pověsti.* K libretu opery Tajemství. Mezikatí Národního divadla v Praze, 1901, č. 194. — *Besedice, zaniklá ves u Bělé u Bezděze.* Č. Sp. př. st. č. XII.

1904. — *Ochrana a zachovávání památek.* Napsal J. G. Dehio, přeložil a úvodem opatřil F. Zuman. — *Stříbrný pás ze sbírek Okresního musea v Bělé u Bezdězu.* Č. Sp. př. st. č. XVII. 1909. — *Proč a jak chráníme památky?* Věst. okr. bělsk., roč. I. 1909. — *O významu musejí.* Věst. okr. bělsk., roč. I. 1909. — *Nehyzděme náš venkov!* Věst. okr. bělsk., roč. II. 1910. — *Ze života P. V. Krolmusa.* Věst. okr. bělsk., roč. II. 1910. — *Opevnění města Bělé.* Věst. okr. bělsk., roč. II. 1910. — *Z činnosti řemeslnické besedy v Bělé.* Věst. okr. bělsk., roč. II. 1910. — *Josef Umlauf, bělský kronikář.* Věst. okr. bělsk., roč. II. 1910. — *Továrny v Bělé v 18. století.* Věst. okr. bělsk., roč. III. 1911. — *Českobratrská tiskárna v Bělé.* Věst. okr. bělsk., roč. IV. 1912. (Též knižně, 25 stran.) — *Manufaktura v Bělé.* Napsal Dr. A. Demuth, přeložil F. Zuman. Věst. okr. bělsk., IV. 1912. (Též knižně, 62 stran.) — *Předhistorický nález v Katusicích.* Věst. okr. bělsk., roč. IV. 1912. — *Výpěstní štít ranhojičův.* Č. Sp. př. st. č., XX. 1912. — *Laténský hrob v okresu bělském.* Č. Sp. př. st. č. XX., Obzor prehistorický III. r. 1912. — *Na Bezdězi. Feuilleton.* Nár. Listy ,roč. 52, č. 337. — *Druhý laténský nález v Katusicích u Bělé.* Č. Sp. př. st. č. XXI. a Obzor praehistor. IV. 1913. — *Lovčí zámek Valdštejn.* Č. Sp. př. st. č. XXV. 1917. — *Návštěvy bezdězské.* Časopis turistů, XXX. 1918. — *Přemilá vzpomínka jubilejní.* Feuillet. Národ. Politika 23./10. 1920. — *Bezděz.* Věst. Klubu za Starou Prahu, roč. VII. č. 1.—2. 1920. — *Před čtvrt stoletím.* Feuillet. Nár. Pol. 23./10. 1920. — *Zakletý zámek.* Feuillet. Národ. Listy, roč. 61. 20./4. 1921. — *Papírna v Prášilech.* Zlatá Praha XXXVIII. 1921. — *Papírna v Pardubicích* Časop. Musea král. česk. XCV. 1921. — *Privilegium papírny jachymovské.* Pam. archeol. XXXII. 1921. — *Vodní značka průvodním prostředkem.* Pam. arch. XXXII. 1921. — *Přehled papíren v Čechách v 17. stol.* Český časop. hist. XXVII. 1921. — *Vývoz českého papíru v minulosti.* Topič. sborník, roč. IX. 1922. — *Za Věnceslovem Honzů.* »Venkov«, roč. XVIII. 21./3. 1922. — *Zříceniny slavné.* Feuillet. o Bezdězi. Národ. Listy, roč. 62. 28./3. 1922. — *Filigrán mimoňský a hamerský.* Pam. arch., XXXIII. 1922. — *Inventáře papírny z počátku 17. stol.* Pam. arch., XXXIII. 1922. 3 tab. — *Stará velhartická papírna.* Zlatá Praha, XL. 1923. — *České filigrány XVI. století.* Pam. arch. XXXIII. 1923. — *Inventář bělské papírny z r. 1723.* Pam. arch. XXXIII. 1923. — *Dva portréty Albrechta z Valdštejna.* Zlatá Praha, XLI. 1924. — *Na Bezdězi v 16. století.* Č. Sp. př. st. č. XXXII. 1924. — *Po stopách Savonarolových ve Florencii.* »Topič. sbor.«, VIII. 1924. — *Technické památky.* Národ. Listy, roč. 64. 19./10. 1924. — *Chvála zahrad.* Krása našeho domova, roč. XVI. 1924. — *Před třiceti léty.* Feuilleton. Nár. Listy, roč. 64. 19./5. 1925. — *Dovoz porculánu z Holandska.* Pam. archeol., XXXIV. 1925. — *Přátelé jiřinek v Bělé pod Bezdězem.* Krása naš. domova, roč. XVII. 1925 — *Nepravý-pravý vídeňský porculán.* Drobné umění 1925. — *Maškarní ples na počátku XVIII. století.* Topič. sb., XIII. 1926. — *Konservátor Josef Braniš.* Naše Polabí, roč. IV. 1926. — *Emanuel Purkyně.* Věda přírodní, roč. VII. 1926. — *Život a dílo Karla Tieftrunka.* Vlastiv. sb. »Od Ještěda k Troskám«, roč. IV. 1925/26. — *Poslední dny kláštera bezdězského.* Č. Sp. př. st. č., roč. XXXIV. 1926. — *Lázně Hoštka.* Naše Polabí, roč. IV. 1927. — *Papírny Starého města pražského.* Techn.-prům. archiv., svaz. 1. 1927. — *Neznámé dílko bělského českobratrského knihtiskaře.* Od Ještěda k Troskám, roč. V. 1926/27. — *Papírny na panství litomyšlském.* Č. Sp. př. st. č. XXXV. 1927. — *Počátky lesnické školy v Bělé.* Od Ještěda k Troskám, VI. 1927/28. — *Ve staré papírně.* Zlatá Praha, XLV. 1928. — *Obchodní značky papírnické.* Č. Sp. př. st. č., XXXVI. 1928. — *Bělsko a okolí v korespondenci K. A. Vinařického.* Od Ještěda k Troskám, VII. 1928/29. — *Náhrobek papírníka.* Č. Sp. př. st. č., XXXVI. 1928. — *Die Prager Altstädter Papiermühlen.* Beiträge zur Geschichte der Technik und Industrie, 18. Band, Berlin, 1928. — *Die letzte Papiermanufaktur in Böhmen.* Beiträge, 18. Band, 1928. — *Na Klokočce a na Bezdězi ke konci 18. stol.* Od Ještěda k Troskám, VII. 1928. — *Památky technické, jejich ochrana a dějiny práce.* Věst. Techn. musea, roč. XVI. 1929. — *Společnost přátel starožitností čsl.* Č. Sp. př. st. čsl., XXXVII.

1929. — *Nahlna?* Feluilleton. Zvon, XXIX. 1929. — *Turnovská komposice.* Od Ještěda k Troskám, VII. 1928/29. — *České filigrány XVII. století.* Pam. arch., díl XXXV. 1929. Tabulí 31. — *Starobolestavské předměty.* Č. Sp. př. st. čsl. XXXVII. 1929. — *Tábor lidu na Mužském r. 1869.* Od Ještěda k Troskám, VII. 1929. — *České skelné komposice.* Zlatá Praha, roč. XLVI. 1929. — *Historické město a jeho památky.* Národ, 21./9. 1929. Příloha »Stará Boleslav«. — *Jan Nommer.* Od Ještěda k Troskám, VIII. 1929. — *Die böhmischen Glashütten und Industrie der Glaskompositionssteine.* Beiträge, 19. Band, Berlin, 1929. — *Výrobky z papíru.* Č. Sp. př. st. čsl., XXXVII. 1929. — *Tábor lidu u Bělé r. 1870.* Od Ještěda k Troskám, VIII. 1929/30. — *Tábor lidu na Valečově r. 1868.* Od Ještěda k Troskám, VIII. 1929/30. — *Rok 1848 v Bělé a okolí.* Od Ještěda k Troskám, VIII. 1929/30. — *Měděný hamr, pila a vodárna v Libni.* Věst. Techn. muzea, XVII. č. 2. 1930. — *Jiřinková slavnost v České Skalici.* Krása našeho dom., XXII. 1930. — *Z mých vzpomínek.* Od Ještěda k Troskám, VIII. 1930. — *Výrobky z lepenky a papíroviny.* Č. Sp. př. st. čsl. XXXVIII. 1930. — *Zlořády v řemesle papírnickém.* Č. Národ. Museum, CIV. 1930. — *Prokop Procházka.* Od Ještěda k Troskám, IX. 1930. — *České filigrány XVII. století. II.* Pam. arch., XXXVI. 1930 — *Založení spolku ku pěstování jiřinek v České Skalici.* Krása našeho domova, XXII. 1930. — *Přehled papíren v Čechách v 18. století.* Český časopis hist., XXXVII. 1931. — *Dr. G. E. Pazourek: Mittelalterlicher Edelsteinschliff.* Český časopis histor., XXXVII. 1931. — *Rudolf Vrba.* Od Ještěda k Troskám, IX. 1931. — *Pavel Papáček.* Č. Sp. př. st. čsl., XXXIX. 1931. — *Kolonisté v Krkonoších.* Český časop. hist., XXXVII. 1931. — *Beiträge zur Geschichte der Technik und Industrie.* 19. Band. 1929. Český časop. hist., XXXVII. 1931. — *Hadry — surovina papírnická.* Sborník Masarykovy Akademie práce, seš. 28., roč. V. 1931. — *Papírna v Dubí na teplickém panství.* Č. Sp. př. st. čsl., XXXIX. 1931. — *Východní Krkonoše r. 1609.* Krása naš. domova, XXIII. 1931. — *Na kovářské fáře v letech 1833—1849.* Památce K. A. Vinařického. Od Ještěda k Troskám, X. 1931. — *Die Papiermachéindustrie in Böhmen.* Beiträge, XXI. 1931. — *Papírna trutnovská.* Věst. král. Společ. nauk, tř. I., roč. 1931. Též knižně. — *Nálezy šumavských hvozdů.* Krása naš. dom., XXIV. 1932. — *Počátky a vývoj papírnictví v Evropě.* Slovanská knihověda, č. 3. a 4. 1931. Též knižně. — *České filigrány XVIII. století.* Rozpravy České Akad. věd a umění, tř. I., č. 78. 1931. 56 tab. — *Papírna telnická.* Č. Sp. př. st. čsl., XL. 1932.

*

Jak jsem již vpředu napsal, jsou v soupise tomto jen v ě t š í a v ý z n a m n ě j š í práce Zumanovy vyznačeny. Všechny jeho práce v různých časopisech uveřejněné dostoupily doposud značného zajisté čísla 200 kusů.

Nemohu opomenouti, abych se zde nezmínil o vzácné lásce Zumanově k rodišti. R. 1906 učiněny v Bělé pod Bezdězem první přípravné práce k založení okresního musea. Zuman o toto museum na prvém místě se zasloužil. Bělské museum jest jeho dílem. Svými vzácnými radami a zkušenostmi v oboru musejnictví platně přispěl k rozkvětu musea. Plných 25 roků jest horlivě a nezištně činným v musejní radě. K jeho popudu postarala se musejní rada r. 1923 o zasazení pamětní desky histor. spisovateli řed. Karlu Tieftrunkovi na jeho rodný dům na náměstí v Bělé pod Bezdězem a r. 1930 básníkovi a romantickému pěvci K. H. Máchovi ve hradě Bezdězi.

Při odhalení desky Tieftrunkovy 30. září 1923 v slavnostní řeči přednesl svoji obsáhlou studii »Život a dílo K. Tieftrunka«

a při odhalení desky Máchovy na Bezdězi 25. května 1930 vzletně promluvil o Máchově lásce k hradům a k vlasti. Řemeslnická beseda, Sokol, Spolek sv. Ludmily a Měšťanská beseda v Bělé děkují mu za řadu poučných a vzdělavatelných přednášek.

Činnost jeho přednášková neobmezila se jen na rodiště jeho Bělou, ale také i v jiných místech ochotně přednášel. Doposud měl na 50 přednášek a proslovů. Přednášel v Praze, v Brandýse nad Labem, ve Staré Boleslavi, v Libni, v Železném Brodě, v Selčanech, v Katusicích, na Skalsku, na Bezdězi i v pražském rozhlase.

*

Vrchní rada Fr. Zuman dožil se v říjnu 1930 »šedesátky«. Přejeme mu z plna srdce, aby se ve zdraví dočkal »sedmdesátky« i »osmdesátky«.

Emanuel Sobíšek:

Máchovo jezero.*)

Sklánim se před historiky, kteří se nelekají úmorné práce, aby vnesli světlo do minulosti. Úcty zasluhují za svůj boj za pravdu, i když je mnohým bolestné viděti, jak se rozplývá růžový opar jejich iluse. Ještě dnes se sejdete s lidmi, kteří neodpustili odpůrcům podvržených rukopisů jejich neúprosný boj. Přiznají: »Mají pravdu. Ale zač stojí jejich práce, ochudila-li nás o slávu naší minulosti?« Ničím se neliší od dětí, jež zklamány slyší rozluštění vánoční pohádky o nadílce Ježíškově.

Čest vzácnému přispěvateli do našeho Bezděze — universitnímu profesoru dru J. V. Šimákovi za jeho velikou práci a úsilí dobrati se pravdy, ať je milá, či nemilá! Jinak jednati by znamenalo zradit památku Gelasia Dobnera i Josefa Dobrovského; ti měli odvahu trhati iluse o naší minulosti v době, jež neměla než minulost.

V minulém čísle »Bezděze« pan prof. Šimák podnikl malý výlet ze svého království na pole literární kritiky a rozborem líčení dějiště Máchova Máje dochází k závěru, že »větší rybník Dokezský« není modelem pro jezero básně; z toho důvodu upírá oprávněnost názvu »Máchovo jezero«, který se ujal bez sankce úřední komise. Slovutný autor promine, jestliže vyslovím nesouhlas s jeho argumentací.

1. Že skvěle rámovaná vodní plocha u Doks[1]) není zcela věrně líčena v Máchově básni, je dávno známo. Zde místo známé monografie F. V. Krejčího[2]): »Tak se opírá scenerie

---

*) V tomto čísle jsou 3 články: Máchovo jezero, jako odpověď na stejnojmenný článek Dr. J. V. Šimáka, uveřejněný v 1. čísle našeho časopisu. Redakce.

[1]) Byli bychom vděčni p. profesorovi za osvětlení psaní Dokzy, dokezský, s nímž je ve sporu pravopis úředního názvu.

[2]) Karel Hynek Mácha. Praha 1916. Str. 45.

Máje o krajinu skutečně viděnou, třebaže ovšem byla v básni stilisována do malebnější romantiky. Prvý den májový u nás v Čechách nemá ještě onoho ohnivě sladkého dechu, jaký vane z veršů Máchových, růže v něm ještě nekvetou a »svitivé mušky« také ještě nepoletují. Zde se snažila básníkova fantasie vystupňovat kouzla skutečné přírody.«

Poměr literárního kritika k uměleckému výtvoru je zcela jiný než historka k dokumentům. Kritik stopuje genesi uměleckého díla a dojde až k prvnímu okamžiku tvůrčímu; táže se po inspiraci umělcově. U básníka Máje byla věc jasná. V lístku vloženém do deníku Máchova,[3]) jak je známo i z článku prof. Šimáka, je klíč ve výkladu zcela prostém: »Děj se koná u města Hiršberg mezi horami, na nichž hrady Bezděz, Pernštejn, Houska a v dálce Roll, k východu, západu, poledni a půlnoci se ukazují.« Jestliže pan profesor prohlásil tato slova za poetickou fikci, neváží tuším slov. Přesná lokalisace děje stupňuje jistě účinnost realistického líčení na př. naturalisty K. M. Čapka, umisťujícího děj Turbiny nad rameno Vltavy u Štvanice, a je charakteristickou zvláštností vypravování Haškova Švejka. Poetickou fikcí Máchovy subjektivní básně je, vypravuje-li básník, že sedm let po popravě jel o půlnoci na koni místem strašného děje. Proletář Mácha jistě nejezdil na koni. Po místopisných jménech v romantické básni Máchově není stopy; překážela by. Uvedený zápis Máchův o dějišti je suchý výklad, prozrazující, kde básník viděl skvělý obraz májové krásy a harmonickou půdu pro své reflexe. Není-li pravdivý, musili bychom jej nazvati mystifikací. A pak by bylo třeba pátrati po důvodu této mystifikace, jež se mi zdá vzhledem k povaze zápisu paradoxní. Chápal bych ji, kdyby se básník publikováním toho výkladu hájil proti nadšeným horlitelům pro národní směr umění a nepřátelům byronského kosmopolitismu: »Hle, vylíčil jsem ve své básni kus české romantiky!« Nikdo tuším se dosud nepokusil vyložit motiv onoho lístku. Zde můj výklad: V listu Ed. Hindlovi[4]) stěžuje si Mácha na censuru, že nepropustila jeho Cikány »— neví žádný proč. Já jsem šel k p. Zimmermannovi — censorovi — a jsme spolu tak za dobré(!), že mi slíbil, abych se nestaral, že tomu pomůžeme, a že projde — jen abych posečkal nějaký čas a zatím vydal svou báseň; — hodlám tedy Máj co nejdříve dohotoviti — čísla 1, 2, 3 jsou hotova, ještě číslo čtvrté.« Považuji uvedený lístek za koncept listu, kterým provázel Mácha svou báseň k censuře, aby v ní neviděla něco nebezpečného: účelem básně není hrozný děj (svedení dívky, vražda, sebevražda, poprava), nýbrž líčení májové krásy v romantickém koutku Čech. Naivnost censury v Máchově době je pověstná a pro ni je

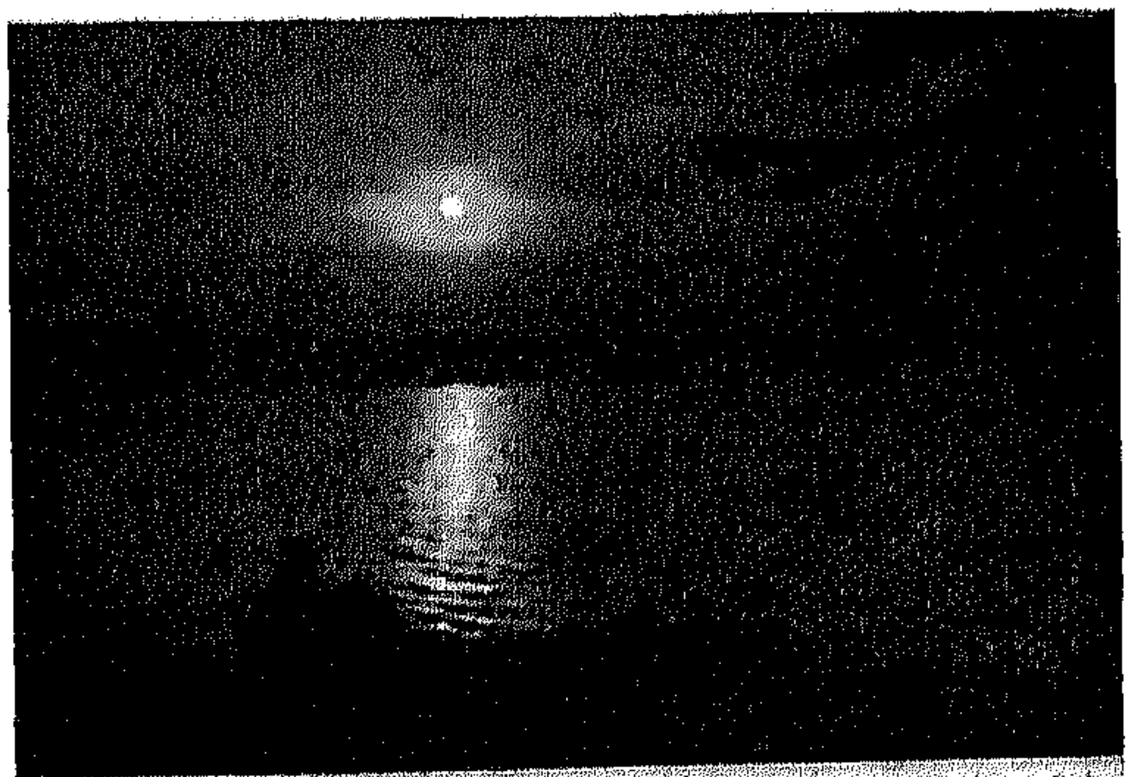
---

[3]) Faksimile zápisu v Máji II (1904) str. 506.

[4]) Dílo K. H. Máchy III. Borový 1929, str. 353.

výklad »po lopatě«: »Následující básně jest oučel hlavní, slaviti májovou přírody krásu; k tím snadnějšímu dosažení oučelu tohoto postavena jest doba májové přírody proti rozdílným dobám života lidského. Tak ku příkladu v čísle prvním tichá, vážná atd. láska v přírodě proti divoké, vášnivé, nezřízené lásce člověka; tak též jiné vlastnosti májové přírody proti podobným života lidského dobám v číslech ostatních. Pověst tedy čili děj básně nesmí se co věc hlavní považovati, nýbrž jen tolik z děje toho v báseň přijato, jak daleko k dosažení oučelu hlavního nevyhnutelně třeba. Děj se koná u města Hiršberg... Ostatních co se oučelů dotýče, jakož i sententia moralis,[5]) z celého snadněji se vyrozumí.«

Slovutný autor posuzuje velmi přísně i tento suchý výklad a viní jej z orientačních omylů — Ralsko prý není na půlnoc a nic

MÁCHOVO JEZERO. Foto B. Kinský

prý není na západě. Přesně měřeno je ovšem Ralsko od Doks na severovýchod, Bezděz na východojihovýchod, Houska na jihozápadojih a Perštýn na západojihozápad — ale bez těchto nemotorných složenin sotva lze zeměpisnou polohu uvedených vrchů určiti přesněji než slovy Máchovými. Ale kdyby se Máchova orientace uchylovala od skutečnosti, vyplynul by z řádků záznamu závěr o slabé orientační schopnosti nebo paměti Máchově a nikterak závěr, že Mácha na Bezdězi nebyl. (P. prof. Šimák to ovšem netvrdí.) Vždyť ze zápisníku Máchova je známo, že jej navštívil aspoň šestkrát.[6]) A byla-li by v suchém výkladu odchylka od skutečnosti, čím více by jich bylo čekati v romantické básni? Malíř, malující krajinu na místě samém, nezachytí jí zcela věrně, potlačí úmyslně nepodstatné detaily, ale nezapomene na věci typické a charakteristické, jež i přeexponuje, a leccos i přikomponuje podle vlastního komposičního plánu. Odchylky od skutečnosti možno spíše čekati v básni, k níž myšlenka se sice zrodila

[5]) Mravní myšlenka básně.

[6]) A jak svědomitý je zápis spatřených hradů — jako v knize účetnické: 1. 2. 3. 4. 5. 6.

na označeném místě, ale jež tvořena téměř dva roky[7]) v Praze. I z rozboru p. prof. Simáka je patrno, že nic charakteristického v líčení neschází: širá hladina vod, ostrůvek, borový háj s břízami, věnec hor; doplňme i bílý ptáků sbor, racky, charakteristické pro líčené vody.

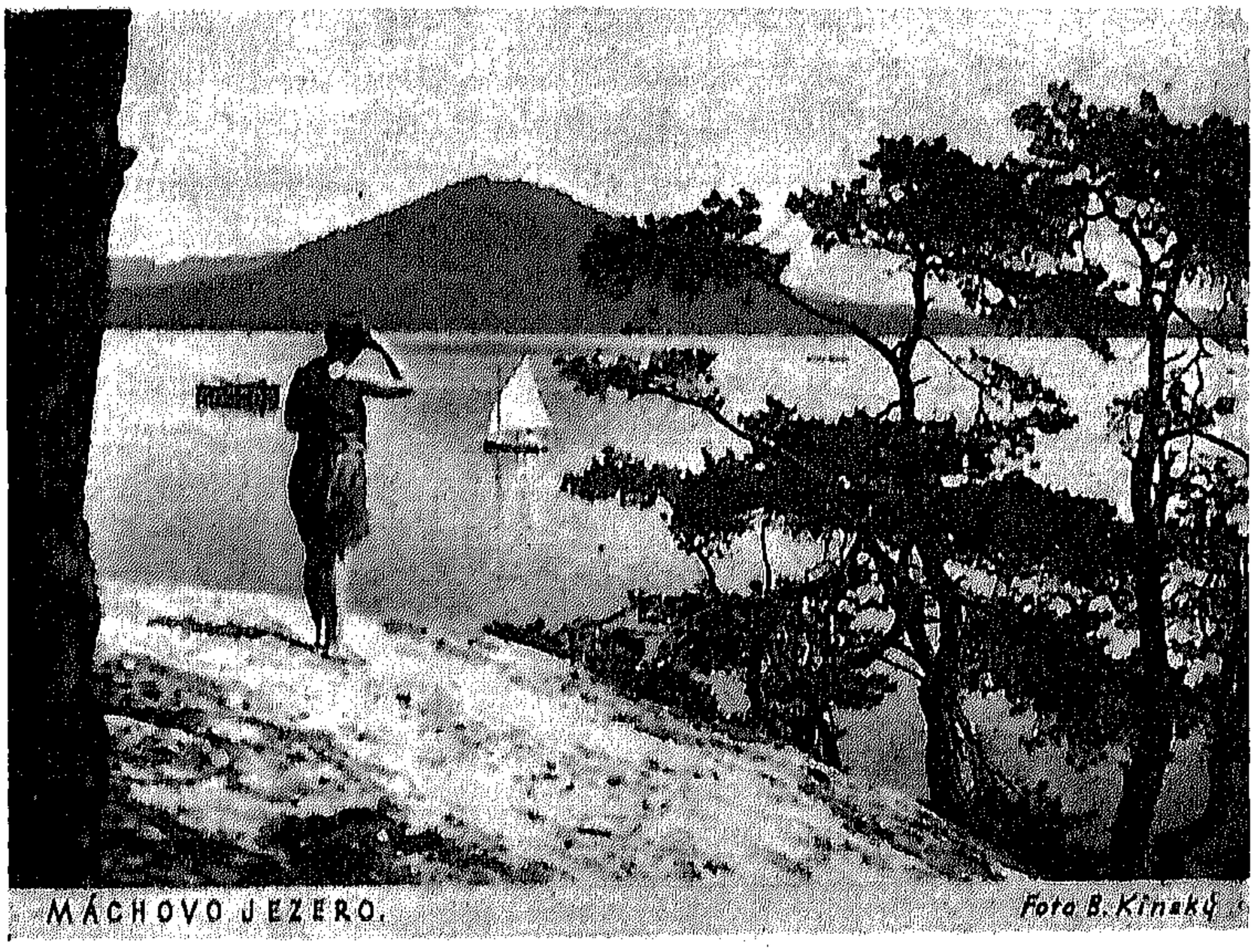
I když je snad zbytečné konfrontovat vzhledem k jádru otázky detaily líčení básnikova se skutečností, třeba odpověděti na námitky p. profesora.

Jarmilinu skálu čtenář nesmí hledati na východní straně jezera — pan profesor Šimák libovolně spojuje pasáže spolu nesouvisící, praví-li, že se skály je »výhled po širošíré hladině v dálné kraje, kde poslední požár kvapně hasne a růžnojasné nebe se míhá dívčině pohledu.« V básni čteme: »Za růžového večera pod dubem sličná děva sedí, se skály v břehu jezera daleko přes jezero hledí. To se jí modro k nohoum vine, dále zeleně prosvítá, . . . až v dálce v bledé jasno splyne. Po širošíré hladině umdlelý dívka zrak upírá; po širošíré hladině nic mimo promyk hvězd nezírá.« Kdyby se dívala dívka se strany východní k západu, viděla by jezero plát posledním požárem hasnoucího dne a nezrcadlily by se jí na hladině jezera hvězdy, jen hvězdy. Pasáž o hasnoucím posledním požáru je v části, předpokládající dějovou pausu (ve vydáních i typograficky naznačenou); skončení dne a konec nadějí dívky zoufající (po úvahách »Tak zašel dnes dvacátý den, v krajinu tichou kráčí sen«): »On nejdel — již se nevrátil« je naznačeno posledními červánky na západě a tento přírodní zjev dívka sedící na skále zjistí otočením hlavy — pohyb reflexivní a tak přirozený, jako je u milence marně dlouho čekajícího na příchod milenčin poslední pohled na hodinky, konstatující, že je pozdě a marno čekat dále. Jarmilina skála je tedy jistě známá skála na západní straně jezera a zoufalá hrdinka se dívá před skokem do hlubiny na zátoku mezi Borným a Klučkem.

Překvapuje ovšem, že básník v líčení krajiny pomíjí motiv hradu, dominujícího v románu Cikáni i Kat. Příležitost k zachycení hradu se naskytla zdánlivě třikrát. V líčení jezerní plochy se skály Jarmiliny v 1. části básně je zajata večerní nálada. Jarmila, hledíc umdlelým zrakem po nejdelší ploše jezera, minula by Bezděz i za světla denního; za soumraku hrad (v dálce titěrný) vidět není a dotknouti se ho na tomto místě by bylo uměleckým pokleskem. Pro líčení (v 3. zpěvu) májového dolu, jehož středem je jezero, básník se inspiroval pohledem s vrchu na západě: pozoruje totiž přes jezerní plochu nejvyšší vrch zařezávající se do růžového klínu nebes, tedy na východě nebo přesněji na jihovýchodě. Souhlasím zcela s p. odbor. učitelem Kinským, že tento »ohromný jako noci stín — v rů-

[7]) F. V. Krejčí, str. 42.

žový strmě nebes klín — nejzáz vrchů nejvyšší stál« — je Bezděz a pozorovacím místem básníkovým vrch Sroubený v severozápadní části jezera. Na tomto místě jde o časné ráno před východem slunce, tedy zase je soumrak; vrch Bezděz jen černou siluetou ční do zrůžovělého nebe. Třetí příležitost, a to s plnou možností, je v další části básně, vypravující o průvodě odsouzencově. I ze skoupých určitých údajů romantické básně je zřejmé, že odsouzenec je vyveden (aby se rozloučil posledním pohledem s krajem) na horu na východě nebo na jihovýchodě: »... ještě jedenkrát v růžový nebe klín na horu vy-

MÁCHOVO JEZERO. Foto B. Kinský

veden před bílé kaple stín.« Následuje, jako známo, pouhá variace líčení májového dolu na počátku 3. zpěvu. Čteme-li pozorně, všimneme si jediného odlišného znaku této variace, znaku charakteristického pro stanovisko pozorujícího hrdiny: »Hluboko pod ním krásný dol.« Odsouzenec, loučící se tak tragicky s krásným krajem, stojí výše, než bylo pozorovací místo líčícího básníka na počátku zpěvu. Bylo-li popraviště »na malém pahorku na břehu jezera« na vrchu Šibenice, blíže strmící kolmý vrch s dvojím vrcholem je nepochybně Bezděz. Pan profesor Šimák se ovšem ptá: »Jest možná zváti Bezděz kolmým vrchem?« Já zase nevím, pro který vrch by se nehodil přívlastek »kolmý«, nic charakteristického nevyjadřující. (Výtky by zasloužil jen básník, že neuměl nebo nechtěl vhodným atributem individualisovati; charakteristické, výstižné je ovšem bližší určení »s dvojím vrcholem«). A básník, dávající vésti loupežníka na Bezděz, nezmiňuje se o hradě, jen o bílé kapli. Zbořenou kapli vzkřísit v kapli bílou

snad smí básník, jehož hrdina se má před smrtí pomodlit (»Na horu vyveden před bílé kaple stín, nebe i světů všech pánovi svůj vzdal vděk.«). Není-li však ani na tomto místě vzpomenuto hradu, vidím důvod závažný — pro děj básně by byl jen mrtvou kulisou.

Zklamali bychom se ovšem, kdybychom se pokoušeli o rozumový rozbor romantické básně tak, jako by zkoumal historik věrohodnost nějakého protokolu o popravě. Zcela by selhalo měřítko času. Zcela jistě by se nedal provésti v době tak kratičké, jak ji předpokládá báseň, zdlouhavý průvod s odsouzencem z města (»... vojenský pluk vychází, povolným krokem on zločince doprovází) na vysokou horu (i kdyby byla blíže než Bezděz) ještě »v růžový nebe klín«. Z podobných rozumových úvah — jde o dílo umělecké, ne o dokument — se nemohou činiti závěry o krajině, jež byla modelem nebo inspirací. Příběh je zcela vymyšlen a může míti sta chyb věcných právě proto, že je vymyšlen. Závěry z chyb možno činiti o básníkových schopnostech, vzdělání, tendencích. Tu možno říci o Máchovi, co řekl Horatius o Homérovi: někdy i dobrý Homér spí. Leccos nás v líčeních Máchových překvapí: Básník na př. rozvíjí v duši odsouzence dlícího na vysoké hoře motiv jezera v ranním nádechu zcela shodně jako v I. zpěvu večerní motiv v nitru Jarmily sedící při samém jezeře na skále. V I. zp.: »To se jí modro k nohoum vine, dále zeleně zakvítá, vždy zeleněji prosvítá, až v dálce v bledé jasno splyne.« Variace toho motivu v 3. zp.: »Nejblíž se modro k břehu vine, dále zeleně zakvítá, vždy zeleněji prosvítá, až posléz v bledé jasno splyne.« Toto porovnání prozrazuje charakter romantika, líbujícího si v neurčitostech, umělce, který netvoří s improvisační rychlostí na místě samém, básníka, jemuž nejde o charakteristickou odlišenost tak jako o zákony kompose, básníka — hudebního založení.

Proti objektivnímu soudu, že líčení Máchova jezera předpokládá velikou plochu alpského jezera,[9]) možno uvésti subjektivní dojem (iluse v umění znamená více než skutečnost) tří kritiků a spolu básníků: J. Thomayera,[10]) Jar. Boreckého,[11]) F. V. Krejčího. Nejkritičtější je Krejčí:[12]) »Tyto vrchy jsou sice nevysoké a sotva hodinu jen vzdáleny, ale svádějí přímo k optickému klamu, že jsou mno-

[9]) Ve svém Deníku na cestě do Italie vzpomíná Mácha dvou nebo tří jezer: 11. srpna spatřil jezero Atterské (o něm Jen pozn. »Jezero«) a 22. srpna lago di Santa Croce u Longaronu (»Jezero modré, zelené, žluté«). Další poznámka: »Nesmírný déšť bičoval jezero« se snad týká již jezera Morto. (Srv. J. Thon, Listy filologické XXXVII, 1910, str. 357.)

[10]) Po stopách Máchových. Lumír 1891.

[11]) Máj II 512.

[12]) Str. 44.

hem dále, následkem čehož i hladina rybníka zdá se mizet ve veliké dáli.«

Šestkrát navštívil Mácha Bezděz — lze předpokládati, že aspoň jednou viděl májový dol; cestu z Prahy přes Alpy do Italie (Benátky, Terst) a zpět do Vídně vykonal v době od 5. srpna do 8. září; neviděl tedy žádného alpského jezera v máji — což pro otázku inspirace k Máji je jistě důležité.

Shrnuji: Lze přijmouti některé poznámky (nikterak nové) pana prof. Šimáka: snad spolupůsobily reminiscence z italské cesty, jistě působily i literární vzory — třeba pro věž, stopenou v klíně jezera, věž Vězně Chillonského[13]) u jezera Ženevského — ale to vše nikterak nepotírá názoru, plynoucího z tvrzení samého Máchy, že krásná vodní plocha u Doks v rámci lesů a hor je osou dějiště jeho básně.

2. Charakteristické krásy podbezdězské krajiny byly zajaty již do nepatrné skizzy Večer na Bezdězu. Zlomkovité náčrty nalézáme v zápisníku Máchově. První zmínka o Bezdězi je tato: »Roku 1832 navštívil jsem Bezděz, byl jsem tenkráte — 21tiletý, — chtěl jsem říci 20tiletý, ale ach! — — člověk žije, den za dnem mizí, a než se nadá, pláče po zašlém létě.«[14]) Velmi vhodně nazývá F. V. Krejčí[15]) tuto zmínku pramotivem celého Máje. Jestliže další úryvkovité poznámky o Bezdězi obsahující charakteristická hesla[16]) mají své umělecké pokračování ve Večeru na Bezdězi,[17]) kde se ozývá motiv hynutí, ale není rozezvučen motiv ztraceného mládí, bylo by psychologicky nutné hledati v dějišti Máje podbezdězskou krajinu, i kdyby nebylo citovaného zápisu Máchova. Je psychologicky možné, aby básník, který prožil své mládí ve vlasti, šel vyplakati svou elegii nad ztraceným mládím k alpskému jezeru? Básník, který svou vlast miloval láskou tragickou?

Že krajina není vymyšlena, dokazuje metoda srovnávací. V žádné básni Máchově není scenerie vymyšlená. V Cikánech je dějištěm Kokořín a údolí pod ním; pro scenerii dějiště v Italii vykonal Mácha cestu do Benátek. Osou románu Kat je hrad Křivoklát. Bylo by možno se domnívat, že básník, cítící naléhavou potřebu se inspirovat krajinnými

---

[13]) Str. 48.
[14]) Sebr. sp. III 197.
[15]) Str. 43.
[16]) ...»kouř nad Hiršbergem, jezera či rybníky« — »vítr zanášel sem tam již požloutlé listí.« — »Ostrůvek na jezeru Hiršbergském, silnice, vísky.« (Sebr. sp. III, str. 197 a 200 nn.)
[17]) Arne Novák (Spisy K. H. Máchy, II. Laichter. Str. XL) ukazuje na zlomkovitou povahu Máchovy práce.

dojmy,[18]) v líčení scenerie Máje učinil výjimku? Dvakrát viděl Křivoklát, třikrát Kokořín, šestkrát Bezděz. A kraj, jenž básníka tak poutal, byl by zachycen jen v bezvýznamné skizze Večer na Bezdězu? Vzpomněl jsem náčrtu pro tuto kresbu v zápisníku. Jistě více příprav si učinil básník pro dílo, s nímž podle vlastních slov chtěl »hlučněji vystoupiti«.[19]) Je velmi pravděpodobné, že by na genesi Máje vrhlo více světla několik vytržených listů z literárního zápisníku obsahujících zápisy z rozhraní r. 1834 a 1835.[20])

Z rozboru psychologického a srovnávacího vyplývá, že k bezdězské krajině jako dějišti Máje došel by kritik, i kdyby nebylo výkladu Máchova.

3. Barevná i hudební krása Máchova Máje podmaňuje již tři generace. Čí smysly by nevzrušila krajina pozorovaná s vrcholu Bezděze? Vzpomněl jsem dojmů jemných umělců. Snad někdo poznamená, čta jejich projevy, že se až báli dívati jinýma očima, mluviti jinými ústy než básník Máje. Snad můj čtenář vysloví i slovo »sugesce«, aby otřásl mou obranou dávné tradice. I tento negativní poměr k mým řádkům mluví za »Máchovo jezero«. Připustíme-li tvrzení p. prof. Šimáka, že »autora vede jen neurčitá vzpomínka, a nikoli správný dojem místní,« musíme se diviti, že jemní slovesní umělci, na místě samém básníka kontrolujíce,[21]) považovali báseň a viděnou skutečnost za rovnomocninu. Pohádková krása širé vodní plochy s věncem zalesněných hor nezaslouží názvu rybníka. Smyslový dojem vnucuje »jezero«; přirozeným jezerem vodní plocha také byla před úpravou Karlovou. Entusiasmus turistů došel gradací až k »českému moři«. — Zdá se mi, že pohádka našeho severu ani jména neměla. P. prof. Šimák uvádí »větší rybník Dokezský« — charakter vlastního jména přisuzuje tedy přívlastňovacímu jménu přídavnému, odvozenému ode jména bezvýznamného městyse. Někoho pravopisné rozpaky povedou ku psaní »Větší« nebo »Velký rybník dokský«, jak čteme třeba lago Maggiore. Střízlivý název sotva je práv skvěle zarámovanému zrcadlu, v němž ve veliké šíři se shlíží modro nebes. Estetické důvody nemají býti ani při hledání jmen posledními.

Za čtyři léta oslavíme stoleté jubileum básně, z jejíchž hodnot rostli naši největší básníci .Slyšíte zná-

---

[18]) Básníkem téhož rodu byl i Julius Zeyer.

[19]) V dopise Ed. Hindlovi v lednu 1836. (Fr. Krčma, Dílo K. H. Máchy III. 354.)

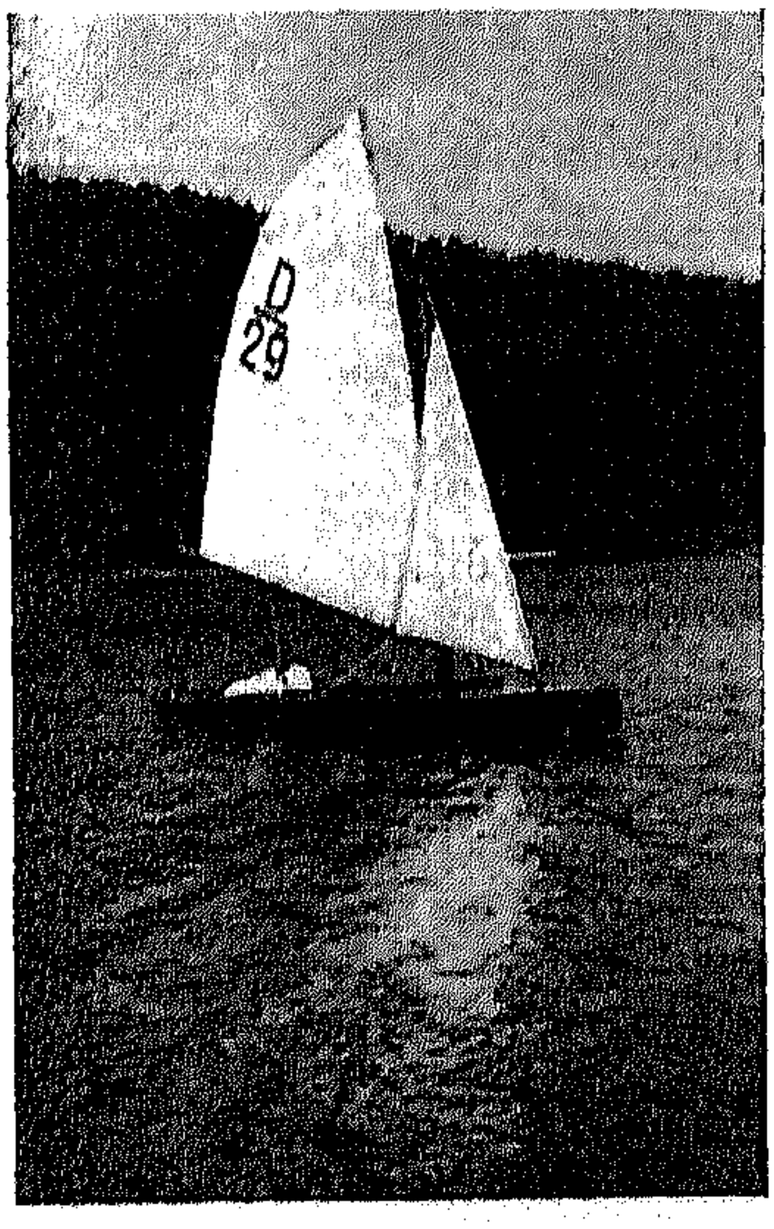
[20]) Chybí strana 105—108. (Krčma III 411.) Podobně byl vytržen list se stranou 93 a 94 s několika náčrty k Máji. Tento list byl do r. 1925 v majetku Dra J. L. Hrdiny.

[21]) Asi před čtyřmi lety dal jsem svým studentům za májovou práci podobnou kontrolu. Někteří nadšenci přespali v zřícenině, aby viděli rodící se jitro. Jeden z nich byl Karel Krouský (nyní Ing. C.), v jehož domově katusickém je rukopis Máje. Nenašel se ani jeden »kacíř«.

mý akord: Mácha — Zeyer — Březina. Nezaslouží velký, krásný i tragický zjev básníka Máje, aby jezero, jehož krásy nepatrnou stilisací neurazil, dostalo i **úředně** jeho jméno?

B. Klnský:

Máchovo jezero.

V severočeské, mírně horami rozčleněné krajině kol Doks rozložena jest pánev, jež bývala v pradávnu mokřadlem za deštivých období, tedy učiněné jezero, podobně jako tomu bývá při Ploučnici kol Čes. Lípy. Z této rovinky vystupuje severně Hradiště (372 m) a Dračí vrch (318 m) ve Starých Splavech, západního okraje chrání skalnatý břeh podél železniční trati a Maršovické kopce (až 513 m) se Skalkou (470 m); jižní okraj vyvýšen jest Klučkem (289 m) a východní stranu vroubí Kumerské pohoří s Dubem (461 m) severně, Borným (443 m) uprostřed a Klímova hora (390 m) jižně. Nejmalebnějším vrchem jezerní oblasti jest ovšem jižně se vypínající Bezděz (605 m) se zříceninou hradu.

A v této oblasti u Doks prodléval několikrát Karel IV. při zakládání rybníků. Vypráví se, že právě na Havraní skále na Hradišti přišel Karel IV. na myšlenku založit v této pánvi rybník — dnešní Máchovo jezero. Němci mu říkají Gross Teich a český překlad byl dřív »Velký rybník«. Velkým jej nazývali proto, že byl z okolních největším; nějakého skutečně jména neměl, jako na př. »Křižák«, »Nohavice«, »Páteřínek« a jiná jména rybníků v českém kraji.

Při jižním okraji jezera rozloženy jsou Doksy, k nimž patří i Staré Splavy, rozložené severně kol Dračího vrchu. Již první pohled s nádraží v Doksech na Bezděz dává tušiti, že zde turista prožije chvíle plné uspokojení. Oblast Máchova jezera jest druhou nejrozsáhlejší rybniční oblastí v Čechách. Jezero zaujímá dnes 350 ha plochy a jeho obvod vyžaduje asi tříhodinové chůze. Jezero tvoří na jižním a severním okraji zálivy, jež kromě starosplavského jsou částečně zarostlé rákosím, a staly se proto chráněným sídlištěm vodního ptactva. Uprostřed jezera vystupuje ze dna skalnatý ostrůvek, zvaný Myší zámek, do výše 10 m; měří 658 m² plochy, jsou na něm zbytky zdiva, jež daly vznik pověsti o rytíři Pancéři a my-

šich. Ostrůvek jest nejoblíbenějším hnízdištěm racků. Poblíž Klučku jest ostrov Kačina (857 m²) s bujnou vegetací; jest také chráněnou oblastí vodního ptactva. Hladina jezerní jest 260 m nad mořem; jezero jest napájeno Mlýnským potokem od Břehyně a Lučankou, tekoucí od Oken.

Pohled na jezerní oblast jest nejkrásnější z blízkého Borného, Hradišti a vzdálenějšího Bezdězu. Bohatství lesů v okolí jezera, upravené turistické cesty a značkované pěšiny umožňují řadu výletů kol jezera. Různé skvělé pohledy na břehy jezerní umožňují nám dnes lod'ky a parníky. Projděme v duchu jezerní oblastí!

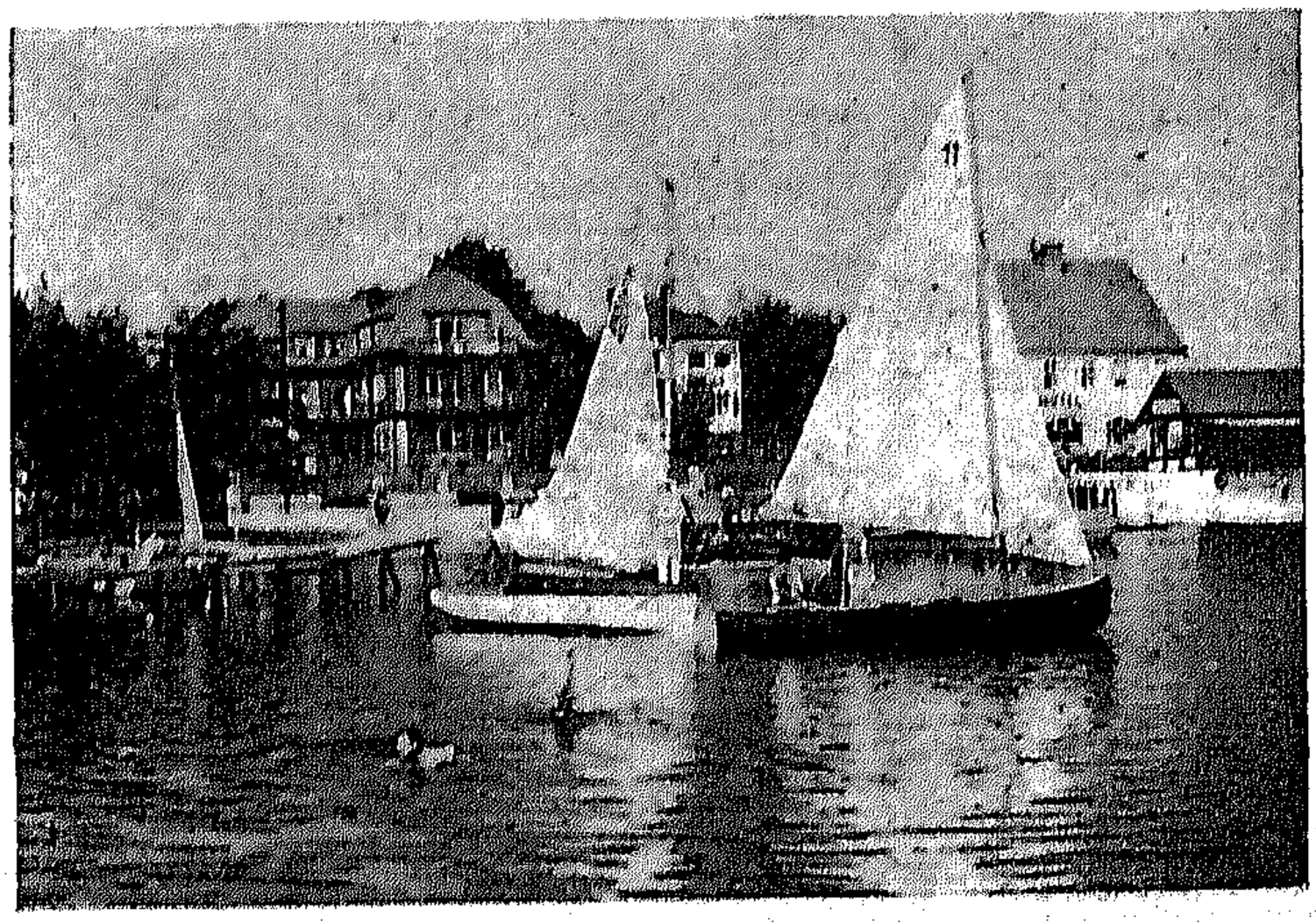
Z Doks od kostela dejme se ulicí ke hrázi Čepelského rybníka, nad jehož jižním okrajem se zvedá Čepelský vršek. Na něm postavena byla r. 1670 kaplička, dnes již neexistující. Východně od tohoto vršku, který se téměř kolmo sklání ke hladině rybníka, zvedá se návrší u hřbitova, zvané **Šibenice**. Sem asi vložil Mácha děj, kdy sem dochází smutný průvod z města, provázející Viléma na poslední cestě. Zde bývalo popraviště. Tu vmýšlíme se ve slova »Máje«:

»V rozlehlých rovinách spí bledé luny svit,
kolem hor temno je, v jezeru hvězdný kmit,
nad jezerem pahorek stojí,
Na něm se sloup, s tím kolo zdvihá,
nad tím se bílá lebka míhá,
kol kola duchů dav se rojí; atd.«

Odtud podél železničního náspu se vraťme březovým stromořadím k silnici, jež z města vede od hráze Čepelského rybníku do Břehyně. Lesem dospějeme k pískovcovému útesu, kterému lid říká Královský kámen proto, že tu Karel IV. prodléval. Za lesem skvělým stromořadím dojdeme k velkému rybníku Břehyňskému, na jehož hladinu jest krásný pohled se skalnaté hráze u kapličky v Břehyni. Od nedaleké myslivny v Břehyni zajdeme si směrem severovýchodním na Borný, s jehož vrcholu můžeme se obdivovati velkolepému pohledu na jezero. Sestoupíme severně k myslivně a dále po jižním úbočí Hradiště dostihneme skalnatých břehů jezerních, o nichž jistě každý, kdož se tu koupává neb aspoň jednou přešel, dobře ví! Odtud jest rovněž nádherný pohled na jezero s Bezdězem v pozadí, jenž nám tu mimoděk připomíná slova »Máje«: »... až — co mocný král, ohromný jako noci stín, v růžové strmě nebes klín, nejzáz vrchů nejvyšší stál.« V zálivu starosplavském pozorujeme čilý ruch v přístavu plachetnic, loděk a parníku. Tak nějak rušná chvíle inspirovala Máchu k slovům básně:

»V jezeru zeleném bílý je ptáků sbor,
a lehkých člunků běh i rychlé veslování
modravé stíny vln v rudé pruhy rozhání...
Na břehu jezera borový šumí háj,
z něhožto drozdů slavný žalm i jiných ptáků zpěv
mísí se ve hlasy dolem bloudících děv...«

Tak působil život u jezera na duši básníkovu a neméně příjemné dojmy zanechává v nás. Od přístaviště jděme promenádní cestou ke koupališti ve Starých Splavech. Za parných letních odpolední jest v těchto místech velmi příjemně. Majitelé plachetnic, jejichž bělostné plachtoví se skvostně leskne v hladině jezerní, vyplouvají. Nad Hradištěm, jež zdá se připomínat severoitalské Rigi, vystupují obláčky, kontrastují se zelení buků a modří oblohy tak, že jsi uchvácen krásou tohoto zákoutí a zdravým pobytem u jezera; v mysli vybaví se ti nádherná apostrofa oblaků z Máchova »Máje«. Dojdeme k přístavnímu můstku na koupaliště, kdež právě odjíždějící parník rozbrázdil hladinu vodní a zasílá nám svůj pozdrav v podobě mocných vln, které dorážejí ku břehu.

Ve St. Splavech. (Foto Klinský.)

Hejno bělostných racků provází jej na další cestě. Na jižním okraji jest mohutný skalnatý útes přímo nad vodní hlubinou, na němž dnes nevyrůstá sice dub, ale zdobí jej krásné siluety několika borovic. Některé průhledy stromovím připomínají nám japonský krajinný ráz.

Jsme na Jarmilině skále; historikové marně by hledali jiného jména tohoto skaliska. Nebylo ho. Jméno toto se tu vžívá v nové době mezi naším lidem. Nesmějí lidu tedy míti historikové za zlé, když některá jména míst vznikají tak, jako v dobách dávných. Vždyť snad všecky názvy hor, řek atd. dal lid. Skalisko toto jest rovněž velmi dobře známo tisícům hostů, kteří skutečně u jezera pobyli a po břehu se prošli. Zde také vmýšlíme se do veršů »Máje«:

»Vzhůru po skále lehký krok
uzounkou stezkou plavec vede.
Tam při jezeru vížka činí
nad stromů noc; její stín
hlubokoť stopen v jezeru klín; . . .«

Odtud pozorované jezerní partie inspirovaly Máchu ke kouzelným slovům »Máje«. Odtud těšíme se dnes i my z nejkrásnějších výhledů na jezero. K východu spatříme malebný Borný s roklemi a hřebeny Kumerského pohoří. Západně zříme Skalku jakožto součást Maršovických vrchů. Jižním směrem vidíme Tachovský kopec u Oken a přímo za Myším zámkem působí nejmocnějším dojmem pohled na dvojvrší Bezdězů. Na protějším břehu spatřujeme oživené koupaliště v Doksech. Za chladných odpolední, kdy hladina se uklidní, spatříme krásné odlesky břehů jezerních i s Bezdězem. Vlevo od města spatřujeme poloostrov Kluček, před ním ostrov Kačinu a ještě dále vlevo se níží hory v dáli směrem jihovýchodním. Věru, velkolepé scenerie a nezapomenutelný přírodní rámec, jenž podmanil i pěvce »Máje«. Na tuto skálu vložil Mácha děj básně, kde Jarmila, Vilémova milenka, očekává za měsíční noci svého hrdinu:

»Za růžového večera pod dubem sličná děva sedí,
se skály v břehu jezera daleko přes jezero hledí...
Ouplné luny krásná tvář —
tak bledě jasná, jasně bledá —
jak milence milenka hledá.«

A když nepřichází, jest konec všemu; praví básník dále:

»Je pozdní večer — první máj —
večerní máj — je lásky čas;
hrdliččin zvo ku lásce hlas:
Hynku! — Vilémo! — Jarmilo!«

Zde jakoby dle slov básníkových skočila nešťastná dívka do hlubiny jezerní. Nadšeni krásou přírody chápeme nyní i Vilémovu apostrofu oblaků:

»... tam na své poutl pozdravujte zemi.
Ach, zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlast jedinou i v dědictví mi danou,
širou tu zemi, zemi jedinou! ...«

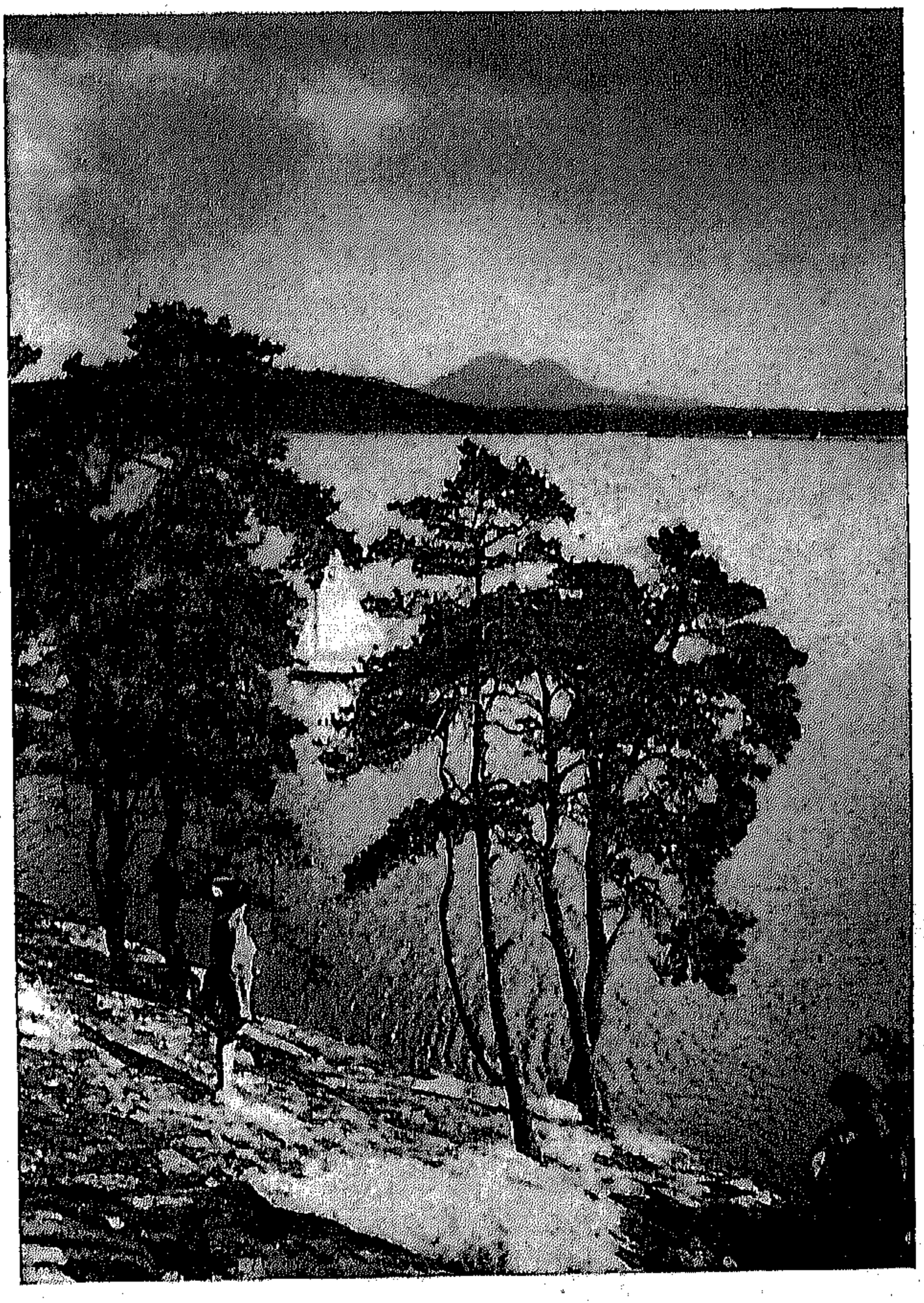
Tak krásně vyjádřil Mácha svoji lásku k rodně hroudě; tak silně k ní přilnul za dob pobytu. Zadumáni vzpomínáme i údělu slavného pěvce »Máje«, jejž tato božská příroda, když prodléval na Bezdězu a v okolí, tak mocně inspirovala.

Pravým požitkem jsou u jezera chvíle zažité tehdy, když ruch na koupališti ustal a bledá luna ozařuje tajuplně hladinu jezera v křovích stinných, jež dle slov básníkových:

»... zvučelo temně tajný bol,
břeh je objímal kol a kol,
co sestru brat...«

Přijíždíme k jezeru po třetí hodině ranní vlakem od Č. Lípy. Bývá ještě šero, v rákosí a stromoví dřímají ještě mlhy a veškerá příroda klidně oddychuje přede dnem, jenž nadchází. Jen při břehu

v písku divoké kachny sbírají potravu a tu a tam kapr se vymrští z hlubiny a vytvoří na vodě kruhy, jež zvolna se šíří. I Mácha jistě prožil tyto nezapomenutelné chvíle probouzejícího se dne, kdy modravé páry vystupují z temných lesů pod Borným a z jezera, jež bývá při východu slunce nadýchnuto jak pastelovými barvami. Na jezeru se houpají toliko potápky neb větříkem naře-

Jarmilíny skály. (Foto Kinský.)

řené vlnky. Za jitra však se začíná jezero při nadcházejícím východu slunce vlniti, mírný větřík probouzí osvěženou přírodu a vlnobití jest nápadnější.

Nad temnou horou Borného vystupuje rudá záře, zatím co v březích jezerních se ještě zvedá lehká pára, mlha. Konečně vystupuje nad Borným slunce, zprvu jen zvolna, a jemu v odpověď na jezeru první záblesk, zlatý odlesk se objeví, pak rychleji a zcela protrhává mlhy a konečně jeho záře zlatí přímo hladinu vodní šíř a šíře. Vlnky se kmitají v záplavě slunce, probudivší se ptačí

svět pěje píseň díků tvůrci svému a všechen život tak vysnívá ponenáhlu v plné, krásné »fortissimo«.

»Ledva že vánk nad modré temno hor
brunátné slunce rudě zasvitnulo,
tu náhle ze sna všecko procitnulo,
a vesel pluná veškeren živý tvor...«

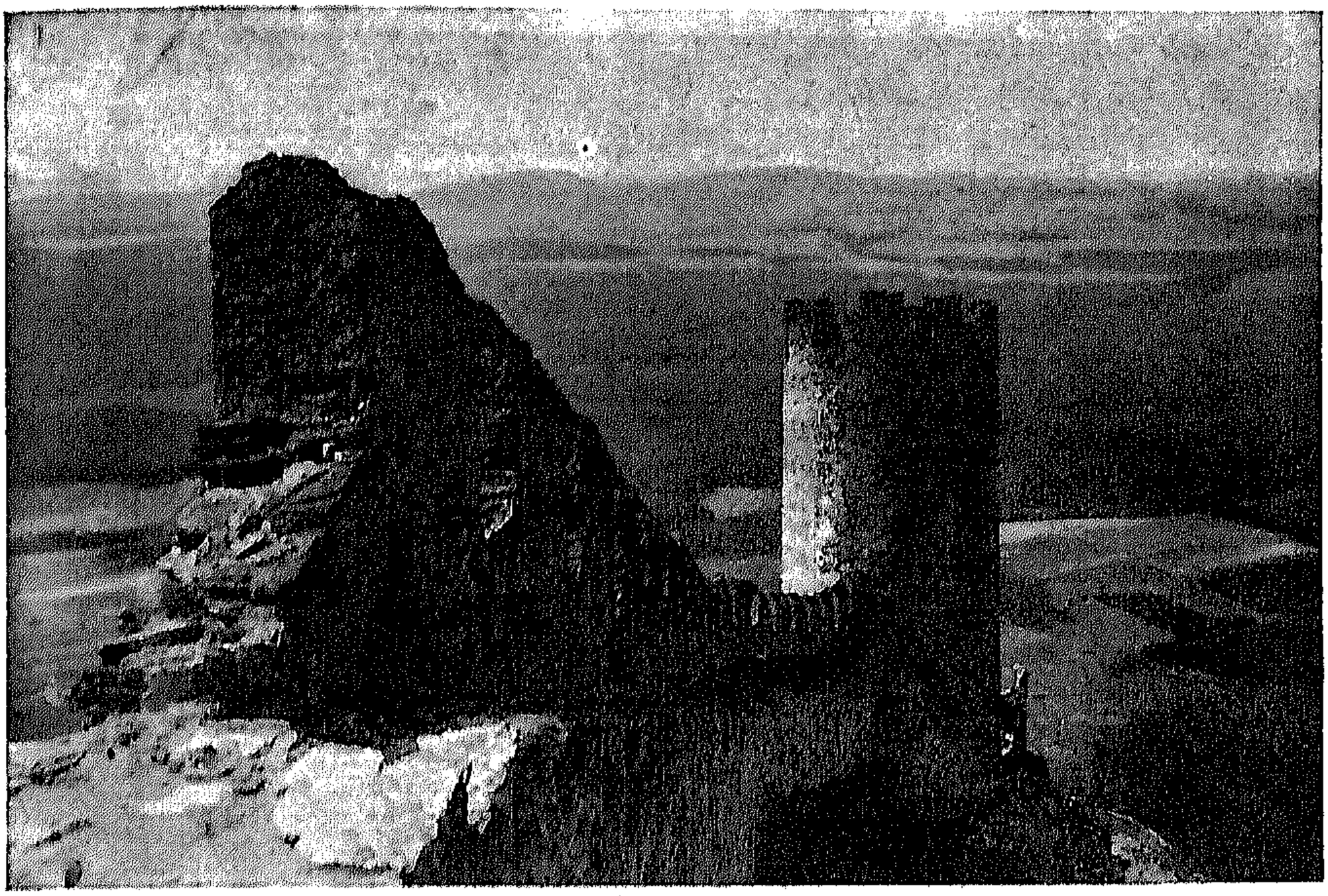
Vystoupíme ještě na nejvyšší skalisko v těchto místech a loučíme se s Bezdězem, jenž nám mně připomíná všecka bezpráví v tomto krásném českém kraji na našem lidu po staletí páchaná. Přejeme si ze srdce, aby tomu již nikdy nebylo a český člověk dýchal tu volně.

Jezero s Borným — vlno. (Foto Klnský.)

Neradi se loučíme s tímto jezerem a vracíme se po břehu do města ve vzpomínkách na básníka našeho kraje K. H. Máchu. K uctění jeho památky vděčně vsadila musejní rada z Bělé pod Bezdězem na Bezdězu do hradní zdi pamětní desku u příležitosti 120. výročí narozenin Máchových. A lid náš český zve jezero — jezerem Máchovým. Domníváme se, že není dnes třeba býti odkázánu jen na německé názvy neb tvořit doslovné jejich překlady, kde českého názvu jiného nebylo. Název Máchova jezera jistě nevznikl z důvodů propagačních pro málo jen Čechů v Dokších. Toto podezření vyslovené v denních listech jest tedy trochu násilné.

A jestliže dnes vznikají v našem smíšeném území české názvy čtvrtí městských a ulic (v Čes. Lípě čtvrť Slovanka) a němčí se názvy našich českých měst (Praha — Prag, Hvězda — Stephanshöhe atd.), proti čemuž se nenašel dosud muž, který by řekl, že takový název »Prag« není přípustný, potud není jistě hříchem, když jezero u Doks budou hraničáři zvátí jezerem Máchovým.

Pohled s Bezdězu. (Foto Klnský.)

vým i proto, že opěvuje-li Mácha krajinu skutečnou, pak skoro všechny přírodní obrazy najde zde v Podbezdězí. Nutno ovšem oblast jezerní skutečně poznat za pobytu, nikoliv však z letmého pohledu snad z vlaku.*)

Ferdinand Strejček:

O básníkovi, rodilém v Boru.

(Dokončení.)

Podle zpráv životopisu od přátel Kalinových Fr. Douchy a Jana Vlčka zabýval se Kalina pověstí o původu hradu a kláštera bezdězského řadu let, maje původně v úmyslu zpracovat svoji látku na operní libreto: »Jan Kvarin měl býti v operu vzdělán, čehož ten obzvláštní předmět jistě byl hoden, a jestli kdo, tento lyrik a hudebník byl k tomu hodilý.«

Jest jisto, že by se byla látka k romantické opeře, jaké bývaly v době Kalinově oblíbeny, neobyčejně hodila, ale i konečná úprava, jakou jí dal básník, má svoje velké přednosti a je těžko pochopitelno, že není »Jan Kvarin« tak znám, jak by zasluhoval.

Seznámíme čtenáře se stručným obsahem.

V Bžovské krajině, »kde Radislav vládne« a kde se dříve obě-

*) Kdo míní poznat krásnou oblast kol Bezděze, Doks a Máchova jezera, pročti podrobného turistického průvodce od autora t. čl. »Bezděz, Doksy a Máchovo jezero« s barev. mapou, jejž vydal knihkupec A. Perný v Čes. Lípě, a pak zavítej do oblasti Máchova jezera!

tovalo pohanskému Běsu, vztyčen na vrcholu hory kříž a v lese u něho se ubytoval křesťanský poustevník Jan Kvarin. Žil tam život bohulibý a uzdravoval poutníky, kteří se k němu uchýlili o pomoc. Pověst o zázracích, které konal Jan Kvarin na Bezdězu (takto skloňuje Kalina), byla známa daleko široko.

Mnicha pověst a nové víry sláva
Běsu v oči kole bolestně,
řevniv, že kříž jej vytiskl z obvlasti,
dobyt ji v nově a se pomstit hledí.

Běs Miladu, dceř kněze Radislava,
pannu milostnou, posedne,
a zdraví jen že z Kvarinovy kyne ruky,
z úst děvy hlásá u vytržení.

Zarmoucený otec dopravil chorou dceru k Janu Kvarinovi a ten mu ochotně slíbil, že dívku vyléčí, vyžádav si lhůtu jednoho roku, kdy měla být s ním na hoře na samotě.

Získav Radislavův souhlas, zavedl Kvarin Miladu do nedaleké jeskyně, docházel k ní a sílil ji modlitbou. Ale brzy přišla ke Kvarinovi »jakási šedovlasá babice« a vytýkala mu nelidskost, že nechává chorou dívku samotnu v pusté jeskyni.

»Přijmiž ji raději v jeskyni vlastní,
ať trapně nestlí — ubohá;
jen v záři ctnosti tvé, v oboru lásky
duše i těla celest (= zdraví) jí kyne . . .«

Kvarin uposlechl a ubytoval Miladu v jeskyni vlastní. Leč Běs v andělském těle Miladině sváděl zbožného mnicha, až mu Kvarin přemožen podlehl.

Za lunosvětlé noci Kvarin lilii trhá,
květ roní — v hudbu sňatku zní pekel chechť.

Pozdě si uvědomil zbloudilý mnich dosah svého činu a prosil v modlitbách Pannu Marii za smilování.

I přijde doba, sotva hříchu dozrálo:
ach, běda, běda tobě, Kvarinel
Milada povije pacholátko,
pěkné to robě, srdci otcovu strast. —

V zaslepenosti a hrůze vraždí Kvarin nešťastnou matku svého dítěte a to jako zázrakem mizí. Pochová pak ještě mrtvé tělo Miladino a sám jako čtvernožec prchá do hlubokých lesů bezdězských.

Rád by se modlil — netroufá si k nebi vzezřít,
bojí se zrakem čist (= čistý) blankyt poškvrnit,
a uzavře, anto byl co zvíře zhřešil,
i jako zvíře se plazit po zemi.

Uběhne rok, Radislav přichází pro Miladu, ale nalézá obě jeskyně prázdny. Vrací se tedy zarmoucen domů. Jedné noci se mu však zdál podivný sen a vylákal ho na lov. Radislav i jeho družina měli již bohatou kořist, když se kníže oddálil od ostatních a narazil »nejpodivnější na lup«.

Čtvernožec to lidské podoby,
divý to muž, co v lesích bydlívá,
co medvěd huňatý, na prstech dlouhé nehty,
podivně mumle po zemi se plazí.

Kvarin se kajícně přizná ke všemu, co zavinil, a prosí za trest.

Radislav trna s úžasem poslouchá,
a vztekem planouc družina po meči —
tu chrastinou cosi zašustí:
robátko vkročí v kolo zdivené.

Podivno zřít, urostlý v lese,
lidskému mravu ciz, chovanec přírody —
ale v nevinné tváři pacholátka
šlechetné rysy zářejí.

A ke Kvarinovi se obracuje,
dí k němu řečí lahodnou:
»Vstaniž, ó Jene Kvarine!
Bůh ti odpouští viny tvé!«

»Sám Bůh ti odpouští,« dí Radislav,
»toť i já ti odpouštím.«
A zdvihna jej ze země, objímá ho,
k nim důvěrně robátko se tulí.

Kvarin zavede potom Radislava k rovu Miladinu a sám vykope její ostatky.

Aj, tu leží Milada v bílé táhlé říze
jako svěží žnivo říznou složeno kosou;
patří, i kdo zasel i kdo osudně máchnul,
v jedinou strast sraženy mysle.

Oba muži v němém bolu a lítosti stojí nad božím zázrakem.

Zde na památku postavil kapličku
Radislav v počest Panně Marii
a pro sebe valný rytířský zámek,
daleko u vlast svítící, budoval.

Steskem, že česká původně krajina národu odcizena, končí se dramaticky působivá a mistrně vybavená (na př. i účinnými inter-

mezzy po vzoru byronském a máchovském) legenda o vině, pokutě a smíru poustevníka Jana Kvarina:

Již dávno v ssutiny se svalil zámek,
jinojazyčné plémě ujalo okolí —
a pověst žije — posud mnohý poutník
putuje sem k Marii Bezdězské.

Nebylo dosud poukázáno na to, že rodák borský, který v svém rodišti pobyl jen v nejútlejším věku, vrátil se do kraje svého dětství aspoň motivem své nejdelší a po nejedné stránce nejpříznačnější básně. Od doby jejího vzniku mnoho se změnilo a my, kdož jsme se dočkali dneška, máme za básníka pocit zadostučinění, že »v krajině Bžovské«, kde »ční pilované hory téměř pochmuřené, z oudolí v dálinu až ku Praze dohlíží a s šedovousým Vyšehradem hovoří«, znovu se přihlásil k životu a k starým právům lid jazyka našeho, českého, že tam již nesídlí jako za Kaliny jediné »plémě jinojazyčné«.

F. Zuman:

„Máchovo jezero."

(Časopis »Bezděz«, roč. III. 1932, str. 7.)

Ač nesouhlasím s měněním starých jmen míst, přece nevidím v tom, že Veliký dokeský rybník jest nazýván tu a tam Máchovým jezerem — jistě ne ve vážné literatuře historické a zeměpisné, ani v aktech úředních — žádné neštěstí. Jméno není ovšem správné potud, že není tu jezero, ale rybník se stavidlem (odtud i název obce Staré Splavy). To tedy odpusť nám, svatý realismel Ale nebyl to nikdo jiný, než sám Mácha, který nazval dokeský rybník j e z e r e m. V zápisníku Máchově z let 1833—34 na str. 40. čteme: »Večer na Bezdězi. Měsíc v nové čtvrti, kouř nad Hiršbergem, j e z e r a či rybníky...« a na str. 41.: »Ostrůvek na j e z e r u hiršberském.«

Kdo použil tohoto máchovského jména »jezero« a přidal k tomu přívlastek »Máchovo«, nevíme, snad má to původ ve slohovém obratu, ale obrat ten vznikl patrně z motivů ušlechtilých, z obdivu krásy přírodní spojeného s pietou k Máchovi, jenž rád krajinu tu navštěvoval. V r. 1930 zasazena byla na hradě Bezdězi Máchova pamětní deska. K činu tomu vedl kult velikého básníka, pieta k stopám, kterými šel, a vděčnost, že svým perem oslavil krajinu tuto ve »Večeru na Bezdězi«, v »Cikánech« (což snad nebude nikdo popírat!) a v »Máji«, v kterémžto uctívání tvůrců naší kultury jsme se proti jiným opozdili — vzpomeňme na př. ochrany všech památek (kostelíků, vísek, lesů, menhirů) v Anglii, uvedených v tvorbě románopisce Thomase Hardyho, konservace vísky Blundestonu v Anglii, dějiště to románu Dickensova, záchranu zámku de Fondi v Italii, v němž bydlela v XVI. století božská Giulia, jejíž

krása inspirovala básníka Ariosta, zřízení musea ve Francii v domě, v němž se setkal básník Petrarka s Laurou, postavení fontány na oslavu setkání Rousseaua s paní Warensovou, přenesení celého domu, v němž bydlela Elvíra, hrdinka Lamartinovy poesie... A v oživení jména, které dal básník rybníku, »jezero« a připojení k němu »Máchovo« vidím jen analogon piety, která se projevila zasazením desky bezdězské a není možno mluviti o »novodobém nedorozumění«, ale spíše o pěkném porozumění pro to, co již po léta hlásali spisovatelé naši, kteří spojovali dokeský rybník s Máchovým »Májem«. (»Jako umělec byl Mácha z našich nejnadanějších a nejsvědomitějších. Dnes víme, kterak v »Máji« malba krajiny je přesná, studovaná podle skutečných modelův. A čím »Máji« bylo Podbezdězí, tím v »Cikánech« byl Kokořín se svým okolím a v »Katu« Křivoklát...« J. Vlček: Dějiny české literatury, II./2., str. 309.) A není tedy vytvoření tohoto názvu žádným hříchem, proti němuž by bylo třeba tak úsilovně bojovati a to tím méně, protože koná tutéž službu prospěšnou jako deska bezdězská, ukazující na lásku Máchovu k českým hradům, stavíc jeho cit pro krásy přírodní této krajiny jako jasný příklad všem, kdož zde stanou, anebo všem, kdož — last not least reklamou — jsou povzbuzováni, aby krásy ty poznali.

Tolik by stačilo na obhájení názvu »Máchovo jezero«. Ale když už se zašlo dále než bylo třeba a se zaujatostí se hledaly důvody v domněnkách, zdáních a tušeních i proti tomu, že rybník dokeský jest scénou, kterou líčí básník v »Máji«, přes to, že napsal ve svém deníku: »Děj se koná u města Hiršberg, mezi horami, na nichž se hrady Bezděz, Perštejn, Houska a v dálce Roll, k východu, západu, poledni a půlnoci ukazují«, jsem nucen též pokračovati. Toto vlastní básníkovo umístění děje, řekněme snad správněji: poznamenání si vhodného jeviště, není prý než asi jen — poetickou fikcí! Pro koho, ptáme se, byla fikce ta určena? Vždyť Mácha učinil si poznámku tu jen ve svém, nikomu nepřístupném deníku a nenajdeme této poznámky, která by měla v čtenáři vzbuditi poetickou fikci, ani v prvním vydání Máchova »Máje« z r. 1836. (Teprve vydavatel spisů Máchových, Dr. Jar. Šťastný — u Kočího 1906 — za věnováním »Máje« Hynku Kommovi umístil na druhé stránce hořejší výpis z deníku.)

Správně jest napsáno, že by bylo malichernou pošetilostí vytýkati básníkovi, že jeho lokalisování je zeměpisně nesprávné (»ano Rálsko není na půlnoc, ani Bezděz na východ od Dokez, Perštejn a Houska oba na jih (!) a nic na západ«), ale stejně jest pošetilé vyvozovati z toho, že autora vede jen neurčitá vzpomínka a nikoli správný dojem místní. Kdyby byl stál Mácha před profesorem zeměpisu, byl by ovšem musel říci, že Rálsko jest severovýchodně, Bezděz jihovýchodně, Houska jižně, aby dostal eminenc; nebyl by však směl říci, že Perštejn je jižně, když jest téměř na západ.

A nyní k dalšímu, kde se tvrdí, že to, čím Mácha vybavuje scénu, není zcela zdejší krajina, že již úvodní líčení v »Máji« mluví pro krajinu jižnější. Připouští se jen, že obraz krajinný, několikrát obměňovaný, by se arci na první pohled pěkně hodil; ale toto spojování básně a kraje jest prý čirou domněnkou a líčení jest prý zcela povšechné, nemajíc v sobě doprosta žádné určité krajinné charakteristiky, tím méně místní. »Krásný dol, temné jej hory vroubí kol, lesů věnec objímá, jasné jezero dřímá v středu kvetouciho dolu«, nebo jinde: borový háj s břízami nad jezerem, vroubený stinnými kři, vzadu šero hor, na břehu skála, na skále dub, ve vodě obraz bílých stavení, nebo kolmé skály tábora druhů Vilémových, možno prý nalézti v této krajině; také myslím, že ty borovice s břízami, pro krajinu zdejší tak typické, sotva najdeme někde v Alpách! Ale nevím, proč by zde nenašel ten, kdo se dívá nezaujatě — neříkám ani jako básník — že za jezerem hora horu stihá (vždyť jest tu veliké pohoří Kumerské s vrcholy téměř 500 m vysokými a na jv. mohutný Schlattenberg (430 m), nad nímž se imposantně zvedá Bezděz!), že kolem hor temno (zvlášť před bouří!), že jsou hory v kolo krajiny (vždyť jsou přece mimo jmenované již vrchy též hory 400 m vysoké na západě a jihozápadě od rybníku!), nevím, proč by zde vidoucí neviděl, že člun mizí mezi horami po vodě, že jezero se v hory skloní, níží, že od hor k horám mraků stín, že jezero se v temno hor v modré dálce níží (a jaké krásné modravé dálky tu bývají právě na jaře!). Celkový dojem prý přes to, že jednotlivé kulisy lze si vyhledati opravdu v Podbezdězí (!), jest dojem rozsáhlejší perspektivy, snad proto, že se mluví o jezeru širošírém a že nad jezerem jsou města vzdálená, co bílý v modru mrak. Ale tu musíme říci jen, že nebyl by to básník geniální představivosti, kdyby školácky přesně popisoval krajinu ve svém díle, právě tak jako nevidíme vrchol umění malířského v malbě čistě popisné.

Též nevíme, jak bylo zjištěno, že nebylo za Máchy spojení břehů jezerních čluny věcí obyčejnou a že nemohl tedy Mácha zde vidět »lehký člunů běh i rychlé veslování« a »malých člunů rychlý běh«, ale právem jistě tvrdíme, že již jen pilně pěstované rybníkářství i s jeho hájením i služba lesní potřebovaly loděk.

A ty další »zdrcující« argumenty! Skály, na níž čeká Jarmila, a která má (!) strměti nad břehem a to na východě jezera, atd. prý nikdo zde nenalezne, ani hojně osídlených břehů, ani bílých dvorů u velkém kolu, ani bílé věže nad samým jezerem se stínem, který by se zrcadlil ve vodě, když městečko Doksy a jeho radnice, kde by mohl být Vilém vězněn, jest daleko od rybníku, vojsko též lze si lépe představiti v hradě než v městě, atd. atd. Nechci opakovati zde opět, co jsem řekl již o školáckém přidržování se předlohy, které by bylo nedůstojno básníka, jenž musil též přirozeně mnohé přičiniti, co potřeboval pro svůj děj. Nechci ani polemisovati s každým z těch důvodů zvlášť a zastavím se jen u odstavce, kde se připouští laskavě, že »mocný král«, jenž »nejzáz vrchů

nejvyšší stál«, jest Bezděz, ale není prý tu opět na břehu jezera pahorku s popravištěm (ač malý kousek od města na východ jest Šibeniční vrch), že Bezděz není k o l m ý vrch, ač Mácha líčí pěkně »na vrchu vrchol dvojí (tedy Velký a Malý Bezděz), na vyšším vrcholi bílá kaple se mihá«. Přívlastek »bílá« znamená prý svatyňku ještě trvající! Vždyť ale i ta stará bezdězská kaple svítí svými stěnami, omítnutými jadrnou bílou omítkou, do velké dálky! Též není prý možno, aby dav lidu a vojska šel na Bezděz a zase nazpět na popraviště. K tomuto argumentu ani nechci připojiti poznámky.

A s tímto »důkazným« materiálem dospěje se k závěru, že scénu nutno hledati v jezernatém podhoří alpském, tedy snad docela v severní Italii, jejíž jezera a jejich fauna jest tak odlišná od toho, co čteme v »Máji«! Souboru pak domněnek, tušení, zdání se říká »pravda, která jest nade všecko«. Vy všichni, rodáci z této krajiny i její četní návštěvníci, kteří pietně jdete po stopách Máchových, kráčejíce romantickým údolím kokořínským, vystupujíce na památný vrch bezdězský, zadumáni stojíce na břehu šumného »jezera«, vidíte, že není třeba »loučiti se s libou myšlenkou, která kráse Podbezdězí dodávala i zářivého vínku poesie«, poesie plynoucí částečně ze skutečnosti, částečně z ducha básníkova a ne snad z nějakých naivních výmyslů nebo smýšlenek. Ostatně Pravda může se postaviti v boj jen proti Lži a nikdy proti Poesii! A té poesie je dnes, bohužel, tak málo!

Emanuel Sobíšek:

Božena Němcová v Liberci.

V jubilejních vzpomínkách na velikou českou básnířku, jíž národ předčasně ztratil před 70 lety 21. ledna 1862, nechť se zavlní i skromná vzpomínka z našeho kraje, třeba se k její krásné duši zachoval tak cize.[1]) V kraji pod Ještědem prožila B. Němcová necelý rok, od února do vánoc 1850, po boku muže pronásledovaného pro upřímné češství s místa na místo. Červený Kostelec, Josefov, Litomyšl, Polná, Praha, Domažlice, Všeruby, Nymburk — 8 zastavení za 11 let úředního působení bylo jen předehrou k trpké dráze úředníka, jehož úřední kvalifikace byla takto vyjádřena: »In seinem Amte ist er redlich, pünktlich, geschickt, niemand kann ihm etwas nachsagen, er ist ein braver Beamte, aber ein Unruhiger Kopf ist er, ein überspannter Čeche; er bekümmert sich um Sachen, um die sich ein Beamte n i e kümmern soll: um Staatseinrichtungen; in Religionssachen mischt er sich — überhaupt diese nationalen Tendenzen, diese Freiheitsideen, das sind lauter Sachen, um die sich ein Kaiserlicher Beamter nie bekümmern soll.«[2])

[1]) Srv. mou črtu Genius Ještěda, Bezděz I. 38.
[2]) Božena Němcová. Spisy VIII. Borový 1930. Str. 118.

Dekret, kterým se překládal 8. února 1930 finanční komisař Josef Němec z Nymburka do Liberce, byl zvláště pro Boženu bolestným překvapením — těšila se totiž na Prahu. Ale neradostný život v Nymburce otužil Němcovou a připravil ji k dalšímu utrpení.

Pro libereckou epsiodu života Boženy Němcové je hlavním pramenem sedm listů[3]) — tři psané nymburskému příteli ,lidumilnému lékaři dru Janu Dlabačovi, po jednom Al. V. Šemberovi, který se právě stal profesorem české řeči a literatury na univerzitě ve Vídni, Karolině Staňkové, švakrové básníka F. L. Čelakovského, K. J. Erbenovi a Veronice Vrbíkové, provdané brzy potom za moravského sběratele pohádek Matěje Mikšíčka. První list je datován 27. květnem, poslední 25. listopadem 1850. List zaslaný do Prahy Karolině Staňkové je bez data; lze jej bezpečně datovati dnem mezi 2. a 17. listopadem, a proto je třeba přemístiti jej v Korespondenci za číslo XXXIV. z jeho místa za číslem XXXI.[4])

Putování za únorových mrazů z Nymburka do Liberce dostavníkem (při jiné příležitosti je nazývá žertovně očistcem) odstonaly děti. Nemoc pak stíhá Němcovou po celý rok. V polovici dubna jede na tři týdny do Zahaně navštívit otce onemocnělého na smrt. (Zemřel 28. června.) Od té doby si stěžuje na žaludeční křeče, od června do srpna churaví; týden je uvržena na lůžko při své pražské návštěvě v domě Franty Šumavského. Viní povětří ještědské za své chátrání. Hrozil i přízrak nakažlivých chorob, cholery a spály.

Hmotné poměry Němcových byly velmi skromné. Finanční komisař Němec měl za svou těžkou a nevděčnou službu (několikrát za měsíc má služební cestu přes Ještěd do Českého Dubu) 500 zlatých ve stříbře. Z toho 120 zlatých pohltila činže za příjemnější byt na Christianově předměstí[5]) — dvojnásobnou částku, než bylo určeno příbytečným. Z žádného listu se neozývá hlasitější stesk do hmotného nedostatku, ač drahota rostla a byla tu starost již o čtyři dítky,[6]) z nichž nejstarší, 12letý syn Hynek, od března a jedenáctiletý Karel od září jsou na školách v Praze; Hynek v 1. třídě reálky, Karel ve 3. třídě Budče. Byli v dobrých rukou spisovatele Franty Šumavského.

Oběti a odloučení od dětí ráda Němcová snáší, když v Liberci o zdárnou výchovu a vyučování nebylo lze se postarati. Děti vyučoval soukromě český učitel. Sám varoval posílati je do školy, kde by se mnoho nenaučily a na mravech pokazily. Liberecká

---

[3]) Spisy VIII. Korespondence. Text upravil a poznámkami opatřil prof. dr. K. Hikl. Str. 101—126.

[4]) List číslo XXXIV. psaný dru Dlabačovi do Nymburka 2. listopadu informuje jen o úmyslu Němcových žádati o místo v Uhrách; o Jaeru jako úředním působišti se píše v listě bez data ještě jen podle úředních novin, dekret předpokládá až list číslo XXXV. psaný A. V. Šemberovi a datovaný dnem 17. list.

[5]) Byl to druhý byt v Liberci; první byl špatný, studený; byl příčinou ochuravění celé rodiny.

[6]) Hynek, Karel, Dora, Jaroušek.

reálka, na níž učili piaristi, měla špatnou pověst. Tyto nedostatky, zdá se, nejvíce tížily Němcovou, jež vážně chápala úkol matky-vychovatelky. O hudební vzdělání bylo výborně postaráno zásluhou učitele na piano Prokše. Dora chodila i do dívčí pracovny. S německými dětmi na ulici jsou stálé vojny; matka nestačí konat úlohu soudce.

Společensky inteligentní žena živořila. Jedinou její společnicí byla choť vrchního komisaře Dusbaby. Německá inteligence se jí protivila, sociální propast mezi prostopášnými továrníky a hladovými dělníky ji plní mravním rozhořčením. Českého hovoru bylo slyšeti dosti — čeští řemeslnici, české služky, čeští lidé na trhu — pariové. »Kdyby Češi pro ty Němce nepracovali, aby mohli bohatnout, nevím, kde by se toho nabrali, a kdyby jim Češky nevařily a nečistily, čeští sedláci krmí jim nevozili, špatně by to s nimi vyhlíželo.« (Korespondence str. 105.)

Krásné letní dni zřídka vyvábily do půvabného kraje; osamělost a stálá churavost poutají k domácnosti. V neděli, kdy paní německé společnosti si vyjdou na výlety a muž hraje v karty v Besedě, osvěžuje se pohledem na Ještěd a do zelené hloubky zámeckého parku. Brzy nastává v Liberci Sibiř, Ještěd se halí »v závoj, jako by se styděl, že mu hlava zbělela« — smutek v duši, smutek v přírodě.

V hlavé spisovatelčině přes ty těžké chvíle se spřádají plány — vždyť dosud, zdá se jí, vykonala málo. O nich horlivě rozpráví s profesorem Petrem Mužákem, pozdějším mužem Karoliny Světlé. Jeho pozvání do vsi Světlé vděčně přijímá, ale je zaražena chladem a nepřístupností rychtáře Mužáka a jeho selských návštěv. Výlet do Žitavy ji seznámil s potomkem českých exulantů, zahradníkem a spisovatelem Morávkem. Česky rozuměl, ale mluvil a psal jen německy a byl ochoten své staré tisky, Postillu Martina Filadelfa Zámrského a Pravidla služebností církevních Tobiáše Zázvorky Lipenského, darovati do Národního musea v Praze.

Oasou v liberecké osamělosti byla Němcové korespondence s přáteli, jejichž kruh se rozšiřoval zájezdy do Prahy. Nejmilejším přítelem intimním, bližším než vlastní muž, byl jí moravský buditel František Matouš Klácel,[7]) snílek o sbratření lidstva. Do jeho kruhu »českomoravského bratrstva« Němcová se s nadšením hlásila. V odboji k duchovní vrchnosti se jí zdál mučedníkem. Ač v tísnivých poměrech, vyptává se přítelkyně Veroniky Vrbíkové, jakým darem by se mu nejvíce zavděčila. Rázem se vznítila v srdci vnímavé ženy sympatie k Janu Ignáci Hanušovi, od r. 1849 profesoru filosofie na universitě pražské. Prostotou a čtveráctvím ji získává slavný fysiolog profesor Purkyně. Do patricijské rodiny Rottů ji uvádí Franta Šumavský; třicetiletá krásná žena cítí obdiv příštích českých spisovatelek, Světlé a Podlipské, tehdy 20leté Johany a

---

[7]) Srv. jeho listy ve Výboru z korespondence B. Němcové Zd. Záhoře, str. 100—104.

17leté Sofie.[5]) Němcová vděčně kvituje srdečnost básníka Slávy dcery Jana Kollára, který se stavil v Praze na cestě z Meklenburska a poobědval v rodině MUDra Staňka.

Rok libereckého vyhnanství byl jen novou zkouškou krásného charakteru Boženy Němcové, zkouškou, z níž vyšla vítězně. Ač na ni těžce doléhá hmotná i mravní bída, ač si uvědomuje, že ani v blízké perspektivě se objevující pobyt mezi Mad'ary[6]) nemůže býti horší než mezi libereckými Němci, má spíše srdce otevřené pro bídu jiných. Dojímá ji pronásledování Klácelovo; sama nemocmi pronásledována lituje churavou ženu básníka Čelakovského. Přítelkyni Karolině Staňkové píše: »Ach, věř mně, že bych mnoho obětovala, kdybych s to byla pomoct(!) ji; a co trpí a zkusí Čelakovský a ty dítky, věř mi, že pomyšlení na ni vždy mou duši zarmoutí.« (Korespondence, str. 110.) A neztrácí zájmu o věci národní. Radostí a vděčnosti ji plní pero neohroženého Havlíčka v Slovanu (začal vycházeti 8. května 1850), tehdy energického bojovníka, brzy potom pravého mučedníka; do jeho ztuhlých rukou po šesti letech vtiskuje květ mučenky a nad hlavu klade vavřínový věnec propletený trním.

Jos. Kovář:

Anno domini 1789.

Přehlížíme-li naše české školství na severu, poznáváme veliký jeho rozmach v posledním desetiletí. Uvědomujeme si, jak rychle museli jsme dohánět, oč nás nepřátelé v době před nár. osvobozením zkrátili. Každým rokem přibudou k nám nové učitelské síly, které povolány jsou dekrety škol. úřadů. Pro zajímavost otiskujeme historický dekret, vydaný za vlády Josefa II. Nalezen byl ve starém opomenutém archivu a svědčí o veliké lásce našich předků ke škole.

Dojemné je, jak vážili si svého učitele, jemuž požitky, které nesmíme porovnávat s dobou dnešní, dávali v naturáliích, kromě několika krejcarů za abecedu, psaní, počty a pod.

Je to jistě jeden z velmi charakteristických dokladů našeho školství z doby osvícenské.

My konšelé a rada městyse Zdislavic 1789 dne 24. máje tento dekret vydáváme Jakubu Nedělovi a jej za kantora a za učitele našeho městečka přijímáme, poněvadž on z nařízení Cís. Mil. normální učení v Pražském městě náležitě se vyučil a své dokonalé atestátum od normálního direktora a jinších pánů při examen obdržel, na které náš velebný pan farář spokojen jest a my napodobně též.

[5]) V. Tille: Bož. Němcová. III. změněné vyd. 1920. (Zlatoroh.) Str. 140 nn, 140 nn.

[6]) Do Miškovců (místo do Jagru) odebral se Němec s titulem komisaře I. třídy a platem 600 zlatých ve stříbře sám. Němcová zůstala s dětmi v Praze.

Celá osada však na tento způsob, by svého nám dobře zasloužilého otce do jeho smrti poslouchal a jím se řídil, kterého my do jeho smrti nepropustíme, pak aby vejš jmenovaný Jakub Neděle, synek a kantor nás městníky předně ku pánu Bohu Všemohoucímu, potom panu faráři, též pánům konšelům a celé počestné obci tak, jak na poctivého člověka patří, cti uděloval. Ve všem dobrém šťastně a chvalitebně se choval, v chrámu Páně podle kázání slova božího pilně a bedlivě svou službu pobožně zastával, též třikrát za den menším zvonkem Ave zvonil a mládež ve škole, která jemu svěřena bude, takovou s největší pilností netoliko v literním učení, ale také katechismu, pobožnostem, dobrým mravům a jiným ctnostem cvičil a vyučoval tak, aby tím čest a chvála Boží zvelebena byla: Též aby mil. a vel. pan farář své zalíbení a obyvatelé té osady obzvláštní potěšení míti mohli.

Za kteroužto věrnou službu a dobré chování, jak níže položíno jest, se mu bez podvodu dáti musí:

1. Jeho roční varhanická služba z kasy obecní 4 zlaté, též do každé strany jeden strych pole a jeden malý palouk. Na Květnou neděli, od jinších velikonočních ceremonií a od pašije 1 zl. 10 kr., o pouti na jeho pomocníky 1 zl. 10 kr. Zeleného čtvrtku s pány konšely také jeden part, syndikusské služby ročně 3 zl., od záduší ročně 3 zl., ostatní jak v rejstříku zádušním zapsáno jest. O Bož. Těle, o pouti, o posvícení svůj axident jemu patří, též koledy, na sv. Řehoře, ostatní, což dle nařízení Jeho cís. král. Mil. nejmíň z každého numera 3 kr. bez odporu jemu při novém létě jest složiti. Cedule kmotrovské a jiné svatby neb veselosti bez jeho vůle konány býti nemají.

Od dítek učení dle starého způsobu, od abecedy 1 kr., od slabikáře 1 neb 3 kr., od evangelium 2 kr., od psaní a počtů 3 kr. Též za 4 neděle jeden chleba, jednu fůru dříví zimního času. Posnopné 4 snopy z lánu, z půl lánu 2 snopy spravedlivě bez fortele dáti jemu povinni budeme.

Na to on výše jmenovaný J. Neděle, učitel náš, tím lépe se chovajíc a na sobě příklad ukazujíc, že jest pravý následovník pobožnosti a všelikých mravů těch, které náležejí každému služebníku božímu. By Bůh Všem. ráčil jeho práci požehnat jak při vyučování dítek, tak i při jiných povoláních, by on měl za to odplatu u Boha a pochvalu u dobrých lidí a sobě dobré jméno tady zejskal, jako poctivý člověk připověděl, jež se stalo v domě slovutného pana Václava Slaniny, ten čas dobře zřízeného pana primátora celého počestného majestátu celé obce zdislavické.

Na potvrzení toho dekretu našimi městskými pečetěmi vše vědomě jsme potvrdili a našima rukama vlastníma podepsali a s vůlí celé obce, též pana faráře do městské kroniky vepsali.

Dáno léta předešle psaného.

Václav Šavrda, rychtář. Václav Slanina, primas.

Fr. Vondráček, konšel.

A. Rambousek:

Varnsdorf.

Kdy založena byla osada Varnsdorf, nedá se historicky zjistiti. Kronikáři poukazují zde na starou pověst nebo kombinují ze zápisů. Jisto jest, že krajina kol Varnsdorfu měla velmi podobné osudy s Hornolužickem, s nímž sousedí a k němuž také pod jménem Zagost ještě v 9. století patřila. Když Ota Veliký (936—973) počal podmaňovati si pod záminkou křtu Lužické Srby, prchalo mnoho těchto Srbů či Vendů do pohraničních hor českých, aby tak ušli křtu i poddanství. Některá jména místní, jako Kamenice, Chřibská a snad i Sluknov by tomu nasvědčovala.

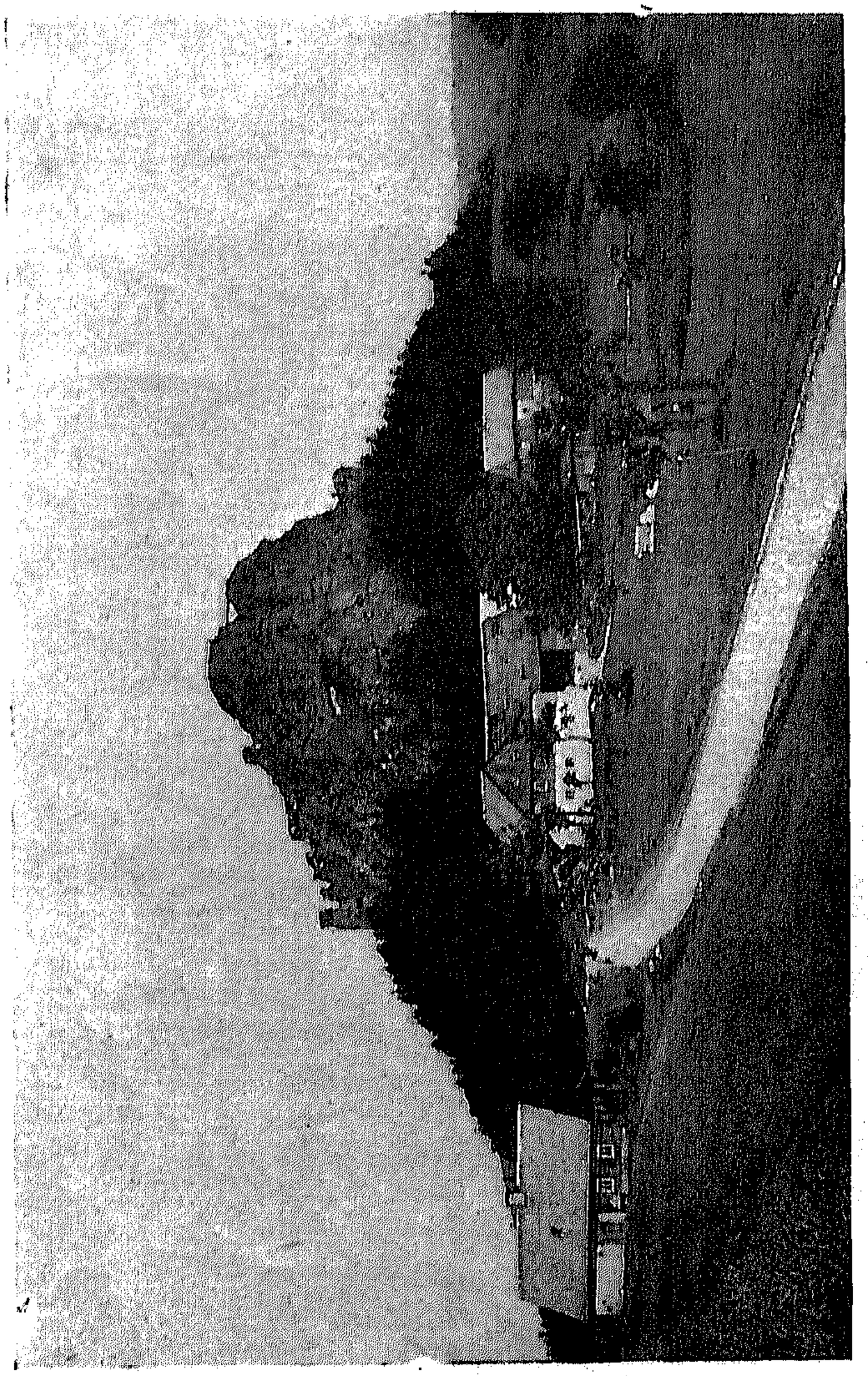
Grünwald ve své knize »Aus vergangenen Zeiten« k otázce založení Varnsdorfu cituje Palackého. Palacký skutečně při líčení výpravy Karla Velikého do Čech r. 805 zmiňuje se o hraběti Vernarovi, který se svým bratrem Adolfem vedl část franského vojska u Domažlic proti Čechám, kdežto jiný proud vpadl do Čech na severu zemí Milčanův, kterou pokořil. Když pak Čechové i Srbové r. 807 znovu se pozvedli proti nadvládě franské, dosáhli Frankové vítězství pouze nad Srby, kteří přinuceni byli k uznání nadvlády franské. Tu je možno, že císař, rozdávaje statky těm šlechticům, kteří mu ve válce přispěli vojenskou pomocí, daroval území dnešního Varnsdorfu hraběti Vernarovi. (Tehdy ovšem jako část Horní Lužice; k Čechám připojeno bylo až později.) Tak by bylo vysvětleno, jak Varnsdorf dostal nejen jméno, ale i svůj šlechtický rod. Varnsdorf by tak měl minulost více než tisíciletou.

Malou pravděpodobnost má pověst, citovaná Palmem, kterého uvádí Sedláček jako dějepisce varnsdorfského. Dle této pověsti vděčí založení i za jméno Varnsdorfu události, že nedaleko kopce Burgsberku bydlel (doba se neudává) poustevník jménem Vernar, který zapsal se do paměti lidu originelní službou: varoval prý pocestné, ubírající se cestou z Míšně, před lupiči a bandity, kteří se zdržovali v pustém tehdy ještě údolí říčky Mandavy. Jeho chata stála asi blíže cesty vedoucí z Míšně; tato cesta později nesla jméno Plunderstrasse. Častými zastávkami a návštěvami pocestných změnila se chata časem (asi až po smrti bohabojného Vernara) v zájezdní hostinec. Když pak se usadilo zde asi šest rodin ze silně tehdy zalidněného Zhořelecka, byl položen základ budoucí obci, která na paměť Vernara a jeho lidumilného působení dostala jméno Varnsdorf.

Na pověsti jest ovšem mnoho nepravděpodobného. Zdržovali-li se při Mandavě opravdu loupežníci, sotva by byli Vernara nechali v klidu konati jeho hlídku. Také jest dosti nepochopitelné, že by se osadníci usadili v kraji divokém a loupežnými družinami ohrožovaném.

Obsazování našeho kraje kolonisty (německými) se počíná za doby Vratislava II. Tento dal svoji dceru Juditu za manželku ně-

meckému šlechtici Viprechtovi von Groitsch, který obdržel od něho v léno Míšeň, Horní a Dolní Lužici, a tedy i k ní patřící kraj severních Čech. Viprecht, aby zalidnil a zkultivoval lesem pokryté, pusté kraje, povolával do Lužice i pohraničních krajin českých německé

Zříceniny hradu Tolštejna u Varnsdorfu.

kolonisty, které obdařil různými právy a výsadami. Podobně činili i jiní šlechtici, kteří měli zde panství. Po smrti Jindřicha von Groitsch, poněvadž byl bezdětek, vráceno bylo léno opět koruně české. Vdova podržela jen několik hradů, které také konečně Soběslavem byly vykoupeny a k Čechám připojeny. Teprve od těchto dob počítá se krajina naše k Čechám.

Počátkem 11. století náš kraj obdržel první rodové panstvo. Byl to Berkovec Hovora, věrný služebník knížete Jaromíra, kterého zachránil z rukou Vršovců. V odměnu za věrnost daroval mu Jaromír území od Labe a Boleslavě až k luž. hranicím, které patřilo dříve Vršovcům a bylo jim Jaromírem odňato. Berkovec povýšen byl králem Jindřichem II. do šlechtického stavu a stal se zakladatelem Berků z Dubé.

K obraně země a obyvatelatva, jehož v dosud pustých krajích přibývalo, zakládány byly hrady a tvrze, kdež sídlelí správcové území a kdež byla čeleď vojensky opatřená.

Vesnice Varnsdorf za Berků z Dubé se již připomíná. Přibývalo jí obyvatelstva, které se usazovalo v údolí říčky Mandavy. Založeny zde byly čtyři dvorce a poplužní dvůr. Panská tvrz po prvé se připomíná za Jana z Vartenberka. Ivo Berka založil zde kostelík r. 1233.

Ves Varnsdorf patřila k panství tolštýnskému a tolštýnští páni dosazovali sem faráře. Páni tolštýnští záhy prohlásili Varnsdorf lénem. Po Bercích z Dubé dostává se náš kraj v držení pánů ze Stráže či Vartenberka.

R. 1471 Krištof z Vartenberka prodal Tolštýn a Šluknov Albrechtu vévodovi Saskému a tento opět r. 1494 Jindřichovi ze Šleinic. R. 1570 prodal Jindřich (dle Sedláčka) ves Varnsdorf Hanušovi a Hanušovi Bedřichovi Lejnarům. Pak se rychle střídají různí majitelé. R. 1624 jest prodán Varnsdorf Juliovi Jindřichovi, knížeti saskému. Kníže prodal po několika letech statek Antonínu Schlifovi z Dresheimu, obchod však nebyl potvrzen, poněvadž Schlif byl evangelíkem. Proto byl statek ihned prodán Janu Krištofovi Löbelovi z Grünbergu. Tento brzy zemřel a statek byl vložen v desky zemské jeho synovi Janu Bernardovi. Jako další držitel znám jest Frant. Eusebius hrabě Pötting, který si r. 1656 vzal za manželku jedinou dceru svobodného pána z Grünbergu a dostal s ní věnem panství Rumburské. Jeho nástupce Šebestian tak byl roztrpčen selskou vzpourou, že prodal panství knížeti Antonínu Floriánovi z Lichtensteina. Od těchto dob zůstalo panství rumbursko-varnsdorfské v držení těchto pánů až do dnešní doby.

Dnešní Varnsdorf vznikl spojením několika obcí, dříve zcela samostatných, s vlastní správou. Sloučením, jež se stalo r. 1849, vznikla obec o rozloze 1706 hektarů. R. 1869 byl Varnsdorf prohlášen městem a rozdělen na 8 okresů. Rok po sloučení obcí v jedinou obec Varnsdorf napočítáno bylo 9670 obyvatelů. Obec rychle rostla, takže v r. 1880 měl Varnsdorf již 15.102 obyvatele, r. 1890 o více než 3000 více, t. j. 18.473 obyvatele, do r. 1900 vzrostl na 20.464 obyvatele. Při posledním sčítání lidu r. 1930 napočteno 22.793 obyvatelů, domů 2242.

(Dokončení.)

Vydává Český musejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslavi

Ročník III. *1932* *Číslo 3.—4.*

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

Dr. Jos. V. Šimák:

„Máchovo jezero".

Odpovídám: 1. Děkuji za upozornění, že se můj způsob psaní D o k z y neshoduje s úředním D o k s y v Lexikonu. Psal jsem tak důsledně až dodnes, převzav tento správnější tvar (poněvadž se v XV. a XVI. stol., kdy okolí bylo české, psávalo D o g z y, což předpokládá koncovou výslovnost z) po autoritě Aug. Sedláčka a Václ. Flajšhanse (viz Flajšhans »Nejstarší Čechy« ve Sborníku Pekařově 1930). Co znamená toto jméno, k jehož druhu přistupují ještě Lobzy a Limouzy, bohužel nevíme, ježto ze slovanského jazyka je nelze vyložiti. — Stalo se bezpochyby mým vlastním zanedbáním za velikého spěchu při sestavování Lexikonu, že bylo opomenuto při Doksích tvaru staršího a ostal pozdější; nebyl jsem si vlastně ani vědom, že píši jinak; nyní se tedy přizpůsobím.

2. Nepokládám za projev úcty k velikému básníkovi, provádím-li samovolně s jeho jménem, k čemu nemám práva. Mohu pro sebe z piety k jeho památce jmenovati jeho jménem zjevy, k nimž měl vztah, mohu si přáti i usilovati o to, aby se toto pojmenování zavedlo a udrželo, ale nejsem oprávněn zaváděti je veřejným tiskem jako z e m ě p i s n ý n á z e v na místě jiného bez dohody s povolanou autoritou, tuto tedy Českoslov. společností zeměpisnou a Zeměpisným ústavem.

3. V otázku, o níž je spor, je naprosto zbytečno, vztahovati osobnost Máchovu a jeho poesii. Neběží o ně. »Máj« jest výtvor kouzelné básnické síly, která se také inspirovala na kráse podbezdězské končiny, čehož přece nikde nepopírám. I jest samozřejmo, že jsou veliké shody mezi líčením v básni a krajinnými jevy na Dokesských rybnících. Ten, kdo jde sem s přesvědčením, že Mácha opěvá tuto krajinu, nalezne zde vskutku v š e c k o, co hledá.

Příklad: »Jarmilina skála j e t e d y j i s t ě známá skála **na západní** straně jezera« (Bezděz, III., str. 40) — »**Na jižním** okraji jest mohutný skalnatý útes přímo nad vodní hlubinou . . . . j s m e n a J a r m i l i n ě s k á l e« (tamže str. 47).

Jenže napřed předpokládati, co má býti teprve prokázáno, není, tuším, cesta správná.

Básnik nikde ve svém díle neapostrofuje u r č i t é h o místa, nikde neprojevuje, že líčí krásu u r č i t é krajiny. Chce slaviti jen májovou přírody krásu. Pouze ve svém deníku si poznamenal, že d ě j básně jest u města Hiršbergu.

Tuto básníkovu poznámku jsem označil jako p o e t i c k o u f i k c i, i nevidím, proč bych měl tento výraz opravovati. Nemyslím tím: mystifikování. Básník má dojista plné právo položiti i pro sebe sama vybájený děj své tvorby, kam chce (třeba do místa zcela u r č i t é h o) a neříditi se vůbec potom touto lokalitou.

Jest omylem, přičítá-li se m n ě, že chci mistrovati básníka, aby objekt své vidiny prováděl podle skutečnosti.

Nikoli básník, nýbrž v y k l a d a č i jeho díla tvrdí t o t o ž n o s t dějiště »Máje« a končiny u Doks. Tedy o n i jsou povinni doložiti, je-li jejich v ý k l a d správný.

Jest-li jejich výklad správný, pak se m u s í krajinný obraz, abstrahovaný z »Máje«, shodovati se skutečností, a to nejen v p o v š e c h n ý c h poetických rysech, nýbrž i v individuelních. Neshoduje-li se, pak jest krajina v »Máji« dílo básnické fantasie, ale nikoli scenérií končiny dokesské.

Konstruujeme-li si krajinu, jaká se jeví v Máchově líčení, nalézáme, že maluje rozměry jezera daleko v ě t š í, že budí dojem horstva mnohem r o z s á h l e j š í h o, že vidí kolem jezera b í l é d v o r y, jichž ve skutečnosti n e n í, b í l á m ě s t a stínů stopených v zelený vody klín, jichž ve skutečnosti n e n í, rej hojných č l u n k ů, přejíždějících přes jezero, jichž zde n e n í, ve městě žalář přímo nad hladinou vodní, jehož zde n e n í; průvod s odsouzencem jde na vrch k b í l é k a p l i, jíž zde n e n í — a z toho všeho, co není, jest závěr: tedy j e s t to krajina dokesská?

Poesie jest volná dcera hvězd. Ale její vykladač jest vázán logikou.

*

Proč jsem napsal svou stať minulou i tuto? Nikoli z neúcty k básníku, jemuž se úctyplně kořím s obdivem vždy rostoucím; nikoli, abych ublížil Podbezdězí, jehož krás jsem opravdovým ctitelem, nýbrž abych skromně upozornil, že jest třeba jisté opatrnosti.

Chodili jsme s nadšením na zříceniny hradu Valdštejna, klanějíce se Máchově podobě, zachycené v postavě sv. Jana Kř. na obraze v kapličce v nádvoří — abychom po letech odcházeli se žalem, že domnělá podoba je mystifikací.

Známý literát a uměl. kritik vydal zvláštní monografii o podobizně, jež se vyskytla v pozůstalosti malíře Quasta, a dokazoval s naprostým přesvědčením, že zpodobuje K. H. Máchu — aby se obratem ruky objevilo, že jest portrétem malíře sama.

Nyní se horlivě provozuje kult »Máchova jezera« — a dokáže — **dvě** »J a r m i l i n y s k á l y«!

Emanuel Sobíšek:

Končí se boj o Máchovo jezero.

Prosím milých čtenářů »Bezděze«, aby neodsuzovali diskusí, i když vyústí v polemiku. Nebyl bez užitku pro rozvoj české vědy strašný rukopisný boj, boj jazykozpytců, historiků a jiných odborníků: protivníci do boje vstupovali s výzbrojí, jíž stále doplňovali. A krásný je boj za pravdu! Pravda kázala p. prof. J. V. Šimákovi, vzácnému hlavnímu spolupracovníku našeho »Bezděze«, aby nás zbavil pověry o Máchově jezeře. Autor těchto řádků napsal v minulém čísle obranu staré tradice a soudil, že veškerou stavbu argumentace pana profesora vyvrátil — kritickým čtením básně, výkladem psychologickým, estetickým a literárně historickým. Z repliky p. autora seznává, že se mýlil. Dovoluje si tedy myšlenky rozvinouti srozumitelněji.

1. Polemický ráz mé studie vedl mne k metodě poněkud jiné, nežli by vyžadovala positivní studie analytická. A takováto by byla má metoda: Slunce v básni vycházející i zapadající by mě orientovalo o jezeře a lemujících jej vrších; poučen o reálném krajinném základě jiných prací básníkových hledal bych dějiště v Čechách, a to v místech, o nichž je známo z Máchova Deníku i Zápisníku, že byla milá jeho srdci a k uměleckým tvarům zavazující. Dějiště bych nalezl u Doks; — a velmi bych se zaradoval ze zápisu Máchova o dějišti, že jsem se nemýlil. Zaradoval bych se tak, jako na př. archeolog vykládající mytologickou scénu na antické váze jako mytus o Oidipovi, když dodatečně zjistí pod obrazem nápis: Oidipús. Čtenář by lehko z vět mé polemiky sestavil podle této disposice studii positivní psanou zcela podle metody, jak jí žádá p. dr. Šimák. Proto s údivem čtu větu jeho repliky: »Jenže napřed předpokládati, co má býti teprve prokázáno, není, tuším, cesta správná. Počal jsem svou obranu stejně jako p. profesor svůj příspěvek zápisem Máchovým, ježto jsem považoval jeho výklad za největší slabinu p. autorovy improvisace. Co je p o e t i c k á f i k c e? Básník, romantický básník zvláště, věda, že by reprodukcí šedivé skutečnosti čtenáře nezaujal, neokouzlil, nepodmanil — uchýlí se k básnickému výmyslu, k u m ě l e c k é l ž i. Studujme případ Máchova jezera! Z výkladu p. profesora vyplývá, že básník »maluje rozměry jezera daleko větší, že budí dojem horstva mnohem rozsáhlejšího« — jinak řečeno: malovaný obraz je velkolepější, grandiosnější nežli krajina dokská. Co by znamenala l o k a l i s a c e, k d y b y o v š e m v b á s n i b y l a? Ne podmanění, ne okouzlení, ale r o z č a r o v á n í, jestliže by čtenář srovnával kritickýma očima p. autora. P o d i v n ý ú č e l f i k c e! A básnická? N e n í v b á s n i — je v suchém výkladu, který nikdy Máchou uveřejněn nebyl! V r e p l i c e p. profesora d á v á s e »p o e t i c k é f i k c i« j i ž z c e l a j i n ý v ý z n a m, takový, jaký by značil termín »básníkova f i x e«. Replika se vrací totiž k dávnému názoru o zápisu,[1]) k názoru, že jde o k o m p o s i č n í p l á n,

[1]) Jan Vobornik, K. H. Mácha (1907), str. 86, Arne Novák: Spisy K. H. Máchy. II. Laichter, 1907. Str. XXXV.

který ovšem by mohl býti měněn. Dr. Fr. Krčma[2]) právem onen výklad opustil. Vidí v zápisu chystanou předmluvu h o t o v é básně. Já v Bezdězi III 38 odůvodňuji svou domněnku, že lístek nemající souvislosti se Zápisníkem,[3]) lístek, jehož o b s a h n e b y l b á s n í k e m u v e ř e j n ě n, ač k tomu bylo svůdné příležitosti dosti, je k o n c e p t l i s t u, k t e r ý m M á c h a p r o v á z e l s v o u b á š e ň k c e n s u ř e.[4]) Na můj výklad replika nereaguje a trvá n a p o e t i c k é f i k c i.

F i k c e ovšem souvisí s fingere (tvořiti, vymýšleti); f i x e (slovo by bylo nově utvořeno) s figere (přibiti, upevniti, tedy pevně umístiti děj). J i n a k n e ž l i j a z y k o v ý m o m y l e m s p o r m e z i s l o v e m a p o j m e m n e d o v e d u o d k l i d i t.

2. Mou argumentaci kritickou a literárně historickou replika ignoruje. Že není ani lichá, ani subjektivní, dokazuje referát nejlepšího znalce Máchy a máchovské literatury dra Fr. Krčmy, jenž krátce po mém článku[4]) — nevěda o něm — argumentaci p. profesora daleko stručněji, ale týmiž výklady nebo odkazy odmítl vytýkaje autorovi, že k své kritice přistoupil jako zeměpisec se speciální mapou a kompasem v ruce, ale ne jako literární psycholog. Mýlil se dr. Krčma tvrdě, že měl p. profesor před sebou speciální mapu. Kdyby byl totiž p. profesor měl speciální mapu, byl by se vzdal hubené kořisti ze srovnání mého článku a článku p. Kinského: »Nyní se horlivě provozuje kult »Máchova jezera« a dokáže **dvě** J a r m i l i n y s k á l y.« Zdálo by se, že jde o p r o b l é m v p r o s t o r u obdobný p r o b l é m u v č a s e o dvou sv. Janech Nepomuckých, problému, který čekal na prof. Pekaře. Ale problém se rozplývá při pohledu na mapu: na jižní straně jezera není totiž na mapě naznačena skála žádná, je na západní straně jezera. A n e n í s p o r u m e z i S o b í š k e m a K i n s k ý m:[5]) Sobíšek nalezl Jarmilinu skálu na západní straně **jezera,** Kinský na j i ž n í m o k r a j i **koupaliště ve St. Splavech,** tedy také na západní straně jezera. A tak je jen **jedna skála Jarmilina!**

3. V 3. části repliky se tvrdí, že »v otázku, o niž je spor, je naprosto zbytečno vtahovati osobnost Máchovu a jeho poesii.« Lze uvésti v souvislost tuto větu repliky s článkem původním? Vždyť právě dokazováním, že »velký rybník Dokezský« není modelem jezera Máchovy básně, se popírá oprávněnost názvu »Máchovo jezero«. — Pan profesor připouští tedy inspiraci. Vodní plochu u Doks by uznal za model Máchova jezera jen tehdy, jestliže by se shodovala s líčením »nejen v p o v š e c h n ý c h poetických rysech, nýbrž i v individuelních«. Tento požadavek do dů-

---

[2]) Dílo K. H. Máchy I. Borový. 1928. Str. 301.

[3]) Opakuji: jde o lístek p ř i M á c h o v u D e n í k u. (Jar. Vlček. Spisy K. H. Máchy. II. Str. 343.)

[4]) Obšírněji odůvodňuji svůj výklad v essayi »M á c h o v a s o n á t a p a t h e t i c k á«. Zpráva stát. českosl. r. r. gymnasia v Čes. Lípě za rok 1931/32.

[4]) 14. dubna v Lidových novinách.

[5]) Sporu mezi Sobíškem a Kinským nemůže býti již proto, že se S o b í š e k orientoval z mapky K i n s k é h o v jeho spisku »Bezděz-Doksy a Máchovo jezero«. Oba ovšem znají skálu i z autopsie mnohokrát opětované.

sledků proveden by žádal na Jarmilině skále i dubu, o němž v pramenech je nepochybně mlčení. — Ve své analytické studii jsem vykládal odchylky od skutečnosti důvody umělecké komposice. Objasním je zřetelněji.

Osud tomu chtěl, že Mácha znal Byronova Vězně Chillonského a svého hrdinu po svém literárním vzoru uvěznil ve věži u jezera a získal tak skvělou kompoziční harmonii s jezerem jeho osou. Kdyby nebyl umělcem přísných komposičních zásad, byl by ho uvěznil ve vězení městečka opodál jezera, uspokojil by historika, ale zklamal by uměleckého kritika. Sám jsem dokazoval, že básník se vyhýbá individualisaci detailů krajinných. Výjimkou je Bezděz se dvěma vrcholy, individualisovaný tak jako Parnassos v Proměnách Ovidiových. (I. 316.) Na vyšším vrcholu je bílá kaple. Pan F. Zuman v Bezdězi III 57 hájí i bílé kaple. Nejde jistě o to, zda kaple svítí dnes, nýbrž zda svítila bělostí v Máchově době. Ve »Večeru na Bezdězu« ji nazývá Mácha zbořenou. Mohl se odsouzenec modliti u kaple zbořené? Zřícenina znamená konec kultu a vésti odsouzence k zřícenině, aby se pomodlil, bylo by směšné: mohl se pomodlit na samém popravišti. Hrdina se pomodlit musil, už proto, aby jeho zbožná modlitba byla protiváhou tolika bezbožnosti děje a uspokojil — přísného censora. A touto modlitbou u kaple odůvodnil básník pochod na vrch a získal tím příležitost k variaci líčení krásy májového dolu a tak jedním momentem stavby básně, momentem znamenajícím katharsi hrdiny i básníka, anticipovati ztotožnění Viléma,[6]) Hynka i Jarmily,[6]) ztotožnění jasně vyslovené apostrofujícím veršem posledním. — Upravit si skutečnost k uměleckému plánu je nejen právo, ale povinnost umělce, jehož fantasie nespí. Ujímám se i bílých dvorů, o nichž replika praví, že jich u jezera není. V raném pokusu Máchově »Rozbroj světů«[7]) se vypravuje o třech přátelích chystajících se po výstupu na Perštýn k výstupu na Bezděz. Idealista Václav horuje o pohledu s Bezděze, a zdánlivě cynický Hynek se programu vzpírá, jen aby Václava poškádlil. A takto horuje Václav: »Ale to mi neupřeš, Hynku, že . . . kdy tak vysoko vylezeme, že dolem ležící rozkošná krajina v lehkých mlhách a parách vzdálená se míhá co májový sen, ty(!) města odlehlá, ty dvory daleké co očarované zámky se zdají.« Volnost básníka se projevila jen v koncentraci vise: přikomponoval bílé dvory a města k své ose, k jezeru, aby získal známé kontrasty romantické: bílé dvory v stínu hory. A v **»májovém snu«** je první slovo, jež poněkolika letech stalo se tělem.

Neurčitost v líčení má důvod v samém založení umělce-impresionisty, který hledá v přírodě promítací plochy pro stavy nitra svého a svých hrdin. Tohoto rysu jsem se do-

---

[6]) Motiv jezera.
[7]) Krčma: Dílo K. H. Máchy. II. 12.

tekl ve svém rozboru slovy, že v krajině určité lokalisované našel básník harmonickou půdu pro své reflexe, a dokladem, že nedbá rozdílu mezi rozvitím ranního a večerního motivu jezera. Jeho melodické verše jsou jako hudební květy sonáty zpívající stesky duše: týž cit prozradí táž hudební věta; s tónem splývá i barva.*)

4. Obdoba kultu Máchova jezera a sporného obrazu Máchova nebude uznána za šťastnou. Obrany podoby Máchovy se zakládaly na lichých tradicích a dohadech. K závěru o Máchovu jezeru dojde literární kritik kdykoli po letech probíraje se p ů v o d n í m i prameny, bude-li se říditi logikou vývoje básníkova a bude-li poučen o p s y c h o l o g i i u m ě l e c k é t v o r b y.

5. Replika o d s u z u j e z a v á d ě t veřejným tiskem nové jméno jako z e m ě p i s n ý n á z e v b e z d o h o d y s k o m p e t e n t n í i n s t i t u c í. Má můj souhlas. Její věta není namířena ani proti poslednímu článku p. B. Kinského ani proti p. F. Zumanovi. Pan Kinský totiž opustil svou praxi — ve svém spisku i mapce má sice »Máchovo jezero«, ale v Bezdězi III 50 píše »není jistě hříchem, když jezero u Doks budou h r a n i č á ř i zváti jezerem Máchovým.« Pan F. Zuman tamtéž na str. 54 ». . . nevidím v tom, že Veliký dokeský rybník je nazván t u a t a m Máchovým jezerem — jistě ne ve vážné literatuře historické a zeměpisné, ani v aktech úředních — žádné neštěstí.« Jestliže páni příspěvatelé do Bezděze mně stáli po boku v obraně krásné vodní hladiny u Doks jako modelu básně, v dalším boji mne opustili. Opustil mne i p. dr. Krčma v citovaném článku Lidových novin — klade tam totiž označení »Máchovo jezero« na roveň pietním názvům »Baarův« a »Jiráskův kraj«. Všichni mě opustili, a přece mi není smutno. Domnívám se totiž, že jsem svou studií dostatečně odůvodnil požadavek, aby model máchovského obrazu dostal Máchovo jméno, a to o d ú ř e d n í i n s t i t u c e. Pozorný čtenář si jistě všiml, že jsem se až do konce své studie vyhýbal označení »Máchovo jezero« a užíval rozmanitých opisů. Užívám po druhé této příležitosti a p r o s í m K l u b u č e s k o s l o v e n s k ý c h t u r i s t ů, N á r o d n í j e d n o t y s e v e r o č e s k é i v l i v n ý c h j e d n o t l i v c ů, aby zakročili u Československé společnosti zeměpisné a Zeměpisného ústavu za **úřední** n á z e v **»Máchovo jezero«.** A ť s e o s t é m v ý r o č í z r o z e n í e p o c h á l n í b á s n ě n e m u s í m e r d ě t i, ž e j s m e n e s p l n i l i s v é p o v i n n o s t i k M á c h o v u g e n i u!

*

Končí se boj o jezero Máchovo. Výsledek potěší každého, kdo miluje poesii Máchovu a má srdce otevřeno pro krásy kraje značeného stopami básníka Máje. K obdivovatelům génia Máchova i našeho kraje náleží i pan profesor Šimák. Dal podnět k ujasnění problému: pravda ho musí těšiti. S n a d i p o m ů ž e s v ý m v l i v n ý m s l o v e m k v í t ě z s t v í p i e t n í m y š l e n k y: m á n a š i ú c t u, b u d e m í t i v ě č n o s t.

*) Viz mou citovanou již studii »Máchova sonáta pathetická«.

F. Zuman:

Archeolog P. Václav Krolmus v r. 1848.*)

Psáno k 70. výročí úmrtí.

Po pražských svatodušních bouřích r. 1848 přikročeno k houtnému zatýkání všech, kdož byli podezřelí, že se bouří súčastnili anebo je podnítili. Jednou z obětí byl i farář Václav Krolmus, rodák z Březinky u Bělé pod Bezdězem, jenž zatčen, byv anonymně udán jako pobuřovatel lidu, dne 18. června ve svém bytu v pražském Menším městě v čp. 185 na nových zámeckých schodech. O tom vypravuje nám již ve své »Knize vděčných upomínek« František Emanuel Velc (* v Litomyšli 1816, † 1890 v Kozlově v Orlických horách), tajemník Antonína Veitha, pána na Liběchově, a vychovatel v šlechtických domech; s upomínkami seznámil nás Alois Jirásek ve Zvonu (roč. VII.) ve článku »Z pamětí samotářových«. Velc, jsa vychovatelem dítek Václava Veitha, bratra liběchovského mecenáše, bydlel na Malé straně pod zámeckými schody (čp. 184), vedle Krolmusa. Dne 16. června šel do pivnice »U Montagů«

*) Václav Krolmus narodil se 14. února 1787 v Březince u Bělé pod Bezdězem. V roce 1815 se stal kaplanem v Liblicích, později v Lysé, kde se pokoušel zavésti češtinu do církevních obřadů, což mu vyneslo nepřízeň konsistoře; i vystřídal několik míst, než se stal r. 1832 farářem ve Zvíkovci u Zbirohu. V r. 1843 vstoupil do výslužby, odstěhoval se do Prahy a věnoval se své lásce — historii, archeologii a studiím folkloristickým a tím nabyl, byť bychom i dnes nemohli vysoko oceniti vědeckou cenu jeho práce badatelské, nevšedního významu v řadě našich buditelů, do níž jej přivedla a ve všem jeho snažení provázela neochvějná láska k potlačenému národu.

Z historických prací jeho jmenujeme: »Hora Hvězdná« (Sternberg); jinak Strmelice, Střímelice, Střezemelice, Křemelice v Kouřimsku« (r. 1844), »Památky tvrze Hasištejnské v Žatecku, jinak Lucku« (r. 1844), »Památnosti tvrze pusté na Hoře Krásné u Vožice v Táborsku, s podotknutou slavností národní Slamníka a Fidlovačky u Prahy« (1844), »Popsání pamětihodných věcí chrámu Páně sv. Víta, kaple sv. Václava, sv. Vojtěcha, hrobu sv. Jana N. i ostatních klénotů na hradě Pražském« (1844), »Kronika čili dějepis všech povodní posloupných let atd. v král. českém« (r. 1845), »Popis památky stoleté založení ústavu a příchodu slečen anglických do Prahy, s příběhem řádu Karmelitánského« (r. 1847), »život sv. Ivana, kraleviče Horvatského, poustevníka a patrona českého pod Skalou nad potokem Lodenicí na Berounsku« (r. 1850), »Příchod slova Páně od východu na západ z Jerusaléma na Levý Hradec nad Vltavou do Čech« (r. 1853). V r. 1857 vydal »Poslední božiště Černoboha s runami na Skalsku v kraji boleslavském v Čechách«, typickou to ukázku fantastického nazírání na praehistorii v té době. Cennější jsou jeho výzkumy archeologické podniknuté v Čechách, zprávy o nich i předměty na nich získané a ukládané v Museu král. českého. Pilná byla jeho ruka ve folkloru, sbírajíc pověsti a obyčeje, zpěvy i hry, z nichž vydal: »O slavnosti národní sv. Prokopa v Čechách« (1844), »Výbor nápěvů národních písní českých« s průvodem piana od Jana Drahoráda (1852), a větší dílo »Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy ohledem na bájesloví československé« (v Praze 1845—1851, třináct svazků).

Dne 24. října 1861 zemřel tak chud tento vlastimil a buditel náš, že vlastenci podnikli sbírku na jeho důstojný pohřeb na staroslavný Vyšehrad.

a tu zaslechl, jak důstojník sděluje svému druhu, že, jakmile se vojsko hne k pochodu na Staré město, má dle rozkazu zatknouti faráře Krolmusa. I chvátal Velc hned k drahému příteli, jenž bydlel vedle jeho domu v třetím poschodí ve dvou skrovných pokojích. Krolmus byl na Starém městě a dnes se vrátil do nového malostranského bytu. Velc vypravuje dále: »Sotva že jsem do příbytku vkročil, volal na mne Krolmus, leže na posteli: Už byli u vás, chtěli vás zatknout, hleďte se rychle někde zachránit! Tolikéž dokládaly slečna Kolbenšlágová, u něho bytující a hospodyně jeho Aninka. Řku: Mýlíte se, milý příteli, já právě přicházím, abych vám dal výstrahu. A tu jsem mu vypravoval, co jsem v hospodě u Montágů byl přeslechl.« Krolmus nechtěl živou mocí uvěřit, nechápaje, co by s ním, churavým starcem, chtěli. »Odpíral jsem jeho mínění, řka, že mne ucho neklamalo — — Už se počalo smrákati; okna byla otevřená, na ulici panovalo ticho. Najednou slyšíme dole před domem pádné kroky a břinkot zbraně. Už jdou pro vás, volal Krolmus, a nežli jsem se vzpamatoval, chytla mne slečna Kolbenšlágová za ruku a zavedla mne na půdu, která přímo s třetím poschodím několika schůdky byla spojena. Zde se už silně přitmívalo, takže jsem s počátku ani nevěděl, kde jsem se octnul. Konečně jsem ohmatal jakousi bednu, na niž jsem usedl. Skutečně, přichozí ozbrojenci brali se hlučně po schodech nahoru do třetího patra a zrovna do příbytku Krolmusova. Byl jsem celý ustrnulý, nevěda, co bude, zdali toho starého, churavého člověka odvedou, nebo hne-li se přece lidskost v srdci těch divochů. Dlouho, dlouho neodcházeli. Já byl jako na trni, a rád bych byl sešel dolů, dověděl se, co se děje, ale pro tmu jsem nemohl —« .... »Za nějakou chvíli přišla slečna Kolbenšlágová, plačíc a odvedla mne dolů do příbytku Krolmusova. Krolmus ležel na loži a spínal ruce a plakal usedavě; ženské bědovaly hlasitě.« Všichni zármutkem schváceni nemohli chvíli ani promluvit. Pak se Velc dověděl, že tu byli vojáci s třemi důstojníky skutečně pro Krolmusa. Dva důstojníci od pěchoty, vidouce otevřenou nohu starcovu, tvrdili, že to rána z barikády, třetí však, od jízdy, uznal, že to stará rána a že nemohou starce násilím z postele vyvléci, jak to chtěli oba důstojníci od pěchoty, a že se musí dříve o tom zpráva podati a nových rozkazů čekati. Poté odešli. Dále vypravuje Velc: »Zemdlený minulou, probdělou, strašnou nocí, spal jsem ze soboty na neděli (18. června) velmi tvrdě. Procitnuv ráno dosti pozdě, otevřel jsem okna a tu slyším dole v průjezdě hlučný hovor a zároveň na ulici vůz rachotit kolem domu. Byl jsem tomu rád, mysle, že to předce už nějak jinak bude, když už pod zámeckými se projíždějí vozy. Zatím se přibelhá ke mně nahoru starý náš domovní správce Gregora a vypravuje mně celý vyděšený, že prý nyní právě odvezli na hrad do vězení faráře Krolmusa, zároveň se slečnou Kolbenšlágovou a s hospodyní jeho, starou Anínkou. Mně vyhrkly slze. Tak tedy toho starého, stonavého, nevinného člověka přece ne-

nechali na pokoji! A k čemu tam ubohé ty ženštiny vlekou, čeho pak ty se dopustily? — Rychle jsem se oblékl a chvátal do sousedního stavení. Zde pláč, nářek a všeobecné zděšení, neboť Krolmusa každý miloval pro jeho vlídnost, šetrnost a přímou srdečnost. A jaká tu spousta, nade vše popsání! — — Okna v příbytku vytlučena, peřiny rozpárané a vyhozené na dvorec, knihy roztrhané a sem tam po podlaze rozmetaný, nábytek roztříštěný; a veškeré lepší věci ukradené. Tak se hospodařilo a od koho? Přišel poručík Kolb, rodák pražský, s oddělením pěchoty pluku Latourova a takové spousty po sobě zůstavil. — Když Krolmusa na hrad dovezli, musil dlouho zůstat ve voze prostřed nádvoří, prve nežli se mu vězení vykázalo. Zatím na ty ubohé se všech stran sběsilí vojáci doráželi s vytasenými bodáky, hrozíce, že je usmrtí; plivali po nich a všelijak je týrali. Konečně odvlekli starého Krolmusa k Jiřímu do káznice kněžské a ženštiny k barnabitkám. Zde je ničemná, všeho lidského citu prázdná převorka kázala zavříti do přízemní, vlhké, tmavé komory, kde je hladem a nedostatkem všech nutných potřebností mořily. Když ubohou slečnu Kolbenšlágovou po prvé k výslechu přivedli, obořil se na ni Windischgrätz, pohaněl a potupil nevinnou tu tyranstva oběť tak, že vypukla v useďavý pláč. Nadal jí buřiček, spiklenek a zasloužilého otce, podplukovníka, dceru nehodnou, zvrhlou ji nazval, jen hanbu památce jeho (otce jejího) a bratru majorovi působící. Vše to mně šlechetná tato slečna sama vypravovala —.«[1])

Dnes víme o tomto utrpení Krolmusově mnohem více, když otevřely se po převratu úřední archivy. zvlášť Archiv Ministerstva vnitra, bývalý to Archiv c. k. místodržitelství, v němž od r. 1910 uloženy úřední spisy o vyšetřování v r. 1848 z archivu vrch. zem. soudu.[2])

Když Krolmus nemohl být 16. června odveden do vazby, tu vydalo místní vojenské velitelství 18. června nový rozkaz, aby byl veliký buřič (»Hauptaufreizler«), jenž se staví nemocným, ve fiakru odvezen z bytu, aby byt byl prohledán, papíry zapečetěny a předány posádkovému auditoriátu. Tento rozkaz provedl poručík Kolb a podal o tom hlášení písemné místnímu velitelství hradnímu v Praze, poznamenávaje, že zatknul i dvě paní, jež u faráře bydlely a jež dle výpovědí obyvatelů domu byly Krolmusovi pomocnicemi v pobuřování (»bei der Aufhetzung des Volkes«) a při rozesílání jeho dopisů. Klíč bytu a dopisy nalezené v zásuvce i pod slamníkem odevzdal poručík veliteli stráže. Ke konci zmiňuje se poručík o tom, že student, jehož čepice byla nalezena pod polštářem ponovky, nemohl být nalezen.

---

[1]) Viz též: F. Zuman: Ze života P. V. Krolmusa. Věstník okresu bělského, roč. II. 1910, str. 9—11.

[2]) O vyšetřování Krolmusově jedná v Archivu Min. vnitra fasc. 20335/61 — 1848. Na tomto základě psala, ovšem jen stručně, o Krolmusovi Anna Bayerová v knize »Svatodušní bouře v Praze 1848 ve světle soudního vyšetřování«, str. 181 a pozn.

Hned příštího dne byl Krolmus vyslýchán na rozkaz generálního velitelství na hradě. V generalitách udává, že jest 65 let (správně 61) stár, deficient, farář ve výslužbě a že nebyl dosud soudně vyšetřován. Dále vypravuje, že byl včera dopoledne zatčen spolu s Annou Živnou (v protokole: »Schibna«), která jest u něhož 30 let hospodyní, a s gouvernantkou Terezií Kolbenschlagovou, která u něho bydlí přes 2 měsíce; bydleli u něho též 4 studenti, kteří odešli ke svým rodičům. Příčinu zatčení nedovede si představiti. Zabýval se po léta studiem jazyka a starožitností a napsal pod jménem Sumlork různé duchovní i světské knihy, v politické věci se nemísil, ani o nich nepsal. Jest stížen po léta dnavými vředy na noze i byl léčen MedDrem Janem Spottem na Senovážném náměstí; tam také byl za nepokojů až do středy odpoledne, neopouštěje domu. Teprve ve středu večer se přeplavil člunem na Malou stranu, kde se choval pokojně. Ještě za dřívějšího nejvyššího purkrabí Stadiona byl povolán do Národního výboru, ale nemohl se při své nemoci účastniti mnoho porad a nebyl ani členem některé sekce tohoto výboru. Poznamenává dále, že vzhledem k vypsaným volbám do zemského sněmu přišel k němu 7. nebo 8. června hostinský František Srb z Chrášťan a prosil, aby Krolmus sloužil mši svatou na Bílé hoře, při níž by se voliči shromáždili, aby vzývali Ducha svatého na hrobech svých otců, aby je osvítil k volbě řádných zástupců. Znal tohoto hostinského, poněvadž dříve i loňského roku pro své zdraví a pro vykopávky starožitností ve Břví se tam zdržoval. Když Krolmus slíbil, poslal Srb v pátek před svatodušními svátky (tedy 9. června) svůj povoz, který dovezl faráře na Bílou horu. Zde nalezl duchovního správce bělohorského P. Zimmermana ze Stodůlek, kněze administrátora z Jinonic, kaplana z Hořelic, kteří přišli s processími ze svých obcí. Místní kněz měl nejprve »bílou« mši a Krolmus potom »černou« tichou mši za bratry padlé a pochované na Bílé hoře. Potom kázal v tom smyslu, že nesvornost, v níž naši bratři žili, tolik neštěstí přivodila a právě tak že nyní někteří šli do Frankfurtu, aby způsobili roztržku v zemi, nehledíce k tomu, že sousedstvím Francie hrozí proniknouti do Německa republikánské idee. Při tomto shromáždění byli též mnozí studenti ze »Slavie«, z nichž vynikli Frič a Bradka; první vytýkal Krolmusovi, že jim ničeho neoznámil. Neprávem jest pokládán za spisovatele díla o Husovi a Husitech, které napsal Em. Arnold, bývalý správce. Nepokojů se nesúčastnil. Po přečtení protokolu poznamenal Krolmus, že nařídil studentům, kteří se u něho stravovali, aby šli do školy, a netrpěl jim, aby měli zbraně, a že na Bílé hoře bylo jen processí ze Stodůlek; žádá vzhledem k své otevřené noze a bolestem v kříži o lepší místo ve vězení.

Dopoledne téhož dne o 10. hodině byla vyslýchána hospodyně Anna Živná, narozená ve Mšeně, o tom, kde byla v neděli, pondělí, úterý, středu a čtvrtek (11.—15. t. m.). Vypovídá, že na Boží hod (11. června) byla do 5 hodin odpoledne doma a s ní ráno též

Kolbenschlagová a malý student Martin Brichta; velebný pán Krolmus byl až do 11. hod. dopoledne též doma a potom šel sloužit mši k anglickým pannám. Přišel po 3. hodině domů, obědval a s ním obědval p. Dr. Spott, později přišla paní doktorová a šli všichni do Jeleního příkopu, odkud se vrátili o 6. hod. domů a pan Dr. Spott s paní na Staré město. V pondělí po mši se dal velebný pán převézti na Staré město k Dru Spottovi, aby tam léčil nohu; mezitím »se stal ten nepokoj a ta střelba« a tu nemohl domů. Když střelba začala, tu běžela za ním na Staré město okolo 5. hodiny, obávajíc se, aby velebného pána při jeho starosti »skrze tu bouři mrtvice netrefila«; našla jej v altánu v zahradě přikrytého pláštěm po koupeli; v úterý nebo ve středu šla teprve domů, kde našla Kolbenschlagovou a Brichtu; ve středu opět se vrátila k velebnému pánu přes barikády, nesouc mu »fleky na nohu« a košili; ve čtvrtek se vrátila na večer s velebným pánem, davši se převézti pod Křižovníky, od Dra Spotta do bytu. O Terezii Kolbenschlagové vypovídá Anna Živná, že v pondělí, když se barikády stavěly, běžela k své matce na Malé straně a za ¼ hodiny se obě vrátily. Student Brichta byl doma. Ostatní tři studenti byli v neděli a pondělí též doma, ale když se Živná vrátila ze Starého města byli již pryč, neboť strýc jednoho z nich je odvedl na dráhu, aby je odvezl do Nové vsi u Českého Brodu. Na dotaz, kdo chodil k P. Krolmusovi, vypravuje Živná, že chodili k němu neznámí sedláci, po bouřích přišel též spisovatel Chocholoušek z Josefské ulice, ten jej navštívil i před rokem, a i jiní tam chodili páni, aby koupili Krolmusovy knihy o starožitnostech. O sedlácích z Chrašťán vypovídá souhlasně s Krolmusem i o mši na Bílé hoře; na obsah kázání se nepamatuje, odešla před koncem. Na dotaz »z jaké příčiny se nynější bouře v Praze stala,« odpovídá, že neví.

Potom vyslýchána Terezie Kolbenschlagová, 42letá, dcera po c. k. rytmistru Tomáši Kolbenschlagovi, jejíž matka bydlí v Mostecké ulici »u Oštěpů«. P. Krolmusa zná asi 3 léta od statkáře Veitha, kde byla vychovatelkou; vystoupivši ze služby, vyučovala v Praze francouzštině, ale když přišla konstituce, tu studenti přestali choditi »na hodiny« i prosila o radu P. Krolmusa; ten nabídl jí byt a stravu za malý plat, než bude si moci opět vydělávati; přistoupila na nabídku Krolmusa, u něhož se chtěla též učiti česky. O návštěvách vypovídá, že sedláci přišli ke Krolmusovi se stížností ohledně svých pozemků a pastvin a prosili ho, aby je dovedl k hr. Thunovi, což on také učinil. Když byla tázána, používal-li Krolmus studentů k opisování, tu sděluje, že jednou jim dal opisovat českou píseň »Bílá blecha, hezká dáma«. O Živné vypovídá, že šla za P. Krolmusem na Bílou horu, aby mu ovázala nemocnou nohu. O pobytu Krolmusově v Chrašťanech vypravuje, že tam byl 14 dnů a navštěvoval jej farář z Dušníků, cís. úředník Václav Štěpán a úředník censury Morávek. Po návratu z Bílé hory vypravoval

Krolmus, že nabádal lid k svornosti a k vděčnosti králi za to, co lidu daroval. Výslech skončen o 1½ hod. odpolední.

Dne 21. června předvolána k výslechu Terezie Döglová, vdova po hosp. správci, 65letá, bytem v čp. 185/III, hospodyně u majitelky domu A. Wintrové. Na dotaz, co je jí známo o tom, že P. Krolmus, jak bylo udáno, se súčastnil nepokojů, praví, že Krolmus jest u všech nájemníků znám jako nepřítel Němců a i studenty k tomu vedl, nabádaje je na schodech, jak vypravovala Anna Klebschová (»Vicestaatsbuchhalterin«), aby zpívali posměšné písně. Jednou zpíval s hospodyní a se studenty píseň o tom, že Francouzi podají Čechům ruce, že přijdou a pomohou jim všechny Němce rozsekati »na karbenátky«. Vdova po vrátném Schneidrová a pí. Čáslavská, nájemnice v domě, slyšely zpívati tyto písně za doprovodu Krolmusova na piano a spínaly nad tím ruce. Několikrát týdně přišli sedláci, najednou 30 až 40, a i těm předzpěvoval P. Krolmus posměšné písně o Němcích. Zvlášť bylo svědkyni však nápadné(!), že P. Krolmus od poslední zimy obcoval často s dráteníky, a jest domněnka, že pomocí jejich korespondoval až s Uhrami. Několik dnů před vypuknutím bouří bylo u něho až 12 dráteníků. Za bouří nebyl P. Krolmus doma a paní Erkermanová z 3. patra vypravovala, že stavěl barikády a při tom se poškodil v kříži(!). O obou ženách u Krolmusa bydlících nemůže nic říci, než že vycházely jednotlivě z domu. Z pražských lidí obcoval prý P. Krolmus jen se studenty, kteří se u něho učili česky, ale jednou byl připraven oběd pro Štúra z Uher (»einen Ungar«!), ale ten nepřišel. Konečně vypravuje Döglová, že, když vznikly nepokoje ve Vídni, tu přišel P. Krolmus k paní Klebschové a rozjařen a radostně (»ganz in Extase und in Freude glänzend«) řekl, že byla provolána republika, a když paní Klebschová řekla, že tomu nevěří, tu Krolmus, mna si spokojeně ruce, se vyjádřil: Nyní je máme v kleci! to jest císaře, jenž odjel z Vídně do Innsbrucku. Celý dům prý míní, že P. Krolmus jest buřič.

Téhož dne slyšena Johana Čáslavská, rozená v Kostelci n/O., 45letá manželka Frant. Čáslavského, komisaře potravní daně v Soběslavi, nájemnice v čp. 185/III. Ta hned úvodem prohlásila, že nezná Krolmusa jako dobrého člověka (»von keiner guten Seite«), jest to muž neklidný a nepřítel Němců; vypravuje o návštěvě sedláků, s nimiž Krolmus zpíval posměšné písně i onu o Frankfurtu; z jedné písně si zapamatovala sloku: »Musíme mít železné srdce a mstivé ruce, kdo se nás tekne, černá zem ho spolkne«(!). Před bouřemi přicházeli ke Krolmusovi skoro denně sedláci a nosili mu dary do kuchyně. Slyšela, že jezdil i do vesnic a »spracovával« sedláky. Když vypukly bouře ve Vídni, tu radostí se třesa, řekl mi, že mají císaře v kleci; co tím myslel, nevím, snad, že císař nemůže ničeho dělati a že Krolmusova strana (Češi) nabudou vrchu. Z celého chování viděla, že Krolmus není císaři nakloněn. Za bouří byl Krolmus u Dra Spotta. Jeho kuchařka je stejně špatná jako on,

jsouc stejného smýšlení; písně zpívala spolu a jednou mi řekla, když se mluvilo o zemském sněmu, že Windischgrätz ještě před sněmem musí být pryč a že presidenta Thuna nepotřebujeme. Studenti, kteří u Krolmusa bydleli, zpívali též písně a Židlický byl oblečen jako člen »Svornosti« a měl šavli. P. Krolmus měl kázání na Bílé hoře a tu se prý vyjádřil, že ani dítěte v těle německé matky nemá být šetřeno(!). Konečně poznamenává Čáslavská, vypovídajíc ovšem německy, že hospodyně farářova jí řekla, že páni při zemském sněmu budou vyhozeni z oken, nevyhoví-li přáním lidu. Že by byla hospodyně a Kolbenschlagová stavěly barikády, svědkyně neslyšela.

I student Martin Brichta byl vyslýchán; jest 15 let stár, otec jeho jest rychtářem v Podmoklici na křivoklátském panství, jest žákem 4. třídy 1. ročníku(?) malostranské vzorné hlavní školy a bydlí 2 roky u P. Krolmusa. Po zatčení Krolmusově chtěl k rodičům, ale u brány ho nepustili, i šel si na hrad pro propustní lístek, a tu jej dal nějaký pán v civilních šatech dvěma myslivci zatknouti; pán ten bydlí v jejich domě a jest asi sluhou v kanceláři, neboť nosívá na hrad inkoust. Vyslýchaný student vypravuje o setlláku Srbovi, jak žádal faráře o mši; vedle toho přišli k P. Krolmusovi sedláci po prvé a po druhé tři a po třetí 15 nebo 16 a radili se, jak by mohli dostati lesy a pastviny, které jim kdysi patřily, a jak by měli svou žádost Národnímu výboru oznámiti. Když přišli, tu farář Krolmus řekl studentům (»mně, Židlickému a Krolmusovi«), aby zpívali české písně, aby se sedláci obveselili. Student Krolmus hrál na piano a my zpívali: »Moje milá bujatá (?), Čegos očki zaplakali (?), U panského dvora, Dyby nebylo pana starého, Voják jsem já rodem, Když jsem šel z domu, Šuselka nám píše, Handerle, handerle wus.« Sedláci se smáli; některé z těch písní prý složil a vytiskl P. Krolmus, jenž neměl Němce rád ani nerad. Na dotaz, kdo ještě navštěvoval P. Krolmusa, vypovídá svědek, že švec Vyšín z Karmelitské ulice, Dr. Spott, Chocholoušek a Morávek od censury; ostatní svědek neznal. Když v pondělí uslyšeli hluk, tu byli studenti doma a dívali se z okna; když k večeru vyšli na ulici, tu jim lidé nářídili, aby stavěli barikády, a proto on (Brichta), Židlický a Krolmus, student, dávali dlažební kameny na barikády. Proč se stavějí barikády, lidé jim neřekli a druhého dne, když lidé barikády rozebírali, tu jim opět studenti pomáhali. Šavli měl jen Židlický, ale poslal ji již 3 neděle před revolucí do Jindř. Hradce, poněvadž ji nesměl nositi.

O prohlídce bytu Krolmusova byl sepsán na hradě 26. června protokol s poručíkem Jindřichem Krafftem kriminálním radou Zárubou. Poručík vypravuje, že přibral k prohlídce syna majitelky domu Wintra a prohlédl místnosti, skříně, kufry, zásuvky, podlahu, stěny; pod slamníkem nalezl v sáčku 48 zl. 15 kr. k. m. a papíry nalezené odevzdal komisi.

T. Kolbenschlagová ponechána ve vězení dále a vyslýchána opět 12. července o účasti Krolmusově na svatodušním povstání; když odpověděla, že o tom ničeho neví, byla jí předložena cedulka nalezená v bytě, ve které Krolmus a ještě jiní jsou označeni jako velezrádci; lístek ten nacházíme jako přílohu fasciklu pod č. 19. Cedulka ta, patrně podvržená, označuje hraběte Buquoie, P. Krolmusa, spisovatele Böhma a Velce jako spiklence a velezrádce.[3]) Kolbenschlagová prohlásila, že jí není o lístku ničeho známo. Na dotaz, jak smýšlel Krolmus o hnutí poslední doby, odpověděla, že se vyjádřil, že jest mu úzko a že se obává špatných konců, že i v Národním výboru je neklidno a že tam raději nepůjde. Den, kdy císař opustil Vídeň, byl v našem domě dnem smutku a stařec plakal. I na dráteníky se jí ptali a tu prohlásila, že Krolmus s nimi žádného jednání neměl. —

Poněvadž končí činžovní čtvrtletí, žádá 13. července Anna Marie Wintrová, maj. domu čp. 185/III., zemské praesidium, aby se přičinilo u vojenského soudu, aby mohl být byt Krolmusův, z něhož byla dána výpověď, vyprázdněn 25. července.

Potom následuje řada dlouhých a podrobných výslechů u vyšetřovací komise vojenského soudu, jimiž chtěli zjistiti obsah kázání Krolmusova na Bílé hoře. První vyslýchán 15. července Jiří Wegner, tkalounkář, bytem v Praze I./5 a v Břevnově č. 27. Ten jen slyšel, že řeč byla pobuřující; vypovídá německy. — Kostelník bělohorský Matyáš Kníže udává, že mši objednal rychtář Bubník z Řep; na mši přišli dva oddíly (»cuky«) studentů, z nichž jeden měl kulaté červené čepice a byl bez pušek, druhý měl červené čepice se střapcem a beránkem a ten měl pušky. Též dvě procesí, vedená kněžími, přišla ze Stodůlek a z Jinonic. Za které zemřelé farář Krolmus četl mši v černém ornátu, kostelník neví (!). Po skončení mše odnesli studenti kazatelnu, která stála pod ambity, před kostel, utvořili kolem ní kruh, za nímž byli ostatní posluchači. Kostelník neslyšel kázání celé, jenom doslechl, že Krolmus kázal, či ze psaného četl, že jeden císař Ferdinand svobodu Čechům vzal, nynější ji zase vrátil; dále prý mluvil, že ten předešlý císař Ferdinand některé české stavy z Čech vyhnal a Němcům panství těchto vyhnaných stavů prodal a tím nastalo poněmčení Čech. Posluchačům se kázání líbilo a říkali, že proti tomu, co bylo řečeno, »žádný nic míti nemohl«. Potom prý »kázal« ještě farář Krolmus v hospodě na Bílé hoře v sále. Na dotaz, co ví o tom, že Krolmus řekl, že Češi na Bílé hoře svá práva ztratili, dosud zpět je nedostali a že jich sobě dobýt musejí, že Češi Němcům pořád poddáni jsou a pro ně robotovat musejí a že se jim nepovede dříve lépe, dokud Němce nepřemohou, a proto až v Praze něco vypukne,

[3]) »Verschwörer und Statsverräther Graf Buquoi soll bei der neuen Schloszstiege 185 im Keller versteckt sein. Pater Grolmus 185, Hofsekretär Wels No 184, Böhm Schriftsteller. Habt Acht! Alle ihr gutgesinnte Bürger und Soldaten, es handelt sich um Eueres guten Kaisers Krone!«

že ozbrojení do Prahy proti Němcům musejí táhnout, vypovídá kostelník, že nic takového ani sám neslyšel, ani od lidí nedoslechl. — Téhož dne slyšen František Kustoš, mistr ševcovský a spolurychtář v Malém Břevnově, který vypovídá, že se mluvilo, že na Bílé hoře bude čtena slovanská mše pro Slovany v Praze meškající; od lidí slyšel, že P. Krolmus slouží mši za ty, kteří před 200 lety zde padli; Krolmus kázání četl. Svědek slyšel, že oba rychtářové z Řep (»jenčský a půlkrabský«), rychtář ze Stodůlek a Jinonic lid na mši obeslali (»štelovali«); mnohý z posluchačů prý se vyjádřil, že ten P. Krolmus je blázen, jiným se to líbilo. Spolurychtář malobřevnovský si prý myslil, že na tom kázání »nic není«, poněvadž jemu nemůže ani prospět ani škodit(!); že by byl Krolmus mluvil proti císaři nebo vládě, svědek neslyšel.

Dne 18. července byl vyslýchán 17½letý poručík Josef Grossmann ze Stahlbornu o prohlídce obydlí Krolmusova, a to nejprve o lístku, na němž Krolmus a jiní označeni jako zrádci státu. Poručík vypravuje, že v sobotu 17. června po uvěznění Krolmusa dostal rozkaz od generalmajora knížete Colloreda, aby prohledal papíry a důležité z nich sebral; dostal proto také klíč od bytu Krolmusova. Prohlídku vykonal s desátníkem; dveře z kuchyně do bytu byly však zavřeny i bylo třeba je dáti otevříti. Když vstoupil poručík do pokoje, přišla za ním paní Čáslavská a udala, že Krolmus byl v poslední době ve spojení s dvorním sekretářem Welsem (=Velc), vedle bydlícím, při tom upozornila na onen lístek, jenž ležel na stole v prvním pokoji; byl-li tam lístek ten již při vstoupení, poručík neví. Poručík Kolb, jenž zatýkal Krolmusa, prý soudí, že lístek ten dostal se již do rukou Krolmusovi a že ten chtěl také proto asi odcestovati, neboť měl vše k odcestování připraveno. Poručík Grossmann sděluje, že, sebrav papíry i peníze (asi 133 zl. k. m.), nalezené v krabici, zapečetil dveře.

Potom vyslýcháni další svědci. První dne 20. července Václav Šesták, rychtář v Liboci. Mezi jiným vypravuje, že Krolmus napomínal, aby se nevolilo do Frankfurtu, aby si lid vážil konstituce; žádného nehaněl ani ke zbrani nevybízel; v hostinci P. Krolmus nemluvil, jen jednání byl přítomen. — Purkrabský rychtář v Šárce Matěj Minovský vypovídá stejně asi, ač si vše nepamatoval. Po kázání mluvil ve velké hospodě v sále student, jenž vykládal, že jedna komora sněmovní jest lepší než dvě, načež se voliči usnesli voliti Kajetána Tyla, Dra Friče, Srba z Chrášťan a Macháčka z Radotína. — Téhož dne vyslýchán také Václav Kulhavý z Lysolej č. 14 a ten vypravuje, že Krolmus četl černou mši u oltáře před kostelem za padlé v bitvě na Bílé hoře; celkem vypravuje o kázání známé již věci; co ten student ve velké hospodě »kázal«, neví, nebo »byl od horka a od piva trochu pitomý«. Že by byl Krolmus proti některému stavu mluvil, říci nemůže a ve vsi nebyl nikdo, kdo by je byl povzbuzoval k tažení do Prahy se zbraněmi. — Jan Ševčík z Lysolej nepovídá též nic nového.

Po těchto vyslýchán 21. července Josef Zimmermann, 44letý lokalista ve Stodůlkách, o tom, co se dělo ve Stodůlkách za pražských svatodušních bouří a potom o mši bělohorské. K vedení procesí byl vyzván rychtářem Matyášem Váchou a rovněž, aby ráno v 5 hodin četl mši za udělení konstituce a za císaře, což se také stalo. Procesí šlo na Bílou horu s hudbou a zpěvem. Dále vypravuje známé již věci i podává krátký přehled obsahu kázání. Že by byl Krolmus extemporoval, t. j. přičiňoval ke psanému poznámky, se svědek nepamatuje, ale ví, že Krolmus končil krátkou modlitbou za císaře. — Stejně vypravuje Matěj Prchal, býv. rychtář ve Stodůlkách, při svém výslechu i Matěj Vácha, nynější rychtář a František Klima, šedesátiletý konšel ze Stodůlek č. 6.

Úřední referent krim. rada Záruba přehlíží potom v referátu vše, co bylo vyšetřeno, počínaje nalezeným konceptem Krolmusovy bělohorské řeči a výslechem Krolmusovým a výslechy všech svědků konče, a dospívá k závěru, že není zde právního podkladu zločinu, a proto se nezahajuje trestní vyšetřování; jest tedy Krolmusa z vazby propustiti. V důvodech k referátu připojených, se praví, že vyšetřené okolnosti o Krolmusově nenávisti k Němcům i jeho útoky proti Němcům v kázání bělohorském mohly působiti na podráždění venkovanů proti Němcům, a poněvadž brzy na to vznikly pražské bouře, bylo důvodným podezření, že případ bělohorský byl přípravou svatodušních událostí, a nutno tedy uznati zatčení Krolmusovo za tehdy nutné policejní opatření; ale dle dnešního stavu vyšetřování pražských událostí je jasno, že politické smýšlení farářovo a chování jeho na Bílé hoře nemělo tendencí velezrádných ani buřičských a není v příčinné souvislosti s událostmi; řeč Krolmusova směřovala dle výpovědí svědků hlavně proti účasti na frankfurtském sněmu a hleděla získati lid pro české kandidáty do zem. sněmu, což se také stalo. Neloyální výroky jeho hlavně o vídeňských událostech a císaři nemohly býti právně zjištěny, i lístek v bytě nalezený jest nehodnověrný a podstrčen, aby postrašil Krolmusa. Referát byl přednesen 18. srpna a návrh referentův na propuštění Krolmusa z vazby přijat jednohlasně a 19. srpna, tedy po dvou měsících, propuštěn farář Krolmus z vazby. Později, 30. listopadu, dáno mu úřední osvědčení, že trestní vyšetřování nemohlo být proti němu zahájeno. Též Terezii Kolbenschlagové bylo k její žádosti ze dne 18. července potvrzeno, že nebylo vyšetřovací komisí vojenského soudu shledáno, že by byla bývala účastna nepokojů.

Anna Živná a T. Kolbenschlagová žádají 29. srpna o sdělení jména udavačova a o vrácení odňatých věcí. Ty však nemohly být všechny shledány a nedostaly se majitelům řádně zpět.

Z příloh aktu zajímá nás seznam zabavených papírů, pokud nejsou rodinnými dopisy; jsou tu noty písně »Hej Slované« i slova a na druhé straně píseň:

Na vás kolohnáty
vezmeme palcáty,
vezmem kosy,
vezmem cepy,
přetlučem vám hnáty.

Řekněme to směle,
že je Němec tele,
ať nám fouká
až z Frankfurta
zrovna do .....

Pějme, zpívejme miserere
Frankfurt konec bere,
Kuranda a Šušelka
do kalhot že....

Vše je psáno vlastnoručně Krolmusem. Dále je tu báseň Drahotína barona Villaniho »Besední čtení«, dopis knížeti Kamilu Rohanovi o věnování nějakého díla. Nejvíce však ze všech přirozeně vynucuje si pozornost náčrt bělohorského kázání, které neváháme jako dokument smýšlení a cítění »otce naší archeologie«, jak byl Krolmus nazýván, reprodukovati s malými jen zkratkami:

»Moji milí rodní bratři a přátelé bohomyslní!

Povolte mně několik slov k Vám, občané vikariátu pražského, promluviti. Sláva Vám, že jste před volením poslanců ku národnímu sněmu do Prahy napřed outočiště k Bohu za osvojení Ducha sv. vzali, aby Vás Duch sv. osvítil, jej prosili. Sláva Vám! že jste na vaše praotce zde za víru na bojišti padlé pamatovali, na hrobkách při oběti mše sv. za ně se pomodlili. Po třetí ještě sláva Vám, že na tomto posvátném místě, krví našich praotců skropeném, zástupce své voliti hodláte. — Rodáci milí! Teprve letos 11. března ze spaní tvrdého jsme procitli. 228 let s našimi blanickými bratry ve snách hlubokých pohříženi jsouce, tvrdě jsme spali. Teprve letos Vesna, bohyně jara, nás i našeho lva probudila; jaro krásné se ukazujíc vidíme a žeň hojnou očekáváme. Nyní svobodně mysliti a mluviti můžeme v naší vlasti milé; pročež nejprve za to díky vroucné tomuto nejsvrchovanějšímu Hospodinu na pohoří tomto v stánku božím Vítězoslavné Marie Matky boží pod širým nebem nad námi sklopeným vzdáváme, na kterém praotcové naši r. 1620 dne 8. listopadu v krutém boji krváceli, za nás klesli a padli. Ach zde, milí rodáci, pod našima nohama a vůkol nás v lůně naší milé matky, země české, odpočívají. Dejž Bůh líbezné odpočinutí, světlo věčné ať Vám svítí! My stojíme na jejich mohylách. My dlíme na jejich zůstatcích. My stojíme na zkrvácené žemi, prachu a na jejich kostech, z kterých my pochodíme. Ach z těch kostí, krve a prachu náš život pochází, my jsme jejich pravnukové, naše krev, která nám žíly probíhá a posud v našich srdcích bije, jest krev z našich praotců, kteří zde padli pro svobodu naši. Kosti naše, jež nás nosejí, z jejich kostí pochodějí. Naše těla z toho prachu a krví otců našich pokropeného pocházejí. Ach, horo! horo! bílá horo, ty nás na bolestnou dobu pamatuješ, kdyť zde křesťan křesťana, bratr bratra, katolík katolíka vraždil; obě strany zapomněli na Boha, zapomněli na lásku bližních, zapomněli, že se

mají milovati a bratr s bratrem objímati. Ale oni opovrhli rozkazem Božím: Nezabiješ!, na rozkaz Petrovi: Schovej meč! zapomněli a vraždili se napořád a potom Tebe Bože chválili, když jedni druhé pobili, jedni druhé obírali. (Bože oni nehledali Tebe, oni hledali sebe, oni nehledali království boží, ale statky pozemské). O jaké to ukrutenství, nelidskost a nekřesťanské jednání!

Kdys před věky dávnými zde naši pohanští praotcové zde na Velkém a Malém Břevnově obětě nejčistší lásky bohyni Ladě (Koladě) přinášeli, zde se celovali, objímali a radovali a křesťané, zapomenouce Boha a lásku k bližnímu, proti sobě zatvrzeni jsouce, krev prolívali. I odstup to budoucně od křesťanů! Viz o sv. Markétě slavnosť na Hvězdě. Naši otcové zde jako na Vidouli a u Svantovíta na Hradčanech v Praze rady své brávali a o dobru a blahu vlasti často rokovali, aby nám tuto úrodnou a blahou zemi, od našeho praotce Čecha nalezenou a zděděnou, nám potomkům dochovali. Otcové naši tuto zemi pustou, lesy porostlou nalezli, v kteréž nikdy Němci jako občané usedlí nebyli, ať letopisci jak chtějí kroutějí a dovozujou. Nevěřte jim! Tamhle na západě, bratři moji, u Rokycan otcové naše lesy mejtili — vizte Mejto město, tam na východě lesy prosekali (Prosik), semo tamo se prokopali — vizte na své Kopaniny, leckdes ji zvorali — pohleďte na Voračov, Vorašice, Vorvičany. Tato místa mají známka na sobě česká, nikoli německá, neboť i tak německy slovou.« (Následují další ukázky místních jmen a jejich vysvětlení.)

»Nyní se Vás ptám, milí rodní bratří! vzdělali pak tuto bohatou zemi Čechové čili Němci? I Čechové — když po Němcích ani vésky z první doby zde německy pojmenované nenalézáme; ale přesvědčení jsouce, že když chceme někomu jistou věc odepřít, tedy jí jiný oblek a název dáme, aby nebyla tak k poznání, pročež cizozemci, když se po bitvě na této hoře do Čech vedrali, mnohá místa česká nám poněmčili, takořka zpotvořili, domy a hostince své závěsky německými si okrášlili, aby se řeklo, že jest to německé, ku př. »Líbeznice — Rothkiesen, Třebíč — Weissthurm, Kvílice — Drei Glocken« (atd., uvádí ještě další řadu.) »Když tato země nebyla nikdy německá, alebrž česká, často od Němců navštěvovaná a pronásledovaná za starodávna. O svatá, svatá nám jsi země česká, naše vlasti, naše máti. Náš praotec Čech na Řípu na tobě poklekl na kolena svá, radostí naplněný tebe líbal a milostně objímal, tebe se svými druhy příchozími. Na tebe, vlasti matko naše, slze z očí našeho praotce vroucně kanuly, on tě prosil, abys ho a jeho čeleď neopouštěla, on se tě nespustil, tebe držel, abys mu pokrmy vydávala a kosti jeho do klínu svého přijala, jej a jeho pravnuka. Pro nás otcové naši tuto zemi vzdělávali, pro nás ji od nepřátel hájili a pro nás krev na ni prolévali. Ó, za tebe, dobrá vlasti, naši sv. patronové udatně bojovali. Náš kníže český sv. Václav na Kouřimsku se sám za své poddané potýkal, on chtěje sám s Radislavem hrdým soubojiti, sám cediti krev, nežli by krev nevinnou

svých poddaných marně byl prolil, až předce na Boleslavi Staré na hranicích padl svému(?), jehož cizozemci svedli. Pohleďme odtud na jih ku Sázavě! Kdo zde hájil náš jazyk svatovítský a obřad staroslovanský a vlasť od cizinců? Latiníci chtěli latinský obřad a Prokop staročeský a tu nastal opět boj a rozdvojení v Čechách. Vidíte, nikdy z této nelásky nic dobrého nepošlo. Každého máme milovati!« .... »A my bychom se dobrovolně frankobrodčanům (Němcům) podávali [a našeho dobrého zeměpána Ferdinanda V. opouštěli, který nás miluje?], což naši patronové z vlasti vypuzovali. Odstup to! My známe tu piseň svatováclavskou, kterou naši otcové v chrámích strany cizozemců zpívávali; my víme, co v Žatci na bráně (Němci říkají »auf Branken«) napsáno stojí: »Hopsa, Janku! bude rada, střez se Němce jako hada, atd.« Nedotýká se to našich Němců aneb poněmčelých Čechů, kteří svůj mateřský jazyk příčinou učilišť německých zapomněli, jemuž se bohdá opět naučejí, alebrž to se Němců cizozemských týká, kteří po mnohá staletí od Otakarských věků, ze Karla IV. a za mistra J. Husi a po bitvě na Bílé hoře se vetřeli jako do Vlach přes hory Alpy, do Uher, do Moravy, Polska a až po dnešní den k nám se mocně vtírají a jen různice a rozmíšky mezi národy držejí, aby se naše síly rozdrobily a rozpadaly a oni loviti a kořistiti mohli. Toho, rodáci, zkušeni jsme: že svorností malé věci rostou a rozdvojením veliké věci se rozpadají, pročež, milí krajané, dejte pozor, buďte na soudě opatrni, kteří jsou tajní nepřátelé vaši.

Pohlédněte do dějepisu, spatříte a dozvíte se, kdo otroctví v Čechách, feudální soustavu, robotu, tělesní poddannost a t. d. do Čech zavedl? Čechové vždy, jako ostatní Slované, patriarchalský život vedli, jako děti jednoho otce čeledního živi jsouce. O otroctví ani o robotě naší v 10.—11. věku v archivech ani zmínky nenalézáme. Tu němečtí vetřelci za Otakarů do Čech vnesli. Jan Hus a Žižka to otroctví v 15. století (1419) zničil, Hus lid vzdělal, osvítil a Žižka svobodu vydobil a hájil; však po smrti jeho Čechové se ach nešťastně rozdvojili a jedni se šlechty české a Sigmunda, krále uherského, přidrželi, a druzí, Táborité pod Prokopem Holým a Prokopem Malým rekovně svobodu Čechův hájíce, padli. Prokop Veliký na hoře lipanské nad Kouřimem r. 1434 dne 3. máje na Lipanech padl, potud nad jeho hrobem na zahradě u rychtáře dva smrky želejí. Jeho Tábority Sigmund, česká šlechta a ostatní Čechové v Lipanech a na Viticích v sklepích, chlívích a v stodolách, kamž se ukryli, zapálili a ostatní k jižním Slovanům prchli. Bratři, slyšte, co dělá a oč nás připravilo, rozdvojení Čechů, když se dají přemluviti. Pozor! Ono rozdvojení mezi Čechy strany náboženství trvalo až do r. 1620 9. listopadu. Ono rozdvojení položilo základ ku pádu, naši otcové museli padnout na této Hoře Bílé, katolíci proti katolíkům hřměli, křesťané proti křesťanům, jesuité je dráždili a s druhé strany Němci lutherští. Co z toho rozdvojení vyplynulo, že katolíci vyhráli a akatolíci padli.

Jakou odplatu dostali čeští akatolici: že byli vůdcové užalářováni, stínáni, 642 statků pobráno a ze země 30.000 rodin vypovězeno. Ferdinand II. statky dal konfiskovati, prodati a rozdati cizozemci Němci, i Bavoři koupili, Vlaši, Španělé sem přišli a nad českým lidem vládli, jesuité také statky dostali a lid v poddanost uvazovali. A co jste, katolíci čeští, z toho měli? 30tiletou, švédskou, potom saskou, francouzskou a pruskou válku, pustou zemi a to největší otroctví, že jste padli a do tělesné poddanosti přišli. Poddaní se prodávali, poddaní po celý rok Němcům robotili a v noci teprv sobě pracovali, lidé ze statků utíkali, hladem namřeli, kolikrát se pobouřili, za to ale vůdcové pověšeni byli, až do císaře Josefa II., slavné paměti, jenž tělesnou poddanost vyzdvihl, robotu na dny a hodiny ustanovil a zákupy (1789) na statky selské určil, však za to do škol a na úřadech němotu uvedl, vás do rozepří skrze jazyk německý na tisíce sedláků zavedl, kteří se 20—50 let soudili, až na žebrotu přišli. Tedy skrze 228 let byli jste sužováni, rodáci. [Ne] Ferdinand II. nás rodáky do otroctví nejkrutějšího zavedl [připsáno v závorce: ale my sami, však][4]), však Ferdinand V. nás opět do svobody dne 15. března 1848 s přičiněním a probuzením naším a jinými okolostojičnostmi stižený, nás na nohy postavil, že nám konstituci, ústavu zemskou, udělil, na kteréž i vy máte, bratří (na vládě) podílu bráti a své zástupce na budoucí sněm okolo 20. června do Prahy voliti a poslati, aby vaše záležitosti spravedlivě zastávali; pročež volte sobě šlechetné i moudré, zkušené a politicky vzdělané, vždy jednoho rolníka, který naše poměry zná, a napotom vlastence, který ještě hlouběji vidí, aby od žádného nezávisel, aby mohl a znal směle mluviti a aby mír a pořádek v zemi držán byl, záslužno bude všemožně proti lůze a nepřátelům se zbrojiti a svornost stálou udržovati, při tom abyste lůzu t. jest vždy vaše nepřátele na očích měli a nad nimi bděli, bude záslužno. Buďte mezi sebou svorně živi, abyste mohli ústavy zemské budovu dokonalou na budoucí léta stálou, dokonalou a pravou postaviti, aby Vás a trůn rakouský již nižádná bouře podvrátiti a troskotati nemohla, aby v ní Vaše děti s naším milým Ferdinandem V., Vaši potomci, Vaši bratří a přátelé šťastně a pokojně žíti mohli. O dejž to Bože!« —

J. V. Frič píše[5]) o tomto kázání Krolmusově, kterému sám naslouchal, s velikou úctou a líčí nám nadšení studentstva pro »otce Krolmusa« a jímavou modlitbu za věrné duše Čechů a Moravanů padlých na Bílé hoře, z jejichž rozsetých kostí vypučí Čechům svoboda. Jak po této svobodě národa toužil Krolmus, toho dokla-

---

[4]) Místo toto provedenými opravami připouští, jak zřejmo, dvojí smysl; jeden, že svobodu vzal nám Ferdinand II., druhý, že nesvornost národ o ni připravila. Slyšení proto svědci, aby se zjistilo, jak zněla řeč Krolmusova na Bílé hoře, ale výpovědi jejich nic určitého nepřinesly.

[5]) »Paměti«, část 1., sv. 3., str. 138. — Viz též F. Zuman: Rok 1848 v Bělé a okolí. Věstník od Ještěda k Troskám, VIII. 1930, str. 121—126. Opravujeme nyní datum mše bělohorské u Friče (5./6.) na 9. červen.

dem jest nám jeho účastenství na pohřbu vlasteneckého předbřeznového básníka Josefa Jaroslava Kaliny 22. června 1847. Již tehdy nebyl Krolmus »dobře zapsán« u státních úřadů a ty také zabránily Krolmusovi promluviti nad rakví básníkovou. To nezaleklo nadšeného vlastence Krolmusa, aby alespoň nezvolal do řad asi 3000 smutečních hostí při spouštění rakve do hrobu: »Umřel nám hlásatel svobody — ať žije svoboda!«

* * *

Krolmus přesídlil z domu čp. 185/III., kde měl tolik »přátel«, do čp. 349/III. (Palmsteinův dům) ve Vlašské ulici a byl nucen požádati o zmíněné úřední osvědčení, poněvadž podal žádost o zvýšení své ubohé pensičky 200 zl. O Terezii Kolbenschlagové vypravuje nám Velc, že když jako vychovatel vracel se v srpnu na Klenovský zámek a jel z Kutné Hory přes Prahu, tu setkal se se slečnou Kolbenschlagovou »z barnabitské komory« právě propuštěnou. »Ustrnul jsem nad jejím vzezřením a slze mne polily.« Byla žlutá jako vosk; co vytrpěla v tom vězení, nechce Velc ani opakovati, »poněvadž by jej ta věc znovu hluboce dojala«. Doktor Spott ji léčil a vyléčil, »ale jasná mysl nikdy se jí nenavrátila; byla vždy potom jaksi na duchu stisněna. Přítele Krolmusa shledal jsem také velmi churavého a sklíčeného. Bodrá a veselá mysl jeho byla ta tam; a mohlo-liž po takovém mučení jinak býti?«

Zdravý a silný duch Krolmusův i v nemocném těle překonal však rozčilení a utrpení vazby a vlastenecký kněz pracoval dále ve svých badáních archeologických a lidovědných, jak vidíme z jeho výzkumů v r. 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857 a 1859[a]) i z jeho spisů, vydaných po r. 1850 i ze sbírky národopisného materiálu z let 1857—1860, jsa pilný až do smrti, která jej skosila 24. října 1861 ve věku 74 let.

Emanuel Soběšek:

Dokzy, Doksy: Dokzí, Doksí.

1. »Doksy« je úřední označení dvou míst: 1. vsi u Unhoště, 2. města u Č. Lípy.

Se jménem »Doksy« souvisí označení vsi Doksany nad Ohří

[a]) Zpráva kněze Krolmusa ve schůzi Arch. odboru Č. Musea 8. května 1852 o jeho archeologickém výletu a jeho výsledcích (P. A. I. 1855 str. 45) a dále: »Kněze Krolmusa archeologické pátrání a výtěžky v letě 1853«, Památky archeologické, I., 1855, str. 90.; »Kn. K. a. p. a v. v létě 1854«, P. A, I, 1855, str. 283.; »Kn. K. arch. p. a v. v letě 1855, P. A. II. 1857 str. 43; »Kn. K. a. p. a v. v letě 1856«, P. A. II. 1857 str. 230; »Kn. K. a. p. a v. v letě 1857«, P. A. III. str. 42; »Kn. K. archeologické výlety r. 1859, P. A. IV., 1860, str. 45.

v okresu roudnickém. Pan profesor J. V. Šimák lituje, že nebylo zavedeno v úředním jméně psaní se »z«: »Dokzy«. Vyložím, že »D o k s y« i »D o k z y« j e t v a r n e s p r á v n ý.

Jménem »Doksy« se obíral profesor V. Flajšhans v Pekařově sborníku (1930) »Od pravěku k dnešku« (str. 44—46). Jeho doklady po jeho příkladě seřazují do dvou skupin. V I. skupině jsou doklady týkající se místa u Unhoště, v II. skup. místa u Č. Lípy.

I. Rok 1383, 1385 »Jakúbek de Dokzie.«[1])
1398 »in Doxi«.
1400 »in Dogzy«.
1563 hojnost dokladů »k(e) vsi Dokzi«.

II. 1264 »Aqua dicta Dogs«.[2])
XIV. stol. hojně dokladů v latinských textech »in Doxa«.
1429 »rybník pod Doksú městečkem«.
1536 »to k Dogzi sluší«, »z městečka Dogze«, »z Dogkze«.
1680 v Zápisech bělských: »pán na Dokzy«.

Je zajímavé, že obě místa, jichž se doklady týkají, jsou položena u vod. Vesnička u Unhoště je rozložena při rybníku na potoku Kačáku. Naše »Doksy« u vody, která se v listině (Regesta II 180) nazývá »Dogs«. Jestliže i vesnice »Doksany« leží u vody (na Ohři), jméno nepochybně souvisí s označením vody. Jestliže však Flajšhans soudí, »že jméno osady označovalo vodu, původně stojatou, rozlévající se«, dokáži, že j m é n o v y j a d ř u j e **příslušnost** k t é v o d ě. »

2. Všimněme si dokladů po stránce jazykové! Profesor Flajšhans vykombinoval z nich tvar »Dogz«, »Dokes«, který by příslušel ke vzoru »meč«. Ale tento výklad má mnoho obtíží. Především se při něm nehledí k rozlišování »vody« a »místa« v latinských listinách: voda = Dogs, místo = Doxa. Dále je autorovi záhadný tvar »pod Doksú«. Vykládá jej buď jako písařskou c h y b u, nebo »je tu citována latinská p a t r n ě listina Zikmundova, o níž komise však praví, že jí v registrech n e n a l e z l a; . . . je tu m o ž n á prosté přetlumočení latinského »sub Doxa".« Tento výklad neuspokojuje. Jak mohl písař podlehnouti sugesci latinského textu, který nebyl nalezen! (Tento tvar opru o doklad poněkud mladší.) Konečně je nepochopitelné, jak z tvaru »Dogz«, »Dokes« vzniklo číslo množné, a to Dokzy, Doksy, a ne, jak bychom čekali podle vzoru »meč«, »Dokze«, »Dokse«.

3. Nejstarší doklady jsou v l a t i n s k ý c h listinách. Pro nezasvěcené poznamenávám, že v latinských listinách, pokud jsou psány Čechy, pronikají české tvary jmen v pádu, jakého žádá vztah. Na př.: latinská předložka »de« se pojí s pádem 6., ale poněvadž její český ekvivalent »z« se pojí s pádem 2., objeví se po »de« 2. pád.

Zachráním 7. pád »pod Doksú«, rozliším jméno vody a místa v latinských textech, vyložím vznik úředního »Doksy« jen tehdy,

---

[1]) V latinských dokladech »de« = z, »in« = v.
[2]) »Voda řečená Dogs«.

vyložím-li jméno doložené v tolika tvarech jako jméno skloňující se podle vzoru »p a n í«: »Dokzí«, »Doksí«. V skloňování přijímám za skupinu h r d e l n i c e a s y k a v k y, v jejímž pravopisném znázornění je pro naprostou o s a m o c e n o s t v č e s k é m s l o v ě kolísání, znak x.

S k l o n ě n í:

1. pád tvar*) Doxá (po přehlásce Doxie, po úžení Doxí) doložený v lat. D o x a;
2. pád 1383, 1385: Doxie (čteme »Doksjé«), po ztrátě jotace (změně **ie** v **é**) Doxé (1536), (po úžení Doxí);
3. pád 1563: Doxí;
4. pád*) Doxú, přehláskou Doxí (není ve Flajšhansových dokladech);
6. pád 1398, 1400, 1680: Doxí;
7. pád 1429: pod Doxú (přehláskou Doxí).

4. Doklady Flajšhansovy rozhojňuji doklady z díla: Friedrich B e r n a u, Der politische Bezirk Dauba (1888), a to pro 7. p á d privilegiem krále Jiřího z r. 1460: pod Dogsy = pod D o x í (str. 319)

a pro 2. p á d z tabulky pečetí: Peczet mestecka Dokzi 1630 = Pečeť městečka Dokzí — v mém sklonění tedy D o x í.

A tak máme doložen 2. pád ve všech stadiích vývojových: tvar Doxie (čti Dokzjé), po ztrátě »j«: Doxé, po úžení é v í: Doxí — přesně tak, jak žádá chronologie hláskových změn. Nepřehlasovaný tvar 7. pádu: Doxú sice překvapuje v 1. pol. 15. století, ale dá se vyložiti konservativností právních listin; privilegium krále Jiřího z r. 1460 má již tvar náležitě přehlasovaný: Doxí.

Tyto doklady vyvracejí názor Flajšhansův, že jde o jméno vzoru »mečc«. Jde o podstatné jméno vzoru »paní«: »Dokzí«, nebo »Doksí«. Z obvyklého psaní starého: cyzý, sýla (cy=ci, zy=zi, sy=si) si lehko vyložíme, že p o p ř e r u š e n í s o u v i s l o s t i o b d o b í m g e r m a n i s a č n í m v XVIII. století (či ještě později?) se tvar psaný Dokzy četl Dokzy, Doksy místo správného a b e z p e č n ě d o r. 1 6 8 0 ž i v é h o tvaru Dokzí, Doksí.

5. Jde o v ý k l a d t o h o t o s t a r o b y l é h o j m é n a. Je nasnadě. Všichni moji čtenáři znají jména, jako je Boleslav, Kounasnadě. Všichni moji čtenáři znají jména, jako je Boleslav, Kouřim, Mimoň. Vzpomenou si, že se učili skloňovati do Boleslavě, z Kouřimě; že ta jména náleží ke vzoru »dlaň«. Vlastní jméno Boleslav je z p o d s t a t n ě l é p ř í d a v n é j m é n o p ř i v l a s t ň o v a c í, jež bylo původně přívlastkem u jména hrad (a mělo by se vlastně skloňovati podle vzoru meč — jako jméno rodu mužského; tak ještě dnes Bezděz.) Tedy »Boleslavův hrad«. — Jasnější je doklad: K n ě ž most, K n ě ž e ves, K n ě ž e pole, (k n ě ž, k n ě ž e, k n ě ž e jako oráč, duše, pole) = most knězův, ves knězova, pole knězovo.

Nuže, naše jméno Doksí nebo Dokzí (z Dokzie a to z * Dokzá) je ke jménu příd. k n ě ž, k n ě ž e, k n ě ž e v témž poměru jako vzor J i ř í, p a n í, z n a m e n í ke vzoru o r á č, d u š e, p o l e —

jde o přídavné jméno jmenné (= neurčité) stažené. Tvary pro všecky rody by tedy byly: Dokzí (Doksí), Dokzi (z Dokzie) a Dokzi (z Dokzie).

Jméno přídavné Doksí, Dokzí stálo původně u slova ves: Dokzie ves. Toto případavné jméno zpodstatnělo a zůstalo v rodě ženském i tehdy, když se ves stala městečkem — za Přemysla Otakara II. Do znaku dostalo městečko jelena, jak skáče z okna věže přes příkop na druhou věž. S tím souvisí německé jméno (pro místo u Č. Lípy) Hirschberg, doložené podle Bernaua již r. 1293. Češi říkali Dokzí (Doksí), Němci Hirschberg. Na konci XVII. stol. německý název zatlačil český (stejně jako v období pohusitském zatlačen byl název německý). Zcela obdobně jméno české vsi bylo přeneseno na město Č. Lípu, město založené německými kolonisty. Pozdější původ českého jména Doksí je proto nemožný z důvodů jazykových: městečko by bylo *Doksie (Dokzie), 7. pád »pod Doksím (Dokzim)«, jako »znamením«, ale je doložen pod Doksú, pod Doksí (jako je paňú, paní) — z doby, kdy místo bylo vsí.

Jméno Dokzí, Doksí značí tedy ves příslušející k vodě »Dogs« (= Dokz, Doks). Základ je jistě neslovanský, patrně germánský, jak jej nalézáme v angličtině, holandštině a ostatních jazycích severských. Znamenal asi mělkou vodu[3]) — u našich »Doks« až do doby Karla IV. vedle potoka bylo přirozené jezero — rozlité mělké vody, jež ukáznil podle zprávy Beneše Krabice Karel IV. v rybník (r. 1366). Prastaré, předslovanské slovo dostalo prastarou formu.[4])

Není pochyby, že třeba tedy skloňovati: Dokzí (Doksí), do Dokzí, k Dokzí, přes Dokzí, u Dokzí, za Dokzí — z Flajšhansových dokladů ani nevyplývá, kdy se počalo užívati tvaru přijatého úřední komisí; snad se dá tvar ten objeviti spíše ve jméně vsi u Unhoště než u města u Č. Lípy, jež bylo zgermanisováno a označovalo se po 200 let německy Hirschberg. Jméno Doksí (Dokzí) náleží do téže významové skupiny jako jména blízkých míst: Břehyň (u rybníka sousedního) a Staré Splavy.

---

[3]) Anglické »dock« (přejatá i do němčiny) znamená »vyzděnou vodní nádrž pro lodi« (Kluge, Etymol. Wörterbuch der deutschen Sprache). Upozorňuji na »Dogger Bank« — jméno označující velkou písčinu v Severním moři mezi Anglií a Dánskem. »Dogger« je dále holandský člun přístavní — člun, který může přistati i na mělké vodě. Waldův Lat. etymol. Wörterbuch (pod heslem »fuscus«) zná anglosaské »dox« = temný, jehož starosaská obměna »dosan« znamená »kaštanověhnědý« — což by se hodilo na zkalenou, mělkou vodu. — Jméno původně obecné stalo se aspoň v jednom případě vlastním: »voda řečená Dogs«.

[4]) Vzácnost formy dokazuje jediný zbytek v historické češtině: ve psí (jinak mluvíme o psím čichu, o psím štěkání). Vždyť i vzorové přídavné jméno jmenné boží přešlo k vzoru »jarní«. (Mluvíme o božím úradku).

6. Obyvatelé vsi a později městečka Doksí (Dokzí) se nazývali Doksané (Dokzané).[5]) Toto jméno ve 4. pádě (t. zv. metonymií) dalo označení uvedené již vsi u Roudnice: Doksany (nebo snad původně Dokzany). (Jen toto jméno má Gebauerův Staročeský slovník; heslo Doksy chybí.) Příslušnost k Doksanům označovalo přídavné jméno doksanský. Flajšhans cituje k r. 1536 »k záduší Dogzanskému« (dvakrát) a poznamenává, že míněna příslušnost k místu u Č. Lípy (lépe k obyvatelům toho místa), dále (v téže souvislosti) »jim Dogzanským«.

Příslušnost k Dokzí (Doksí) vyjadřuje i jiné přídavné jméno přivlastňovací: dokský, jež se má ke jménu základnímu jako »božský« k »boží«. U Flajšhanse čteme »grunty Dokské« (r. 1563, týká se vsi u Unhoště).

Tvaru dokský třeba dáti přednost před tvarem dokeský, jenž je doložen až r. 1680 (týká se místa u Č. Lípy): »na gruntech Dokeských«.

* * *

Nepatrnou dobu žije úřední forma Doksy. Dokázal jsem, že jde o nedorozumění. Prosím tedy úřední komise, aby zahubila potvoru, která se zrodila v době hlubokého úpadku jazykového; potvoru, již ochočit k domácímu užívání se nepodařilo ani odborným krotitelům. Skloňujeme totiž všelijak: do Doks, do Dokes, do Doksů; v Doksech, v Doksách, v Doksích. Jasný tvar Doksí nebo Dokzí je nám filologům tak vzácný, jako je botanikům popelivka sibiřská, rostoucí jen v srdci Máchova kraje.

Dr. Václav Černý:

Českolipsko-rumburská silnice a clo v 16.—18. století.

Je-li dnes Česká Lípa důležitou stanicí železniční, i v minulosti mívala velký obchodní význam, neboť tudy vedla zemská silnice, která spojovala střední Čechy, zejména Boleslavsko, se severní hranicí zemskou a vedla dále do Lubije v Lužici.

Představte si, že v době téměř před čtyřmi sty let jedete z Rumburku domů, do České Lípy. Dobře ještě projedete na úpatí skály, na níž je vystavěn Tolštejn, obývaný panem Jiříkem Šlejnicem ze Šluknova a na Tolštejně, a míříte dále do vsi Röhrsdorfu, či

[5]) Snad základ (ojedinělý) Doksí, Dokzí vysvětlí, proč nevzniklo Dokžané, Dokšané jako ke jménu Praha — Pražané, ke jménu město, — měšťané. (Přípona — jan — způsobuje měkčení.)

Rursdorfu, jak tehdy psali; tato vesnice byla důležitou křižovatkou, neboť silnice pokračovala jednak dále přes Sloup do České Lípy, jednak odbočovala do Cvikova a Jablonného. Ale zdá se, že se ani do Röhrsdorfu nedostanete! Neboť musíte přes místa nepříliš vábná — »rote Haiden« a zvláště mokřiny »nasse Haiden« už svým jménem vzbuzují v cestujícím obavy, je-li silnice v pořádku. Lze tudy přejíti nebo přejeti jen tehdy, je-li cesta dobře vyztužena dřevěnými pražci — oloupanými kmeny a kládami. Tak bývala silnice spravena i v těchto místech, ale tu se najednou ocitáte v bláte a bahně: dřevěné pražce jsou vyházeny, také dřevěné můstky přes potoky jsou pryč. Co se tu stalo? Je to sousedské škádlení. Jsme totiž na panství zákupském, jehož mocný pán Zdislav Berka z Dubé, zároveň vysoký královský úředník — byl nejvyšším hofmistrem království českého — se nepohodl se svým sousedem na Tolštejně. Nevíme, co bylo příčinou jejich nepřátelství, ale víme o jeho následcích, jak o tom podrobně vypravuje pergamenová listina, německy psaná z r. 1559, kterou spory obou sousedů měly býti ukončeny. Pan Berka totiž z popudu některých lidí najednou zakazoval panu Šlejnicovi užívání silnice a nechtěl jemu ani jeho poddaným dovoliti po ní jízdu, ač to bylo odedávna zvykem; aby znemožnil jízdu docela, dal strhnouti i můstky a dal vyházeti dřevěné pražce.

Nebyl to kousek sousedsky hezký, ale byl dokonce protizákonný. Vždyť zřízení zemské z r. 1500 výslovně nařizovalo, že »silnice starodávní svobodné mají býti každému«, a rozličné zákony v 16. století výslovně zakazovaly takové kažení cesty. Pan Šlejnic měl tedy právo na své straně; toto příkoří mu připadlo velmi obtížné, praví se v listině, ale aby se vyhnul dalším sporům, podrobil se on i také pan Berka, který si byl vědom nezákonitosti svého skutku, rozhodnutí dvoučlenné komise, v níž byl pan Jan starší z Lobkovic, nejvyšší sudí království českého, a hr. Albrecht Šlik, fojt v Dolní Lužici. Roku 1552 bylo sjednáno písemné narovnání: Berka dá svými lidmi opět položiti mostky i dřevěné pražce, silnici opraví a bude ji udržovati v dobrém stavu, aby ji mohli oba užívati ve svornosti. Skutečně pan Berka již do konce svého života nečinil sousedovi nesnází, možná také jen proto, že tento konec přišel velmi brzy potom; hned následujícího roku Zdislav Berka zemřel.

Velikých oprav na silnici však jistě nepodnikl, neboť hned po jeho smrti bylo zjištěno, že silnice je ve špatném stavu. Pan Šlejnic naléhal na opravu, ale noví páni zákupského panství se bránili. Poněvadž Zdislav Berka neměl dětí, byla nyní na Zákupech správa dvou poručníků. Jedním byl zmíněný Jan starší z Lobkovic a na Zbiroze, druhým Zbyněk Berka z Dubé a Lipého na Zákupech a Mělníce, nejvyšší komoří království českého. Oba sice uznávali, že jest jejich povinností, aby dali silnici na svém panství opraviti, ale hrozili se toho, že opravy musí býti příliš veliké, takže ani ne-

mají k tomu dosti lidí, neboť ze zákupského panství se mnoho poddaných vystěhovalo. Několik let se takto věc protahovala, až konečně r. 1559 obě strany se zase podřídily výroku zvláštní komise. Byl v ní tentokrát Kryštof Berka z Dubé a Lipého na Jablonném, Karel z Biberštejna, Baltazar Heršperger z Kunigshaimu na Vartemberce, hejtman kraje boleslavského, a jeho bratr Jindřich.

Výsledek byl takový, že také Šlejnic přispěje k opravě, pošle na práci 200 lidí a Zbyněk Berka 100 lidí; co se nevykoná jeden den, v tom se bude pokračovati druhý den s jinými lidmi v tomže počtu; oprava se bude prováděti od hranic obou panství až ke vsi Röhrsdorfu. Potřebné dříví musili dodati páni zákupští, kteří také v budoucnu, až bude tato společná oprava provedena, měli se o silnici starati již sami. Rozumí se, že také pan Šlejnic bude míti jako dříve na starosti úsek silnice na svém panství.[1])

Byl to výsledek pro zákupské panství velmi příznivý, když i pan Šlejnic se uvolil, že pomůže při opravách silnic. Komise jistě shledala, že poměry na panství jsou velmi špatné (proto se asi lidé z panství stěhovali), takže by panství samo nestačilo na opravu. Podle zákona to bylo ovšem povinností berkovských poručníků, neboť zemské zřízení z r. 1550 nařizovalo, že každý na svém gruntu má silnice opravovati, a tomu, kdo neopravil, mohlo se jezditi po jeho pozemcích. Na Zákupsku tím spíše to bylo povinností vrchnosti, že na těchto silnicích vybírala clo a mýto; to bylo ostatně i jinde zvykem, ale právě pan Zdislav Berka krátce před tím r. 1543 si vymohl na králi ještě zvláštní příplatek ke clu. Abychom věci porozuměli, rozhlédněme se aspoň krátce po vývoji českého c e l n i c t v í.

Poplatky za zboží přivážené do Čech i vyvážené ze země bývaly od začátku naší historie pro pokladnu panovníkovu značným ziskem. Byly v podstatě dvojí: za zboží dovážené vybíral se ungelt uvnitř země, za zboží vyvážené vybíralo se clo v pohraničí. Způsob, kde a jak bylo clo vybíráno, se měnil, až konečně po reorganisaci celnictví, kterou provedl král Jiří Poděbradský, prakticky se to tak, že v pohraničí byly zřízeny výběrčí celní stanice, jichž pak v polovině 16. století za Ferdinanda I. bylo v Čechách 49, později však jich stále přibývalo, aby se tak znesnadnilo podloudnictví. Ovšem královská česká komora, která byla v zemi nejvyšším úřadem pro správu finanční a tím i pro správu cel, neměla

---

[1]) Originál této dohody z r. 1559 se uchoval; je to pergamen německý, se 6 přivěšenými pečetmi obou stran a zmíněných členů komise; ve státním archivu zemědělském v Praze, sign. P ř Zákupy 104a. V tomtéž fondu je níže zmíněná listina česká o clu z r. 1543. Oběma listinami doplňuji svůj katalog »K o l o v r a t s k é a b e r k o v s k é l i s t i n y«, Praha 1931. — O hradu Tolštejně A. S e d l á č e k, Hrady a zámky XIV. 115 n. — O zákonech týkajících se silnic stručný přehled podává R. H o r n a, Cesty a silnice v zemských zřízeních. Sborník prací z dějin práva československého I., 1930, str. 65—70. — O clech srov. J. J i r e č e k, Celnictví české za 16. věku. Časopis Českého Musea 41, 1867.

na všech těchto stanicích svých vlastních výběrčí, nýbrž stávalo se, že král clo zastavoval neboli pronajímal některému šlechtici nebo i městu nebo klášteru. Nájemce cla zaplatil komoře určitou sumu a clo si vybíral sám, podle celního sazebníku, který byl vydán sněmem se souhlasem královým pro celou zemi, který však býval nájemcem cla potvrzován a někdy upravován pro výběrčí jemu podřízené. Kromě královských a zemských cel majitelé panství vybírali mýta za povolení jízdy po cestě, kterou udržovali.

Celní stanice nebývaly tehdy přímo na hranicích, nýbrž často dále do kraje. Nepřekvapí nás, že je nalezneme v 16. stol. i na Českolipsku, ba zachovaly se nám z té doby písemné doklady o celnictví ve Cvikově a Německém Jablonném. Můžeme z nich vyčísti leccos zajímavého.

I majitelé panství zákupského měli od králů českých propůjčené c l o a m ý t o v Jablonném a Cvikově. Ale právě panu Zdislavovi, o němž byla s počátku řeč, se zdálo, že povolené poplatky jsou nízké, a žádal krále o zvýšení. Král Ferdinand I. vskutku mu tuto výsadu dal r. 1543. Jak ve Cvikově, tak i v Jablonném mohl nyní zákupský pán vybírati z každého vozu s nákladem obilí, který tudy projel, o j e d e n b í l ý p e n í z více z každého koně do vozu zapřaženého; týž poplatek mu patřil i na zpáteční cestě, když vůz po prodeji obilí se vracel zpět přes Jablonné nebo Cvikov. Za to byl povinen starati se o opravy silnic v tomto svém celním obvodu; viděli jsme již, jak je ze sousedské zášti spíše rozbíjel nežli opravoval.

Ta okolnost, že příplatek se vybíral z vozů, a to podle počtu koní, sama poučuje, že tu nešlo o clo v nynějším smyslu, kdy clo má ztížiti dovoz nebo vývoz určitého zboží, nýbrž že to bylo především mýto za použití silnice. Chceme-li si aspoň přibližně znázorniti peněžitý účinek tohoto zvýšení, musíme si uvědomiti, že český groš bílý měl tehdy 18 malých peněz (podle sazby zemského sněmu z r. 1544). Zemská sazba celní na obilí (r. 1546) byla pak 1 groš bílý ze strychu, ať to byla pšenice, žito nebo ječmen; z ovsa půl groše; počítáme-li náklad obilí na vůz průměrně 10 strychů, činilo by clo 10 grošů, takže příplatek 2 peněz (tam i zpět) byl asi 90. dílem cla. Celé clo bylo vykalkulováno tak, aby vyneslo asi 2—3% z ceny zboží.

Ovšem i malý příplatek ke clu zvyšoval cenu obilí a byl s to, v hospodářské tísni poddaným hodně ublížiti, jak hned uslyšíme o Zákupsku v době o více než sto let pozdější. Tam totiž výsada poskytnutá r. 1543 panu Zdislavu Berkovi nezanikla s ním, nýbrž stala se součástí důchodu z panství a přecházela na pozdější majitele. V kupní smlouvě z r. 1612 prodává se panství zákupské výslovně s »majtem neb clem vejsadním v Cvikovsku«. Z té doby však se zachoval pro toto panství i skutečný celní řád, nedlouhý sice, na jediné stránce vypočítávající sazbu z jednotlivých druhů zboží. Je z r. 1614, německý, a je vlastnoručně podepsán tehdejší

paní zákupskou Alžbětou z Kolovrat. Snad může zajímati, z čeho a kolik se platilo.[2])

Nejnižší byla sazba 1 peníze (denár), jíž bylo podrobeno: korbelík másla, tele, prase, koza, dvě ovce; korec chmele (ale mohlo se platiti i za celý vůz chmele 4—6 grošů), kámen vlny ovčí. Dva denáry byly z kusu hovězího dobytka, ze soudku smoly nebo pryskyřice, z vědra vína, soudku kořalky, z korce sladu, z korce mouky, z velké vyluhované kůže. Po 4 denárech se platilo z koně, koupeného nebo vedeného na prodej. Pod plat 1 groše patřilo: kopa obručů, cent železa, tuna slanečků, másla, medu, solených ryb; cejcha na postel; cent semene, loje, mýdla, konopí, lnu, olova; soudek bílého chleba, věci kovářské, zámečnické, nožířské, od sudu; kopa koží telecích neb ovčích. Dva groše celního platu byly z každého koně ve voze, na němž se vezlo plátno, a také ze sudu vína nebo moštu; 4 groše z kopy velkých sýrů a 10 grošů z fůry soli, 12—14 gr. z fůry koží. Zvláštní bylo ustanovení o židech, kteří byli postaveni na roveň jinému zboží nebo dobytku: ať malý nebo dospělý, ať pěšky, na koni nebo na voze, každý žid musil zaplatit 2 groše. Z některých věcí však se neplatilo clo v penězích, nýbrž částí toho zboží; to bylo sklo, ryby, křída, raci, švestky, ořechy.

V té výši vybírala vrchnost na Cvikovsku mýto až do začátku 18. století. Jak se to provádělo? Nebylo by se vyplácelo, aby byl vydržován zvláštní výběrčí. Proto vrchnost clo pronajímala, obyčejně rychtáři, jenž býval často i šenkýřem, za určitý poplatek; co nájemce podle předepsané sazby vybral nad toto nájemné, měl pro sebe. Na př. v Kunraticích na počátku 18. stol. vybíral clo šenkýř Neumann za nájem 25 zl. ročně; ve Cvikově, kde bylo nájemné dvojnásobné, byl výběrčí »císařského« cla Ruthe, jemuž vrchnost zákupská od r. 1718 několikrát vždycky na tři roky pronajala také své soukromé clo. Po něm vybíral clo jistý Piegert, který byl ve Cvikově 18 let vrchním rychtářem; dovídáme se to z prosebného dopisu jeho vdovy, která žádala po jeho smrti, aby jí byl nájem cla i dále ponechán.

Počet výběrčích stanic se měnil. V době asi dvaceti let po skončení třicetileté války byla zrušena celnice v Röhrsdorfu, poněvadž se tamtudy vozilo jen málo obilí i jiného zboží, neboť tam byly hluboké a pusté lesy, v nichž nebylo valné bezpečnosti. Ale z toho těžili podloudníci, kteří nešli na celnici do Cvikova, nýbrž ze vsi Glasertu šli po »zlodějské stezce« do Röhrsdorfu a tak se vyhnuli i císařskému clu i vrchnostenskému mýtu. Podloudnictví se rozmohlo tak, že rychtář a konšelé této vsi Glasertu to konečně udali (r. 1675). Dali si udání napsat, protože sami psáti

---

[2]) »Zollbrief im Zwickischen Gebiet, verneuert und umgeschrieben im 1614 Jahre; gehört ins Zollamt zu Rörsdorf.« Uložen jest, a s ním i ostatní spisy, jichž tu použito, pod sign. Zákupy 104i na citovaném místě v státním archivu zemědělském.

neuměli; zvláště sklářské zboží, plátno a přize se takto podloudnicky dopravovala do Žitavy, odkud podloudnici za to přinášeli koření. Panský úřad zákupský vyšetřením skutečně podloudnictví zjistil, ovšem zameziti nemohl jinak, než zřídí-li v Röhrsdorfu zase celnici. Mohl ji zříditi jen se svolením české komory, a ta skutečně svolila. Ostatně tehdy byly již bezpečnostní poměry poněkud lepší, lesy byly již také částečně vykáceny. Výběrčím byl ustanoven jakýsi Ullmann, mladý muž, který se vrchnosti líbil i proto, že byl zámožný a mohl tedy složiti kauci jako záruku pro případ, že by neplatil řádně nájemného z mýta, které mu bylo určeno na 12 zl. Byly tedy potom celkem čtyři výběrčí stanice na zákupském panství: v Röhrsdorfu, Cvikově, Mařenicích a Kunraticích.

Ale brzy po obnově röhrsdorfské celnice se ozvaly stížnosti poddaných — bylo to v té době, kdy se chýlilo k velkým bouřím sedláků v Čechách. Stížnosti cvikovské byly následkem oné staré výsady berkovské ze 16. století. Vrchnost totiž stále vybírala onen příplatek ke clu. Na to si stěžovali poddaní cvikovští: Nejvyšší nouze nutí nás ubohé žádati o slevu tohoto příplatku, který se již drahnou dobu vybírá jako přirážka k císařskému clu z obilí, a to ve Cvikově 1 krejcar ze strychu, v Röhrsdorfu dokonce 2 kr., ač dříve se tam dávalo jen po 1 kr. A zlé při tom jest, zdůrazňovali cvikovští v žádosti ke svému pánu vévodovi saskolauenburskému (r. 1676), že jinde v okolí se taková přirážka neplatí, ani v České Lípě, Rumburku, Šluknově, kde se prodá a proveze ročně mnoho tisíc strychů obilí. Tak se stává, že přes mýtní stanice na zákupském panství nechtějí lidé obilí vozit, proto se na panství dostane jen málo obilí a stoupá drahota.

Krajský úřad boleslavský vyšetřoval cvikovské stížnosti. Nešlo jen o obilí, také byly zaváděny nebývalé poplatky z přize, což těžce dolehlo na tkalce, kteří beztoho měli již stanovené poplatky z každého kusu přize. Ale ovšem plná náprava nemohla býti zjednána, dokud vrchnost měla vybírání cla ve svých rukou. A to trvalo až do r. 1736. Tehdy bylo nařízeno, že vrchnosti, jež mají takto v nájmu královská cla, musí si je dát znova potvrditi. Ze Zákup však o takové potvrzení jakýmsi nedopatřením úřadu ani nepožádali, takže už potom nesměli cla vybírati. Poslední příjem cla toho roku 1736 vykazuje 128 zl., totiž ze Cvikovského mýta 50 zl., z Röhrsdorfu 32 zl., z Mařenic 16 zl. a z Kunratic 30 zl. V následujícím roce o něco méně a od r. 1738 nic. (Chceme-li si aspoň trochu představiti kupní hodnotu těchto peněz, počítejme s tím, že v letech 1731—1740 strych žita stál průměrně 2 zl. 12 kr.) Vrchnost se tím cítila poškozena, neboť o cla přišla, ale povinnost opravovati silnice jí zůstala; a počítala si, že jen dříví na opravu silnic jí stojí na 300 zl. ročně. Za několik let (r. 1752) žádala o náhradu. Ale zatím již ve státní správě za vlády Marie Terezie uplatňovaly se nové směrnice, podle nichž celnictví bylo sjednoceno a vzato úplně z rukou vrchností, naopak zase péče o silnice byla zvolna postátňována.

A. Rambousek:

Varnsdorf.

(Dokončení.)

Počátky průmyslu sahají do r. 1570. V pozdějších válečných a poválečných dobách zachránil před bídou náš kraj jediné průmysl, který zvláště počal rozkvétati vydatnou podporou Marie Terezie. Byla to výroba plátěného zboží, které původně doma vyráběné, voženo bylo na trh do Rumburka. Rumburk se stal tak střediskem tohoto průmyslu a »rumburská plátna«, zasílaná četnými obchodními domy nejen do Rakouska, ale i do cizích států, získala si světovou pověst.

Když pak v sousedním saském Valtéřově a Grossšenavě se počal vyráběti damašek, nezůstala výroba tohoto druhu ani ve Varnsdorfu neznámou.

R. 1786 povolil Josef II. dovoz anglické bavlněné příze do rakouských států. Tu byl Varnsdorf prvním místem, kde zakotvil nový průmysl bavlnářský. Továrníci zřizovali si stroje a učili se barvení a apretuře podle anglických vzorů. Dnes plným právem Varnsdorf jest střediskem průmyslu bavlnářského a nazývá se severočeským Manchestrem.

Výroba bavlněného zboží Josefem Fröhlichem přenesena byla do sousedního Gruntu. Produkce tak rostla, že brzy nemohli továrníci sami zboží barviti, a tak vznikla řada samostatných barvíren.

Ovšem výroba se zprvu děla tak, že továrníci zaměstnávali tkalce, kteří obdrželi materiál a pracovali doma na ručním stavu. Tak Varnsdorf zaměstnával dělníky v dalekém okolí.

První mechanické stavy pořízeny r. 1861.

Až do 19. století rostla výroba velmi rychle, takže se vyráběly všecky druhy lněného, bavlněného i vlněného zboží, které mohlo dobře konkurovati s výrobky anglickými. R. 1811 zasazena byla produkci rána poklesem měny. Příznivější doby nastaly až v roce 1816, kdy ztráty byly odčiněny možností levného nákupu bavlny.

V dnešní době má Varnsdorf kromě textilních podniků, jichž jest většina, i továrny chemické, továrny na stroje, konservované potraviny atd., celkem přes 120 továrních podniků.

Veliké tovární objekty se zde střídají s úhlednými rodinnými domky, vilkami, hospodářskými statky, poli, zahradami. Dík tomu i ohromné rozloze města, dík i tomu, že Varnsdorf leží v roztomilé kotlince, obklopené zalesněnými horami, je zde krásně a zdrávo.

Varnsdorf jest okresním městem jednoho z nejmenších okresů. Okres varnsdorfský má kromě Dolního Gruntu, Horního Gruntu, Jiřetína, Tolštýna, Rybniště a Chřibské s okolními obcemi ještě jen několik osad a samot. Patří však k nejhustěji zalidněným okresům Č. S. R.

Z úřadů jsou ve Varnsdorfu: okresní úřad, okresní soud, berní správa a berní úřad, důchodkový kontrolní úřad, inspektorát pohraniční finanční stráže s několika odděleními, celní úřad čsl. a saský, okresní četnické velitelství s několika odděleními, cejchovní úřad, čtyři poštovní úřady, dvě nádraží, jedno československé, kterým však prochází i saská trať, a jedno saské.

O školství jest velmi dobře postaráno. Obecné školy jsou ve III., V., VI. a VIII. okrese, při všech jsou školy mateřské. Měšťanská škola dívčí a chlapecká jest na náměstí. Ve IV. okrese jest mohutná budova státní školy tkalcovské, v okrese V. krásný palác státní reálky, v VI. okrese jest městská obchodní škola, v níž každoročně bývá značné množství chlapců i děvčat z krajů českých, i hodně vzdálených.

Kostely jsou ve Varnsdorfu 4: dva římskokatolické, jeden starokatolický a jeden evangelický.

Několik tiskáren obstarává vydávání 16 časopisů.

Město má pěkně vybavenou nemocnici s oční klinikou a oddělením pro plicně choré. Letos otevřen byl moderně vybavený okresní chorobinec, postavený nákladem 7½ miliónu Kč.

Společenský a spolkový život jest čilý; jest ve Varnsdorfu 228 různých německých spolků a korporací, které mají spolkové místnosti v hostincích, jichž jest 84.

Dopravu zprostředkují autobusy, které v intervalech půlhodinových projíždějí hlavními ulicemi města.

Přes to, že má město na starosti udržování ulic v celkové délce přes 100 km, jest všude vše velmi čisté a v pořádku a není »zapomenutých koutků«.

Vodovod má město vlastní, elektrickou energii odbírá ze Saska.

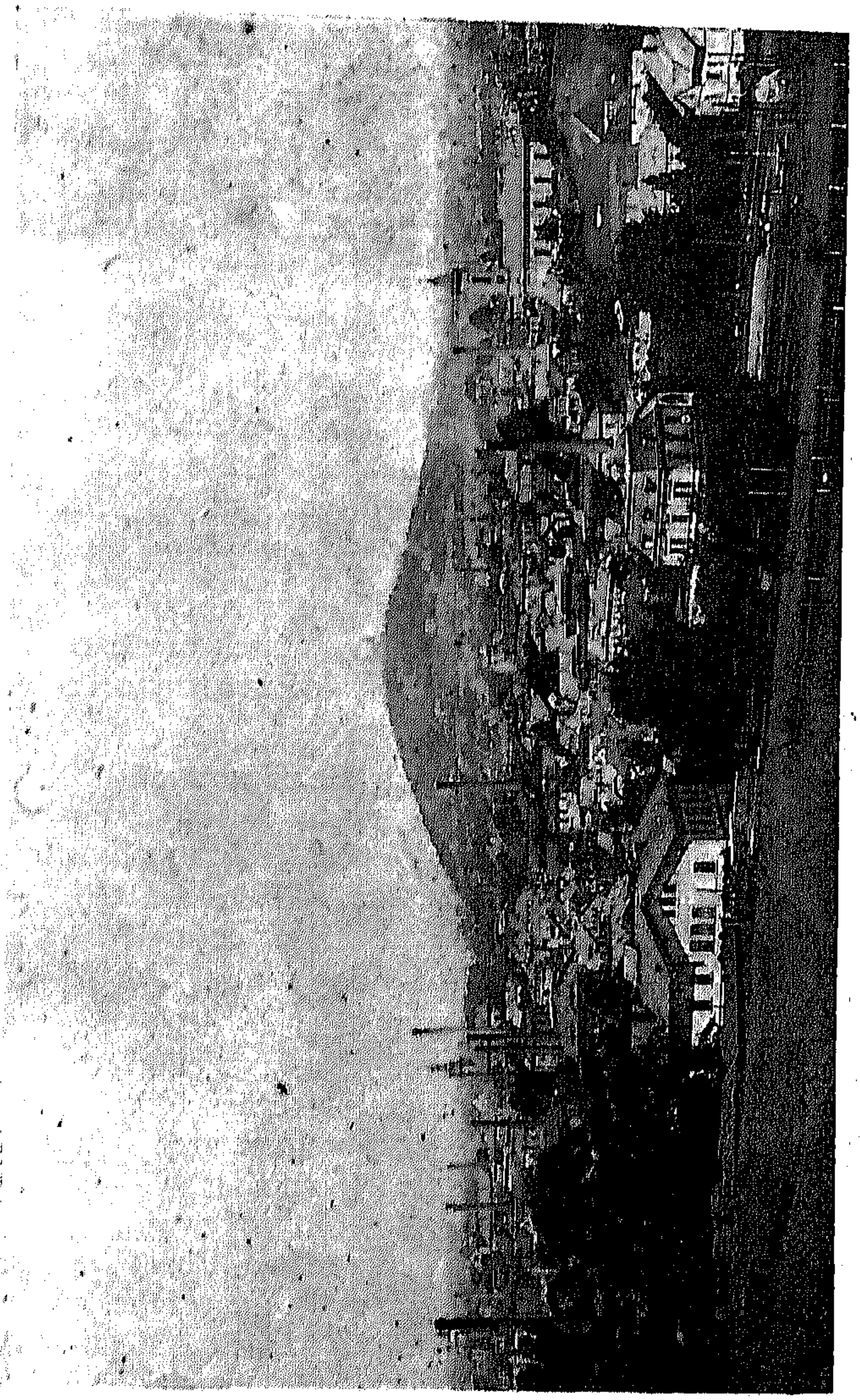
Český živel neozývá se ve Varnsdorfu až do let devadesátých minulého století. Průmysl textilní a hospodářský, který se tu vzmáhá, přivádí sem větší počet českých dělníků — český živel ve Varnsdorfu roste přes to, že jeho práva národní nejsou uznávána, naopak potlačována.

Český dělník se počíná organisovati ve svých spolcích. V Palmeho Kronice Varnsdorfu jest poznámka: V roce 1892 dne 31. července byla ve Spolkovém domě první česká schůze.

Dvě léta později založili sociální demokraté první český spolek ve Varnsdorfu »Bratrství«. Ten však plně nevyhovoval touze českého člověka a tak byl r. 1896 založen čtenářsko-vzdělávací spolek »Květ«, spojující neodvislé socialisty a nár. soc. dělnictvo. Později se odštěpili od neodvislých národně smýšlející a r. 1905 utvořili zvláštní organisaci, která r. 1906 se ustavila ve spolek »Všeodborové sdružení národně sociální«. Spolek »Bratrství« zanikl roku 1902. Dne 6. října 1907 dochází pak k ustavující valné hromadě místního odboru N. J. Severočeské.

Odbor přednáškami, představeními i schůzemi posiloval český živel, a byl proto pronásledován Němci, kteří nabádali německé

hostinské, aby nepropůjčovali českým schůzím svých místností. Za dvě léta musil odbor N. J. S. pětkrát hledati nové přístřeší. V r. 1909 přesídlil do hostince Strobachova, který byl koncem r. 1910 ústředím N. J. S. zakoupen. Tak se dostalo všem českým

Varnsdorf.

spolkům trvalého přístřeší. Odbor N. J. S. zvláště uplatnil svou činnost při sčítání lidu r. 1910, ač počet Čechů, kteří se přihlásili, daleko nedosáhl výše zjištěné soukromým sčítáním.

R. 1911 založena byla jednota Sokol. Část hostince upravena na malou a nedostatečnou tělocvičnu. Od nedostatku nářadí pomohl mladé jednotě Cykl. klub »Ruch« z Prahy. Jednota se osa-

mostatnila a čile si vedla až do války. Počátek války přečkal rozvíjející se národní život. Ze Sokola odešli nejnadějnější pracovnici, N. J. S. ztratila svého předsedu, státním úředníkům zakázáno členství v národních spolcích. Marné byly pokusy za války o znovuvzkříšení spolkového života. Nebylo možno ničeho podniknouti. Nebylo vůdců, příliš mnoho starosti doléhalo na každého. Jen písemný styk s těmi, kteří byli na vojně, byl udržován a opatrován majetek, který doma zůstal, aby v přihodnou dobu mohl býti zase odevzdán těm, kteří se vrátí, aby v začaté práci pokračovali.

28. říjen 1918 změnil vše. Sokolské čety hlásí se do služeb vlasti, odbor N. J. S. se opět ustavuje. Na popud ústředí ustanoven Národní výbor, který se stává v prvých dnech strážcem svobody a práva. Záborem získány místnosti pro českou školu, v které se počíná vyučovati dnem 16. listopadu 1919. Žáků má 161, z nichž většina Čechů. N. J. S. z Ml. Boleslavě vybavuje knihovnu nové školy 110 knihami. Národní výbor se pak rozchází a další práci postupuje místnímu školnímu výboru pokud se školy týká, ostatní přebírají zase spolky asi v tom rozdělení, jak bylo před válkou.

Dle sčítání v r. 1921 přihlásilo se k české národnosti 1098 duší.

Od převratu se velmi mnoho změnilo a zlepšilo. Česká škola a řada českých zřízenců (úředníků ve státních úřadech ve Varnsdorfu máme velmi málo) mají o to nemalou zásluhu, rovněž i hrstka opravdových a věrných »starousedlíků«.

Šubrtův »Vývoj a život českých menšin« uvádí 2000 duší a 400 školou povinných dětí ve Varnsdorfu. Nezdá se dosti pravděpodobné, že by tento předválečný počet českého obyvatelstva ve Varnsdorfu klesl na 1098, při sčítání r. 1921 zjištěných, zvláště pak, že by počet českých dětí býval tak značný.

Výsledek posledního sčítání r. 1930 jest tento: 1501 Čech, všech dětí do 14 let 210, z těch ve věku do 6 let 93, školou povinných tedy 117. Mohl bych zaručiti, že ani jediný Čech nevyšel při posledním sčítání z evidence, tím méně české dítě. Jako hlavní revisor, jehož rukama prošly všecky sčítací archy (bylo jich ve Varnsdorfu 6779), jsem zjistil, že 81 dům jest v rukou českých. Bohužel, z tohoto počtu je 30 až 40% takových rodin, kde již jen otec mluví česky, takže až tento zavře oči . . . Poznal jsem sociální poměry našich rodin, poznal jsem však i zarážející vlažnost po stránce národní. Ještě na 40 českých dětí navštěvuje německé školy. A nejsou to jen děti z rodin, kde matka jest Němkyně, ale i z rodin ryze českých, ano i legionářských.

Dnes máme dvojtřídní školu obecnou, úplnou měšťanskou, při níž po 3 léta byl i IV. ročník, živnostenskou školu pokračovací. Máme čilý spolkový život a počtem spolků a korporací nezůstáváme nikterak, dík české nespokojenosti a roztříštěnosti, za Němci; máme jich 15. Máme svůj český konsum, svou Českou záložnu. Ale, bohužel, i namnoze svou českou vlažnost.

Výše již uvedený Šubrtův »Vývoj a život českých menšin píše o Varnsdorfu: »I tiskárna Stracheova, v níž se tiskne pověstná »Abwehr«, jež nepřestává vyzývati německé továrníky, aby nezaměstnávali Čechů, má hodně českých dělníků. Stracheovi bývá často tato nedůslednost vytýkána. Strache hájívá se tvrzením, že jeho čeští zřízenci národnostně nijak nevystupují a jsou již i členy německých spolků. A toto vysvědčení možno dáti velké většině Čechů i v jiných závodech zaměstnaných. Nejsou-li zrovna členy německých spolků, straní se českého ruchu, vychovávají děti německy a tak ponenáhlu splývají s německým okolím.«

Pravda, bolestná pravda, která platí ještě dnes ...

Ing. Jos. Vlášek — Podmokly:

U nás, na konci 18. století.

(Drobná studie.)

Tehdy nebylo železnic. Dopravu osob a zboží obstarávala c. k. pošta, formani a na krátkém úseku mezi Litoměřicemi a zemskou hranicí nákladní lodi.

Z hlavního města Prahy rozbíhalo se na venek a do ciziny 23 poštovních linek. K nám — přímo na sever — vedly tři trati: čís. 6, 8 a 20.

Trať čís. 6 vedla z Prahy přes Středokluky, Slané, Budyň, Lovosice do Ústí n. L. V Petrovicích opouštěla zemskou hranici, vedla do Drážďan, do Lipska, do Hamburku a končila se v Kodani. — Z Prahy do Ústí bylo 12 mil, do Drážďan dalších 6 a celá trať až do Kodaně měřila 122½ míle. Trať čís. 8 šla u nás týmž směrem a měla tytéž stanice. V Drážďanech odbočovala na Berlín. Délka této trati z Prahy do Berlína měřila 38 mil. Trať čís. 20 šla z Prahy, vedla na Benátky, Mladou Boleslav a Rumburk, končila se v Budyšíně a měřila 28 mil.

Cestování bylo dosti drahé a bylo beze všeho pohodlí. Za osobu a míli platilo se 22½ krejcarů, a vezmeme-li v úvahu ceny obilí, které uvádím na jiném místě, můžete činit porovnání s drahotou naší železnice. — Cestující mohl vézti zavazadlo do 50 liber volně. Kdo seděl venku — zpravidla na kozlíku neb na střeše — platil polovici. Za děti na klíně sedící platil se pátý díl a děti, které se mohly vtěsnat mezi sedadla, platily čtvrtinu. Při zápisu nutno bylo složiti polovinu jízdného, a kdo nemohl s sebou, ten o peníze přišel. Naše pošta drážďanská vyjížděla týdně v úterý o 12. hod. polední a přijela do Drážďan v pátek dopoledne. Pošta rumburská vyjížděla ve středu o 8. hodině ráno a byla v sobotu odpoledne v Rumburce.

Pošta dopravovala nejen psaní, nýbrž také peníze, klenoty, směnky, obligace a ovšem i zboží.

Zasílání peněz, klenotů a pod. nebylo tak jednoduché, jako dnes. Každá taková zásilka musela býti poštou předcházející adresátu oznámena, a když si ten adresát do 8 dnů zásilky nevyzdvihl, tedy o ni jednoduše přišel. Příkladem uvádím, že jednoduchá zásilka až do 1 libry z Prahy do Ústí n. L. stála 9 krejc. Zásilka vážící 100 liber 2 zlaté 6 krejc., hotové peníze neb směnky v ceně 100 zl. na tutéž vzdálenost příplatek na míli 8 krejcarů. Recepisy a poplatek za dodání listonoši platily se zvlášť.

Z Prahy mimo to jezdili k nám tito formani:

formani drážďanští, kteří stávali v Praze ve starém Ungeltě;

formani frydlantští, kteří vozili hlavně plátno a sůl a vyjížděli jednou týdně z hospody »U tří kosů« na Příkopě;

formani kameničtí vozili jednou za 14 dní sukna; vyjížděli od Stočků na Koňském trhu;

formani litoměřičtí jezdili jednou týdně od »Tří kosů« na Příkopě;

formani rumburští každých 8 dní vyjížděli od »Železného orla« v Hybernské ulici; konečně v téže ulici »U Ledvinků« měl stáje jakýsi Schmidt, který jezdil, kam kdo chtěl, tedy i k nám.

Tam, kde nebyla poštovní stanice, ale kde byl vrchnostenský úřad, byla pošta pravidelně donášena k nejbližší poštovní stanici poslem. Od nás z Děčína chodil poštovní posel do Ústí. Teprve r. 1830 zřídil hrabě Frant. Ant. Thun stálou pošt. stanici v Podmoklech v Zeughausu, která jezdila dvakrát týdně do Ústí.

Zajímá nás, že polní cesta mezi Kněževsí, Krásným Studencem a Horním Oldřichovem odedávna slula »Česká stezka«. Z něm. Norimberka vedla tak zvaná Norimberská silnice přes Cheb, Chomutov, Podmokly, Děčín, Českou Kamenici do Lužice. Ale Děčín a Podmokly měly odedávna špatné cesty a část Norimberské cesty u Podmokel byla (tam, kde je nyní Teplická třída) přímo hanebná. Proto formani — ponejvíce Češi — volili schůdnější cestu kol Kněževeské hory. Pověst, že touto cestou se ubírali čeští exulanti ve stol. XVII. do ciziny, nemá historického podkladu.

Doprava lodní byla velmi skrovná. Lodi byly malé, otevřené a vozily ponejvíce obilí a ovoce. Dolů po vodě jezdilo se samotíži; proti vodě táhli prázdné lodi plavci — skupina 6 až 12 mužů. Byli to plavci mělničtí, poněvadž zdejší němečtí plavci na to nestačili. Teprve po r. 1810 užívalo se lodí krytých, větší nosnosti. Tehdejší lodi měly nosnost 5—20 tun, dnes mají nákladní lodi průměrně 500 až 1000 tun. Loďařů, kteří měli vlastní lodi, bylo r. 1790 — celkem 15. Bylo to řemeslo málo výnosné. — Co chvíli zastaven byl plavec vojenskou hlídkou, zboží mu vzali a chudák byl rád, dostal-li se domů s prázdnou lodí zdráv. Někdy to byla hlídka rakouská, někdy cizí — zboží brali stejně.

Mimo uvedené plavce, několik zedníků, tesařů, truhlářů, zámečníků a kovářů bylo u nás řemeslníků poskrovnu. Dva pekaři, 3 rybáři, 6 formanů, 2 hostinští, 3 kramáři, 3 košikáři, 1 mlynář

a 5 krejčí a obuvníků; to byl celý cech rychty obce »Na víru«, čítající 9 osad kolem Podmokel.

Správu kraje měl c. k. krajský úřad. C. k. krajský úřad v Litoměřicích měl krajského hejtmana, tři krajské komisaře, jednoho školního komisaře, sekretáře, protokolistu a dva kancelisty. Krajský fysikát měl mimo to jednoho fysika a jednoho chirurga. — Češi dle jména byli: sekretář Frant. Svoboda a kancelista Josef Hron.

Tři města měla samostatné magistráty: Litoměřice, Ústí a Teplice. Prvá dvě města byla města královská.

Ústí. n. L., město královské, mělo purkmistra, 4 radní, 3 obecní starší, 2 kancelisty a 2 sluhy. Schematismus z r. 1796 uvádí jejich jména; jsou to vesměs jména německá. Jeden sluha se nazýval Girschik. Toto jméno bylo zde na severu již dávno zdomácnělé jako Czerny, Lawitschka a j. více. — Nedivme se tomu! V král. městě Berouně, kde jistě nebylo Němců, nalézáme mezi desíti jmény 6 jmen úplně německých.

V král. městě Litoměřicích měli purkmistra, 3 radní a 3 obecní starší, 8 úředníků a sluhů. Jediný z nich kancelista Václav Trnka byl asi Čech.

V Teplicích byl starosta, tři radní, tři obecní starší a šest úředníků. Dle jmen všichni kovaní Němci.

Ostatní města a velké obce našeho kraje byly spravovány vrchnostenskými úřady. Uvedu jmény z našeho kraje nejhlavnější. Benešov a Děčín patřily hrabatům Thunovským. Česká Kamenice náležela knížeti Kinskému, Česká Lípa hraběti Kounicovi. Velké Březno hrab. Harachovi a Lovosice Švarcenberkům, Rumburk knížeti Lichtenštejnovi, Šluknov hraběti Harrachovi. Až na vzácné výjimky byla to šlechta německá — jen ve smyslu politickém to byla šlechta česká.

Úředníci a služebníci byli Němci i Češi. Úředníci hospodářští, šafáři, poklasní, lesníci byli však ponejvíce Češi.

Tam, kde pošta opouštěla zemskou hranici, byly kontrolní úřady. U nás v Petrovicích a Rumburku. — V každé této stanici byli 3 úředníci. Z nich jeden měl pouze české jméno; byl to přednosta úřadu Anton Dworzak v Rumburce.

V Ústí n. L. byl tak zv. Salcamt, měl jediného úředníka, Němce.

V Čes. Lípě byl celní inspektorát a celní pokladna s 9 úředníky; jediný z nich, adjunkt Václav Tuma, měl české jméno.

Na školy dohlíželi vikáři, podřízení litoměřické konsistoři. — V ústeckém okrsku byli vikáři Jan Hesse ve Svádově, Fischer v Trnicích a Karel Pompe v Děčíně.

V České Lípě byl vikářem Jan Krist. Preissler.

V litoměřickém kraji bylo jediné gymnasium; mělo prefekta a 5 profesorů. Všichni až na Karla Kaubu měli jména německá.

Na drážďanské poštovní trati byli u nás tito poštmistři: v Lovosicích Josef Bettman, v Ústí Michal Ulbricht a v Petrovicích Václav Finger. Na trati rumburské: v Čes. Lípě paní Anna Hoff-

manová, v Boru Karel Grossmann a v Rumburce Eliška Engelthalerová.

Správu tabákové režie a kolkovnu měl v Litoměřicích v. revident Ant. Steffek.

Dnes, v době hospodářské tísně, bude zajímati letmý přehled tehdejších tržních cen obilí a různých požívatin. Děčín, který jest dnes z nejdražších měst v Čechách, měl tyto tržní ceny: Měřice pšenice 2 zl. 32 krejc., žita 1 zl. 59 krejc., ječmen 1 zl. 13 krejc., oves 52 krejc. a čočka 2 zl. Města, kde bylo nejdráže, byly Karlovy Vary a Cheb. Tam byla měřice pšenice za 4 zl. 20 kr., žito 3 zl. 20 kr., ječmen 2 zl., oves 1 zl. 50 kr. a čočka 3 zl. 50 kr. — Jak vidíme, byly v Karl. Varech skoro dvojnásobné ceny. Laciněji než v Děčíně bylo v Brandýse a Rychnově asi o 10%. V Praze byla měřice pšenice za 3 zl. 6 krejc., žito 2 zl. 18 kr. a ječmen 1 zl. 36 krejc.

Pekaři pekli čtvery housky po 1 krejcaru. Tak zv. mundzemle vážily 4 loty, obyčejné housky 10 lotů. Žitný chléb, vážící 2 libry 27 lotů stál 6 krejcarů. Máz t. zv. piva ležáku 5 krejc., obyčejného 4 krejcary. Kvasniče se prodávaly na putny a stála jedna putna 15 krejcarů — stačila pro hodně velkou vesnici i o posvícení. Jedna libra obyč. říčních ryb 4—8 krejc. Kapr a štika 9—13 krejc. Libra masa hovězího a telecího stála 6 krejc., skopového 5 krejc. a vepřového 7 krejc.

Jaké byly tehdejší mzdy, těžko udati. Pouze vrchnost podnikala větší stavby a vrchnost neplatila, nýbrž ukládala ruční robotu. Při stavbě kostela rozběleského (tento kostel stavěli víc než 50 let) platili denně staviteli 26, zedníku 18 a tesaři 20 krejcarů. Pracovalo se ode tmy do tmy, tedy asi 12 hodin denně. Přepočteme-li si uvedené ceny obilí, zjistíme toto: 100 kg pšenice stojí asi 160 korun; tehdy stálo 100 kg 4 zl. 64 kr. Té peněžní částce odpovídalo 26 zednických dnů nebo 312 hodin. Dnešní ceně 100 kg pšenice odpovídá 25—30 hodin. Z toho vidíme, jak bídně byl tehdejší dělník placen proti dnešní době a jak těžce se lidé probíjeli životem. Majitel chaloupky nebo políčka byl na tom ještě hůř. Bylo-li počasí příznivé, musel pracovat na panském — na svém pracoval v noci a v době nepohody, kdy se na panském nepracovalo. A když koncem léta dostal chudičkou úrodu domů a ručně ji vymlátil, přišli vojáci a vzali mu ji. — Tehdy — a ještě dalších 15 let století devatenáctého si u nás vojáci na severu podávali dveře.

F. Vlčková:

Pověsti našeho severu.

Hirnsenský kanál.

Podiv návštěvníka vzbudí pohled do závratné hlubiny kanálu, kterým odtéká voda z jezera Hirnsenského u Zahrádek. Voda v hlu-

bině huči, pění se a zdá se býti úplně černou. Kanál má kolmé stěny vtesané do pískovcové skály; stářím jsou omšelé, mechy a lišejníky obrostlé. Břehy jsou divoce zarostlé starými keři a stromy, což působí ku zvýšení kouzelného dojmu. Stavba jeho pochází prý z doby Karla IV., »Otce vlasti«, který dal zříditi i Dokské rybníky. I na jiných místech u nás vymlela voda a upravil člověk v pískovcových skalách mohutné kanály čili šluchty, Hirnsenská však je nejmohutnější z nich. O její bezedné hloubce vypravuje tamější lid zajímavou pověst.

V sedmileté válce přijeli chorvatští husaři k té rozsedlině skalní. Sotva si asi uvědomili její šířku a hloubku, když vyzvali kamaráda, by s koněm svým na druhou stranu přeskočil. Dvakráte se to směléhu vojínu podařilo. Soudruzi jej obdivovali a k opětným skokům nabádali. Pýchou opojen vzkřikl husar rouhavě: »Když mě ďábel dvakrát přenesl, přenese mne i po třetí!« A nedoskočil opovážlivec již druhého břehu — zřítil se i s koněm do hlubiny. Vícekráte je nikdo ani mrtvé nespatřil. Lidé si vyprávěli, že se země otevřela, aby je samo peklo pohltilo, načež se země opět nad nimi zavřela. I dolík na břehu ve skále ukazují, způsobený prý odrazem koňských kopyt.

Dle pověsti je prý ten kanál 552 stopy (182 m) dlouhý, 44 stopy (14 m) hluboký a 22 stopy (7 m) široký.

Panna Starosta.

Jdeme-li od Hirnsenského kanálu po silnici dále k jihu (1 km), spatříme po pravé straně při ohybu silnice k východu pískovcový pomník sv. Starosty, který svou zvláštností jistě zastaví na chvíli naše kroky. Na vysokém podstavci postava ženy ve středověkém šatě, připoutaná ku dřevu jako ukřižovaná. U jejích nohou klečí houslista, chystaje se své velitelce hráti. Století přešla, ale kamenní svědkové chmurné pověsti stojí a kolemjdoucím vypravují:

Starosta byla mladá, krásná, veselá dívka, která nade vše milovala tanec a hudbu. Otec její, rytíř často ukrutný, na dceřino přísné klášterní vychování úzkostlivý, spatřoval v jejím nevinném a veselém užívání života velký hřích a důvod k neustálému plísnění. Napomínání nemělo na veselou mysl dívčinu nejmenšího vlivu. Když pak zase jednou bohatě obdarovala houslistu, který jí k tancům hrával, rozčilil se rytíř tak náramně, že dal vlastní dceru okamžitě na pranýř postaviti a ke starému dubu obě ruce přibíti. Jak se o tom dozvěděl houslista, pospíšil soucitně k místu utrpení, aby své příznivkyni uklidňující hudbou poskytl útěchy v těžkých hodinách smrtelného zápasu. Vděčně naň pohleděvše, podala mu nohou ještě to poslední, co mohla, svůj zlatý střevíček. Houslista poklekl k jejím nohám a hrál jí s celou duší její oblíbenou píseň. Hrál naposled. Při těch líbezných zvucích opustila její čistá duše pozemské trápení navždy. Mrtvolu pohřbili v hrobce

rytířské. Po mnoha letech lítosti hnán toužil otec dceru svou ještě jednou uvidět. Kázal otevříti rakev. Div divoucí! Starosta ležela krásná a neporušená jako prvního dne. Hluboce dojat uvědomil si konečně ukrutný ten muž ohavnou křivdu na dceři spáchanou. Chtěje svou vinu usmířiti, postavil ku cti své dcery kamenný pomník, na němž bylo znázorněno její umučení. Soustrast lidu nad obětavou nevinností uctívala ji co světici, mučednici.

Dle jiné verse humorně zabarvené byla panna Starosta horlivou křesťankou, kterouž zasnoubil otec pohanskému knížeti. Poslední noc před sňatkem modlila se vroucně k Bohu svému, aby vousem zohavil její tvář. Prosba byla do rána vyslyšena. Pohana se zbavila, ale byla odsouzena k smrti ukřižováním, neboť otec prohlásil dceru za společnici ďábla. Sochu na kříži ukřižované sv. Starosty s plnovousem mají v Praze na Hradčanech v ambitech Lorety. Stává tam vždycky dlouho hlouček věřících i nevěřících, neb takovou zvláštnost sotva jinde mají.

Lesní žínky ze »Starého zámečku«.

Starý zámeček, kdysi majetek p. Berky z Dubé, stával v České Lípě v místech nynějšího něm. stát. gymnasia. Zbytky jeho strženy a odklizeny byly teprve r. 1880, když se — auf dem »Schlössergrunde« — nynější budova gymnasijní stavěla. (Dle Hantschel »Heimatkunde«.)

V opuštěném rytířském zámečku hospodařily lesní žínky. Jednou hnala pasačka krávy na pastvu poblíže lesa. Zašla na kraj lesa a usedla na pařez. Pojednou zaslechla podivný pláč a nářek. Pátrala, odkud přichází, a spatřila na kameně seděti prastarou matičku, která ji prosila: »Dej mi přece něco jísti, než zahynu.« Dívka rozdělila se s ní o chléb. Když matička chléb snědla, pravila: »Chci tě za tvou dobrosrdečnost bohatě odměniti,« a dala jí několik kaménků a větviček. Sotva je pasačka od ní přijala, zmizela matička jako pára. Tušíc hned, že to byla lesní žínka ze zámečku, běžela domů, aby o tom chudé, churavé matce své vyprávěla. Kaménky a větve proměnily se doma v ryzí zlato. Matka se v ten čas též jako zázrakem uzdravila. Od té doby žily obě ženy v blahobytu.

Pověstný dub u zámečku.

Uprostřed dvora stával obrovský dub. Pod ním shromáždily se lesní žínky naposled, když se rozhodly zámeček opustiti a z kraje se vystěhovati. Tam učinily následující usnesení a pronesly věštby: »Dříve nepřijdeme do této země, dokud nebude v knížecích rukou.« — »Tento zámeček nezničí ani oheň, ani bouře, ani voda.« Až potud, co dub stojí, nebude nikdy černé kamení ležet.«

Předpověď o nezničitelnosti zámečku ohněm se ku podivu splnila. V polovině 19. stol. žil v České Lípě jeden zlou pověstí

»proslulý« muž. Když slyšel pověst vyprávět, rozhodl hned pyšně: »Rád bych věděl, zdali to hnízdo vypálím, či ne.« Devětkrát za sebou dal si práci a založil v zámečku oheň, ale ani jednou to nejmenší neshořelo.

Svatební jízda.

Majitel dvorce »Bídy«, blíže čedičové kupy Holého kopce, který ještě před 40 lety holý a pustý býval, měl jedinou dceru, jež byla též jeho jedinou pýchou a radostí. Byla po okolí proslulou kráskou. Nápadníci si podávali dveře. Pyšná dívka s ješitnou rozkoší odbývala jednoho za druhým. Po čase přijel na »Bídu« nápadník, zvláštní s nádherným průvodem na ohnivém spřežení, smělý a pyšný jako ona byla. Neodolatelně táhlo ji cos k tomu zvláštnímu muži, takže nedočkavši ani svolení svého otce, prchla s ním do tmavé noci. Pozdě pohřešil otec prchající dceru. V předtuše hrůzy valícího se neštěstí na celou rodinu, zalomil rukama a zvolal: »Ó bído!« Svatební průvod hnal se jak bouře dál a dál. Tu popadl nevěstu strach a zděšení. Pojednou bylo jí jasné, že ji sama spravedlnost trestá za pýchu a ješitnou hrtu, vrhnouc ji do moci knížete pekel. V úzkosti vzývala o pomoc Pannu Marii, kterouž přes své chyby nikdy nepřestávala zbožnou modlitbou ctíti. A hle! Zdálo jí, že vidí u cesty obraz Matky boží. Pokřižovala se nábožně a — zlomena byla moc tajného únosce.

Pověst o bílé paní na zámku českolipském.

Původními majetníky kraje od Žitavy přes Lípu až k Mělníku, jak historické prameny udávají, byl mocný rod ostrve, rod Hronoviců, k nimž náleželi páni z Dubé a Lípy. Sídlem jejich v České Lípě byl zámek, který stával na ostrově mezi náhonem a řekou Ploučnicí proti Červenému domu. Po pět století vévodil městu. Po bitvě bělohorské musila česká šlechta zámek opustiti. Budova chátrala. V některých částech zámku, i v hospodářských staveních se zámkem souvisících, ubytovali se měšťané. Vyprávěli si, že o dvanácté hodině noční zjevuje se a tajemně prochází prostorami zámku bílá paní, prabába rodu. Zvykli tomu, nikdo se jí nebál, neboť nikomu neublížila a na nikoho nepromluvila. Také prý tam bydlil jistý zvonař nebo bednář s jedinou dcerou. Tato šla jednou pozdě v noci přes zámecký dvůr. Potkala bílou paní a dostala od ní hrst listí. Dívka je mimoděk jako věc bezcennou odhodila, ale ještě v noci vyprávěla otci o podivné té příhodě. Otec kroutil nad tím hlavou. Jakmile rozžehl světlo, zatřpytilo se několik lístků, které se zachytily dívčině na šatech. Při bližším pozorování shledali, že jsou z pravého zlata. Pádili na dvůr, ale po drahocenném listí nebylo nikde ani památky. Marné bylo láteření otcovo na lehkomyslnost dívčinu. Bílá paní se od té noci více nikomu neukázala a dívka do smrti litovala své nerozvážnosti.

Ralsko.

Hrad na Ralsku i na Stráži postavili čeští páni Markvartici při důležité zemské stezce Zagoštské, vedoucí z Lužice do Prahy přes Zhořelec, Žitavu, trhové město Kuří Vody (dnes Kuřivody) a Ml. Boleslav. Hornatý, hustě zalesněný kraj byl tehda divočinou, v níž dravá zvířata, jmenovitě vlci, pocestným a obchodníkům škodili. Kamenní strážcové vykonali svoje poslání a neušli zmaru. Hradu Stráže zmocnila se vojska husitská (zámek v dnešní podobě povstal v XV. stol.), Ralsko stalo se po husitských válkách smutně proslulým hnízdem loupežných rytířů. Osadníci žili ve stálém strachu o život a majetek. Obchodní karavany byly lupičům vydatnou kořistí. R. 1468 dobyl hradu Ralska a záškodníky vypudil Jaroslav ze Šternberka, správce Horní Lužice. Hrad byl pak jen krátký čas ještě obydlen, konečně opuštěn, propadl zkáze. Jen rozsáhlá zřícenina dává tušit někdejší jeho slávu. O jeho zániku vypráví však pověst jinak:

Vesničané nejbližších dvou osad, nechtějíce déle snášeti nesnesitelného jha, umluvili plán, dle něhož chtěli se zmocniti hradu lstí. Od jedné zajatkyně, jíž se náhodou podařilo šťastně z hradu uprchnouti, dověděli se, že z brány denně vyhání stádo hovězího dobytka na pastvu. Bez dozoru přes den se popásá a večer k bráně se vrací, kterou vrátný otevře, jakmile zaslechne známé zvuky zvonců. Na tomto obyčeji zbudovali smělí vesničané svoji lest. Mimoňští byli odhodláni podniknouti útok, co zatím obyvatelé dnešní Stráže p. R. stáli ozbrojeni na stráži v záloze.

V určený večer připlížili se dobře ozbrojení muži na pastvu, kdež většině dobytka zvonce odvázali a od hradu dál jej odehnavše, jen se zbylými kusy táhli za šera, po slunce západu ku bráně, zvonice všemi zvonci. Brána se otevřela jako jindy. V tom okamžiku vnikli ozbrojení vesničané do nádvoří, přemohli nic netušící hradní posádku, vyplenili a zapálili hrad.

Brzy potom obě vsi povýšeny na města. Němci dle této pověsti vykládají původ jména »Niemes« (Nimm es), ovšem bez vědeckého podkladu. Nasnadě leží výklad jména »Stráž«, neboť tam stával s t r á ž n ý hrádek při zemské stezce. Jméno Mimoň je původem svým jméno osobní, přejaté od zakladatele osady.

Bouřné kaménky.

U Manušic cestou k Sonneberku můžeme nasbírati na poli u lesa kulaté kaménky zvící duběnek. Je to odrůda limonitu (hnědele), která se nazývá ruda bobová. Obal má tvrdší, jádro je stmeleno z písku. Němci jim zde říkají Gewittersteine, nebo krátce »Pickerte«. Nevysvětlitelný jich původ zahalil lid v prostinkou pověst.

Když ještě sv. Petr po zemi chodil, zastavil se jednou u pole, na němž hospodář zaséval hrách. Byla právě neděle, kdy robotník

pracoval na svém. Apoštol ptal se sedláka, co zasévá. Rozsevač vždy na slovo skoupý, a toho dne rozmrzelý, dal mu krátkou a hrubou odpověď: »Praskavé kuličky!« Načež sv. Petr řekl: »Když praskavé kuličky zaséváš, budeš je též klidit!« Stalo se. Na tom poli se neurodil hrách. Celičké pole pokrylo se malými kamennými kuličkami dutými. Podnes možno tam takové kaménky sbírati.

ZÁKUPY — NÁMĚSTÍ. Foto B. Kinský

Boh. Pytlík:

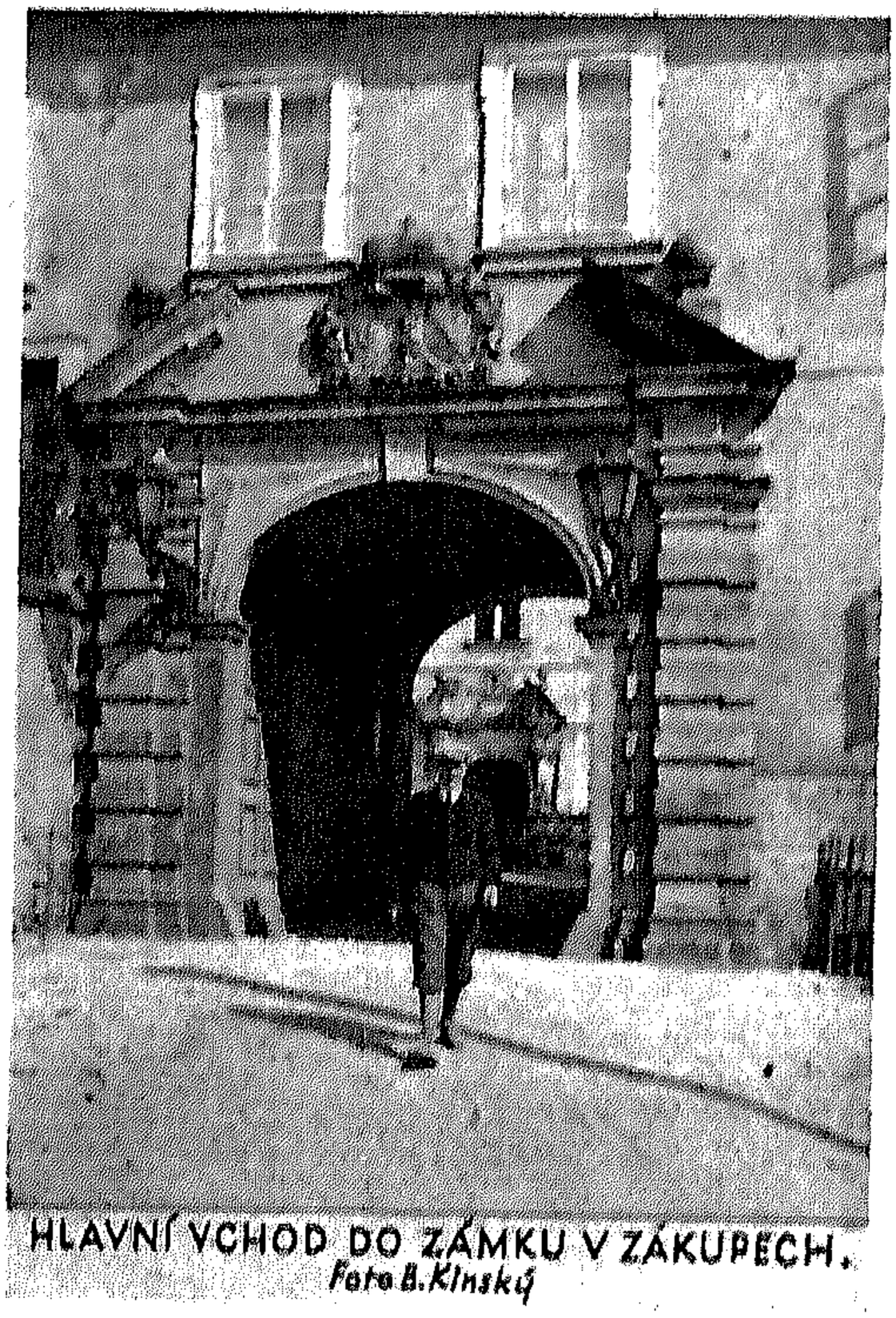
Zámek a město Zákupy, bývalé vévodství zákupské.

Popis zámku a města.

Málokteré město v sev. Čechách se může honositi tolika památkami a bohatými dějinami, jako městečko Zákupy. Leží při říčce Svitavě, která se jižně, nedaleko obce Brenné, vlévá do Ploučnice. Od severu jest chráněno hradbou vrchů a k jihu se prostírá rovinka, ohraničená Kummerským pohořím a Provodínskou skalou. Český název Zákupy, ve starších mapách Zákopy, jest tedy dostatečně odůvodněn, neboť skutečně leží za — kopci.

Pýchou městečka jest zámek, zvedající se k severu na mírné výšině. Jest celkem jednoduchý, avšak rozlehlý, slohu renesančního a barokního. Skládá se ze 3 částí. Jádro tvoří dvoupatrová hlavní budova podoby čtyřúhelníku; k jihu je předzámčí, t. j. budova s věží, kde je nyní umístěna česká škola (od r. 1922); zá-

padní část je tak zvaná sální budova, původně s úřednickými byty a hostinskými pokoji, nyní je částečně obydlena. Se sální budovou souvisí hospodářský dvůr a býv. pivovar. Zámek býval původně opevněn a dosud tomu nasvědčuje seskupení budov, tvořících prostorná, uzavřená nádvoří. Nad vchodem do předzámčí jest umístěn znak sasko-lauenburský. Od předzámčí je hlavní zámecká budova oddělena hlubokým příkopem, překlenutým uprostřed pevným kamenným mostem. V levé části příkopu je velká drátěná klec, v níž

HLAVNÍ VCHOD DO ZÁMKU V ZÁKUPECH.
Foto B. Klinský

bývali chováni ptáci. Vchod nad krásnou, v renesančním slohu zachovalou branou hlavního zámku stkví se rodový znak Berků z Dubé a Lipé — ostrev, t. j. dvě zkřížené větve se šesti seříznutými suky. Němci považují tyto větve za březové (Birke) a odtud odvozují německý původ rodu Berků. Známo jest však, že páni z Lipé, Dubé, z Ronova, Lichtenburka, Pirkštejna, Náchoda atd., byli potomky původního rodu Hronoviců, kteří byli původu ryze českého a již měli ostrev ve znaku. To dokazuje klamnost německého nazírání na původ tak slavného českého rodu. — Znak Berků přejala i některá města, která jim kdysi patřila, na př. Lipa, Úštěk, Šluknov a Cvikov. Také znak města Zákup, dva zkřížené šípy, nebude asi jiného, než zkomolený znak Berkův.

Pod znakem na zámecké bráně je dobře čitelný latinský nápis:

PACE. TOGAQ. INGENS. PATRIO. CEMINOQ. DISRTVS. BOEME. TVO. ELOQVIO. THEVTONIS. ORA. TVO. REGIBVS. ILLE. IDEM. NVNCVNI. ASTANTE. DVOBVS. MOX. GEMINIS. GRATVS. CONSILIO. ATQFIDE. HAEC. QVOQ. SDISLAVS. POST TOT. BELLIQ. TOGAEQ. ATQ. ANIMI. INGENTIS. DAT. MONVMENTA. BONVS. ARCEM. HANC. BERCIADVM. GENERI. PATRIAEQ. SIBIQ. EX. UNO. COELI. SIDERA. ADVSQ. TVLIT.

PORTÁL ZÁMKU V ZÁKUPECH. Foto B. Kinský

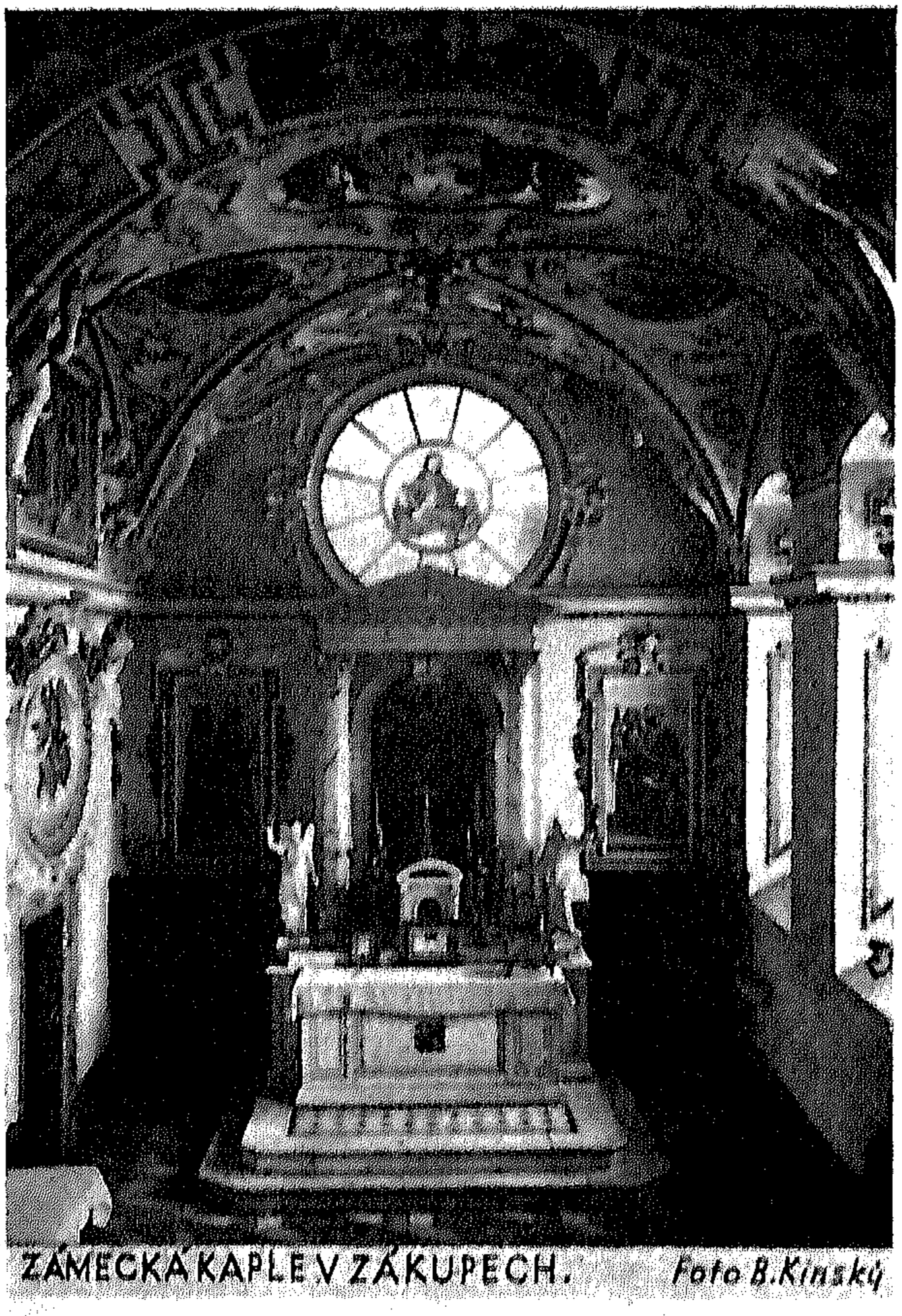
Tento málo srozumitelný nápis upravil prof. Král asi v tomto smyslu:

Bonus Sdislaus, pace togaque ingens disertus patrio geminoque, eloquio, tuo, Boëme, et tuo, Theutonis ora, ille idem gratus consilio atque fide regibus, nunc uni, astante duobus, mox geminis, post tot bellique togaeque atque ingentis animi monumenta dat haec monumenta, hanc arcem Berciadum generi patriaeque sibique ex uno coeli sidera adusque tutit.

(Volný překlad: Urozený Zdislav, v míru a klidu mocný, v domácí i družné (t. j. německé) řeči zběhlý, v tvojí, Čechu, i v tvojí, německý kraji, také radou a věrností králům milý, teď s jedním, brzy zase s oběma sdruženými spojený, po tak mnohých důkazech nezměrného ducha, ve válce i v míru, daruje tuto památku, tento

zámek, rodu Berků a vlasti, i sobě, který jej povznesl až k hvězdám nebeským.)

Zámek je z doby Zdislava Berky z Dubé a byl přestavěn za vévody Julia Františka Sasko-lauenburského stavitelem Jeremiášem Süssnerem. Uzavírá čtyřstranný dvůr s loubím na všech stranách. Vlevo vede několik schodů k zámecké kapli, která při prohlídce bývá první na řadě. Nad vchodem je zlacený nápis: Haec est domus dei (toto jest chrám páně). — Kaple byla r. 1850—51

ZÁMECKÁ KAPLE V ZÁKUPECH. Foto B. Kinský

skvostně upravena a umělecky vyzdobena cís. Ferdinandem s ohledem na její starobylý ráz. Vchod k ní vede po mramorových schodech předsíní, kde je starobylá dřevo-malba z 16. století, představující ukřižování Kristovo (dílo žáka z Hohlbeinovy školy, ocenění na 80 tis. Kč). Dvojité okno je zdobeno uměleckou malbou na skle od Jana Quasta z Prahy, znázorňující sv. Václava a sv. Ludmilu; jest to jedna z prvých prací toho druhu v Čechách vůbec. Malba jednoho okna prý stála 9000 zl. Předsíň jest od vlastní kaple oddělena oratoriem, v jehož horní části je bývalá modlitebna cís. Ferdinanda a spodní část je uzavřena mříží. Odtud je nejlepší

přehled kaple, která působí mocným a jednotným dojmem a svědčí o vkusu a nádheře. Hlavní oltář je prací italského mistra Petra Bonaniho z čistého kararského mramoru. Je zdoben krásným obrazem Viléma Kandlera »Smrt sv. Františka z Assisi«. Nad oltářem je kruhové okno s malbou na skle, představující Spasitele, obklopeného paprsky a žehnajícího zjizvenýma rukama. — Obraz dle Kandlerova návrhu provedl rovněž Quast. Jediný postranní oltář v kapli jest dílo z českého mramoru od pražského sochaře Svobody. Jeho výklenek zdobí socha P. Marie, jejíž šat i závoj prý byly zhotoveny ze svatebního roucha cis. Marie Terezie. Na pro-

J. NAVRÁTIL. VÝZDOBA STROPU V ZÁMKU V ZÁKUPECH *Foto Kinský*

tější straně lze spatřiti jednu z nejzdařilejších fresek Kandlerových »Kázání k rybám sv. Antonína Paduánského na břehu u Rimini«. Od tohoto malíře jest na stropě i na stěnách kaple ještě dvacet fresek, malovaných částečně mezi staré renesanční ozdoby a většinou vroubené uměleckými štukaturskými medailony (obrubami) Václava Levého, žáka Schwanthalerova. Strop je zachován v renesančním slohu ze 17. století a obsahuje andělské postavy s mučícími nástroji Kristovými. — Podlaha svatyně je zhotovena mosaikově ve třech barvách z domácího mramoru. Vlevo od hlavního oltáře jest sakristie. Za oltářem jsou skryty varhany, které jsou zajímavy tím, že měchy jsou tahány rukama.

V blízkosti kaple vedou schody do druhého poschodí k historickým komnatám, kde jsou mnohé cenné obrazy známých i neznámých mistrů, bohaté fresky a stropní malby slavného českého malíře Navrátila, které činí zámek po umělecké stránce proslulým a vyhledávaným.

Stručný popis komnat je podán v tom pořadí, jak je lze spatřiti při prohlídce:

1. Nejstarobylejší ráz má zachovalá jídelna z doby Lauenburků (17. stol.), kteří tu udělovali svým manům léna. Je zdobena původními nástěnnými freskami, představujícími výjevy z hostin. Na průčelní stěně je babylonská hostina s výstrahou MANE THECEL PHARE. Zajímavý je tu lustr z modrého miš. porculánu. Z přízemí sem vede ruční zdvižˇ, které používal churavý cís. Ferdinand; dnes je však neupotřebitelná.

2. Pokoj dvorních kavalírů ve službě je zdoben krajinkou od L. Brunnera a genrem od Barvitia. Je zde umístěn dobrý orchestrion.

3. Herna, čili billardový pokoj, obsahuje umělecky provedené

DETAIL VÝZDOBY ZÁMECKÉ KAPLE V ZÁKUPECH *Foto Klinský*

zařízení billardu a zajímavý stereoskop (kukátko) se 6 akvarely od Alta. Vynikají zde tři velké obrazy »Siegfrid a Kriemhilda«, »Loučení Hektorovo« a »Herakles na rozcestí« od neznámého mistra, jemuž dle značky na zadní straně plátna jsou přisuzovány i další dva obrazy v saloně cís. Ferdinanda. Dále jsou tu ještě dvě alpské krajiny od Neetmayera.

4. Lovecký pokoj, vyzdobený parohy, zbraněmi a tesáky, jest uchován ve stavu, jak byl za návštěvy korunního prince Rudolfa. Je zde kniha pro návštěvníky.

5. Salon cís. Ferdinanda jest jihových. rohová komnata s pohledem na město a Kamenický vrch. Zdobí jej umělecké křídlo a dva veliké obrazy »Kněžka Kassandra« a »Aeneas opouští Troju«, dále Altův obraz »Titova brána v Římě«. Stropní malba jest od Navrátila. Krásný lustr je vyřezán ze dřeva; podobných je v zámku ještě několik.

6. Cís. ložnice je zachována celkem v původním stavu. Je zde obraz od J. G. Stefferna »Jezero v horách«. Strop od Navrátila.

7. V oblékárně je Meixnerův obraz »Car Boris činí pokání«, dále 3 krajinky a vyšívaný obraz z vlasů. Strop Navrátilův.

8. V psacím salonku cís. Marie Anny jsou 2 malby na porculánu od Jakuba Schulfrieda (pohled na Prahu a na Vídeň), pak Borsatův obraz »Benátky pod sněhem« a hedvábím vyšívaný obraz Sv. rodiny.

9. Šatna.

10. Čekárna pro dvorní dámy s obrazem »Královské jezero v Bavorsku« od A. Kratochvíla. Strop od Navrátila.

11. V malém salonku cís. Marie Anny je nádherná krajina od Havránka (oceněná na 40 tisíc Kč), obraz pastýře od Vacka, Haushoferovo »Král. jezero v Bav.« a 2 krajinky od Kreutzera a Bieglera. Strop Navrátilův.

DETAIL VÝZDOBY ZÁMECKÉ KAPLE V ZÁKUPECH *Foto Kinský*

12. V pokoji pro komornou jsou skleněné hodiny; jen péro mají ocelové. Strop Navrátilův.

13. Veliký salon pyšní se nádhernou Navrátilovou freskou na stropě »Alexander Veliký zajímá ženy Dariovy« a obrovskými Kandlerovými obrazy »Vzpoura proti papeži Řehořovi IX.« a »Upálení posledního templáře (Jakuba Molaye) v Paříži«. Každý je oceněn na půl milionu Kč. Stěnu od kamen vyšívala prý arciv. Štěpánka, choť korunního prince Rudolfa.

14. V komnatě dvorních dam jsou dvě nádherná zátiší (hrozny vína) od Triačka a jedno od Brunnera (květiny).

15. V I. ložnici pro dvorní dámu jest zajímavá plastika ploškovického zámku z chleba a obraz zátiší s papouškem od Brunnera.

16. V saloně dvorních dam jest genre od Eberleho, Morgensternovo »Jezero v Bav.« a Fischbeinův »Terst«.

17. V kuřáckém saloně jsou dva akvarely.

18. II. ložnice dvorní dámy.

Prohlídka zámku končí v pokoji, kde je seskupeno 22 porcelánových bust Habsburků a Napoleonova syna »vévody zákupského«. Jsou zde také podobizny: velkovévodkyně Anny Marie Františky Toskánské, cis. Frant. Josefa I., Alžběty, cis. Františka I., jeho druhé a čtvrté manželky, Karla IV., Leopolda II., jeho manželky a j. Dále je tu několik rodinných podobizen habsburských, snímků z cís. manevrů r. 1899 a několik různých obrazů z dějin habsburských.

Vděčná prohlídka zámku je provázena zajímavým výkladem stařičkého kličníka, který svoji službu zastává zde již téměř 50 roků a je očitým svědkem mnoha událostí zde se odehravších.

O zařízení starého zámku není mnoho známo. Ve starém zápise z r. 1608, kdy byla sepsána poslední vůle Václava Berky z Dubé, je zmínka, že nahoře byla ženská komnata, za ní sklepení a vpředu klenutý mázhaus, kde byla také kancelář. Za ním, proti ženské komnatě, bývala panská komnata. Uváděny jsou ještě jiné místnosti, na př. starý ženský pokoj, sýrárna, präceptorský pokoj atd.

K předzámčí a sální budově přiléhá zámecký park, kdysi krásný, se zbytky uměleckých vodních děl z doby vévody Julia Františka Sasko-lauenburského. Jsou to zvláštní dvojité balustrády s podivnými figurami a výklenky a umělými vodotrysky. — Bohužel zub času tyto kdysi tak obdivované výtvory nelítostně rozhlodal, třebaže k jejich záchraně bylo činěno vše možné.

Též samo město Zákupy poskytuje mnoho zajímavostí. Na náměstí stojí v upomínku na mor krásná, vysoká socha Trojice boží, postavená r. 1708 velkovévodkyní Annou Marií Františkou z Toskány a r. 1860 obnovená cís. Ferdinandem. Proti ní na západ jest klášterní budova řeholních sester sv. Karla Boromejského, založená r. 1865 cís. Ferdinandem, se soukr. dvoutřídní obecnou školou dívčí s něm. jaz. vyuč. a ústavem pro vzdělání dívek, spojeným s pensionátem. Sem bývají posílány nejvíce dívky z českých krajů, aby se tu učily žen. ručním pracím, hudbě a hlavně němčině. Klášter má krásnou domácí kapli.

Další zajímavá budova na náměstí je radnice, postavená zákupskými občany r. 1866. Původně to byla dřevěná stavba z roku 1519. Na město byly Zákupy povýšeny r. 1586, kdy Jindřich Berka z Dubé vymohl Zákupským od cís. Rudolfa za městský znak: dvě věže se dvěma zkříženými a zpeřenými šípy. Město vykonávalo také hrdelní soudní právo až do r. 1743. Popraviště bývalo nedaleko silnice k Mimoni a dosud se místo ono nazývá Šibeniční kopec. Purkmistři byli jmenováni od r. 1570 a do přítomné doby se jich vystřídalo 37. V zasedací síni radniční jest zajímavý obraz neznámého původu a stáří, představující ukřižování Kristovo.

Městský chrám sv. Fabiána a Šebestiána, jehož původ spadá snad již do 14. století, byl započat r. 1550 Zdislavem Berkou v gotickém slohu a 1562 Zbyňkem Berkou dokončen. Pozdější majitelé Zákup, na př. Kolovratové, jmenovitě však velkovévodkyně Anna Marie Františka, podnikli na něm mnohé přestavby a přístavby, takže později nabyl rázu více renesančního. — R. 1863 dal cís.

Ferdinand kostel úplně přestavěti v novodobé gotice. Hlavní oltář je zdoben obrazem sv. Fabiána a Šebestiána od litoměřického malíře Grusse a krásnými sochami sv. Jana Křtitele a sv. Josefa od Ed. Veselého (rodáka ze Sloupu u Čes. Lipy). Postranní dva oltáře mají malby od praž. malíře Hellicha a zvláště pozoruhodný je obraz na pravém oltáři »Neposkvrněné Početí P. Marie«. Zde jsou také chovány ostatky sv. Felixe, dar velkovévodkyně toskánské. Ostatní práce řezbářské a dřevosochařské v kostele jsou dílem praž. řezbáře Heidelberga. Po obou stranách hlavního oltáře jsou čtyři dobře zachovalé mramorové náhrobky s latinskými

NÁHROBNÍ KÁMEN V ZÁKUPECH. Foto B. Kinský

nápisy. První, s postavou ozbrojeného rytíře, patří Zbyňkovi Berkovi z Dubé a Lipé, na protějším jest postava bohatě zdobené ženy, znázorňující jeho druhou choť Veroniku, rozenou Popelovou z Lobkovic (zemřela 30. prosince 1572); další dva vnitřní náhrobky připomínají na Zbyňkovy syny Zdeňka, Alberta a Zdislava. V chrámové lodi je pomník paní Aliny Chvalkovské z Dubé a Lipé s její podobiznou a s českým nápisem:

Letha .... (nečit). ten patek po božim wstoupeni umrzela gest urozena pani Alina Chwalkovska z Dubu a z Lipe .... tuto gest pochowana woczekava budouciho wzkřisseni w Kristu panie.

Na východ od zámku na druhém břehu Svitavy leží kapucínský klášter sv. Františka z Assissi se 6 sochami svatých u vchodu. —

Vede k němu lipová alej. Klášter byl založen r. 1681 vévodou Juliem Františkem ze Saska-Lauenburku a 17. září 1684 od pražského arcibiskupa Jana Bedřicha hraběte z Valdštýna vysvěcen. Jeho oltáře, vybudované ve slohu barokovém, jsou výmluvnými svědky tehdejší doby. V klášterní jídelně jest podnes zakladatelova podobizna. Za klášterem vede cesta na Kamenický vrch, odkud je krásná vyhlídka. Na úpatí stojí kaple sv. Josefa, zřízená r. 1698 velkovévodkyní Annou Marií Františkou a císařovnou Marií Annou obnovená. Má pěkný oltářní obraz z boloňské školy, který představuje odpočinek Svaté rodiny na útěku do Egypta. Z městského kostela byla sem také přenesena deska s vyobrazením Zbyňka Berky, jeho choti a dětí. Každoročně je slouženo v kapli několik mší a ve svátek sv. Jana Nep. je sem z městského kostela vypravováno procesí. Nedaleko kaple jest ještě Kalvárie, Sv. hrob a hora Olivetská.

V krásné, lesnaté poloze severovýchodně od města v osadě Nových Zákupech jest umístěna stát. vyšší lesnická škola s něm. jaz. vyuč., která sem byla přeložena r. 1899 z Bělé pod Bezd. Původně zde byl cís. cukrovar, k němuž vedla z nádraží vlečná trať, nyní upravená v pohodlnou cestu, po níž lze se dostati k lesnické škole za 25 min. Ústav chová bohaté přírodovědné sbírky a těší se velmi dobré pověsti.

Dějiny.

Původ městečka, které jest velmi staré, je bezesporně český. Není však nezajímavé tvrzení Němců, že Zákupy jsou na každý pád původu německého, třebaže prý ve starých listinách, kronikách a na mapách byly vždy až do novověku označovány pouze jako Zákup, Zakopy n. Zákupy. Německý název »Richinstat« prý se po prvé vyskytl r. 1378. Historické zprávy o Zákupech se objevují teprve na začátku 14. století. Na místě nynějšího zámku byla původně při městečku citadella. R. 1306 náležely obojí rytířům ze Smojna, kteří pode jménem Pancířové ze Smojna se netěšili valné pověsti. První z nich byl jednooký rytíř Friduš ze Smojna, který zastával za Jana Lucemburského čelné místo mezi českými rytíři. Kolem r. 1363 stává se pánem na Zákupech Vaněk z Vartenberka, kterému patřil též Děvín, Stráž a Tolštýn. Byl nejvyšším číšníkem (truksasem) a zemřel asi r. 1365. Po něm společně vládli majetkem jeho synové Jan a Vaněk do r. 1377, kdy Vaněk se stal sám majitelem Zákup a Tolštýna. Jeho dědicem byl syn Vaněk Bílý z Vartenberka, který se ujal sirotků po svém strýci Janovi a učinil je spolumajiteli. Po jeho smrti stal se jejich poručníkem Beneš z Veselí (zemř. 1385) a po něm Petr na Kosti z Vartenberka, nejvyšší purkrabí český. Kolem r. 1389 ujali se sirotci sami panství. Vaněk jmenuje se 1391 pánem v Zákupech, není však jisto, zda to bylo jeho dědictví, neboť jeho bratr Vilém vystupuje 1396—1432 také jako pán ze Zákup. Od roku 1427 jest majitelem Zákup jeho syn Vilém ml., který je r. 1450 posledně uváděn ve spojení se svým bratrem Benešem, a tento pak jest jediným majitelem Zákup. Jeho nástupci však nebyli schopni, aby Zákup

uhájili, schudli a po 16. stol. žili na malých statcích. Jmenovali se Zákupští z Vartenberka a přežili snad všechny větve svého kdysi tak mocného rodu.

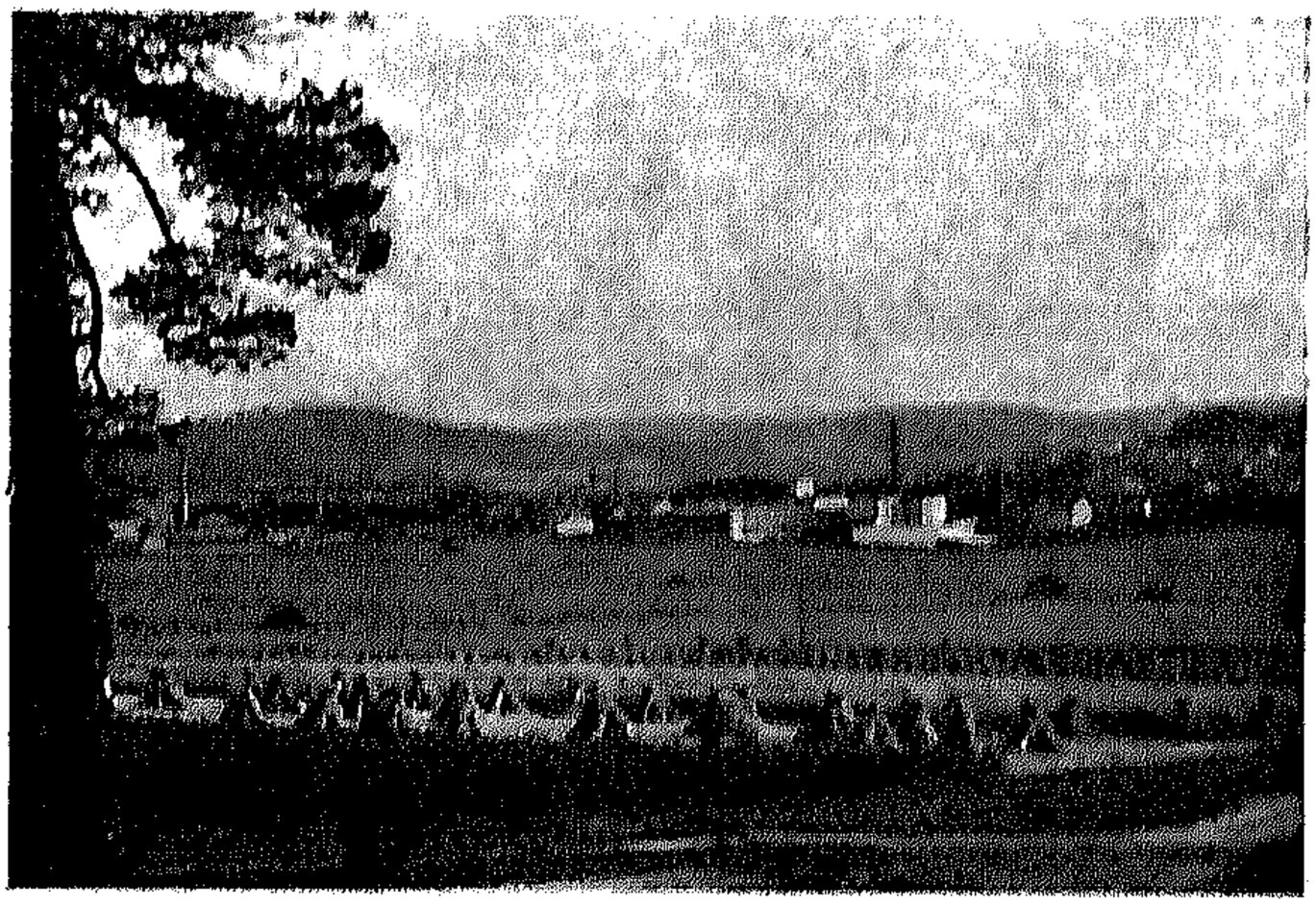
Zákupy se objevuji od začátku 16. století v majetku Berků z Dubé a Lipé. Byly koupeny bratry Jaroslavem, Jiřím, Janem a Petrem, syny Jindřicha Berky z Dubé a Lipé. S počátku drželi svůj majetek společně, ačkoliv snad každý z nich spravoval jednotlivý statek, jako na př. Petr r. 1493 Zákupy. Roku 1502 rozdělili se o statky žijící ještě bratři Jiří a Petr, dále Adam a Zdislav, synové Jaroslavovi, a Václav, syn Janův. Václavovi připadla čtvrtina zámku a města Lipy u Vídeňské brány a Vídeňské předměstí, zámek a městečko Zákupy, Götzdorf, Brenná, Bohatice, Šidlov, Častolovice, Popelov, Kamenice, zámek Mühlstein, Kunratice, městečko Cvikov, Malý Grün, Röhrsdorf, Horní a Dolní Police a j. Ale již r. 1505 prodal Václav svoje dědictví strýci Petrovi, který zas Zákupy bez Lipy, Mühlsteinu a Kunratic odstoupil 13. prosince 1518 doživotně svému synovci Zdislavovi za 2.000 kop grošů. Tento získal 20. listopadu 1532 také zbytek podílu od Petrových synů Zikmunda a Aegida, kteří se tím vzdali práva na Zákupy.

Zdislav pak svůj majetek všemožně hleděl zceliti a rozmnožiti. Koupil od svých strýců Jindřicha, Hynka a Kryštofa, synů Jiřího Berky (zemřel as 1514) 29. dubna 1528 panství Jablonné a pravděpodobně téhož roku také za 200 kop Dobranov. Jeho ves Popelov byla velmi vzdálena od Zákup, proto vyměnil ji s Václavem z Vartenberka za blízký Kapří rybník. Aby se zbavil i dalšího vzdáleného majetku, prodal svou čtvrtinu města a předměstí Lípy Kateřině z Hungergostu, vdově po Václavovi z Vartenberka. Svoji čtvrtinu lipského zámku postoupil již dříve strýci Zikmundovi. K výtěžkům severočeských panství Zdislavových patřilo také vybírání cla, které jako majitel panství směl vybírati ze všech kupeckých vozů, které Cvikovem nebo Jablonným projížděly. Horlivě se snažil zvýšiti tyto příjmy a král Ferdinand I. udělil mu r. 1543 právo vybírati z každého koně o jeden bílý tronik více. Patřila mu také část důchodů z dolů na Michal. Horách.

Byl vždy věrným královým přívržencem, proto získal jeho zvláštní přízeň a dosáhl vynikajícího postavení. Již r. 1523 stal se za krále Ludvíka Jag. nejvyšším zemským sudím a byl jím až do r. 1533. Po smrti Ludvíkově (bitva u Moháče 1526) horlivě se zastával práv Ferdinanda I. Byl mezi 24 voliči, kteří ho prohlásili ve svatováclavské kapli v dómě sv. Víta českým králem, a byl také první, který zvoleného o tom zpravil. Za náklady s tím spojené odškodnil ho Ferdinand mnohonásobně; daroval mu 2. února 1528 z nedoplatků turecké daně, povolené králi Ludvíkovi, 300 kop míšen. grošů a brzy na to 23. září téhož roku dalších 720 kop. Také získal značné statky v Horní Lužici, kde ho císař ustanovil r. 1527 zemským správcem. Nebylo mu však možno věnovati se zcela povinnostem úřadu zemského správce, neboť jeho postavení v Čechách vyžadovalo veškerou jeho činnost, a proto správu nad Lužicí svěřil svému hejtmanovi v Budišíně. R. 1533 stal se nejvyšším

hofmistrem a tento úřad zastával až do své smrti; také byl hofmistrem královských princů. Úřadu zemského správce v Horní Lužici se vzdal r. 1549. Krátce před tím se stal zástavním držitelem panství Ojvínu, které mu r. 1547 bylo dáno v zástavu na 3 roky za 13.000 tolarů, avšak r. 1551 zase bylo vyplaceno. Zdislav byl také zástavním držitelem panství Mělníku, které mu přenechal král Ferdinand 9. května 1524 za 4.500 kop. Tato zástavní částka vzrostla do r. 1551 na 8.700 kop. Rovněž nabyl zástavní zboží Mlčechvosty a vesnice Mastířovice, Střednice, Vysokou a Malý Újezd doživotně od města Mělníka (1547). Koupi připadl mu ještě r. 1550 zástavní majetek Bohuslava Felixe z Lobkovic na Mělnicku ve Vtelně, Zamašich, Chorušicích a Chorouscích. (Dokončení.)

Šluknov.

Po kratičké jízdě vlakem z Rumburku otevře se nám po opuštění lesa překrásný pohled na šluknovskou kotlinu. Sytá zeleň luk, stříbrnými hladinami rybníků zkrášlená, obklopuje se všech stran město Šluknov, tulící se ke Kalvarii a vévodící celé kotlině, četnými vrchy vroubené.

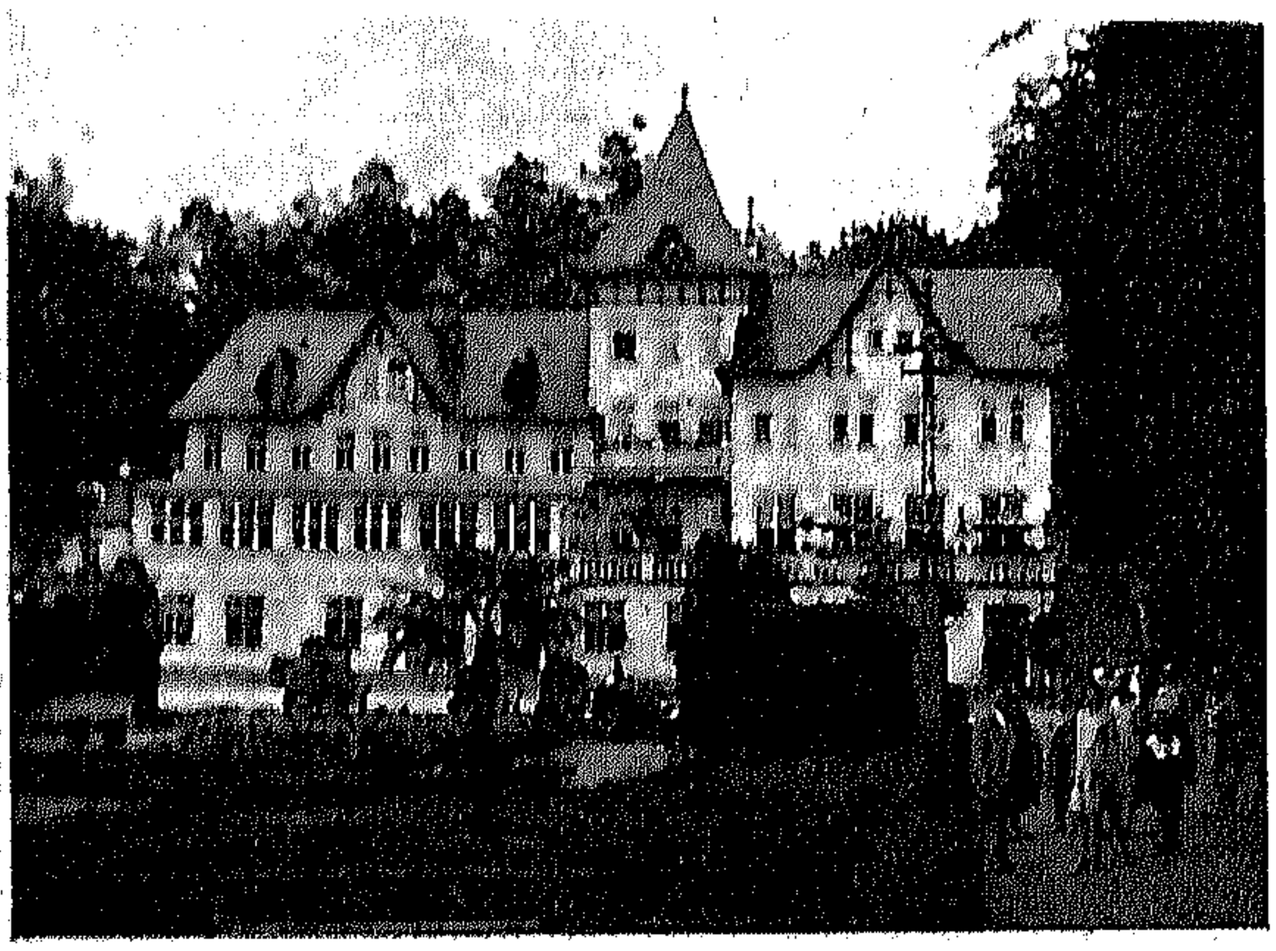
Na první pohled se zdá diváku, že toto město jest tichým, od světa odděleným zákoutím, předurčeným svým klidem jen k oddechu a osvěžení, ale k nebi trčící četné komíny brzy jej přesvědčí, že v městských zdech vládne čilý průmyslový ruch. Veliké vesnice se všech stran k Šluknovu se přimykající přičiňují se o průmyslový ráz kraje a řadí jej k nejhustěji zalidněným krajům naší vlasti.

Hned po opuštění nádraží přijme nás čistá a jako ostatní pěkně dlážděná ulice a přesvědčí nás brzy o tom, že se nacházíme v čistém a spořádaném městě. Krásné a bohatě zařízené vily místních továrníků vystřídají brzy nízké domečky, tu a tam ještě dřevěné, obydlí to dělníků místních továren. Procházíme-li spletí úzkých uliček šluknovského předměstí, zastaví nás co chvíli pravidelné nárazy domácího stavu. Malým oknem můžeme shlédnouti tohoto

tovaryše dob minulých a za nim bledého, vytrvalého tkalce, který dává dosud přednost vlastnímu výdělku před továrním zaměstnáním a bezděky tak demonstruje ve prospěch zašlých dob.

Uprostřed náměstí zaujme nás pěkná budova okresní, dříve šluknovské, tak smutně proslulé spořitelny. Socha sv. Trojice jest od Kleina. Příjemně na nás zapůsobí kostel sv. Václava. Kdo chce však poznati ráz města a jeho zvláštnosti, ten musí jíti na okraj ponorný četnými továrnami. Převládá zde průmysl textilní. Největší továrnou jest továrna na samet. Nachází se zde i jedna ze dvou továren v našem státě, továrna na gumové zboží, potrubí a hadice. Charakteristické jsou pro zdejší kraj i brusírny kamene, dovážející větší díl kamene z ciziny, nejvíce ve Švédska.

Své výrobky rozesílají tak jako textilní továrny daleko do

Karlovo údolí.

světa. Nebyl by však obraz úplný, kdybychom se nezmínili o výrobě umělých květin a průmyslu dřevařském. Výroba umělých květin děje se po domácku ručním spojováním po továrnicku vyrobených částí.

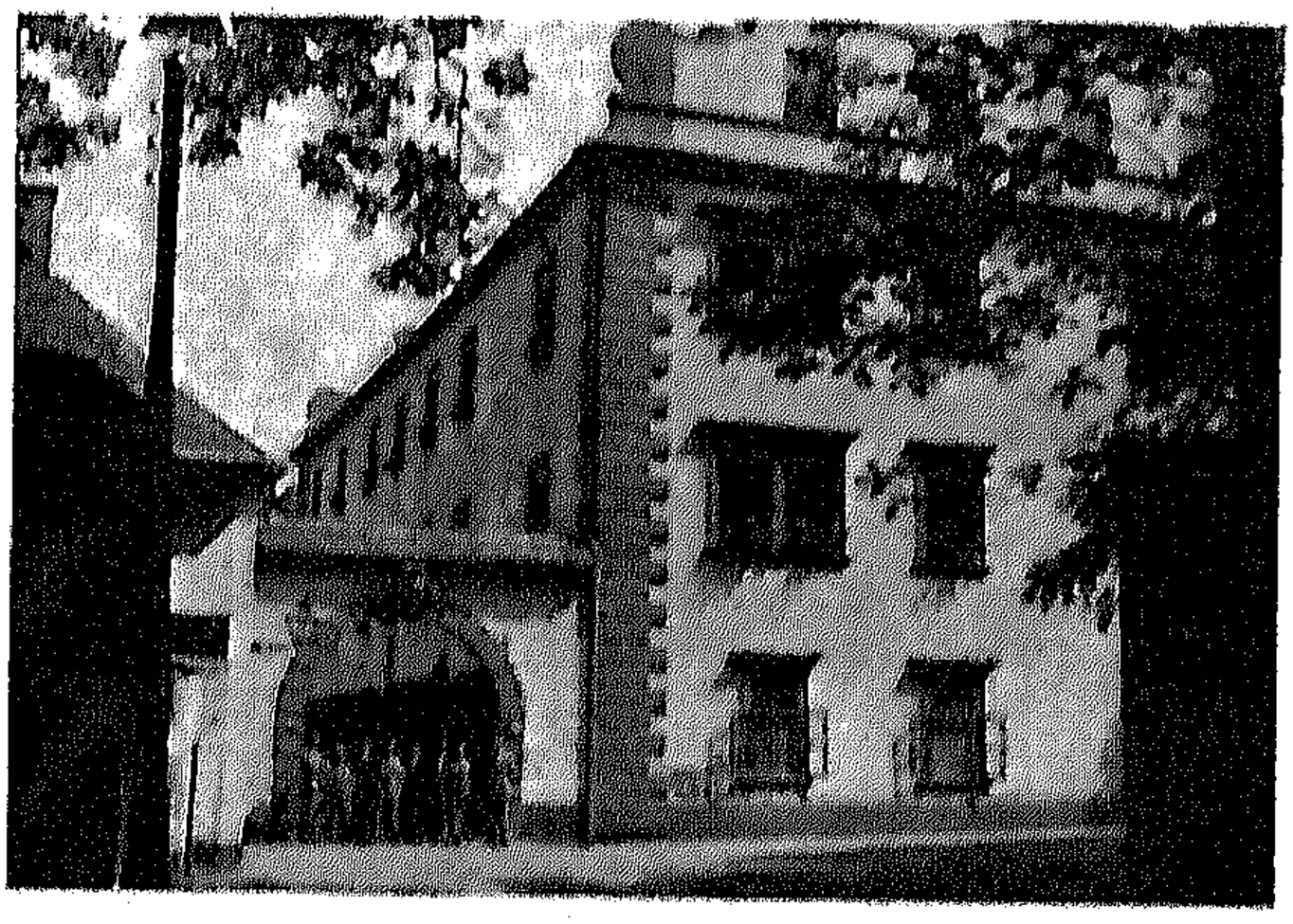
Krásnou ozdobou města jest zámek ze 17. století se zachovalými odznaky z doby Mansfeldů a Dietrichštejnů. U něj se nachází krásný sad obecenstvu nepřístupný.

Šluknov je sídlem okresních úřadů, něm. škol národních, zimní hospodářské a dvousemestrové hospodyňské školy. Je tam také česká obecná a mateřská škola.

Turistům z vnitra Čech přišlým se Šluknov líbí. Zdravý a silný vzduch nutí každého nově přibylého obyvatele k vydatnému spánku i k častějšímu jídlu. Doporučuje se zde pobyt plicně nemocným. Množství vycházek se naskytající uspokojí každého milovníka přírody. Široko daleko u nás i u sousedů v Sasku je znám Šluknov svým letoviskem »Karlovo Údolí«. Se šluknovského náměstí dojdeme tam za dvacet minut. Návštěvníka překvapí krásný stejno-

jmenný hotel v zeleni lesa zasazený. Každému hostu poskytne množství zábav i příjemný pobyt. Kolem hotelu rozkládá se krásný přírodní park plný potůčků, rybniček a milých zátiší. Jest zde i krásné divadlo v přírodě. Hraje se v něm po celou sezonu každou středu a neděli odpoledne. I děti naleznou pro sebe na četných zábavních zařízeních hojnost zábavy. Vzornou správou i obsluhou získává Karlovo Údolí stále na své dobré pověsti.

Delší polodenní vycházky možno podnikat ze Šluknova do celého okolí. Pirschen a Jüttelsberg poskytují krásný rozhled po okolí. Osvěžiti se možno v tamních restauracích. Příjemná vycházka jest na Špičák. Odtud je pěkný pohled po nejsevernější části šluknovského výběžku, do Saska a nejsevernější výběžky lužických hor.

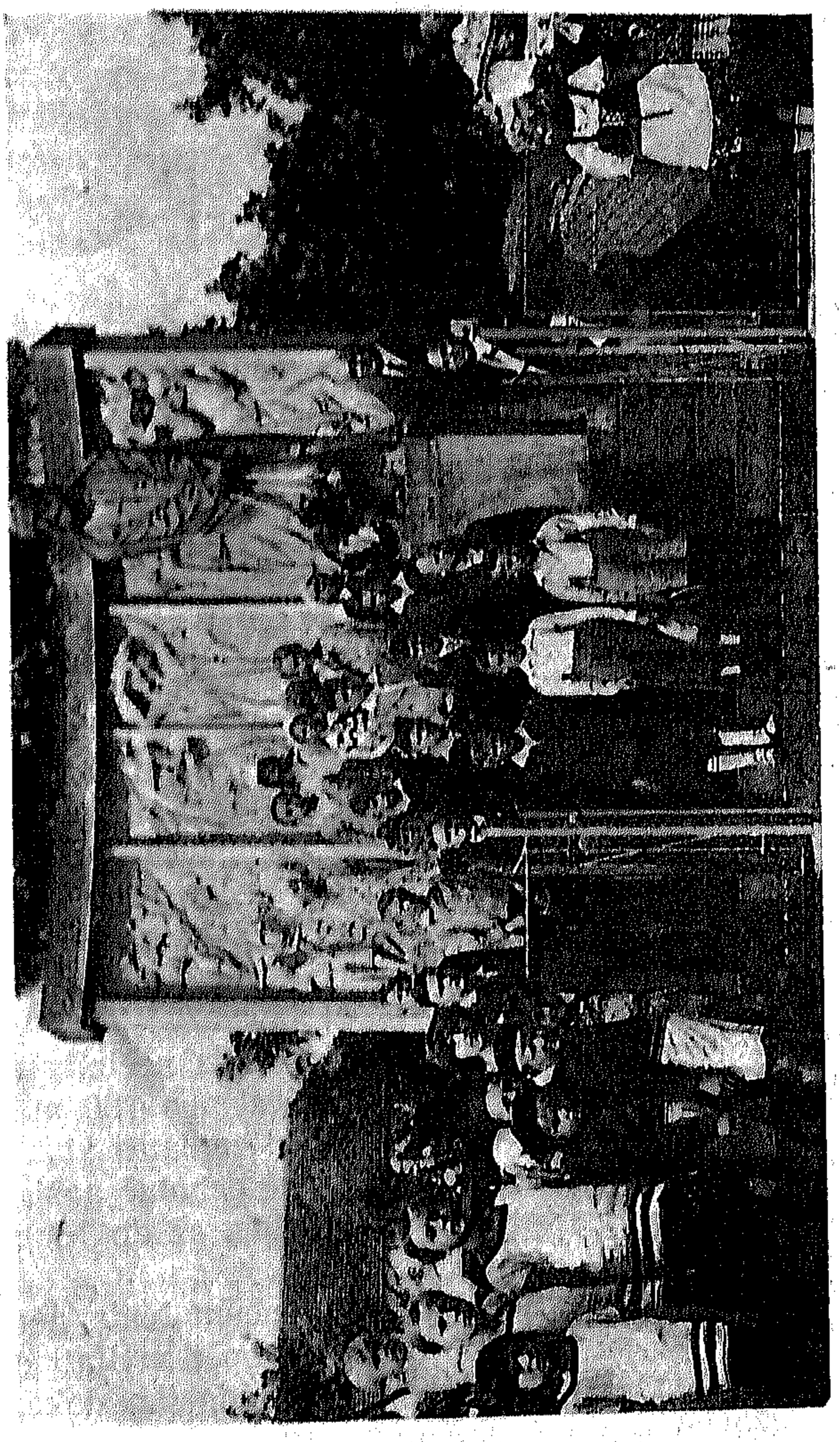
Šluknovský zámek.

K státním hranicím dojdeme příjemnou a pohodlnou cestou obcí Rožanami vedoucí. Kromě vycházek po okolí můžeme si učiniti Šluknov východiskem výletů do Českosaského Švýcarska. Ze Šluknova možno podnikati výlety i hromadný zájezd do Lužice. Blízké nejjižnější vesnice lužické musí navštíviti ten, kdo se chce seznámiti s naším nejbližším bratrským a hrdinným národem Lužických Srbů. V těchto vesnicích zachoval si lužický lid nejvěrněji svůj ráz.

Čechů jest ve Šluknově 220, s nejbližším okolím něco přes 300. Jsou to většinou dělníci, drobní živnostníci a státní zaměstnanci. Scházejí se u příležitosti divadel, přednášek, slavností a ve své velmi krásné a obsažené knihovně. Veřejný jejich život soustřeďuje se v Sokole a odboru Národní Jednoty Severočeské. Stavební družstvo Národního domu chce položiti základ jejich hmotné neodvislosti. Ve své menšině si čile a svorně počínají a práci jejich se daří.

Na shledanou ve Šluknově!

Kolonie lužicko-srbských dětí r. 1931 ve Smetanových Jablkynicích na Mladoboleslavsku.

Lužické děti při svém příchodu dne 26. července 1931 do Jablkynic kladou kytici na pomník Bedřicha Smetany, jehož dílo a život jim byl vykládán. Pomník je dílem sochaře Myslbeka, z mnohých jeho děl nejznámější. Smetana žil zde v mysliveně bydlel a tvořil od r. 1875 až do své smrti r. 1884 a složil tu 15 děl hudebních, z nichž většina patří k jeho největším výtvorům.

Zdařilým průběhem Maštálkovy kolonie lužicko-srbských dětí v Bělé pod Bezdězem a lužickým kursem menšinového učitelstva r. 1930 v České Lípě položeny byly základy nápomoci severních Čech bratrské Lužici v jejím zápase za národní školu s vyučovacím jazykem srbským a za kulturní samostatnost vůbec.

200.000 svých slovanských bratří Lužičanů nikdy neopustíme v jejich tisíciletém zápase za národní bytí, a právě nyní musí si

býti toho vědomi a posilováni, aby na mysli neklesali, kdy hakenkreuzlerští Hitlerovci s bezpříkladným násilím pokoušejí se zničiti lužické sokolstvo a ostatní kulturní spolky. Řádění, které je nedůstojným odvěké a veliké kultury německého národa. Na štěstí velká většina Německa odmítá rozvratné šílenství hitlerovské, které by německou říši přivedlo do záhuby. Po staletí patřívala Lužice k českému státu, avšak přes to budeme my usilovati jen o kulturní samostatnost lužicko-srbského národa. Chceme žíti s Německou říší v trvalém a stále lepším přátelství, ačkoliv Hitlerovci dopustili se v poslední době pravého opaku a organisovali povstání v německých menšinách čsl. státu, jehož cílem mělo býti připojení jich k Německé říši.

Dnes vzrůstá i mezinárodní zájem velkých kulturních států o lužicko-srbské národní bytí, takže není daleká doba, kdy Německo musí dáti Srbům národní školu s vyučovacím jazykem srbským a všechna práva volného národního vývinu, nechce-li se vyloučiti samo z předních řad ostatních kulturních států. Doby zotročovací a vyhlazovací politiky zmizely již nenávratně, protože byl smeten kaiserismus. Lidstvo spěje ku bratrství.

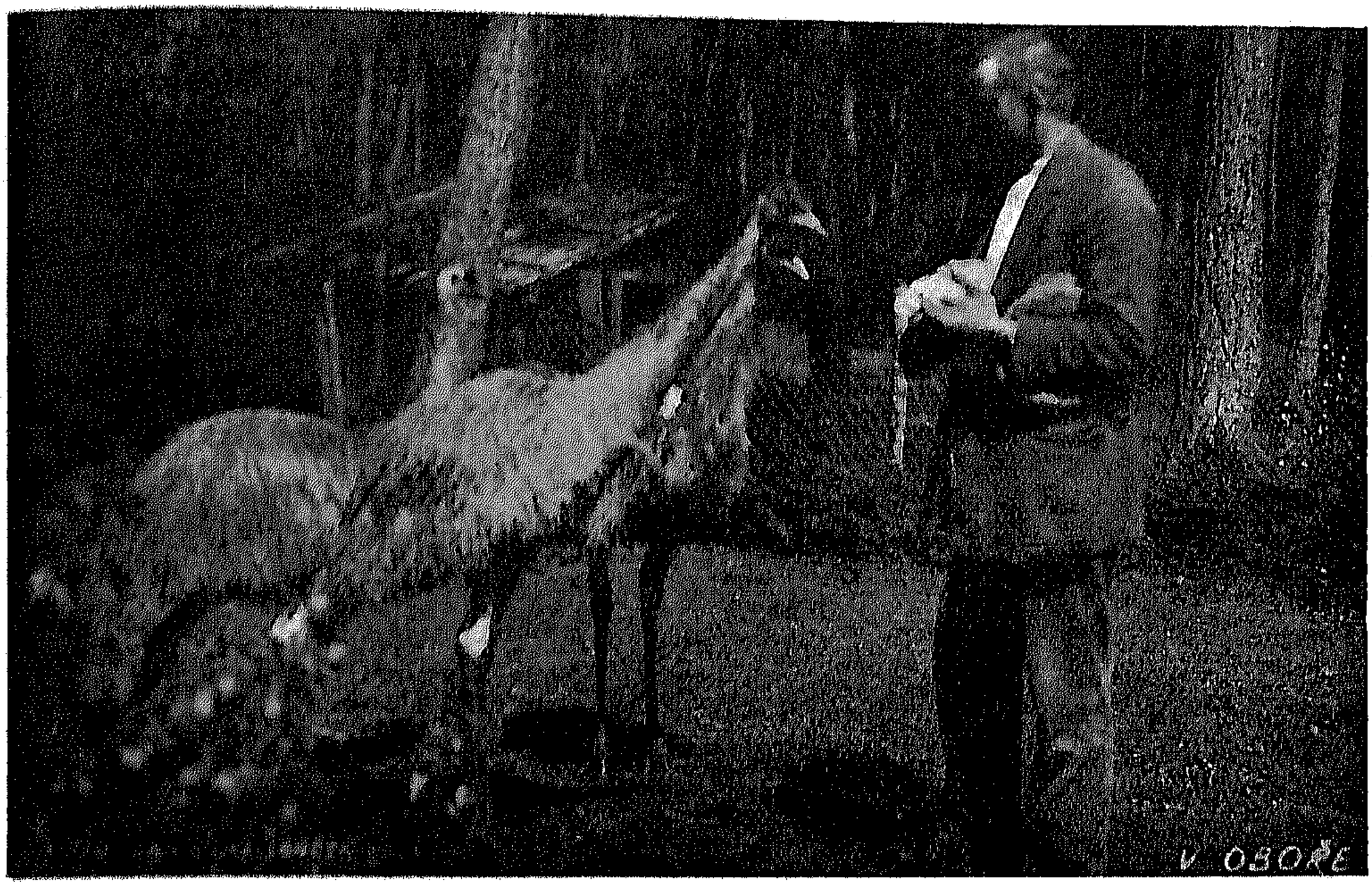
Nemohli jsme se vyhnouti tomuto úvodu, aby jednou pro vždy bylo jasno, proč se rozhodně musíme postaviti za věc svých lužických bratří.

Ve Smetanových Jablkynicích byly lužické děti přijaty slavně a se slovanskou pohostinností celým okresem mladoboleslavským za sprostředkování ústředního čsl.-lužického spolku »Adolf Černý« v Praze a jeho odboru v Ml. Boleslavi. Dne 26. července 13 chlapců a 7 dívek ve stáří do 14 let přivedeno bylo jedním z buditelů lužicko-srbského národa bratrem řídícím učitelem Jurijem Slodenkem a studenty Pawolem Nowotnym a Česlavem Lěskou.

S povděkem dlužno uznati, že německá vláda nečinila nižádných překážek a nepožadovala na Lužičanech po 100 markách (800 Kč) za každého, které v té době musel zaplatiti každý německý příslušník, chtěl-li do zahraničí. A také ochotně našim malým hostům pobyt zde o celý týden prodloužila, až do 16. srpna. 17. srpna již začíná v Německu škola.

Jsme přesvědčeni, že rovněž tak blahovolnou bude německá vláda i letošního roku, kdy lužické děti mají opět zavítati do Jablkynic k prázdninovému pobytu. Německá vláda tím dokáže, že nemá nic společného s velezrádným a rozvratným cílem Hitlerovců, kteří usilovali o odtržení něm. menšin od čsl. státu. Že naopak si přeje přátelského kulturního soužití s naším státem.

Děti v den svého příchodu položily v Jablkynicích kytice na pomník padlých a na pomník Bedřicha Smetany. To byly nejdojemnější chvíle, kdy tito nejmenší nejmenšího, ale nejzpěvnějšího slovanského národa zazpívali svou krásnou a velebnou národní hymnu »Rjana Łužica«, jež nesla se jako pozdrav přes pole, lučiny a lesy do našich vlastí. Mimoděk vzpomněli jsme při tom na jaro

Australští pštrosi „emu" v jablkynické oboře.

r. 1918 ve světové válce, když v Národním pražském divadle dávány byly skladby Bedřicha Smetany pro posilu klesající mysli národa — že snad nezvítězí věc spravedlivá. Tehdy zvlášť Smetanova symfonie »Má vlast« ve vrcholném svém chorálu »Ktož sú boží bojovnici« zrovna zázračně nás povzbudila, abychom víry nezratili v příští svobody. — S v o b o d a p ř i š l a — p ř i j d e i b r a t ř í m l u ž i c k ý m S r b ů m.

Čtyřtřídní jablkynická škola obětavou péčí domácího občanstva byla vzorně připravena pro pobyt malých bratří a sester. Z jedné třídy ložnice dívek, z druhé chlapců, ze třetí jídelna, z poslední zásobárna. Lůžka s celou krásnou výbavou zadarmo zapůjčil pražský ústřední Červený kříž, jenž i 500 Kč přispěl na zařízení žákovské školní kuchyně, kde pro Lužičany byly pokrmy připravovány.

Z Mladé Boleslavě majitel velkoželezářského obchodu Rudolf Bondy daroval lužickým dětem krásný emailový sporák za 2000 Kč do jablkynické žákovské školní kuchyně, obchodní dům Otto Herrmann 50 ručníků a 6 ubrusů, sklenářský velkoobchod »U Podvinců« 25 talířů a 25 skleněných odlivek atd.

Na potravinách všeho hojnost od zemědělského lidu, obchodů, společenstev, rolnických družstev, zvlášť obětavým působením poslance republikánské strany J. Dubického, člena lužického spolku a horlivého menšináře, nyní člena předsednictva ústředního výboru Národní jednoty severočeské. Vděčně vzpomínáme též Alexandra

Thurn-Taxise, starého přítele Bedřicha Smetany a podporovatele jeho hudby, jenž dodal do kuchyně celého daňka, všechno potřebné palivo a na rozloučenou ve svém sále v jablkynické oboře pohostil Lužičany.

Na penězích od městské rady v Ml. Boleslavi 500 Kč, okresní hospodářská záložna mladoboleslavská 300 Kč atd., i význačné dary jednotlivců, jako 1250 Kč od příznivce lužicko-srbského národa děkana rejšického Michaela Hubaře.

Není úkolem tohoto článku vypisovati celou dlouhou řadu nadšených dárců. Tyto ukázky mají jen posloužiti k představě veliké lásky, kterou byli malí Lužičané obklopeni. Přispěl každý dle možnosti potravinou, penězi, prací. Chudák přinesl třeba jen košíček hrušek. Jeho dar měl zajisté touž cenu, jako dar zámožného. Chudá jablkynická švadlena ovroubila velký počet ručníků, ubrusů, ale nedala si zaplatiti.

Děti byly zváženy při svém příchodu a odchodu. Přibylo každému na váze průměrně 1½ až 2 kg, ačkoliv při tom denně tělocvikovaly, závodily v běhu ve slunci a nadbytku horského čistého vzduchu velikých pryskyřičných lesů Smetanova jablkynického kraje, zvlášť v jablkynické oboře, kde se denně koupaly. Obora byla jim i místem poučení a zábavy pod starými stromy, mezi rozmanitou a vzácnou zvěří. Jsou v oboře australští pštrosi »emu«, jelení wapity a mandžuští mufloni, malí koníci šetlendští, srnci, daňci, divocí krocani, vodní ptactvo, rybníky poseté leknínv.

S lužickými dětmi nerozlučně byly všude děti naše. Nelze si mysliti krásnější vzájemnosti, jak ve školní budově, tak v přírodě. Svorně uklízely v ložnicích, jídelně, dělaly práce přiměřené silám a navykající je soběstačnosti, zalévaly ve školních květinových zahradách (elektrickým pohonem) a hlavně v krásné květinové zahradě u Smetanova pomníku, kde i plely.

Při tom ovšem nezapomínaly na další své sebevzdělání.

Večery končívaly na stupních Smetanova pomníku, kde za poslechu občanstva střídavě zpívaly se národní písně lužické a české.

Ty písně nesly se jako pozdravy přes pomezné hory do lužické vlasti k rodičům, aby byli bez starosti, že jejich děti jsou zde ve velké bratrské rodině.

Sj.

F. Oulibský:

Poměry Čechů v Dolní Poustevně.

Dolní Poustevna, dříve Dolní Einsiedel zvaná, ve výběžku šluknovském, vděčí za svůj rychlý vzrůst hlavně průmyslu květinářskému, který se zde datuje od r. 1850.

Průmysl umělých květin byl ve svých počátcích provozován velmi primitivním způsobem. Tak na př. listy květin se vystřiho-

valy nůžkami, vše se vyrábělo ručně a pochopitelně práce postupovala velmi pomalu.

Rozmach tohoto odvětví průmyslového nastal tehdy, když se započalo se strojní výrobou. Dělaly se umělé květiny, listy a umělé ovoce, takže Dol. Poustevna, která měla ještě v r. 1910 celkem 1590 obyvatel, napočítala v r. 1910 již 3595. Obyvatelstvo na počátku bylo veskrze národnosti německé a bylo tu pouze několik kovolačících Čechů, zaměstnaných u fy Rösler, dále několik českých květinářských dělnic.

V roce 1900 byl zde český živel ještě mizivě malý. Větší jeho rozmach datuje se teprve o tři léta později. Dne 15. června 1903 se započalo se stavbou železniční trati z Mikulášovic do Dolní Poustevny a potom i do Saska do města Sebnice, 10 minut od Dol. Poustevny vzdáleného. Dráha tato stavěla se celkem dva roky a byla dne 15. června 1905 dána do provozu. Od té doby tu zůstalo již mnoho stavebního dělnictva českého, které napříště bylo zaměstnáno většinou v sousedním Sasku. Velmi často se přihodilo, že na jedné stavbě bylo všecko dělnictvo české. Český živel tu zakotvil a drží se pevně dosud.

Při posledním sčítání lidu před převratem, bylo ovšem na papíře velmi málo Čechů, neboť nikdo z nich nedostal sčítací listinu do ruky a komisaři psali skoro všem národnost německou. Nespravedlivost tato, páchaná na českých lidech, se později často krát opakovala a rdoušeno vše, co bylo české.

Tak když byl r. 1910 zřizován v Dol. Poustevně vodovod, tu na stavbě pracovalo také několik Čechů. Leč na usnesení obecní rady, v níž zasedali hlavně kapitalisté, byli Češi z práce propuštěni. Na nátlak samotného německého dělnictva museli býti zase Češi zpět do práce přijati.

O něco později, když se stavěla v Dol. Poustevně lékárna, museli býti Češi z práce propuštěni. Tehdy to však dělnictvu ani nevadilo, neboť bylo práce na jiných stavbách dost.

Řádění německému vlivu učinily přítrž četné objednávky umělých květin, listů a ovoce. Bylo to zejména v r. 1903 a v letech následujících, kdy objednávek bylo tolik, že ani na zpracování zdejší Němci nestačili. Nyní byli i Čecháčkové dobří, aby plnili kapsy německého velkokapitálu. Továrníci němečtí posílali do Čech do vnitrozemí agenty, aby verbovali do práce dělníky i dělnice. Za každou přivezenou osobu dostávali pět marků. Tímto způsobem se česká menšina tak rozmohla v Dolní Poustevně i v saském městě Sebnicích, že tu bylo několik set Čechů, ba někteří tvrdí, že při stavbě spořitelny v Dolní Poustevně bylo napočteno na 700 Čechů.

Roku 1907 opět Němci vzplanuli proti Čechům a počali je vypovídati z bytů a z práce. Toto však nemělo zase významu, neboť na štěstí několik Čechů mělo již své domky. Čechové v té době konali schůze stavebního dělnictva, které bylo organisováno při

svazu stavebního dělnictva ve Vídni. Z tohoto svazu byl sem vysílán dvakrát do roka český řečník z Prahy, což dokazují i české zápisy z té doby. Při těchto schůzích hostinský zakázal mluviti česky. Proto napříště Češi nenavštěvovali schůzi vůbec a ani do hostince nechodili. Nato strana sociálně demokratická svolala schůzi a na té musel hostinský podepsati úplnou volnost v mluvě. V té době měli již Češi zdejší i malou knihovničku, která jest nyní ve veřejné knihovně.

Roku 1914 vypukla válka a mnoho českých dělníků muselo jíti na vojnu. Od té doby také květinářský průmysl počal upadati. Svobodní dělníci odjeli a zůstali tu jen ženatí. Mezi válkou se pak ještě mnozí z nedostatku potravin, jednak i z nedostatku práce odstěhovali do vnitrozemí.

Nastalý státní převrat byl Němcům trnem v očích. Stále doufali ve vítězství a ono nepřicházelo. Čekali alespoň na vytoužené Deutschböhmen, ale ani to nepřicházelo. A tak štvali proti republice jak se to jen dalo, takže ta hrstka Čechů, která tu ještě zůstala, měla velké obavy, že se Němci proti ní vzbouří a že použijí násilnosti.

Vypravuje se docela, že i obecní rada v Dol. Poustevně po převratu napsala do Drážďan, aby Němci obsadili hranice vojskem, aby měli Němci v našem státě samostatnost. Z Drážďan prý jim bylo odpověděno, aby jim dříve dala Č. S. R. k tomu povolení. Je-li i toto pravda, ukazovalo by to na to, že si Němci z našeho státu vůbec nic nedělali, natož z té hrstky Čechů, která tu byla, bez práv a bez ochrany.

V té době také odvezli zdejší Němci do Saska všechny lokomotivy a vozy, takže lidé, kteří jeli do Dolní Poustevny, museli jíti až z Rumburku pěšky, t. j. 28 km. Teprve potom, když přišlo vojsko československé a obsadilo hranice, byly lokomotivy a vozy opět přivezeny zpět. Příchodem našeho vojska byli zase Češi posíleni a jejich obavy se částečně rozptýlily. Ihned nato se založil odbor Národní jednoty severočeské, u které byli skoro všichni Češi bez rozdílu politického přesvědčení. Hned se konaly české zábavy a divadla a počalo se pracovati na zřízení české školy. Škola byla skutečně roku 1919 na den 28. října slavnostně otevřena. Učitelů však dosud nebylo a tak učil zatím poštovní úředník, p. Frant. Vaníček a vojenský praporčík, p. Frant. Navrátil. Později vojsko z Dol. Poustevny odešlo a poměry se poněkud ustálily, ale ne na dlouho.

Dne 16. října 1921 konali Němci v Dol. Poustevně slavnost zvonů. Tehdy slavnostním způsobem zavěšovaly se zvony do kostela, které byly za války odebrány na kanony, aby tekla krev slovanská.

Na tuto »velikolépou parádu« věnovali němečtí továrníci závratné sumy peněz, jdoucí do mnoha desítek tisíců a které by byli

později nutně potřebovali k záchraně své vlastní před jistým úpadkem.

Celá slavnost měla ráz protirepublikánský a ryze monarchistický a člověk mimoděk myslel, že Němci zde snad zaspali převrat a že prožívají ještě zlaté časy starého Rakouska, které je tak hýčkalo na úkor druhých, zejména slovanských národností. Přes sto praporů černožlutých ten den vlálo vítězoslavně na domech v malém pohraničním městečku Dol. Poustevně, které čítá 3000 obyvatelů. V ohromném průvodu ubíralo se rozjařené a touhou po samostatnosti spité občanstvo německé z celého okolí městem. Průvod byl okráslen starorakouskými prapory a za těmi za zvuků hudby ubíral se průvod. K naší hanbě zde budiž poznamenáno, že v tomto průvodu kráčeli i někteří neuvědomělí Češi. Hudba průvod doprovázející měla mezihry, které v sobě vždy obsahovaly několik taktů rakouské národní hymny, což zajisté nebylo ani náhodné. Netřeba podotýkati, že ani jeden prapor republikánský se na domě neukázal.

Od tohoto dne troufalost Němců stále rostla. V příštích dnech v pozdních hodinách nočních byla zpívána, vlastně skoro hrubě vyřvávána rakouská hymna v jednom hostinci podnapilými »prý« Němci. Celá záležitost protirepublikánská s velmi průhlednou tendencí vyvrcholila koncem října 1921, když byla vyhlášena mobilisace. Ihned nato celý okres šluknovský a rumburský vyhlásily stávku. Zadrželi vlaky, aby nikdo nemohl rukovat, strhávali se stěn české vyhlášky, obsadili poštu a donutili k uzavření, což se stalo zajisté poměrně velmi snadno, jelikož byl poštmistr Němec.

Nejhůře bylo dne 28. října 1921, kdy se konala v Dolní Poustevně slavnost svátku republiky. Odpoledne toho dne konali místní Češi průvod městem za zvuků hudby, která hrála pěkně do pochodu. Byla to hudba našich vážených hostů, naší Ochranitelky Sokola, zřízenců elektrických podniků Praha VII, kteří přijeli i zároveň se svým hereckým personálem, aby byli později svědky všech dalších pohnutých událostí.

Večer, když se konalo divadelní představení »Zvony« v sále Národního domu, tu se před hostincem objevilo ve čtvrt na deset v noci asi 400 až 500 Němců s klacky a revolvery. Kdo neviděl tu hroznou paniku, která nastala, když komunističtí náčelníci vtrhli do sálu za prudkého lomozu venku hučícího a rozvášněného davu a když dali lhůtu 10 minut k vyklizení sálu, ten nepochopí tu hrůzu okamžiků, které prožívala nepatrná česká menšina zde po převratu. A hned při tom oznámeno, že v případě neuposlechnutí, že se za naše životy neručí. Představte si jen ty ubohé a ustarané matky, které lomily rukama, plakaly a kvílely nad rozbouřenou rotou buřičů a v náručí své tiskly nevinné dítky, čekajíce jen na strašný okamžik, kdy poteče nevinná krev a pomoc nikde. Kde bylo naše četnictvo? Vždyť prý povel k zakročení odnikud dán nebyl. Nenašel se toho dne nikdo, kdo by byl lůzu rozehnal a byli jsme

vydáni úplně na pospas davu, který venku lomozil prudce a prudčeji a klacky mával ve vzduchu a dával na srozuměnou, že nejedná žertem. Nezbývalo nic jiného, než přerušiti představení, opustiti sál a rozejíti se, jak nám vyšší moc rozkázala. K vyvrcholení všeho ještě druhý den se vypravili na českou školu, kde bylo také i oddělení četnické stanice a fin. stráže a strhli státní vlajku a hrozili dětem ve třídě, že je stlukou.

Věc byla vyšetřována. Ovšem, že Němci byli tak chytří, že se ze všeho vymluvili a následkem toho trest jim udělený zdaleka neodpovídal jejich skutkům a skrytým úmyslům. Trvalo několik měsíců, než byl výsledek nad vůdci vynešen a hlavní vůdce dostal trest 6 měsíců, ostatní pak méně.

Celou akci protistátní a protimenšinovou vedlo několik továrníků, kteří ovšem se potom za vůdce skryli a nebyli následkem toho ani potrestáni. Věc financovali a ještě zapůjčili zbouřencům svá auta, aby byli v neustálém spojení až dali potom v něm. hostinci Bierhalle povel k útoku na Národní dům.

Ve dnech následujících se mstili na Češích jak jen mohli a kdo se jen trochu projevil Čechem, byl z práce propuštěn aneb všelijak šikanován. Největší chyba je ta, že v Dol. Poustevně není českých továrníků, kteří by mohli naše lidi zaměstnati a tak jsou tito stále odkázáni na své německé chlebodárce. Nedivme se, že za takových poměrů se Čech stal hračkou v rukou továrníků, hračkou, kterou můžeme i rozbít a zničit.

Snesitelnější život teprve nastal, když se počet železničních zaměstnanců zvýšil. Vždyť v roce 1920 byli ještě ze 60 zaměstnanců u dráhy pouze 4 Češi, což byla nepatrná hrstka proti porobeným a na milost daným Čechům v celé ostatní Dolní Poustevně.

Dnes již se poměry hodně ustálily, ale přes to nelze nikdy zapomenouti příkoří, jichž se nám tu dostalo. Kdyby měla naše republika měřiti Němcům tak, jak oni měřili nám, pak by již nikdo u nás ani německy nemluvil aneb by se alespoň mluviti bál. Kdežto v naší republice cítí se Němci zcela volní a mluvíte-li v Dol. Poustevně s rozumnými Němci, slyšíte od nich, že se ještě nikdy tak dobře neměli, jako se mají za republiky. Schází jim pouze ta nadvláda, které se nechtějí nikdy zříci, ale jinak jim obchody všeho druhu i přes všecky hrozivé krise jdou. Na tržištích světových honosí se dnes samými českými nápisy, i svá německá jména často zčeštňují a jsou to stále titéž Němci, kteří dne 28. října 1921 chtěli, aby tekla česká krev, jsou to titéž Němci, kteří toho dne usilovali o státní převrat, o vytoužené Deutschböhmen i o přičlenění k německé říši. Snad dnes uznává každý z nich, jaký hmotný prospěch by měli v připojení k německé veleříši, snad by i mnozí rádi smyli svoje provinění na českých lidech a na státě páchané, ale rány rozjitřené stále bolí a nezapomínají se.

Vydává Český muzejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslavi

Ročník III. 1932 Číslo 5.

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

Dr. J. V. Šimák:

Z korespondence českolipských profesorů.

Originály těchto listů byly psány Janu Krouskému, známému vynikajícímu rolníku a vlastenci v Katusicích u Bělé pod Bezd., jehož vnuk p. J. V. Krouský, statkář tamže, laskavě mně je propůjčil. Ať oživí jejich otištění vděčnou památku starých vlastenců.

1858, 31. července, v Č. Lípě. — Prof. augustinián. gymnasia, P. Max. Krupský Krouskému; dotaz po účincích Mar. Lázní; slib návštěvy; poměry gymnasií; český jeho článek pro program byl odstrčen čes. časopisy ve sboru. — Úroda. P. Cool. Johne nemocen. Maturita.

Velevážený Pane soustrastníku Mariánských Lázní!

Počasí deštivé a chladné několik dní již panující nedovoluje mi žádoucích výletů v okolí města, a ježto tak na samotu tichého pokojíka obmezen přemýšlením a uvažováním minulosti a přítomnosti se bavím, povstala v duši mé nemalá zvědavost po účincích lázní užívaných u Vás, poněvadž bych od srdce přál, aby tak zvaná »Nachkur«, o níž p. lékaři tak mnoho mluví, lepší výsledek měla než u mne. Protož si dovoluji těmito několika řádky Vás obtěžovat v tom úmyslu, že list můj Vám snad v nevhod nebude, oznamující Vám nynější stav můj, a naději se, že buď listem, buď osobní návštěvou v září jistých zpráv i o Vašem zdraví nabudu, aby, jakož jsme vzájemní svědkové naší cesty, našich trampot a vzdechů dříve byli, tak i nyní konečné výsledky té slavné »Nachkury« sobě oznámili. Já aspoň, co se slaboty oudů, závratě v hlavě a tísnosti srdeční týká, až posud jako v Mariánských Lázních sobě obtěžovati musím, ačkoliv již celý červenec pilně vodu pramenitou ráno piji a studené koupele užívám; teprv od několika dní zdá se to lepšiti, a možná když to tak zůstane, že se až do října tak vyklepám, že opět do školy budu moci chodit, a takž jakž bývalé bodrosti ducha nabudu, ač nenastane-li u mne tatáž nestálost v zdraví, jaká nyní o povětrnosti panuje; pak bych ale buď Bělu buď Prahu co výmineček na můj ovšem časný odpočinek si vy-

volil. Bude-li mi ale nezky v září, tu hodlám první dny do Stránky se podívat, a po několika dnech přes Bělu do Lípy se navrátit, při čemž byste se snad nade mnou nehoršil, kdybych na cestě té v Katusicích na 1—2 hodiny se u Vás zastavil osmělil. Inu, budeme vidět! Co bych Vám mohl zajímavého z německé České Lípy psát? Školní ruch na konci roku anebo závěrečni slavnost? anebo vítězoslavné tahy prošlých a strnulé tváře propadlých žáků? vše Vám již z minulosti dosti známo, a nad všechen popis lze to Vám popsat odcházející studiosus Barta, jenž všemu tomu přítomen jest.. Než novinku předce vím, totiž, že se v letošním programu darmo shánětí budete po mém českém článku. A jak to? Inu, čeština v Čechách má až posud mnoho matcoch (!). Do programu měly přijít 2 práce: má česká a jiná německá. Když tyto 2 práce se p. d i r e k t o r o v i odevzdaly, schledal (!) tento, že objem obou výše vylezl, než postačitelné peníze na vytištění programů dovolují, a tudy určeno, aby pro uvarování nezapravitelných výloh jen jedna práce se otiskla, druhá ale pro budoucí program roku 1859 se ponechala, a k tomu posečkání odsouzena jest čeština. Já ale jiného jsem mínění. Pro budoucí rok nechámě se starat jiné, já ale hodlám článeček svůj buď v Musejníku neb v Blahověstu uveřejniti, aby chud'as celý rok v šupleti necivěl, a pro budoucí rok, budu-li v Lípě a při chuti, se opět něco jiného najde! Čeština tvoří až posud mojí hlavní zábavu, a škoda, že člověk v městě nejvíce německém málo zdílnosti nalézá. Na českých novinách nám několika Čechům v užším klášterním kruhu nechybí, neb držíme zde Pražské noviny, moravské noviny, slovenské noviny a Lumíra, Musejník a Památky archeologické též pilně čítáme. Bude ale v budoucim roku školnim, jestli při gymnasiu budu, má touha, aby se stala naše knihovna jako nyní členem Matice české, také členem Dědictví Cyrilla-Methodějského v Brně.

Žně u nás již 20 července započaly, žito již nejvíce doma, ostatní osení následkem hojného deště na začátku července okřálo a přislibuje, když ne hojný, aspoň uspokojující výsledek. Zelí a brambory výborně stojí, louky se znova zelenají a otavy bude více než sena. Zdravotní stav mého p. kollegy Coelestina Johne se bohužel při mém navrácení zhoršil a na vzdor minerální vody selterské zdá se mi, že jitření průdušnice více se zmáhá. S velikým namáháním dokončil klassifikování žáků a odjel na kvap hned dne 29. července do Libverdy. Bohdejž by tam ztraceného zdraví nabyl! Maturitní zkoušky bude p. školní rada Effenberger 11—14 srpna odbývat, již se 12 žáků podrobí; bodejž by i všichni obstáli!

Doufám, že mi následkem zaslání tohoto listu nezazlíte, nýbrž jej co doplněk našeho 5-nedělního výletu laskavě přijmete, a buď — zbude-li Vám času, několika řádky o Svém zdraví mne zpravíte, buď — kdyžbych do Stránky přijel, zastaveníčko v Katusicích dovolíte.. Račte prosím mou vzláštní úctu veleváženě choti Své, jakož i mé vzláštní poručení, třeba nevědomky Velebn. pánu faráři P. Seinohovi

a naddůstoj. p. arcinotáři p. Procházkovi vyjeviti, já pak s vřelým osvědčením mé úcty a přátelského smýšlení zůstávám Vaší Blahorodi

oddaný přítel

P. Maxmilian Krupský.

V C. Lípě dne 31/7 858.

P. S. O stavu p. Dra Hanische v Mariánských Lázních žádných nových známostí nemám.

P. Max. Ignác Krupský z Něm. Brodu (nar. 2. ún. 1826, učinil řádový slib v řeholi sv. Augustina 16. led. 1851, vysvěcen 27. června 1851, byl poté profesorem řád. gymnasia v Č. Lípě (kdež učil náboženství, češtině, němčině), na konec převorem v Praze a † 5. květ. 1892 (Arch. u sv. Tomáše v Praze). R. 1859 v programu gymnasia uveřejnil rozbor »Jaroslava« z rkpu Královédvorského. — ředitelem gymnasia byl P Kajetán Ant. Posselt. — Barta, theolog z Katusic. — P. Celestin Jan Johne, n. 26. června 1819 v Innozenzidorfu, vstoupil do řehole 21. list. 1844, 2. prosince 1858 v Č. Lípě (Arch. u sv. Tom.). Učil tu němčině, matematice, filosofii. — Mart. Šejnoha, děkan v Kovani, Jiří Procházka na Skalsku. — MUDr. Hanisch Ambrož, láz. lékař v Marián. Láznich. — Stránka u Mělníka, velkostatek řádu augustiniánského. — Blahověst; katol. týdeník, jejž založil r. 1847 vyšehrad. kanovník Vác. Svat. Štulc. — Lumír vydával od r. 1851—64 v Praze Ferdinand Břetisl. Mikovec, jako jediný tehdy beletristický a osvětový časopis český. — Musejník, časopis Č. Musea, redigoval Vác. Nebeský. — Památky archeol. a místopisné vydával od r. 1855 archeol. sbor Musea král. čes. nákladem Matice č., redakcí Karla Vladisl. Zapa. — Dědictví sv. Cyrilla a Methoda v Brně založili r. 1860 kněží Bedř. hr. Sylva Taroucca, Fr. Sušil, Ignác M. Kulda, Mat. Procházka a j. na vydávání dobrých knih vzdělávacích. — Libverda, láz. místo v Jizerských horách. — Effenberger Frant. (n. 1815 v Č. Krupné), vysvěc. 3. srp. 1838, prvotně profesor v Litoměřicích, poté blak. notář, od r. 1848 škol. rada, inspektor gymnasií v král. Č. —

1858, 14. září v Č. Lípě. — P. Maxim. Krupský Krouskému, omlouvá se, že nemůže ho navštíviti letos, jak byl slíbil. (Orig.)

Velevážený pane!

Ctěný Příteli!

Ještoť se po odchodu Vašem z Č. Lípy ta okolnost udála, že při mé poplávce, kdoby z ostatních p. bratrů letos ještě do Stránky podívati se hodlal, žádný tam již zaměřit nehodlá, a já bych tudy přijda do Stránky, skoro sám tam byl, a tím ovšem malého povyražení došel, dále při tom případě, že podotknuté bolení hlavy i tyto dny mnohé mrzuté chvíle mi působí a tak mi mnoho chuti k osamotnělé cestě ubírá, konečně i ta okolnost, že kdybych přesto přese všechno do Katusic se pustil, ale na Stránku nešel, tamní p. administrátor, můj ostatně dobrý přítel, dozvěděv se to, drobet uraženým se cítil, vše to mnou pohnulo, od slíbené a mi jistě velevzácné návštěvy do Katusic upustit, a tak slovo mé dané nikoliv — zlomiti nýbrž odročiti, jak pán Bůh dá, na delší pohodlnější časy, které jak doufám, laskavý Otec nebeský, nám později při úplném zdraví popříti ráčí. Musím i to podotknouti, že mne bratr můj, cooperator v Kunners-

dorfě u Zvikavy snažně žádal, jej po uplynulém celém roce k neděli této, v kterou slavnost patronátní Povýšení sv. Kříže tam slaveji (!), ve svém a jménu sv. p. faráře a vikáře spolu, na 2—3 dny navštíviti, kteroužto spravedlivou prosbu jeho vyslyšeti a již v sobotu se tam odebrati hodlám. Kdybych ale Vašeho laskavého pozvání a očekávání nenadužíval, podávám Vám s tímto listem zvěst o změněném úmyslu mém s touto prosbou, račte mne u sebe a velectěné paničky Své dobrotivě omluvenu míti, a při brzké cestě do Lípy opět návštěvou Svou potěšiti.

V pevné naději, že i tento list Vaše laskavé mi veleváženě přátelství ke mne nezmění, a že jednou se mi slovo dané vyplniti předce poštěstí zůstávám v neztenné lásce a věrném přátelství

Vašnosti věrný a oddaný

P. Maxm. Krupský.

V České Lípě dne 14. září 1858.
Mou úplnou úctu veleváženě choti Vaší.

Administrátorem ve Stránce býval aug. převor bělský, t. č. Jan Benignus Kurka. — Bratr P. Maxmiliána byl Václav (nar. 12. září 1831, vysv. 25. čce 1856).

1859, 11. října v Katusicích. — Krouský Fr. J. Zoubkovi do č. Lípy: o studentu Štrossovi; lituje odchodu P. Krupského, schůzka na Kováni, chystaný list zábavný pod redakcí Tomíčkovou, potřeba listu politického; ustavení smírčích soudců; ať uveřejní k tomu soudní paměti katusické. (Orig. v liter. archivu Nár. musea.)

z Katusic 18$^{11}/_{59}$.

Drahý Přítelil

Tyto dni byl u mně od nás Josef Štros, otec Josefa Strosa studujícího na Vašem gymnasium (v) 1ním roce a vedl sobě nářek, že jeho syn je jen toliko prozatímně do školy přijat; jak udává, byla toho příčina jen opozděné přihlášení, na kterém prý ale on vinu neměl. Nevím, co na té celé historii je podstatného, však ale pokud znám žáka Jozefa co pilného a mravného, teda mně to dodává smělosti, že se stran něho snažnou žádostí na Vás obracím, abyste pokud Vám možno, svým vlivem docílil jeho konečné přijmutí.

Jak ty věci choději, tak myslím že bez toho také máte nadpočetné žáky přijaty, z kterých dáleji někteří odpadnou. Nebyla by tu pak ňáká pomoc? Hled'te být prostředníkem. Pana profesora Krupského (j)sem marně čekal k nám na návštěvu a nemoh' se ani dosti vynadivit, proč nepřichází. — Ejhle tu mně došla smutná zpráva, že odešel z Lipé a odebral se na odpočinek do Prahy. Ulek' sem se té zprávy, an se domnívám, že se jeho neduh musel snad silně shoršit, sice že by nebyl své stanoviště tak lehce bez příčiny opustil. Lituji ho velice. Při první mé cestě do Prahy navštěvím ho v klášterních zdích. Bud'te tak laskav a sdělte mě něco stran jeho vynacházení.

V neděli sme se sešli na Kování u pana děkana s knížetem Taxisem a s Tomíčkem. Bylo tam posvícení, pan Tomíček má být, vlastně to již přijal, redaktorem podobného spisu, jako jsou Erinerunky německé. Bude vycházet každý měsíc. Bellman jest nakladatel. Hudební část slíbil obstaravat pan Vogl. Byl též i s paní u knížete.

O samostatný politický list se nyní silně jedná, má to ale všelikterých obtíží, mezi jinými, kdo by měl být redaktorem. Někteří navrhují Dr. Uhra, jiný Dr. Šebka. Největši přání by bylo arci, kdyby moh(l) Dr. Rieger být redaktorem. Kobr má být nakladatelem, shání koncessi i kauci. Dle mého zdání bude nejtě(ž)ší udržet národní směr.

Nyní to má přijít k ustavení místních smírných soudců; nebylo by to na čase, abyste v novinách uveřejnil výtah z těch zápisků, co (j)sem Vám u nás pů(j)čil? (»Výroky na sběhlé pře v obci Katusické). Podalo by to obrázek, důkaz i poučení, že takových věcí stávalo, že byly možné a že teda i nyní jsou možné.

Přeji Vám stálého zdraví. S Bohem. Vašnosti oddaný

Krouský.

Fr. Zoubek (1832—90) z Kostelce n. Orl., 1858—63 prof. v Č. Lípě, zde učil historii a filosofii, 1864—67 na č. reálce v Praze, od r. 1867 ředitel průmysl. školy na Smíchově, paedagog a dějepisec, zvl. o Komenském. — Děkan kovánský šejnoh. — Nejspíše Tomíček Jan Slavomír, vlast. spisovatel; časopis onen však tuším vůbec nevyšel; Karel Tomíček JUDr. (1814—1903) byl advokát a politik. — Vogl Fr. Arnold (1821—91) z Vroutek u Žatce, od r. 1846 profesor praž. konservatoře. — Erinnerungen, osvětovy, illustrovaný časopis, belletrist., vydával ve Vídni 1822—64 K. E. Rainhold. — Bellman Karel, zvonař, tiskař a nakladatel v Praze. — JUDr. Fr. Uher (1830—1871), advokát, poslanec, velmi nadaný, ale na konec hmotně i mravně upadl. — Dr. Šebek Edmund (1819—1825), tajem. praž. obch. komory, spisovatel národohospodář. a historický. — Kobr Ign. Leop. (1825—66), nakladatel a knihtiskař pražský.

1859, 15. října, v Č. Lípě. — Fr. Zoubek, prof. gymn., Krouskému; P. Krupský pobývá v Praze; o studentu Štrosovi, že je přijat a jen pro forma se jmenuje privátním žákem; touha po zavedení češtiny jako řeči vyučovací, po zřízení polit. novin. (Orig.)

Vážený pane Krouský!

Chystal sem Vám list po dlouhý čas, ale pořád něco překáželo: práce mnoho, čas krátký. Potěšen psaním, jež sem dnes obdržel, odpovídám večír bez prodlení, abych Vás v nejistotě a starosti nenechával. Především tedy o p. Krupském! Nešel na odpočinutí do Prahy a nezhoršil se jeho neduh, což by mne jako Vás jistě bolelo! Když se již měly školy začíti a šlo o to, má-li sem přijíti jiný učitel místo p. Holluba, který do Chebu se dostal, anebo troufá-li si prof. K. zdravím svým podstoupiti jistý potřebný počet hodin, obával se poněkud, aby jej po nějakém čase neduh z vyučování nevytrhoval. V ty doby měl též řád kapitulu v Praze, kdež se usnesli na tom, aby prof. K. zatím na rok pro lepší zotavení byl novicmistrem v Praze, při kteréžto hodnosti mu myslím většina času zbude k svobodnému užívání. Vrátiv

se o prázdninách z cesty, nemohl se hned k Vám vypraviti, protože mnozí p. kolegové posud nebyli doma, a pak nastal týden nejistoty a přípravy do Prahy. Stýská se mi po něm; chodíval (j)sem k němu denně po obědě, kdež (j) sme si o ledačem poklepali. Často (j) sme o Vás také mívali řeč: Max vypravoval o láznich a já zase o katusickém Egyptě, v němž sem za dva dni sedm ouroduých let ztrávil, pak o roztomilé harmonii, jakou v domácnosti máte atd. Litoval toho, že již času do Katusic nezbývalo.

Stran studenta Strosa račte býti uspokojen; snad tu jen nedorozumění otci starost dělá — ač zbytečnou. Podle zákona nemá se do 1. třídy přijímati přes 60. Že pak se jich mnohem více hlásilo, kteří by odmrštěni býti musili, stalo se opatření takové: 60 jich podle zákona jmenuje se žáky veřejnými; ostatní, kteří později přišli, j m e n u j í se žáky privátními, nelišice se od veřejných ničím, nežli jménem a tím, že v druhém běhu nesmí žádat o osvobození od školného. Ostatně chodí do školy, učí se a vyslýchají, jako jiní. Vidíte, že tu je rozdíl jenom formálný, aby se slovu zákona i rodičům vyhovělo. St. tedy je mezi těmi, kteří přišli přes počet, ale n e n í přijat na nejisto, jen že se n e j m e n u j e žákem veřejným. Jakmile z oněch 60 několik ubyde, což se kolikráte během prvního půlletí stává, bude vřaděn do oněch 60 a bude žákem veřejným. Není tu tedy žádné nejistoty a rosti, jde tu jenom o j m é n o. Ať se tedy upokojí p. St.

Co o polit. listu píšete, o tom (j)sem již bezpočtukrát přemýšlel. Doba tak důležitá — všude píší jiní za nás a o nás, dělajíce nám křivdu a zlost, a my se nemáme ani kde ozvat. Dr. Rieger by arci nejvíce posloužil, ale sotva bude při slovníku tolik času. Ale ať je vede, kdo vede, lepší přece budou, nežli nyní apoštolské noviny, které však přec mají do sebe tu dobrou vlastnost, že je s nimi brzy hotov — já aspoň vždy mezi polévkou a masem. Již to by byl pokrok, kdyby se s k u t e č n ě vyučovací řeč změnila — pro literaturu, vědomí národní a vzdělanost veliký zisk. Ale jsou něm. noviny proti tomu, že prý u nás už sto let jsme Němci, ať tedy neokrádáme německou národnost. A kde se proti tomu ozvati? Posud jedině v Poslu; ale ten vychází za pět neděl a má málo místa a mnoho věcí k promlouvání. Nyní tedy musíme mlčet, a mlčíme-li, myslí se, že jsme spokojeni, a když bude po všem, řekli by, proč sme nemluvili, když na nás milostivá rosa kapala. Panu Tomíčkovi bych přál, aby se mu redakce dobře dařila: je posud p ř e m n o h o věcí, o kterých se česky nepíše, mohou se tedy pořád vydávati noviny a spisy. Ať se národ vzdělává a dospívá k národnímu a politickému vědomí a váží si sám sebe, poznávaje nejen povinnosti, nýbrž i p r á v a. Posud má národ náš právo mlčet a trpět podle libosti, a platit, co mu kdo poručí. Mívám často příležitosti o tom mluviti i ve škole — někdy v podobenstvích: na Peršany, na Římany se hubuje a může si pomysliti, toť je jako u nás! Škoda, že mi času nezbývá: rád bych si také nyní trochu omočil — na základě historickém, třeba po německu; ale musím pracovat pro žáky, aby měli něco pro život. Paní Krouské a mi-

lým dítkám pozdravení! Elegie a registříček pošlu s jiným listem; zatím promiňte a buďte zdráv!

Často na Vás vzpominaje zůstávám Vašnosti stále oddaný

Fr. Zoubek,
patentovaný prof. mládenec.

V. C. L. 59 15/10.

Jos. Holub učil na lipském gymnasiu klassickým jazykům a němčině.

1861, 16. srpna v Č. Lipě. — Prof. Fr. Zoubek Krouskému; nenašel nikoho na výměnu; bylo by lépe vzíti synkovi něm. učitele domů. Chystá se do Prahy, k rodičům, potom zase do Lípy, stesk na toto vyhnanství. O Strossmajerovi později. Doporučuje pěstování chmele. (Orig.)

Vážený pane Krouský!

Vyptav se na domácnost páně Hornovu a slyše ji chváliti, šel (j)sem sám k němu zeptat stranu výměny. Poznal (j)sem skutečně, jak myslím, hodné lidi, ale chlapec, který má kromě českého i čtvrtou třídu odbývati, jest již koncem školního roku do bakovské školy zamluven. Ptal sem se též p. Černického a jiných, ale nevěděli, kdo by chuť do Čech měl. Což by nebylo v Mimoni nějakého slušného místa? Chtěl (j)sem dáti inserát do lipského týdeníku, aby se přihlásil, kdoby chtěl dítě dáti do pořádného domu českého, aby se přihlásil, ale nevěděl (j) sem, byl-li byste s tím spokojen. Kdybyste pro svého syna učitele do domu vzal, snad by se Vaše dceruška také mohla němčině aspoň trochu přiučiti; později bez toho někam jinam ji dáte, kde by se mohla té kulturné řeči doučiti. Lituji, že Vám ve věci té ničím určitým nyní nemohu posloužiti, ač bych to udělal srdečně rád.

Úterý sem se zdráv do Lípy vrátil, jsa skoro samá jiskra pro slunečné vedro. V pondělí bude kolegova veselka; v úterý bych rád byl již na noc v Praze, abych poznal, co v srdci vlasti naší vře a potěšil se chvíli s přáteli a našinci; pak navštívím své staré milé rodiče, od nichž pak as o sv. Václavě zase uberu se do svého vyhnanství, abych zase jeden rok mladšího svého věku, kde cit a rozum nejživější, ztrávil mezi nesvými. To je poezie života a vyplnění tužeb vědeckých a vlasteneckých! Budu se tedy aspoň těšiti vědou, slouže vlasti, jak mi možná, mezi vlastenci!

Stranu p. Strossmelera, buď'to z Prahy nebo z domova; nemám nyní dosti příhodné chvíle a zatím jinou práci. Sem i tam sem cestou slyšel o chmeli, jak se vyplácí; nemohlo by se Čechům dostati nějakého groše z tohoto užitku pilnějším chmele pěstováním? Jsme-li rolnici, ať se nám tedy kapsa také trochu nachmelí. Snad by to pomalounku šlo a naši by si tomu zvykali, jen kdyby se činily aspoň malé počátky a stalo se k tomu povzbuzení spolkem hospodářským zvláště vylíčením užitku. Či mají jen Němci chmelem bohatnouti? Mám to na mysli každou chvíli!

Vzpomínaje si na Vás a Vaši milou rodinu, po česku Vás všecky pozdravuji, děkuje Vám za prokázané pohostinství. I slečnám, statečným vlastenkám, a bude-li příležitost, i na Skalsku račtež mne laskavě poroučeti.

Váš stále oddaný

Fr. Zoubek.

V č. L. 61 16/8.

Lipský »Böhmischleipaer Wochenblatt« vydával od 13. února 1851 Fil. Gerzabek, redaktorem od r. 1857 byl měst. tajemník Vác. Weinzich. — Rozumí-li se Strossmolerem slavný biskup djakovský Josef Jiří, či osoba jiná, nelze rozhodnouti.

1869, 8. října v Praze. — Prof. č. reálky Fr. Zoubek Krounkému; doporučuje informátoru v Lipě. O svém působení nynějším, pozdravy do Lipy. (Orig.)

Drahý příteli!

Navrhoval sem Vám p. Weissa, nyní v sedmé třídě, a to proto, že jest povahy usedlé a ve vědeckém snažení velmi příčinlivý. Při domácím vyučování také mnoho záleží na působení v tužení se charakteru. Jest z Vrchlabí, německy i česky správně mluví a jest prvním v sedmé. Bytem jest snad u p. Plaške na poštovské ulici. Kdyby sám učení nepřijal, poradil by Vám sám jiného, sám ho za to prosím. Z Čechů nevím, mnoho-li jich letos v Lipě zbylo. Bývalý kolega český Matura bydlí v zámecké ulici u p. Kühnla, soukenika. Až se s ním sejdete, račte ho pozdraviti a říci, že (j) sem profesorem na české reálce, jsa třídním v první vyšší a maje krom toho historii v 1. vyšší v obou odděleních, tamtéž češtinu, zeměpis v 3tí nižší a němčinu v 2. nižší, 19 hodin! Sám pak budete míti zprávu tuto za vyřízenou. Až přijedete do Lipy, pozdravujte p. ředitele a kolegy, které uhlídáte: psáti budu co nevidět. Zdráv jsem, a těším se, že budeme se vídati místo v Lipě, v Praze. Vám a rodině Vaší upřímné pozdravení

Váš upřímný

Fr. Zoubek.

(Adresu buď na reálku nebo do bytu, tenhle měsíc ještě v č. 1422 v 1. posch. v Hopfenštokové ulici.)

V Praze 69 8/10.

Dr. J. V. Šimák:

Konec boje o Máchovo jezero.

Kdyby se mi bylo dostalo téže výhody, jako zástupci mínění druhého, totiž abych byl měl po ruce jeho odpověď na svou stať dříve, nežli vyšla tiskem a mohl opraviti své mrzuté nedopatření s »Jarmilinou skalou« v čísle minulém, bylo by mi mnohem snáze se dohodnouti o konci boje. Neboť i když jsem byl přesvědčen, že nebloudím ve svých pochybnostech, docela nic mne to přesvědčení netěšilo;

mohl bych dobře umlknouti, když mi bylo dáno za pravdu v první části sporu, že se nemá zaváděti soukromě místopisného názvu nového, dokud není dotázáno autority.

Avšak přihodila se mi nehoda, byť i jen ve věci postranní, netýkající se jádra. Nestala se z nedbalosti, jakž by bylo, kdybych místopisnou záhadu luštil nehledě do mapy, nebo četl odpovědi na svou stať zhola povrchně, nýbrž zaviněna jest z příčiny jiné, pro mne ještě trapnější, ale která ji stejně neomlouvá, neboť nemělo se jí státi. Tato věc ublížila mému postavení tou měrou, že nemohu prostě odstoupiti. Jsem povinen objasniti hloub své důvody k pochybnostem, když se ukázalo, že nejsou tak jasny, jak jsem mínil a proto se jen na ně omezoval.

Daná úloha obsahuje stránku dvojí: a) co známe nebo můžeme dovoditi jako skutečné, pravděpodobné, možné o vztahu Máchově ke krajině dokesské; b) jsou-li závěry, jež odvozujeme z těchto poznatků, správny či pochybny? Tato druhá stránka, myslil jsem, především rozhoduje, a proto jsem psal (mínně, že to zřejmo): není třeba vtahovati do sporu osobnosti a poesie básníkovy. Pro mne jest od počátku všechna otázka jen logická, a pak místopisná.

Název »Máchovo jezero« bychom mohli přijímati (arci jen jako pietní připomínku a rčení básnické, uvědomujíce si, že jezero jest vlastně rybník) bez rozpaků, kdyby bylo zjevno a prosto jakýchkoli námitek, buď:

1. že bylo vlastním účelem básníkovým opěvati t u t o krajinu;
2. že na tomto místě často dlíval a se zvláštní oblibou (mohlo by se na př. říkati v tomto smyslu: »Máchův Bezděz«);
3. kdyby byl Mácha užil krajiny zdejší za model své scenerie a některý její díl výslovně jmenoval;
4. i kdyby nejmenoval, ale okolí tak ve své krajinomalbě zobrazil, že by je bylo snadno poznati bez jakéhokoli rušivého rysu.

Avšak z těchto podmínek nic není samozřejmo, i nutno si pomáhati úvahami a dohady. Není pochyby, že ze všech českých krajů působily na Máchu nejvíc půvaby krajiny zdejší; byl kolikráte na Bezdězi, nadšeně o něm píše, kreslí hrad, ano mezi svými prvotinami má i náčrt, jenž může býti pokládán za první námět k »Máji«, a v tom výslovně Bezděz jmenuje. Je tedy velmi podobno pravdě, že si tuto končinu volil za dějiště své básně; tuto pravděpodobnost stupňuje i zápisník: děj jest u města Hiršbergu. Vývod dojista správný. Ale nutno provésti ještě zkoušku: shoduje-li se opravdu krajinomalba v »Máji« (= M) se scénou dokesskou (= D), jak by měla? — A shledáme, že se neshoduje, anobrž liší.

Je sice řada znaků s h o d n ý c h a, b, c, d (líbezná vodní nádrž prostřed borů, dokola zvonové kopce, obrovské lesy, jemná nálada, vrch nejvyšší a j.), ale také několik r o z d í l n ý c h (větší perspektiva, bílá města, odrážející se ve vodě, bílé dvory, rej člunů, vězeni na břehu, bílá kaple atd.). Znaky a, b, c, d jsou povahy o b e c n é, jež lze shledati v každé podobné krajinné poloze (proto se na př.

objevuje zdání, že dějiště M jest u hradu Zvečince blíž Nedrahovic v okolí Vys. Chlumce, kdež také básník pobýval). Nemohou tedy rozhodovati o rovnomocnině M = D. — Naproti tomu znaky x, y, z jsou rysů docela zvláštních, dodávajících scéně v M svéráz-ného zbarvení, jímajícího čarovným kouzlem. A právě těchto význač-ných, charakteristických přímětků D nemá.

Uvažoval jsem také o slovech Máchova zápisníku, jak lze uvésti ve shodu umístění děje k Doksům, když skutečnost jeví rozdíly. Ne-připadl jsem na výklad p. kol. Sobíška, jenž může míti docela svou váhu; ale i tehdá, mají-li se okolnosti takto, nebo v domnění klamu, že viděti v těch slovech předmluvu jakous nebo program (řekl bych umisťovací záznam pro situaci, jež teprve má vzniknouti), lze usou-diti odtud bezpečně jen tolik, že jest pro nás vyloučena z koncepce Máchovy kterákoli jiná skutečná krajina.

Nepopíral jsem, že by nebyl básník inspirován také končinou do-kesskou. Ano není proti mně, i když se připustí víc, že vskutku odtud vzešla první idea básně a že D jest modelem pro M. Nicméně, i kdyby bylo o tom naprosto jistoty, nelze upříti, že básník ve své duševní dílně svůj model změnil, a to tak podstatně, že vytvořil v M je-viště již jiné. Měl-li původně úmyslem učiniti D scénou svého děje neprovedl tohoto úmyslu, stržen jsa svou básnickou obrazotvor-ností, aniž však snad byl si toho vědom. — Potom i vlastní jeho slova v deníku (ať jsou psána napřed nebo dodatečně) neohlašují skutečné pravdy; co bylo pravdivo v koncepci, pozbylo pravdivosti ve výhni poetického tvoření. Proto jsem nazval slova poetova fikcí (správněji by ovšem bylo »finkcí«), předstíráním, předpokládáním něčeho, čeho vlastně není, ovšem nikoli předstíráním úmyslným (kla-mem, mystifikací), nýbrž bezděčným, podvědomým. — A proto také doklad, ukutý z těchto slov básnikových, pozbývá po mém mínění pro kritiku naší otázky svého průkazného hlasu.

Patrné rozdíly mezi M a D jsou přiznávány, ale o jejich vyrov-nání se pokouší esthetika: genius básnický, žádaje jímavého účinku, podvědomě pracuje o svém modelu, tu méně, tu přidávaje, tu ubíraje, a touto tvůrčí krasotvornou volností se všecky neshody vysvětlí. — Jistě by se sotva dalo čeho namítati, kdyby tento výklad měl plat-nost absolutní a se dal dovoditi beze zbytku, kdyby totiž bylo jiné vysvětlení naprosto vyloučeno.

Neboť — nikoli tvorba básnická — nýbrž její vykládání má meze. Jestliže umělec pouze zušlechtí nebo rozhojní znaky svého modelu, ale tak, že nezmění podstatně jeho charakteru, lze vždycky v prove-deném díle poznati vzor a obé uváděti v jednotu. Přidá-li však tvůrce podstatné znaky, ať kvantitativní, ať kvalitativní, jichž původní model nemá, pak vzniklé dílo jest už něco nového, za čímž se model tratí.*)

*) Na př. kdyby básník za týchž okolností si byl obrnil za dějiště nám Bezděz, nejmenuje ho aniž obzvlášť označuje, přece by nebylo pochybnosti, i kdyby líčil hrad sebe básničtěji a kdyby i mluvil o vězovaté bráně, o zá-

Kdyby ony shody a, b, c, d v M a D byly jedinečně příznačny a převládaly, kdežto x, y, z byly pouze podřízeny, umlkla by každá námitka proti mínění, že M = D. Ale jest naopak: shodné znaky jsou obecné, rozdílné, zvláštní. Můžeme tedy přijmouti rovnici M = D jen tehdy, vime-li nebo věříme-li neodvisle napřed, že přes ty rozdíly jedinou zde jest a že není možno věci jinak řešiti. Ale jest-li jiné řešení, které nemusí předpokládati těžké sjednání věci sporných, zdá se mi toto jiné řešení podobnější.

Psychologický důkaz, dovolávající se obdoby, že jiná díla Máchova mají vždy dějiště skutečné, a že tedy tak je tomu i v M, obávám se, nemá rovněž plné platnosti. Stačil by, tuším, tam, kde posuzovaný jev jest povahy nerozhodné, nemající ani zřejmých znaků kladných ani záporných, takže nelze ho podrobiti osobité kritice. Jestliže v téže řadě článků jest několik určitě kladných, a další se vymyká ohledání, možno pravděpodobně (nikoli bezpečně) míti za to, že je také kladný; ale má-li své zřejmé rysy záporné, pak nastává z pravidla výjimka. Ani proslulý Gebauerův příklad (ze sporu o Rukopisy)o padělaných bankovkách by neměl své váhy, kdyby poslední článek, o nějž běží, se podstatně lišil od prvních, totiž nebyl také podezřelý.

Básník — opakuji — neměl patrně vlastním cílem opěvati D — byl by ji pojmenoval, označil neb aspoň vylíčil v podstatné věrnosti. Chtěl jen opěvati májovou přírodu vůbec. Dal se inspirovati snad skutečným zjevem D (měl tu pro svou fabuli i pověst o loupežnících z Polomených hor), ale nikoli tak, aby zachytil jen j e j í krásy, nýbrž k jejím motivům přidal ještě jiné c i z í (buď upomínkou z cest, buď z četby, buď z vlastní fantasie). Tyto přímětky však n e d o p l ň u j í, nýbrž p ř e m ě ň u j í svéráz D, takže vzniká scenerie komponovaná, naprosto n o v á. Kdo ví, že básnická dílna Máchova čerpala i z D, může shledati tyto některé motivy z M ve skutečnosti (ovšem jen s domnbnkou, nikoli jistotou); ale tyto shody nestačí k rovnítku: M = D.

Dějiště Máje není krajina skutečná, vyzdobená pouze básnicky,

---

vratně hlubokém příkopu, o zahradě u paláce, o vysokém hvozdu, jenž kryje vrch, o tajné chodbě a pod., neboť to všecko mohlo býti a nepříčí se někdejší možné nebo nynější skutečnosti. Ale kdyby byla v líčení zmínka o širokém nádvoří, které pamatuje skvělé turnaje, o gotických arkýřích paláce, o třech mohutných věžích, mohl by již někdo tvrditi, že opěvovaný hrad jest Bezděz, i kdyby se všecky básnické vidy ostatní shodovaly?

Nebo obdoba z malířství. Kdyby na př. krajina u Trosek byla jakkoli komponována, ale obrys hradu ostával podstatně nezměněn, nevzejde pochyby, co představuje nebo má představovati obraz. Kdyby však tvůrce porušil nápadně tvaru Trosek, jež krajinu charakterisují, nikdo neuzná krajinu takto změněnou za rovnomocnou opravdové, i kdyby podřízené detaily byly přímo fotograficky věrny. — Naopak Bubákova »Krajina z okolí Bezděze« jen proto se bez rozpaku takto určuje, poněvadž její dominanta, Bezděz, jest věrně zachycen, ačkoli větší část komposice, ale méně charakteristická, známá jen místním lidem, jest vzata z končiny daleko vzdálené, totiž z jizerského údolí u hradu Zbirohu.

nýbrž neskutečná poetická vidina; nikoli D, nýbrž nanejvýš D + X, při čemž X má přízvuk mocnější. Možná-li částečný model míti za plné dílo a na námět přenášeti jméno konečného výsledku, o tom rozsouzení ponechávám povolanějším.

Emanuel Soblíček:

Je třeba ještě více světla do otázky o „Máchově jezeru"?

Pan prof. dr. J. V. Šimák v boji o »Máchovo jezero« volí dvě zbraně (vyloučiv zdánlivě ostatní): logiku a mistopis. Ač nemyslím, že by v otázce umělecké[1]) tyto zbraně stačily, velmi rád vstupuji do dalšího kola a chci se omeziti jen na tyto zbraně, abych dobojoval boj — ne za svou prestiž, ale za ideu, jíž by bylo hříchem ublížit.

Slovutný autor se zbytečně obával, že mi důvody jeho pochybností byly nejasné. Jsem přesvědčen, že všechny myšlenky v našem problému byly již vysloveny, a bojím se, aby se diskuse nepohybovala v bludném kruhu.

I. Jestliže by skutečně nebylo »třeba vtahovati do sporu osobnost a poesii básníkovu«, pak byla zbytečně kladena otázka »Co známe nebo můžeme dovoditi jako skutečné, pravděpodobné, možné o vztahu Máchově ke krajině dokeské.« Proto ignorujeme naprostou skutečnost,[2]) že Mácha Doksy a Bezděz rád navštěvoval, že ho ta krajina inspirovala k uměleckým pokusům. Méně již můžeme ignorovati zápis Máchův o dějiště Máje. Znova opakuji: nejde o zápis deníkový. Uveďme jen důvod logický: formát zápisu[3]) se liší od formátu deníku i všech tří literárních zápisníků;[4]) nejde tedy o list vytržený ze zápisníku. Dr. Krčma ve vydání Máje z r. 1927[5]) upozornil, že tento list, přeložen ve dvé, zachovává formát rukopisu Máje;[6]) považoval jej proto za chystanou předmluvu k Máji, určenou pro censora Zimmermanna. Rád konstatuji na tomto místě, že přede mnou tuto tendenci objevil dr. Krčma — vlídně

[1]) Naznačil jsem již v svém prvním článku, že »poměr literárního kritika k uměleckému výtvoru je jiný než [poměr] historika k dokumentům.« (Bezděz III. 38.)

[2]) Zápisy v deníku, v literár. zápisníku, náčrty básní prozaických »Rozbroj světů«, »Večer na Bezdězu«.

[3]) 11·1 × 17·8. (Krčma, Máj, Hyperion (1927), str. 84.

[4]) O formátech viz Krčma, Dílo K. H. Máchy, Borový (1929), III. 399, 408, 410.

[5]) Hyperion, str. 84.

[6]) Rukopis Máje je nejcennější součástí rukopisného dědictví po slavném buditeli mladoboleslavského kraje Janu Krouském; je majetkem katuského statkáře pana J. V. Krouského. Formát tohoto rukopisu je dvojí, přibližně stejný: str. 1—32 má formát 11·6×9·3, ostatní 14·1×11·3. (Krčma, Dílo K. H. Máchy, I. 301.)

mne laskem upozornil na své vydání Máje z r. 1927, jehož jsem v rukou neměl, když jsem psal svou obranu »Máchova jezera«. Z věty jeho sdělení »ve všem s Vámi souhlasím« mohu usoudit, že přijímá můj výklad[7]): jde o list,[8]) jímž provázel Mácha svou báseň k censuře. Rozdíl názorů je jen formální; můj názor potvrzuje i formát zápisu: přeložený list je téměř téhož formátu jako rukopis Máje, takového, že se právě vhodně vložil do rukopisu Máje. Tedy už z důvodů rukopisných možno soudit, že »výklad« Máje byl napsán po dokončení básně, že tedy nejde o program, o »fikci«[9]). Tvrdí-li pan profesor, že původní koncepsi básník »ve výhni poetického tvoření« opustil »bezděčně, podvědomě«, zavolil nedovolenou zbraní: operuje terminologií psychologickou. Logiku onoho zápisu mohl opustiti jen přidržuje se starého, již opuštěného názoru (prof. J. Vobornika), založeného na neuváženém důvodu psychologickém a mylném předpokladu, že jde o zápis deníkový.

Zmínka o dějišti Máje v tomto výkladu básně hotové má větší význam, než by bylo jméno, na př. Bezděz, v básni samé. V básni by mohlo jíti o pouhou nahodilost (tak jihočeský Smilkov jmenován vedle Lhotky na Mělnicku v Cikánech), nikterak v jejím konkrétním výkladu. Zápis Máchův má touž autentičnost, jako by měl nápis upevněný v obrazárně pod obrazem — uměleckým samým. Kulturní poměry doby (naivní censura) donutily Máchu k jisté tendenci; je-li mystifikací Máchův výklad o hlavním účelu básně[10]), není jí poznámka o dějišti; aspoň důvod takové mystifikace byl by zcela záhadný.

2. Naprosto nemohu souhlasiti s tvrzením, že znaky, jež vkomponoval básník do viděné krajiny, mají přízvuk mocnější nežli reálná krajina v rámec básně pojatá. Termíny »znaky obecné« (společné krajině reálné a básnickému obrazu) a »znaky rysů zvláštních« se kryjí při výčtech p. prof. Šimáka s termíny »znaky přírody« a »znaky děl lidských«. A tu se přiznává, že příroda je zachycena věrně (až na »větší perspektivu«), jen díla lidská (bílá města, bílé dvory, rej člunů, vězení na břehu, bílá kaple atd.) byla do reálné krajiny vkomponována. Populárně řečeno: Měl-li by se natáčet film Máje, stačila by (podle p. prof. Šimáka!) práce architekta, aby vykouzlila obraz scenerie Máje.

Zajímá mne velice, komu »se objevuje zdání, že dějiště Máje je u hradu Zvěřince . . .« Znal jsem zříceniny toho hradu již jako osmiletý chlapec — jsou u mého rodiště Sedlce — kopal jsem tam s velikou nadějí a ještě s větším zklamáním poklady. Jsem tedy kompetentní prohlásit, že tam z charakteristické scenerie Máje není

---

[7]) Sfre odůvodněný v mé studii, vytištěné v programu stát. čsl. r. r. gymnasia v Č. Lípě na rok 1931/32: Máchova sonáta pathetická, str. 5—8.

[8]) Považuji dnes za zbytečné považovati jej za koncept.

[9]) Výkladu p. prof. Šimáka nezachraňuje ani nové slovo »finkce«; toto slovo se liší od »fikce« jen tím, že je nesprávně tvořeno (asi jako »restrinkce« místo »restrikce«).

[10]) Viz citovanou již mou studii »Máchova sonáta pathetická«.

nic. — — Široko daleko není vodní plochy, a šíré jezero je přece dominanta scenerie naší básně. A nebýti vzpominky Antonina Norberta Vlasáka[11]), ani bychom nevěděli, že Mácha navštívil jako 19letý jinoch rodný kraj svého otce; v zápisu spatřených hradů Zvířinec schází.

Pro identifikaci obrazu máchovského a reálné krajiny u Doks cituji — jen pro zopakování dávno již pronesených názorů — soud jemného malíře přírody Jos. Thomayera, uveřejněný před 41 lety v Lumíru[12]): »... vypsání Máchovo se liší od mého jako krajina malovaná, do níž vložil umělec kus své duše, od střízlivé reprodukce tužkové.«

*

Ani logika, ani místopis náš nezklamaly v boji o »Máchovo jezero«. Smíme upírati právo Máchovi, aby dal jméno krásné vodní ploše u Doks, jen proto, že nebyl naprostým realistou, že krajinu vnímal očima impresionisty, že ji ozdobil romanticky, jak toho žádal romantismus děje? Měl by větší právo dáti jí jméno ten, kdo ji první ofotografoval? Jména dosud nemá: dokud se bude psáti »Velký rybník dokský«, »velký rybník Dokský« ještě s variací »Větší« a »větší« je tu anarchie, kterou odstraniti je povinna již přesnost vědecká.*)

Boh. Pytlík:

Zámek a město Zákupy, bývalé vévodství zákupské.

Zdislav byl věrným přívržencem katolického vyznání a všemožně usiloval o zastavení šíření protestantismu ve svém okolí, celkem však bezvýsledně. Učení Lutherovo se šířilo na jeho statcích stále více, takže ani Martin Laurentius, děkan českolipský (od r. 1547), nemohl proti němu nic svésti a proto po několika letech odešel roztrpčen do Děčína. Za šmalkaldského odboje protestantských stavů stál Zdislav věrně po boku krále i císaře. Když byl šmalkaldský spolek r. 1547 u Mühlberka poražen a přívržencům jeho hrozilo potrestání, ujal se jich Zdislav velkomyslně, hlavně v městech hornolužických, a stal se jejich vřelým přímluvčím.

Sídlil trvale v Zákupech, o něž pečoval vzorně a všemožně, aby je pozvedl a zkrášlil. Dal zákupský zámek ze základů nově

[11]) Krčma, Vzpomínky na Karla Hynka Máchu, str. 161. (Hyperion, 1928).

[12]) Citoval jej již dr. Fr. Krčma v Lid. novinách 14. dubna 1932.

*) Bojím se, aby stilisace začátku článku p. prof. dra Šimáka, věta o výhodě mluvčího druhého tábora, neuvedla čtenáře v klam. Konstatuji, že jsem si podle rukopisu p. profesora žádného nedopatření neopravoval a že výhoda člena redakce Bezdéze záleží jen v tom, že může svůj článek uveřejniti zároveň s článkem, na nějž odpovídá.

vybudovati, a v této základní podobě trvá podnes. Jeho tehdejší hejtman Blekta z Útěchovic založil prý v té době zákupské pozemkové knihy v jazyku německém. Svým poddaným v Zákupech, Kamenici, Brenné, Götzdorfu a Bohaticích slevil ročně 2 robotní dny a daroval obyvatelům zákupským a götzdorfským Kamenický vrch za pomoc při stavbě zámku a za věrné služby, aby z něho bylo poskytováno dříví vyhořelým a chudým. Pouze honitba byla vyhrazena.*)

Zdislav byl třikrát ženat. První jeho chotí byla Magdalena ze Sebířova, druhá se jmenovala Blahoslava z Kolovrat, vdova po jeho strýci Petrovi, která r. 1541 zemřela. Zdislav, třebaže byl starý více než 70 roků, oženil se po třetí s Annou z Vartenberka. Dětí neměl ze žádného manželství. Podle závěti z 30. května 1553 odkázal své choti Anně na 3 roky požívání Zákup s příslušenstvím. Po uplynutí této lhůty měli jeho dědici vyplatiti panství zaplacením věna 3000 kop. Zámek a město Jablonné zdědil jeho strýc Kryštof Berka, syn Jiřího Berky, který 1528 společně se svými bratry prodal Zdislavovi zděděné panství Jablonné. Zákupy a zástavní panství Mělník pak obdržel nezletilý syn Kryštofův společně se Zbyňkem Berkou, velkopřevorem maltézského řádu ve Strakonicích, synem Jindřicha Berky z Dubé na Dřevěnicích, vzdáleného to příbuzného. Svůj dům v Praze na Malé straně odkázal Janu Bořitovi z Martinic na Smečně. Chudobincům v Lípě a v Zákupech věnoval 2000 kop. Zemřel morem 11. září 1553 jako 85letý stařec.

Pohřben byl v tehdejším děkanském chrámu sv. Petra a Pavla v Lípě po boku svého otce Jaroslava. Jeho bronzový náhrobek byl prý nádherný; obsahoval Zdislavovu sochu se lvem. Na pomníku byl nápis v próze a latinských dvojverších asi tohoto obsahu:

Zbyněk, ze vznešeného rodu Berků, známý po celé zemi,
Zbyněk hrdina, zbudoval tento pomník.
Chtěl tím uctíti vznešeného Zdislava, při jehož slávě se mohl rod Berků hrději vynášeti,
neboť skvěl se tolika vynikajícími hodnostmi,
které málokdy osud svěří jedinci:

To dosvědčuje sláva, dvůr královský to dosvědčí,
to ti také ukazuje lev vedle hrobu.

Po smrti vdovy po Zdislavovi stali se majiteli Zákup strýc Zbyněk Berka z Dubé a Lipé a nezletilý Zdislav Berka. Jako poručníci tohoto byli zmíněný již Zbyněk a Jan z Lobkovic. Oba poručníci zakoupili 14. října 1560 panství Polici a připojili je k Zákupům. Když se Zdislav stal r. 1565 plnoletým, rozdělil se o zděděné statky se strýcem Zbyňkem, při čemž tomuto připadly Zákupy, Zdislav se rozhodl pro Mělník. Zbyněk byl jako zemřelý Zdislav horlivým

*) Podnes jsou obce Zákupy a Götzdorf majitelkami Kamenického vrchu a společně ve smyslu odkazu Zdislava majetek spravují.

katolíkem a podnikal vše, aby uhájil a upevnil na svém panství víru katolickou. Pokračoval v započaté Zdislavem stavbě zákupského kostela a dokončil ji r. 1562.

Zvláštní péči věnoval Lipě, aby se tam učení Lutherovo příliš nerozmohlo. Postaral se, aby tam po odchodu Martina Laurentia (1562) opět byl dosazen katolický děkan a zřídil při tamním farním chrámu na památku na Zdislava Berku oltář sv. Jiří. Také na jiných místech, zvláště ve Cvikově, podporoval stavby kostelů. Za něho konalo se 16. června 1573 v Zákupech shromáždění katolických duchovních na obranu proti protestantismu a zúčastnilo se ho mnoho farářů z dalekého okolí. Přesto se však protestantismus v těchto krajích vzmáhal neobyčejně rychle.

2. září 1573 zákupský zámek byl zachvácen velikým požárem, při němž mnoho lidí zahynulo. Znovupostavení nebylo příliš těžké pro jeho pevné základy a Zbyněk se ho ještě dočkal.

Zemřel 6. března 1578. Pochován byl v hrobce od něho zbudované v zákupském chrámu a krom něho odpočívá tam ještě jeho manželka Veronika s dítkami a někteří příbuzní, celkem 23 osoby. Jeho nástupci neměli v Zákupech mnoho štěstí. První, královský číšník Jan Berka (pravděpodobně syn Zbyňkův) byl 11. listopadu 1578 v noci v 8 hodin dle staročeských bicích hodin zavražděn na náměstí v Lipě svým sluhou. Pak se stal dědicem Zbyňkův syn Václav, jehož poručníkem byl Jindřich Berka. Ten vymohl Zákupským r. 1586 u krále Rudolfa městský znak a právo pečetiti zeleným voskem. Za Václava mizel blahobyt Berků v Zákupech, až bylo nutno zastaviti panství Polici. Také městečko Zákupy bylo krutě pronásledováno osudem. R. 1599 vypukl v sev. Čechách mor a tehda mnoho Zákupských této příšerné nemoci podlehlo.

Václav Berka byl císařským radou a hejtmanem knížectví hlohovského ve Slezsku. Zemřel r. 1608. Zanechal pět synů (Zbyňka, Zdislava, Jiří Václava, Jana Jindřicha a Václava) a několik nezletilých dcer, jejichž poručnicí byla jeho sestra paní Alžběta Kolovratová z Dubé. Ukázalo se brzy, že Zákupy nemohou již býti udrženy pro veliké dluhy, proto byly 27. července 1612 prodány komisí zemského soudu Janu Novohradskému z Kolovrat na Bouzově, manželu Zbyňkovy dcery Alžběty, za 131.000 mš. kop. Tento však ještě téhož roku zemřel a dědici se stali jeho synové Zbyněk a Albrecht pod poručnictvím matky Alžběty. Po smrti Albrechtově (19. července 1626) zůstal Zbyněk jediným majitelem. Byl čilým stoupencem katolicismu a zůstal věren císaři Ferdinandu II.

Po vítězství Ferdinandově na Bílé hoře (8. listopadu 1620) vtrhl do Čech pod velením hraběte Solmse houf pěších a jezdců v síle kol 2000 mužů, část to vojska Jana Jiřího z Branibor-Jägerndorfu, který se ještě bil v Dolní Lužici za uprchlého zimního krále Bedřicha Falckého, aby přepadl vyčerpané vojsko císařské, táborící u Bělé pod Bezd. Císařští byli varováni a odtáhli k Mladé Boleslavi. Podezření padlo na Zákupské, kde tehdy působil určený děkan Jan O. Teubner, že zpravili císařské o zamýšleném přepadení. Pobouřen obrátil se Solms proti Zákupům, aby je za zradu potre-

stal 25. ledna 1621 v 11 hodin dopoledne vtrhl do městečka. Majitel meškal právě v Buštěhradě. Slabá posádka zámecká se vzdala a byla odzbrojena. Hrabě Solms se ubytoval v zámku a dal městečko drancovati. Nebyl ušetřen ani jediný dům, bezuzdní žoldnéři brali vše, nač přišli, peníze, šatstvo, obilí i dobytek. Prchající obyvatelé byli pronásledováni a byli-li dostiženi, byli o všechno šatstvo olupováni a nazí pak v mrazu honěni. Nejhůře se vedlo v kostele a na děkanství. Děkan ještě včas uprchl s kostelními poklady do Police. Kostel byl hrozně zpustošen, oltáře, obrazy, prapory, roucha, varhany, zkrátka vše bylo buď rozbito nebo vyloupeno. Hrobka Berků byla pobořena, cínové rakve rozráženy a kříže na nich rozbity, mrtvoly pak olupovány o zlaté skvosty. Přístího dne, když uslyšel, že císařští jsou již v Boleslavi, odtáhl Solms do Lužice a jako rukojmí proti výpalnému odvlekl hejtmana a tři vážené občany zákupské.

Zbyněk Novohradský, který byl cís. komorním radou a litoměřickým hejtmanem, oženil se 30. ledna 1628 se sličnou Annou Magdalenou z Lobkovic, dcerou Viléma Popela z Lobkovic na Bílině. Zemřel v nejlepším mužném věku r. 1632, ustanoviv svoji choť za universální dědičku. Jeho sestra Anna, provdaná za Volfa Adama hraběte z Pappenheimu, vznesla sice námitky proti závěti, avšak rozhodnutím cís. Ferdinanda III. zůstala vdova po Zbyňkovi jedinou majitelkou Zákup se Cvikovem, Policí a Buštěhradem.

Mladá, půvabná vdova se brzy provdala za vévodu Jindřicha Julia ze Saska-Lauenburku, čímž přešel její majetek na knížecí dům lauenburský. Vévoda Jindřich Julius přišel do Čech r. 1617. R. 1622 zemřela mu první bezdětná manželka, rozená hraběnka z Východofríska, ovdovělá markraběnka z Badenu. Dva roky na to se oženil s Alžbětou Žofií z Branibor, ale i ta brzy zemřela a zanechala mu syna Františka Erdmanna, potomního dědice Lauenburků. Vévoda Jindřich se trvale usadil v Čechách, kde nabyl několika panství, m. j. též Ploškovic. Svoje nejmilejší sídlo, zámek Ostrov, proměnil ve skvostnou residenci. Byl věrným stoupencem Valdštýnovým a stal se proto také velitelem dvou pluků. Byl účasten známého plzeňského banketu v lednu 1634 a na tažení do Chebu byl zajat a jeho kancelář zapečetěna. Velmi obratně se však obhájil, takže dosáhl brzy svobody, cti a celého svého majetku. Švédové několikrát drancovali na jeho statcích, zvláště r. 1639 za Torstensona a Banera.

17. června 1658 vzbouřili se jeho poddaní a obklíčili v zákupském zámku jeho paní. Povstání bylo potlačeno, rychtáři byli zatčeni a odvedeni do Mladé Boleslavě, kde byli vyslýcháni pod pohrůžkou kata a pak dopraveni do Prahy, kde jim vévodkyně nadiktovala přísné tresty.

Vévoda Jindřich Julius zemřel 20. listopadu 1665 a pohřben byl v Ostrově. Jeho manželka přežila ho jen o tři roky. Zůstaly po nich dítky Julius František a Marie Benigna Františka, která se 1651 provdala za knížete Piccolominiho Aragonského a obdržela 45.000 zl. věna. Julius František, vévoda saský a vestfálský, dostal otcovské a mateřské dědičné statky v Čechách a vévoda František

Erdmann se ujal vlády v Lauenburku. Po jeho smrti stal se Julius František i vévodou sasko-lauenburským. Koupí několika obcí značně rozšířil svoje panství. R. 1683 dal zákupský zámek přestavěti od stavitele Jeremiáše Süssnera z Ostrova a učinil z něho nádherné sídlo. V téže a již nezměněné podobě stojí zámek podnes. Proslulý byl zvláště audienční sál (jídelna), bohatě stříbrem a zlacenými řezbami zdobený. V něm stál trůn o několika stupních, s něhož vévoda udílel svým lauenburským manům léna. Julius František byl císařským generálem a majitelem pluku kyrysníků. Vyznamenal se ve válkách tureckých, jmenovitě r. 1683 při osvobození Vídně. Při jedné bitvě v Uhrách se ocitl ve velikém nebezpečí a jen skok jeho bělouše ho zachránil od zajetí, ba i smrti. V upomínku na to dal vévoda bělouše vymalovati v zámecké chodbě v Zákupech; obraz byl při poslední úpravě zámku (1850) zabílen. Na bělouši pak již nikdy nejezdil a z vděčnosti ho choval až do smrti. Na památku svého šťastného zachránění založil a vybudoval v Zákupech kapucínský klášter (1681—84) nákladem 18.815 zl.

Ve svém zákupském sídle zařídil si skvělý dvůr. Četné statky mu poskytovaly bohaté důchody; jen z rybníků prý měl zisk na 100.000 zl. ročně. Postavil dvě sklářské huti, jednu v Zákupech, druhou v jím založené a podle něho pojmenované vsi Juliustalu. Založil piaristický klášter v Ostrově, kostel v Polici a j. Oženil se 1670 s Eleonorou Magdalenou, dcerou vévody Kristiana Augusta, falckraběte sulcbašského. Z tohoto manželství vzešly dvě dcery: Anna Marie Františka Terezie a Františka Sybilla Augusta. Vévoda Julius František zemřel 25. září 1689 a bylo prý zań v okolních kostelích a klášterech slouženo na 620 mší.

Vévodou Juliem Františkem vymřela mužská větev knížat lauenburských. Obě jeho dcery byly vychovány v Roudnici za poručnictví příbuzné kněžny Anny z Lobkovic. Při rozdělení dědictví roku 1692 připadl mladší Františce Sybille Augustě, provdané za markraběte Ludvíka Viléma Bádenského, díl Ostrov ještě se sedmi obcemi. Zákupy se Cvikovem, Ploškovicemi, Bustěhradem, Policí, Trnovany, Svádovem a j. obcemi a s dvěma podíly na domě na Hradčanech dostala starší sestra Anna Marie Františka, provdaná za knížete Filipa Viléma z Falce-Neuburku. Tento však brzo zemřel (r. 1694) a zanechal dceru Marii Annu Karolinu. Na přání cís. Leopolda I. a jeho choti Eleonory, její švagrové, provdala se Anna Marie Františka po druhé r. 1697 za Jana Gastona III. Medicejského, velkovévodu z Toskány. Toto manželství nebylo šťastné. Anna Marie Františka odloučila se od svého manžela, opustila Italii a žila pak na svých panstvích v Čechách, která většinou sama spravovala, a obklopila se rozsáhlým, skvělým dvorem. Dle záznamů čítal tehdy knížecí dvůr zákupský na 120 dvořanů a služebnictva.

Velkovévodkyně byla pravou dobrodějkou chudých, laskavou paní poddaných a dobrou správkyní svých statků. Pečovala úzkostlivě o vzorné vychování své dcery, k níž lnula velmi něžnou láskou. Na svých panstvích se stala zakladatelkou mnoha kostelů

a vynikajících staveb. R. 1698 vybudovala kapli sv. Josefa na Kamenickém vrchu, deset roků později dala postaviti na náměstí v Zákupech v upomínku na mor nádhernou sochu Trojice, která nyní patří mezi nejkrásnější toho druhu v Čechách, a r. 1726 opravila zákupský chrám slohem renesančním. Podnikla několik cest do Italie, odkud přivezla četné ostatky svatých, zvláště 13 úplných koster mučedníků, které byly velikým nákladem dopraveny na

ORLÍK, VÉVODA ZÁKUPSKÝ. Foto B. Kinský

mezcích a rozděleny kostelům a klášterům. Z oné doby (1727) jsou v zákupském kostele ostatky sv. Felixe. Pro četné mezky, kterých bylo použito při dopravě ostatků, byla v Zákupech zřízena zvláštní stáj. Podobizny velkovévodkyně jsou uchovány na arciděkanství v Polici, v zámku zákupském a roudnickém. K povznesení Zákup dala vystavěti mnoho dřevěných domů, jež dávala hlavně řemeslníkům, ponejvíce z Německa, za mírné roční splátky.

Byla též náruživou lovkyní, hlavně za mladších let, a zvláštní zálibu měla v lovu tetřevů. Přes to, že vedla skvělý dvůr, rozšířila své panství o Tachlovice a Kácov a koupila na Hradčanech palác,

později zvaný toskánský. Zemřela 15. října 1741, podmaniväl si srdce všeho lidu. Její odchod byl dlouho oplakáván a jejímu jménu ještě dlouho lid blahořečil. Pohřbena byla v rouše celestýnek v zákupském chrámu po boku svého nezapomenutelného prvního manžela. Její dcera a dědička Marie Anna Karolina byla provdána od r. 1718 za vévodu Ferdinanda Bavorského, který brzo zemřel, zanechav syny Maxmiliána a Klementa. Vdova se pak trvale usídlila v Zákupech. Jelikož byla sešvagřena s Karlem Albertem, kurfiřtem bavorským, který neuznal pragmatickou sankci cís. Karla VI. a po jeho smrti si činil nároky na rakouský trůn, byla cís. Marií Terezií vypovězena r. 1743 z dědičných zemí rakouských. Na Zákupy byla dosazena správní komise, jíž předsedal hrabě Rudolf Chotek.

Příštího roku zažily Zákupy útrapy druhé války slezské. Za ústupu Prušáků z Čech strhla se 6. prosince 1744 u Zákup bitva mezi rakouskými hulány a pruským předvojem, a Prušáci vtrhli do zámku. Druhý den svedli s přispěchavším rakouským jezdeckým plukem dvouhodinovou, ale krvavou bitvu, v níž zvítězili. Hned na to prošla Zákupy značná část ustupujících Prusů, mezi nimiž byl i pruský místodržící v Praze generál Einsiedl s 6000 muži a 1200 vozy. Město i zámek byly nepřítelem přeplněny a obyvatelstvo bylo nuceno tábořiti pod širým nebem. Einsiedl se podpisoval jen jako »guverner Jeho cís. Veličenstva«, uděloval jen rozkazy »ve jménu Jeho cís. Veličenstva Karla VII.«, ale naprosto nebral zřetel na příbuzenský poměr majitelky zámku k cís. Karlu VII. a řádil přímo zběsile ve městečku i na zámku. 9. prosince Prušáci odtáhli. Kněžna Marie Anna Karolina se vrátila do Zákup v říjnu 1747. Zemřela r. 1753 na cestě ve Vestfálsku. Jediným dědicem byl její syn Klement František, jehož pozdější přídomky byly: de Paula a Maria, vévoda bavorský, Falckrabě rýnský a lankrabě leuchtenberský. Založil obec po něm pojmenovanou Klemensdorf (čes. Lasvice), v lidové mluvě zvanou »Hemma«. Vévoda Klement František neměl přímých dědiců, proto jeho statky připadly po jeho smrti (1770) strýci, vládnoucímu kurfiřtovi Maxmiliánu Josefovi Bavorskému, který přijal r. 1771 od cís. Marie Terezie rakouské domovské právo.

Dne 26. března 1775 vpadl do Zákup dav asi 700 povstalých sedláků od Náchoda a z panství vartenberského a obviňoval duchovní a panské úřednictvo, že mu zadrželi práva, udělená cís. Josefem II. Měšťané odmítli připojiti se k povstalcům. Marné byly snahy městského písaře Benedikta Menzla upokojiti rozbouřené zástupy. Sedláci dobyli útokem zámku a zle pak v něm řádili. Rozbili okna a dveře, vyloupili pokladnu, zpustošili zařízení a v zámeckém sklepě dali se pak do pusté pitky. Zatím přispěchal na pomoc pěší pluk z Čes. Lípy; velitel za pomoci měšťanů zámek obklíčil a sedláci neschopni odporu se museli vzdáti. Zajatí pak byli odvedeni do Mladé Boleslavě k potrestání. Někteří vyskákali v úzkosti okny, při čemž se jich mnoho těžce zranilo. Způsobená škoda byla odhadována na 4.469 zl. 26 kr. rýn. Asi čtyři měsíce později vypuklo též povstání zákupských poddaných, ale bylo v zápětí potlačeno.

Kurfiřt Maxmilián Josef zemřel r. 1777 bezdětný a podle ustanovení závěti vévody Klementa Františka připadly Zákupy Karlu Albertovi, falckrabí rýnskému. Za něho blahobyt panství velmi poklesl, zvláště za jeho dlouhé nepřítomnosti. Při pruském obsazení r. 1778 byla zpustošena krásná obora, všechna zvěř, jmenovitě daňčí, byla úplně vystřílena, takže později nebyla již obnovena. Také bažantnice za zámkem byla zrušena a proměněna v role. V té době bylo za veleň prodáno zařízení zámků a statků, také různé budovy a pozemky byly rozprodány na zaplacení dluhů. Konečně r. 1782 byl celé panství zákupské pronajato tříčlenné společnosti na 15 roků za ročních 125.000 zl., při složení kauce 100.000 zl. Nájemci však nedostáli smlouvě a teprve po dlouhém sporu bylo jim panství r. 1786 za velikých ztrát odňato. Falckrabě Karel August prodal Zákupy r. 1784 knížeti Kristiánu Augustovi z Waldeka, ale byl nucen smlouvu zrušiti, protože se kníže neměl k placení kupní smlouvy.

Po smrti Karla Augusta (1. dubna 1795) zdědil Zákupy a veškerá panství jeho bratr Maxmilián Josef, falckrabě rýnský, pozdější kurfiřt bavorský, který je vlastnil do r. 1803. Za něho bylo předzámčí na krátký čas pronajato továrníku Leitenbergerovi k zařízení přádelny, avšak od roku 1799 bylo ho již používáno jen pro byty zámeckého úřednictva a penzistů. Dle dohodnutí říšské deputace v březnu r. 1803 vzdal se Maxmilián Josef, jenž zatím v Bavorsku dosáhl důstojnosti královské, nároku na všechny své statky v Čechách, které pak obdržel arcivévoda Ferdinand Rakouský, od r. 1814 velkovévoda toskánský, i s dluhy v částce přes jeden milion zl. Nový majitel musel podniknouti četné opravy na zámeckých budovách, zvláště dal pokrýti taškami střechy místo dosavadní krytiny šindelové.

Po Napoleonově pádu v dubnu 1814 stal se arcivévoda Ferdinand velkovévodou toskánským, Marii Luise, choti Napoleonově a dceři cís. Františka I., měla připadnouti vévodství Parma, Piacenza a Guastalla, a po ní je měl dědit její syn, princ František Josef Karel Napoleon. Avšak vídeňský kongres r. 1815 ustanovil, že Marie Luisa obdrží uvedená vévodství jen doživotně. Po její smrti je převezme vévoda z Luccy, z rodu bourbonského, vévodství Lucca pak připadne velkovévodovi toskánskému, který současně postoupí svá panství v Čechách Napoleonovu synovi, případně císaři rakouskému, zemře-li mladý Napoleon bezdětný.

Osud mladého syna Napoleonova, vévody zákupského, byl velmi pohnutý. Narodil se dne 20. března 1811 za největší moci a slávy svého otce, který mu již do kolébky dal honosný titul »římského krále«. Po pádu geniálního otce stal se jako čtyřleté dítě celému světu nebezpečným, aby snad nepokračoval jednou ve šlépějích otcových za pomoci četných jeho přívrženců, kteří nemohli zapomenouti nedávné slávy a moci. Na radu Metternichovu byl »římský král« vychováván u vídeňského cís. dvora v přísné odloučenosti od světa. S počátku ho navštěvovala aspoň matka, ale i ta brzo věnovala zájem jen hraběti Neippergovi, za něhož se i r. 1821

provdala.*) O svém otci neměl ani potuchy, jeho vychovatelé mu nikdy nesměli o něm vypravovati, ani když prosil a poukazoval, že jiné děti otce mají. Rád si hrával s figurkami vojáků, a i v tom byly spatřovány dědičné sklony po otci, proto mu podobné hry byly zakazovány. Tak smutně žil ve Vídni, kde prožíval žalostné dětství, a následky toho se brzo objevily v jeho podlomeném zdraví. R. 1818 mu daroval jeho cís. děd titul »vévoda zákupský« a brzy nato se zřekl velkovévoda toskánský všech práv nad panstvím zákupským, takže se ho měl mladý vévoda ujmouti, až dospěje. — Zemřel však takřka utrýzněn s Schönbrunnu dne 22. července 1832 ve stáří 21 roků. Byl 4 dni císařem francouzským, ovšem jen dle jména, a 14 roků vévodou zákupským, ačkoliv do svého vévodství ani nohou nevkročil.

Po smrti Marie Luisy r. 1847 vévoda z Luccy dostal Parmu, Piacenzu a Guastallu, Lucca připadla velkovévodovi z Toskány, a panství tohoto v Čechách, zvaná toskánská, přešla v majetek císaře Ferdinanda I. a byla mu r. 1849 v zemských deskách připsána. Byly to: Zákupy, Ploškovice, Buštěhrad, Zvoleňoves, Kácov, Tachlovice, Police a Korunní Poříč, v celkové rozloze asi 10 čtverec. mil.

Císařští manželé Ferdinand, zv. Dobrotivý a Marie Anna zvolili si od r. 1851 Zákupy a Ploškovice za letní sídlo a také zde každoročně přebývali. Zámek byl znovu uveden do pořádku a důkladně opraven. Císařovna se tu těšila veliké oblibě jako ochránkyně a dobroditelka chudých. Po smrti duševně chorého Ferdinanda (1875) stal se dědicem Zákup a ostatních panství císař František Josef I. Rok nato, 8. července 1876, odbývala se v zákupském zámku důležitá a památná schůzka cís. Františka Josefa I. s ruským carem Alexandrem II. Mluvilo se tehdy, že prý si oba monarchové jen pohovoří o ukrutnostech Turků v Armenii, avšak ve skutečnosti se v billardovém sále jednalo docela o něco jiného. Cílem byla politická úmluva obou monarchů pro případ války rusko-turecké, jež měla vypuknouti pro osvobození balkánských pravoslavných Slovanů, ujařmených Turky. Bylo tehdy v Zákupech ujednáno, že Rakousko zachová ve válce přátelskou neutralitu a zato mu připadne Bosna a Hercegovina. Důvěrné poradě byli přítomni také ministři Andrassy a kníže Gorčakov.

V příštích letech staly se Zákupy občasným letním sídlem členů císařské rodiny. R. 1881 pobyl zde několik dní korunní princ Rudolf se svou chotí Štěpánkou a bavil se v krásných lesích honitbou. Roku 1898 tu sídlila arcivévodkyně Marie Terezie, vdova po Karlu Ludvíkovi, s dcerami Marií, Annunciatou a Alžbětou, a přijímala zde návštěvy tehdejších vysokých hodnostářů.

Velmi živo bylo v Zákupech r. 1899 při velikých cís. manévrech, konaných za přítomnosti Františka Josefa I., který měl hlavní stan v zámku. — Zařízení zámecké daleko nepostačilo pro ubytování

*) Z tohoto poměru se narodil kníže Nolpperg z Montenuova, jehož syn byl znám při vídeňském dvoře jako nepřítel hraběnky Chotkové, pozdější vévodkyně z Hohenbergu, choti následníka trůnu Frant. Ferdinanda d' Este. — Marie Luisa se provdala r. 1829 po třetí za hraběte Bombella.

spousty vojenských budovatelů a výsadových osadníků, proto obtížek byl přivezen z vídeňského dvora.

Dne 1. července 1901 slaly se Zákupy úplně svátečnímu významu ustálenou v dějinách Habsburků. Tehdy dne se tiše vdávala v zámecké kapli sňatkem nádherného hraběnka Františka Ferdinanda d'Este s hraběnkou Zofií Chotkovou. Zásnuby byl podpis článku proti komunitě morganatickému sňatku a proto nikdo z členů rodiny nebyl přítomen. Nevěstinodárné hosté přišlého dne soukromě

Komnaty zámecké jsou pěkně prohlédnuty, když se v 1901 v nich usadil kníže Otto Windischgrätz se svou chotí Alžbětou, rozené hraběnkou Františka jarní I. Od té doby Zákupy ztichly

Přehnala se hrůza světové války, která zhatila naděje a zavrtala nový světový potřísek. Po pádu mocnářství rakousko-uherské převzal vládu mladý stát, Československá republika, spojení všech bývalých částí v novém národním a tak Zákupy sloužívají novému a panskému majetku, který zdravých dlouhou řadu generujících předchůdců. Přejmeny významnými z nich zůstanou na věky vryty v četných stupních hlaholského činnosti, které zůstanou vždy mocnými svědky bývalé moci a slávy našich dob.

Pro český národ nemalá doba let a 17. století odrážejí se i v dějinách Zákup, kdy německého, dosud vyšší české, počalo pronikání vlivu germanisace, až bylo panovnického dvora, jako na jiných na českém severu. Dílo mnoha národních generací před jedním dechem do hrobu, že germanisace přinášející vyvojem se dá na útup, zatím co český živel po staletí utlumené sílí, touží klíčit a růst pro blaho celého národa.

Josef Zeman:

Zápas o českou školu v Podmoklech.

I.

Myšlenka, aby se vyučovalo v Podmoklech českému jazyku, vznikla původně mezi Němci.

Užitečnost znalosti české řeči ve zdejší obci byla prokázána již na počátku XIX. století, kdy rozkvétal pohraniční styk mezi Prahou a Drážďany.

Potřeba byla tak naléhavá, že tehdejší patron školství, hrabě František Thun, obětavý a horlivý jeho podporovatel, ustanovil v Nařízení o školství na panství děčínském dne 1. července 1816 na str. 8.: »Kromě2 má býti zřízena škola na Vajeru a Sněžníku. Škola na Vajeru má zvláštní určení vyučovati v české řeči, která pro obchodníka je tak důležitá.«

Tento úmysl Thunův zdrojkotal o nevčasnou obec. Nicméně se Thun svého záměru nevzdal. R. 1831 daroval jistinu 6000 zl. za účelem založení školy v Podmoklech-Vajeru, z kterého částky bylo určeno 2000 zl. na stavbu školy a ze 4000 zl. zřízen fond na vydržování učitele a hru podmínkou, že na školu ta mají býti dosa-

zování jen učitelé, kteří jsou schopni vyučovati dítky na žádost rodičů také v řeči české.

Německý kronikář Focke o tom praví: »Četní zdejší obchodníci a plavci sprostředkují obchod a dopravu mezi vnitřními Čechami a cizinou, potřebovali uměti česky. Posílali tudíž houfně své děti z domova, aby se česky naučily. Hrabě Fr. A. Thun, aby této potřebě vyhověl, chtěl dáti dětem příležitost k naučení se českému jazyku ve škole domácí.«

Nadační částka rostla rok od roku. Za 30 let potom se v Podmoklech utvořil spolek, jenž školu nadací obmýšlenou uskutečnil. Dne 24. června 1861 byl k ní položen základní kámen a 1. října 1862 vysvěcena. Podmínce nadační bylo vyhověno. Škola byla do jisté míry utrakvistická, ale v r. 1870 se v ní česky již neučilo, třebaže tu byl učitel, který se stal členem Besedy v témže roce založené.

To zrovna počínala diferenciace národního vědomí. V r. 1872 počali Němci klásti překážky založení Řemeslnické besedy. Obec se sice chovala ke sdružování Čechů blahovolně a nestranně, starosta Jordán byl dokonce čestným členem Řemelnické besedy, ale německé obyvatelstvo dávalo najevo svou nepřízeň. Poměry národnostní se pak rapidně zhoršovaly. V jednatelské zprávě Řemeslnické besedy r. 1884 čteme: »... ovšem je nutně třeba, abychom nenechali po sobě šlapati, abychom netrpěli činěného nám příkoří a nenechali hanobiti jazyk svůj.«

II.

Historie české školy v Podmoklech jest charakteristickým zápasem o udržení národní kultury školou.

Germanisační tlak, původně bezděčný, býval tak silný, že i uvědomělí vlastenci let předmatičních měli co dělat, aby uchránili před poněmčením sebe a svých dětí. V tom ohledu smutně a nejhůře proslula škola německá. Je přirozeno, že člověk, vychodivší školy německé, rád užíval jazyka, ve kterém byl vyškolen, vzdělán. Tak vznikaly celé generace lhostejných a vlažných Čechů, celé řady renegátů, kteří se záhy za svůj původ styděli. O křísení a rozdmychávání jiskérek národního uvědomění děly se pokusy. Pečovaly o to české spolky, jež se stávaly krystalisačními body v tom ohledu, ale s výsledky málo trvalými. Takové poměry trvaly dlouho do let devadesátých, kdy Ústřední Matice Školská vyhověla opětovnému volání podmokelských Čechů a zřídila tu českou školu matiční. To byla sice úleva ve starostech o dorost český, ale byl to zároveň i podnět k nejzuřivějším národnostním bojům a nejsurovějším útokům na českou menšinu jmenovitě na českou školu. Ústřední Matice Školská, jíž národ vyvolal v život na ochranu proti nesmírnému zeslabování národnímu, svými školami stavěla krev řinoucí se četnými proudy z těla českého národa ve znemčeném území, krev, po níž Germanie prahla, nehku-li, prahne.

Česká škola byla připravována od r. 1882, kdy menšina po prvé vyjednávala s matičním delegátem, žel, že bezvýsledně. Až když úřady zamítly r. 1891 žádost českých rodičů za školu veřejnou, nenalézajíce dostatečný počet českých žáků, zřídila Ústřední Matice Školská v podmokelském předměstí Chrástu v najatém domě soukromou školu dvoutřídní se 62 žáky.

Od samého počátku musila překonávati všechny možné překážky, takže první rok byl započat místo 1. září až 4. prosince 1893. Právo veřejnosti bylo této škole uděleno výnosem c. k. ministerstva kultu a vyučování dne 28. prosince 1899, č. 28.109. Počátkem ledna 1894 otevřena i matiční opatrovna.

Druhým rokem byla matiční škola rozšířena na trojtřídní. Rok od roku za nejtěžších okolností prospívala, rozvíjela se a rostla. V pátém roce — 1897/98 — měla zapsaných 153 žáků, největší počet dosažený za jejího trvání.

To nastal neblahý rok 1897, kdy národnostní boje vyvrcholily na život a na smrt, kdy byl zorganisován všeobecný nástup na zničení české školy a české menšiny vůbec. Proto matiční škola pocítila prosincové bouře nejdříve a nejvíce.

Pobouření novinami, rozjítření a rozeštvání na veřejných schůzích obořili se Němci dne 2. prosince na českou matiční školu a úplně ji demolovali. Vypáčili dveře, rozbili okna, vnikli dovnitř, rozsekali lavice, tabule a veškerý nábytek, roztrhali a zničili knihy, obrazy, pomůcky, rozbili plot, kůlny, chudé tělocvičné nářadí a všechno naházeli dovnitř, kde se kupily hromady třísek, rumu a kamenů až 8 kg těžkých. Při tom byl pobodán a na životě ohrožován český učitel.

Na utišení bouří bylo povoláno z Terezína 28 vojáků, kteří tu udržovali pohotovost 14 dní.

Když si dala Matice zase školu do pořádku, dostával správce školy a majitelé sousedních domů výhružné listy, že bude škola vypálena nebo vyhozena do povětří, bude-li opět počato s vyučováním. Aby se nemohla uskutečniti hrozba zpustlých anonymů, hlídalo četnictvo školu 2 měsíce. Rodiče vodili své dítky do školy; byli na cestě kamenováni, poplivání a hanobeni. Zuřivost Němců pracovala po svém dále i jinak. Sledujíce české děti na cestě ze školy až do domovů, zjišťovali tak nepřátelé adresy českých rodičů. Obec jim účinně pomáhala. Přidělila dům od domu soupis školou povinných dětí, zjišťovala, do které školy chodí a jaké zaměstnání a kde rodiče mají. Soupisy bývaly otiskovány v novinách s veřejnou výzvou, že všichni Němci jsou povinni přispěti ke zničení školy. Následek byl ten, že byli čeští lidé vylučováni z práce, vypovídáni z bytu, vystavováni na ulici, některé české rodiny byly docela z Podmokel vypuzeny, děti na cestě do školy těžce insultovány a majetek českých spolků vystěhován na ulici.

Mnozí podlehnuvše tomuto teroru, převedli své dítky do školy německé. Česká škola tehdy ztratila 54 žáky a klesla na dvoutřídku.

Od té doby systematický a houževnatý boj na vyhlazení českého živlu trval řadu let. Jaký obdiv a úctu zasluhují rodiče i děti, kteří nebojácně vytrvali! Počet žactva kolísal kolem 80. V desátém roce trvání školy stoupl opět na 123 žáky a v r. 1904—05 na 143. Ve školním roce 1905—06 zaznamenán nový pokles, protože byli železniční zřízenci na zakročení Němců odtud překládáni.

Jak viděti, úhlavním nepřítelem české školy a vůdcem odboje proti ní bylo obecní zastupitelstvo, jemuž vydatně pomáhal tlak, zaměstnavatelé, majitelé domů, ulice a v neposlední řadě i bývalé státní úřady, které dělajíce průtahy v jednání o školu, poskytovaly čas k nátlaku na rodiče a k pronásledování jich.

To vše zeslabilo českou věc, ale nezviklalo vůli statečných k úspěchu a víru jejich ve vítězství práva.

Velmi krušnou dobu prožívala škola v době světové války, neměla učitelstva a poklesla na jednotřídku naposled se 48 dětmi. Přestala existovati po převratu 30. června 1919, když její dítky přestoupily jednak do veřejné, dílem do nově vzniklých zemských škol v Děčíně a Chrochvicích, zřízených podle zákona t. zv. Metelkova ze dne 3. dubna 1919, č. 189. Obě školy posléze jmenované se staly dědičkami matičního inventáře rovným dílem. Katalogy mateřské školy jsou uschovány podle rozhodnutí ministerstva školství a národní osvěty ze dne 16. února 1923, č. 18.282 v archivu obecné školy v Podmoklech s právem vydávati duplikáty školních zpráv a vysvědčení.

III.

Žádost o českou školu veřejnou byla podána v květnu 1904. Podepsalo ji 80 otců, téměř vesměs lidí neodvislých, od nichž dalo se čekati, že případnému nátlaku odolají. Přeložením na jiná působiště ubylo ještě před výslechem, jenž se konal po dva dny v prosinci 1904, několik žadatelů. Ostatní, až na málo výjimek se k výslechu dostavili a na žádosti setrvali. Nastalo obvyklé pronásledování. Majetníci domů vyzváni byli zvláštními přípisy, aby své české nájemníky přiměli k odvolání žádosti. Také zaměstnavatelé, pokud byli Němci, nutili své dělníky ke zradě na vlastní krvi. Nejbezohledněji si počínali zřízenci hr. Thuna. A našel se člověk z českých rodičů v Táboře zrozený, který hrozbou propuštěním z práce donutil dva české oráče, v hraběcím dvoře zaměstnané, že žádost odvolali. Ostatní odolali všem hrozbám a nátlaku a vytrvali. Komisionelní šetření bylo stále odkládáno. Konečně bylo stanoveno na 4. května 1905. Na žádost obce opět bylo odloženo a ježto lhůta zemskou školní radou k projednání věci daná uplynula, žádáno bylo o novou lhůtu. Potom byla konána další šetření 27. a 28. září, 2. listopadu, 9. listopadu, 22. listopadu a posléze 15. prosince. Každého odkladu bylo použito k novému nátlaku na žadatele. Při posledním šetření žádali zástupci obce, aby jim byla dána třinedělní lhůta k sepsání odpovědi na důvody zástupce čes-

ských zvlášť dra Pfersyla Sámala z Prahy. Lhůta byla jim povolena a té zneužito bylo opět k novému úkladu na převrat českých lidí. V letech 1908, uprostřed zimy, kdy byla o byty nouze, dostala řada žalatelů soudní výpovědi z bytů. Ani svazků rodinných nebylo šetřeno. Tchán, zaměstnaný u obce podmokelské, byl nucen vypovědětí z bytu svého zetě. To už nebyly obětí tak citelné. České stavební družstvo zatím koupilo veliký třiponchodový dům rohový za 110.000 K. Sem byli umísťováni vypovězení Češi bez bytů.

Právo navštěvovat kdejaké na konec přece zvítězilo. C. k. zemská školní rada v Praze povolila výnosem ze dne 30. dubna 1909, č. 30.201 ai 1908 zřízení české veřejné obecné školy v Podmoklech.

Obec nastoupila novou cestu průtahů a rekursů až do Vídně. Ačkoliv byla zamítnuta všemi instancemi, zdráhala se opatřiti místnosti a zvoliti místní školní výbor.

Ústřední Matice Školská, chtějíc umožniti a urychliti otevření školy, nabídla zemské školní radě na půl roku zdarma místnost pro školu veřejnou. Nabídka přijata a škola otevřena c. k. okresním hejtmanem dne 16. září 1911, tedy za 7 let po podání žádosti.

Vydobytá škola veřejná byla jednotřídní dílná a směly ji navštěvovati jen děti z Podmokel, pro děti z okolí musila dále trvati škola mateřská — do r. 1919. Byla umístěna v nejhorší budově, kterou obec pro ni mohla najíti, v bývalé zchátralé továrně ve Smelci. Vyučovalo se polodenně a ve dvou skupinách, protože byly zapsány 82 děti a místa bylo jen pro 20. Od 1. března 1912 povolila zemská školní rada zatímní pobočku.

Konečně zvolen i místní školní výbor z regentů, kteří se — pro formu — přihlásili za Čechy, aby je obec mohla delegovati do českého školního výboru bez námitek. Tak »pečoval« o českou veřejnou školu: »Ortsschulrat für die tschechische Schule in Bodenbach« s německým jazykem jednacím. Protokoly o schůzích i pokladní záznamy byly vedeny německy.

Jak svéteplý byl nepřítel, vysvítá nejlépe z toho, že ještě po převratu se zvrhlý dav Němců před Terezou a za asistence policie vytloukl okna, praporky roztrhal a pošlapal. České národní prapory, jež zavlály jako výraz jedinečné radosti ze státního převratu 28. října 1918, musily býti zňaty, aby se předešlo hrozícímu krvepролití.

Z nevlídných poměrů vytrhlo menšinu československé vojsko, které obsadilo 13. prosince 1918 celé Podmokly. Prvním jeho činem bylo po zabezpečení pořádku přestěhování české školy do německé školy chlapecké na Přikopech.

Po obecních volbách 15. června 1919 zvoleni do české místní školní rady 4 Češi, navržení Národním výborem. Předsedou se stal český městský rada po dohodě s purkmistrem a ostatními členy městské rady, kteří se předsednictví vzdávali, aby došlo na Čecha. Při tom zase nesnáze kladl německo-nacionální učitel.

Školní rok 1919/20 započal se 185 dětmi, které rozděleny tak, že v Ia. bylo 89 žáků a v Ib. 96. Vyučovalo se poladenně a střídavě, protože obě třídy byly hned rozděleny. Oba učitelé v pravém slova smyslu dřeli od 7 hodin do 12 a od 1 do 6, jen aby děti nepřišly o žádnou hodinu.

Zemská školní rada povolila dne 6. listopadu 1919 výnosem č. 108.896 dvě místa zatímních učitelů a výnosem ze dne 25. února 1920 č. I-2.105/6-10.632 rozšiřuje školu na dvoutřídní. Vyučuje se podle čtyřtřídních osnov.

Učitelé ke své řádné práci připravovali děti nejvyšší třídy IIb. z učiva I. ročníku měšťanské školy a na konci roku pak 20 žáků vykonalo v Ústí n. L. zkoušku do II. ročníku měšťanské školy. Následkem toho mohla zemská školní rada zříditi zde od 1. září 1920 podle zákona Metelkova měšťanskou školu hned se dvěma postupnými ročníky. V obecné škole zůstává jí 133 žáci prvních pěti školních let ve 4 třídách.

Pamětihodné je, že obecní zastupitelstvo ještě v lednu 1920 podávalo námitky proti rozšíření školy s tím odůvodněním, že místní školní výbor připustil k návštěvě školy děti z II. školního obvodu, t. j. z Rozběles a z cizích školních obvodů, které do zdejší školy nenáleží a jejichž přítomnost neodůvodňuje povinnost obce poskytovati čtvrtou místnost. Teprve po půlletém dohodování obec upustila od odporu a dala k disposici místnost německé čítárny za třetí místnost a čtvrtá místnost byla upravena z bytu školnice.

Místní školní rada byla úplně počeštěna 1. března 1920, kdy německý tajemník místních školních rad odevzdal velmi neochotně pokladní knihu, která jest od té doby vedena česky.

Škola a místní školní rada zbaveny církevního vlivu tím, že od 1. února 1920 nezván do schůzí zástupce duchovní správy římsko-katolické, protože farář je Němec a kaplan Polák, kteří nemohou porozuměti duši českého dítěte.

Učitelský sbor v poradě 24. listopadu 1919 se usnesl sejmouti se stěn v učebnách kříže, ne z citů protináboženských, nýbrž proto, že tím chtěl zdůrazniti svobodu vyučování založeného na výsledcích vědeckého badání bez patronance církve a k tomu takové, jež v českém národě ubila mravní hnutí Českých bratrů a po celá staletí naší politické nesvobody věrně vždy stála na straně protivníkově, habsburské Vídně.

Dozor na naši školu, podléhající až dosud c. k. okresní radě v Děčíně a později okres. škol. výboru tamže, vykonával okresní školní inspektor mělnický a od května 1920 nově zřízený inspektorát menšinových škol v Litoměřicích.

Zákonem ze dne 9. dubna 1920 č. 292 Sb. z. a nař., jímž se upravuje správa školství, jsou všechny školy menšinové, tudíž i naše, dnem 1. ledna 1921 vyňaty z působnosti místních a okresních školních rad, podléhají přímo ministerstvu školství a národní

osvěty a spravují se zákonem ze dne 3. dubna 1919, č. 189 Sb. z. a nař.

Tím dnem se z nařízení vlády republiky československé ze dne 6. listopadu 1920 rozpouštějí místní i okresní školní rady, zvolené podle starých ustanovení, a nastupují místo nich nové místní a okresní školní výbory, zvolené ze zástupců politických stran. Školy menšinové volí školní výbor na schůzi rodičů bez ohledu na politickou příslušnost. Náš školní výbor se podle III. čl. téhož zákona skládá ze tří zástupců učitelstva a 6 zástupců rodičů. Od r. 1924 zasedá v něm 5 učitelů a 10 zástupců rodičů. Výbor pro školy menšinové nedisponuje žádnými prostředky, nemá valných práv ani povinností.

Ministerstvo školství a národní osvěty ze dne 31. prosince 1921, č. 129.653 organisovalo školu jako trojtřídní a jednou poloodpolední stupnou pobočkou zatímní při 2. třídě s platností od 1. dubna 1922.

Stav školy se věcně zhoršil. Přibyla pobočka, ale místnosti byly jen dvě. První třída se odstěhovala znova na staré místo ve Smečkách, kde byla kuchyně řídícího učitele adaptována za nouzovou učebnu.

Ve školním roce 1922/23 přibyla na obecné škole podle výnosu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 6. září 1922, č. 93.409 pobočka také při 3. třídě. Vyučovalo se podle osmitřídních osnov bez nejvyššího stupně poloodpolední ve všech třídách, dokonce i na škole občanské, neboť byly pro 5 obecných a 3 občanské třídy jen 4 učebny.

Menšina nemohouc se dopracovati na ministerstvu školství žádoucí odpomoci, kupuje na Krohnůblu pozemek a zakládá Stavební družstvo pro postavení zatímní budovy školní, která by se dala po čase výpomoci proměniti v činžovní dům. Když ani tato oběť nenašla u ministerstva uznání a pochopení, obrátili se rodiče k poslancům veřejnou žalobou v Národní demokracii a poukazem na malé pochopení republikánských úřadů pro požadavky menšiny, která stojí v zápasu o školu plných 40 let. Na zakročení poslaneckých klubů oznámilo ministerstvo školství školnímu výboru, že postaví jenom školu měšťanskou.

Dne 6. března 1923 počato se stavbou, kterou projektoval architekt Čtrnáctý a stavěl V. Plégl z Král. Vinohrad na pozemku získaném na Krohnůblu v tiché vilové čtvrti. Po dlouhém přesvědčování, že nikterak nepomůže stavba půl školy, přikročilo ministerstvo veřejných prací po dohodě s ministerstvem školství a ministerstvem financí k rozšíření stavby o křídlo pro školu obecnou. Krásná budova, vystavěná nákladem 2 a čtvrt milionu korun, je ozdobou města. Obsahuje 10 prostorných učeben, kreslírnu, tělocvičnu, pracovnu pro dívky, dílnu pro hochy, školní kuchyni, místnost pro pokračovací školu, opatrovnu, 2 školní kanceláře, sborovnu, sedm kabinetů, byt pro školníka a jiné potřebné místnosti kromě 3 pokojů pro učitele v mansardě. V přilehlé vilové části má 2 velké byty pro ředitele měšťanské a řídícího obecné školy.

Za budovou jest letní cvičiště a kolem ní je zahrada, upravená v pěkný sad. Školy jsou vybaveny vkusným zařízením a to obecná od Sylvie v Nových Benátkách a občanská od Kuchaře a Třísky z Roudnice.

22. červen 1924 jest historickým dnem v dějinách školy a v dějinách menšiny. Uskutečňuje se dávný sen našich hraničářů. Toho dne byla slavnostně otevřena budova nové české školy za účasti celé menšiny, Čechů a všech našich škol z celého okolí.

Česká menšina se dívá s radostí a pýchou na svou novou školu jako na pomník vítězství své poctivé a nezištné práce, kterou provázely stále nevyléčitelné útrapy. Ztotožňovati utrpení menšinových pracovníků s mučednictvím však dost dobře nelze. Mučednictví bylo sice obsahem a náplní menšinového života, ale nikoliv jeho smyslem. Smysl jeho byl jiný, vyšší, ideálně mravní. Jestli dělník ve vnitřních Čechách odevzdával za mzdu své mozoly, tady se od českého člověka za mzdu nespravedlivě nízkou tehdejší doby nechtěly jen mozoly, ale žádal se mozek, jazyk, srdce, bralo se smýšlení a cítění a dokonce se rvaly dětské duše. V tom právě tkvěla ta krutá nespravedlivost. A neprotiviti se tomuto hrubému násilí, by bylo nízké a nečestné. Hraničáři vždy a všude považovali svůj boj za věc cti a svaté povinnosti. Každého, kdo nejednal jako oni, vylučovali ze svého středu, ze svých spolků jako člověka nečestného.

Dne 1. září 1924 zřídila Ústřední Matice Školská svým nákladem mateřskou školku a opatrovnu pro děti 3—6leté. Koná velmi platné služby se stanoviska sociálního a připravuje dobře pro školu po stránce jazykové.

Výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 7. července 1926, č. 72.685 zřízen byl nový menšinový inspektorát v České Lípě a naše školy v rámci děčínského okresu byly přiděleny tomuto dohlédacímu úřadu. Od 1. srpna 1927 podléhá škola novému inspektorátu menšinových škol národních s čsl. jazykem vyuč. v Ústí n. L.

Konečnou organisaci školy upravilo ministerstvo školství svým výnosem ze dne 23. září 1926, č. 117.879 podle Malého školského zákona tak, že přeměnilo obě dosavadní pobočky zatímní v definitivní pětitřídní smíšenou školu obecnou s nadřaděnou školou měšťanskou. 1. září 1931 jest obecná škola pětitřídní s 5 zatímními pobočkami. Polodenní vyučování je zavedeno ve 4 nejnižších třídách.

Definitivně jsou obsazena nyní dvě místa učitelů a dvě místa učitelek.

Nepovinně se vyučuje němčině ve 4. a 5. škol. roce od 1. září 1923 podle povolení ministerstva školství ze dne 17. října 1923, č. 112.002.

Knihovna žákovská dosáhla počtu 340 svazků a učitelská 241 svazků. Užívá se jich velmi pilně.

Dne 1. listopadu 1924 založena žákovská spořitelna. Koná svůj úkol velmi dobře. Do 1. ledna 1932 žactvo našetřilo po drobných částkách Kč 78.695·—.

Od roku 1923 je založen dorost Červeného československého kříže, který napomáhá povznášeti zdraví žactva, čistotu osobní, čistotu tříd, školy a jejího okolí. Propaguje divadelními hrami zdraví lidu. Učí se zahradničení na školní zahradě.

Vánoční nadílka chudých žáků se koná každoročně od samého počátku. Původně je řídil všespolek a po jeho zániku v r. 1924 nadílkový výbor při České okresní péči o mládež, která rovněž pečuje o každoroční výpravu slabších dětí na zotavenou k národním hostitelům na okresu votickém.

Největším dobrodincem školy je ministerstvo školství, jež opatřuje všemu žactvu všechny potřeby psací a kreslící a půjčuje mu veškeré učebnice. Dříve to činil místní odbor Národní Jednoty Severočeské a oba odbory téže obranné jednoty na Král. Vinohradech.

Na účet okresní správní komise jest ustaven školní lékař s povinností prohlédnouti všechny žáky aspoň dvakrát ročně, zapisovati zdravotní stav jejich a na pozorované závady upozorňovati rodiče, pokud se týče správu školy a učitelstvo.

Návštěva školní, až na výminky epidemických onemocnění, bývala vždy velmi dobrá a nebylo dosud třeba ani jednou používati donucovacích prostředků.

Styk učitelstva s rodiči ve schůzích společných i jednotlivě býval nejpřátelštější.

Na škole jsou zavedeny každoroční vycházky a výlety do nejbližšího okolí, na Sněžník, do Hřenska a pak buď na Říp nebo na Bezděz.

Významných dnů státních, národních a památných se výchovně využívá zaslouženou péčí.

Škola je organisována, vypravena a opatřena po každé stránce vzorně.

IV.

Když si uvědomíme, jakými sliby nám tu za války naši němečtí spoluobčané veřejně vyhrožovali, co by bývalo zbylo z našeho dřívějšího kulturního a národního snažení a na druhé straně jakými mílovými kroky dospěli jsme k opravdovému uskutečnění dávných snů, musíme vděčiti celému národu za jeho odboj domácí a zahraniční jako tvůrci československé státní a národní samostatnosti a vidíme ve své škole také památník tohoto odboje.

My chceme v tomto památníku spatřovati i budoucí náš cíl.

Náš národ je tradičně proti každému násilí. Víme, že násilí vyrůstá ze lži a nepravdy. Budeme tedy pravdu ve spleti životních dějů minulých i přítomných hledat a poznanou pravdu zasévat do

útlých srdcí našich dětí, aby vyrostly z ní stromy dobrých a šlechetných činů.

A vypěstovati svobodnou vůli k dobrým činům v naší milé mládeži, jest povinným programem příští naší pile.

Jos. Kovář:

Srbské putování.

Letní žár dosáhl nejvyššího bodu. Jest 15. srpna, obilí už z polí zmizelo. Před námi vyskakují kobaltové vrcholky lužických hor. — Bělboha a do tmava se halícího Černoboha. Tam z oněch srbských vesniček přicházejí sem poutničkově. Někteří bosi, boty na rameně, ženy v širokých lapách na hlavách jako roj holubic, v černých oděvech, zpěvníky v rukou. Také něco výrostků, hlavně děvčat vysokými hlásky dozpěvuje verš církevní písně srbské, již kantor (zpěvák) Šuster z Nové Vísky předříkává.

Teď zastavují se u kaple sv. Anny (Annaberk) u Hanšpachu, aby pak putovali dále do Wölmsdorfu. To je cíl jejich cesty. Prvními kroky spěchají k zázračné studánce. Pijí, omývají se. Věří v uzdravení. Věří i ve vzkříšení svého národa? Zajisté. Oni si víru zachovali proti zlobě germánských nepřátel. A řeč jejich vtěluji srbští básníci (O. Wićaz, P. Krječmar, M. Nawka, Nowak, otec srbské mluvnice prof. dr. F. Muka a mnozí jiní) ve svazky krásných básní a beletrie.

Doufají, že přijde doba, která i jim dá svobodu; ale dříve si ji musí národ vykoupit sám, svou prací buditelskou, aby položil pevné základy k rozvoji kulturnímu.

Teď vstupují do barok. chrámu, založeného Salmem, kde je vítá jejich rodnou srbštinou náš milý soused-kněz Mich. Kettan ze Sebnice.

Kázání v řeči srbské posílí je v jejich duševním utrpení. Vštípí jim více důvěry v osud národa. Vyjdou z kostela a náves wölmsdorfská ožije srbskými kroji žen a dívek.

Před polednem nakoupí si ještě něco na památku, do lahvičky trochu vody a poutníci se loučí.

Táhlý zpěv srbské písně doléhá k našemu uchu:

Chcemy jenej kuježnje spěvać a
jej česći wěncy dźełać, —
kotraž běše zwěrowana —
z Józefom a wuzwolena,
za to dyrbješe tu móc
Jězusova maćef być.

Pozdravujte tam naše milé slovanské bratry v Krošicích, Biskupicích a kolem Černoboha, který nechť Vás chrání a Vaše řady rozmnožil!

*) Nyní jest patronem dr. Růžička z Hanšpachu.

Vydává Český musejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslavi